

MEĐUNARODNA POLITIKA

BEOGRAD
GOD. LXVI, BR. 1158–1159
APRIL–SEPTEMBAR 2015.

U FOKUSU

Dušan Proroković

NEOLIBERALNI FUNDAMENTALIZAM
I EVROINTEGRACIJE: PRIMER BALKANA

Ivan Dujčić

KUBA: DEMOKRATIZACIJA KAO OSETLJIVO
PITANJE I POTENCIJALNA ULOGA SRBIJE
U NJEGOVOJ REŠAVANJU

Miloš Jovanović

ZAPADNI BALKAN I EU:
OBRNUTI PERSPEKTIVU

Slobodan Janković

IZAZOVI ILI PRETNJE
NA ZAPADNOM BALKANU

ANALIZE

Dragan Đukanović

SPOLJNOPOLITIČKO POZICIONIRANJE SRBIJE
(SRJ/SCG) OD 1992. DO 2015. GODINE

Miša Đurković

EVROPSKA UNIJA I BALKAN
U DOBA JUNKEROVE KOMISIJE

Vladan Stanković

EKUMENSKA POLITIKA SVETE STOLICE

Dorđe Lopičić

DIPLOMATSKA MEMOARSKA LITERATURA

DOKUMENTI

Institut za međunarodnu
politiku i privredu

MEĐUNARODNA POLITIKA

Makedonska 25, 11000 Beograd, poštanski fah 413, tel. +381 11 3373 824 (glavni i odgovorni urednik)
Tel./fax 337 38 25 (pretplata), e-mail: interaff@diplomacy.bg.ac.rs
Internet: www.diplomacy.bg.ac.rs/medjunarodna.htm, izlazi tromesečno

UDK 327

ISSN 0543-3657

Godina LXVI, br. 1158-1159, april-septembar 2015.

Izdavač

Institut za međunarodnu politiku i privredu,
11000 Beograd, Makedonska 25

Direktor Instituta

Prof. dr Branislav Đorđević

Glavni i odgovorni urednik

Dr Dragan Đukanović

Zamenik glavnog i odgovornog urednika

Dr Dragan Petrović

Sekretar redakcije

Vladimir Trapara

Izdavački savet

Prof. dr Tanja Mišćević (predsedavajuća), glavni pregovarač Srbije sa EU
vanredni profesor, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu

Doc. dr Milica Delević,

docent, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu

Dr Duško Lopandić, Ministarstvo spoljnih poslova Republike Srbije, Beograd

Prof. dr Obrad Račić, redovni profesor,
Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu

Prof. dr Ivo Visković, redovni profesor,
Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu

Dr Milan Šahović, naučni savetnik,
Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd

Prof. dr Luka Brkić, Fakultet političkih znanosti, Zagreb, Hrvatska

Dr Hue Li, Institut za svetsku ekonomiju i politiku
Kineske akademije društvenih nauka Peking, Kina

Dr Žoltan Hajdu, Mađarska akademija nauka, Pečuj, Mađarska

Jorgos Leventis, Univerzitet Ujedinjenih nacija
i Međunarodni bezbednosni forum, Levkozija, Kipar

Dr Mihail M. Lobanov, Institut za ekonomiju Ruske akademije nauka, Moskva, Rusija

Dr Hrvoje Butković, Institut za međunarodne odnose i razvoj, Zagreb, Hrvatska

Prof. Nikoleta Sirgi, Fakultet za ekonomiju Univerziteta Zapadni Temišvar,
Temišvar, Rumunija

Dr Zoila Gonsales Maikas, Institut za međunarodne odnose, Havana, Kuba

Dr Biser Bančev, Institut za balkanske studije Bugarske akademije nauka,
Sofija, Bugarska

Prof. dr Joakim Beker, Institut za međunarodnu ekonomiju i razvoj Univerziteta za
ekonomiju i poslovnu administraciju, Beč, Austrija

Uredništvo

Dr Milovan Radaković, naučni saradnik,
Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd

Dr Ana Jović-Lazić, naučni saradnik,
Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd

Dr Aleksandar Jazić, naučni saradnik,
Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd

Dr Slobodan Janković, naučni saradnik,
Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd

Dr Ivan Dujčić, naučni saradnik,
Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd

Dr Vidoje Golubović, naučni saradnik,
Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd

Dr Žaklina Novčić, naučni saradnik,
Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd

Prelom

Sanja Balović

Lektura

Maja Jovanović

Godišnja pretplata

Zahtev za pretplatu slati na adresu: *Međunarodna politika*, Makedonska 25,
11000 Beograd, poštanski fah 413, uplata na račun 205-142866-36,
Komercijalna banka a.d. Beograd, Makedonska 32

Za inostranstvo

BiFS doo, Books and periodicals, Supilova 10, 11000 Beograd, Srbija
Tel./fax +381 11 20 84 229, e-mail: bfsbooks@sezampro.rs

Oglasi

Informacije o ceni i raspoloživom oglasnom prostoru mogu se dobiti na telefon
(011) 337 38 25 ili na e-mail: interaff@diplomacy.bg.ac.rs

Štamparija

JP Službeni glasnik, Beograd

Pogledi izneti u člancima odražavaju lični stav autora,
a ne nužno i stav Izdavačkog saveta i Uredništva

Štampanje ovog broja časopisa *Međunarodna politika* finansiraju
Beogradska poslovna škola – Visoka škola strukovnih studija
i Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije

---

MEDUNARODNA POLITIKA

UDK 327   Godina LXVI, br. 1158-1159, april-septembar   ISSN 0543-3657

Sadržaj

U FOKUSU

Dušan Proroković
Neoliberalni fundamentalizam i evrointegracije:
primer Balkana 5

Ivan Dujic
Kuba: demokratizacija kao osetljivo pitanje
i potencijalna uloga Srbije u njegovom rešavanju 18

Miloš Jovanović
Zapadni Balkan i EU: obrnuti perspektivu 37

Slobodan Janković
Izazovi ili pretnje na Zapadnom Balkanu 52

Vladan Jončić
Značaj Zapadnog Balkana, posebno R. Srbije
u procesima evropskih integracija 68

Jasminka Simić
Evropska unija i nove mogućnosti Zapadnog Balkana 89

Nenad Vasić
Mogućnosti diplomatskog lobiranja u Evropskoj uniji
i strategija spoljne politike Republike Srbije 105

ANALIZE

Dragan Đukanović
Spoljnopolitičko pozicioniranje Srbije (SRJ/SCG)
od 1992. do 2015. godine 115

<i>Marina Jovićević</i> Regionalna saradnja na Balkanu od devedesetih do danas: uticaj Evropske unije	128
<i>Miša Đurković</i> Evropska unija i Balkan u doba Junkerove komisije	143
<i>Igor Novaković</i> Manjinsko pitanje i uticaj na bilateralne odnose sa susednim državama u svetlu procesa pridruživanja Evropskoj uniji: slučaj Srbije	155
<i>Vladan Stanković</i> Ekumenska politika Svete stolice	164
<i>Andrijana Mišović</i> Primena člana 36 Bečke konvencije o konzularnim odnosima u praksi Sjedinjenih Američkih Država	177
<i>Duško Dimitrijević</i> Nekoliko napomena o slobodnom prometu nepokretnostima u Evropskoj uniji	194
<i>Đorđe Lopičić</i> Diplomatska memoarska literatura	205
 PRIKAZI	
Globalna monetarna kriza	227
 DOKUMENTI	
Govor predsedavajućeg OEBS, prvog potpredsednika Vlade Srbije i ministra spoljnih poslova Republike Srbije Ivice Dačića na obeležavanju 40-te godišnjice Završnog akta iz Helsinkija	231

UDK: 329.12:339.92(497)
Bibliid 0543-3657, 66 (2015)
God. LXVI, br. 1158-1159, str. 5-17
Izvorni naučni rad
Priljubljen: 7. april 2015.

Dušan PROROKOVIĆ¹

Neoliberalni fundamentalizam i evrointegracije: primer Balkana

SAŽETAK

Kraj Hladnog rata i pobjeda liberalno-demokratskog obrasca, nisu značili i uspostavljanje trajnog puta ka demokratskom miru, uspostavljanju pravičnog sistema slobodne trgovine, izgradnji autoritarnih međunarodnih institucija i definisanju opšteprihvaćenih zajedničkih vrednosti na globalnom nivou. Ostavši bez ideološke konkurencije, liberalna matrica nije se dalje razvijala, već je ušla u degenerativnu fazu – period neoliberalnog fundamentalizma. Vodeće ideje liberalne doktrine koriste se ne na dobrobit globalne zajednice, već kako bi se ostvarili interesi država zone demokratskog mira. Ova pojava je primetna i na Balkanu, a posebno se ispoljava u procesu evrointegracija, koje više ne predstavljaju razvojni mehanizam balkanskih država već su sredstvo za nametanje vrednosti neoliberalnog fundamentalizma.

Ključne reči: liberalizam, neoliberalizam, neoliberalni fundamentalizam, evrointegracije, Balkan.

Nasuprot optimističkim najavama Frensis Fukujame (Francis Fukuyama) o „kraju istorije“ i globalnoj pobjedi liberalnog kapitalizma, što će dovesti do toga da se u budućnosti potpuno usredsredimo na rešavanje ekonomskih i socijalnih problema,² a ne na teme koje su do sada dominirale međunarodnim odnosima, Imanuel Valerštajn (Immanuel

¹ Dušan Proroković, Fakultet za diplomatiju i bezbednost, Beograd. e-mail: prorokovic@yahoo.co.uk.

Pogledi izneti u članku predstavljaju stavove autora.

² Frensis Fukujama, *Kraj istorije i poslednji čovek*, CID, Podgorica, 2002.

Wallerstein)³ još pre dve i po decenije procenjivao je kako će propašću bipolarne strukture svetskog političkog sistema, propasti i oba političko-ideološka obrasca koja su taj sistem sačinjavala.⁴ S jedne strane, Fukujama je bio mišljenja da će kraj ideološke evolucije čovečanstva doneti i kraj istorije u obliku u kojem smo istorijsku nauku poznavali do sada, iako je, što treba podvući, istovremeno upozoravao da ovaj stav ne treba shvatati doslovno, kao najavu brzog kraja pojedinih društvenih i političkih procesa, već kao tvrdnju da će u vremenu pred nama liberalna demokratija postati preovlađujući koncept. Nekoliko puta nakon iznetog stava o „kraju istorije“, američki teoretičar se morao oglašavati i ponavljati ovo svoje upozorenje.⁵ S druge strane, Valerštajn je konstatovao kako je propadanje komunističkog koncepta bilo lakše sagledati. Sa krajem Sovjetskog saveza, ubrzo su sa istorijske scene suštinski sišli i jednopartijski sistem i planska ekonomija. Čak i u slučajevima, poput kineskog, gde je formalno opstala jednopartijska struktura, usvojena su tržišna pravila funkcionisanja ekonomskog sistema što je uzrokovalo da, i pored toga što nema liberalne demokratije, ima kapitalizma, makar se taj kapitalizam nazivao „hibridnim“.⁶ Zato je, prema njegovom mišljenju, značajno teže sagledati propadanje liberalno-demokratskog koncepta. Zbog pobe u Hladnom ratu, kojom je pokazana i dokazana ispravnost liberalno-demokratskih principa, na neko vreme je ugušena svaka kritika i faktički onemogućeno otvaranje široke rasprave o greškama do kojih dolazi. Valerštajn je tvrdio da liberalno-demokratski sistem, kakav je postojao u hladnoratovskom periodu, ne može opstati i posle njega jer je on upravo bio proizvod hladnoratovskih okolnosti.

Tekovine liberalno-demokratskog koncepta u Evropi nastale su u konfrontaciji sa sovjetsko-komunističkim konceptom i ostalo je otvoreno pitanje šta se sa njima može desiti kada Sovjetski savez siđe sa istorijske scene? Slomom komunističkog sistema nestala je i pretnja, pa je došlo i do strukturnih promena u kapitalističkom bloku, odnosno u liberalno-demokratskom konceptu. Ulazak u postkomunistički period označava i istovremeni ulazak u postliberalnodemokratski period i Valerštajn krajem osamdesetih godina XX veka postavlja opravdano pitanje: šta će se zbiti „posle liberalizma“? Posmatrano iz perspektive polovine druge decenije XXI veka, uz sve ograde i

³ U literaturi na srpskom jeziku često se može naići i na drugačiju transkripciju prezimena američkog teoretičara, pa se on navodi kao Imanuel Volerstin. U prevodu njegove monografije na srpski jezik, u izdanju „Službenog glasnika“, navodi se prezime Valerštajn, pa će ono biti korišćeno i u ovom radu.

⁴ Imanuel Valerštajn, *Posle liberalizma*, Službeni glasnik, Beograd, 2005.

⁵ Francis Fukuyama, „At the 'End of History' Still Stands Democracy“, *The Wall Street Journal*, 06.06.2014, dostupno na: *Internet*, <http://www.wsj.com/articles/at-the-end-of-history-still-stands-democracy-1402080661> (stranica poslednji put posećena 29.12.2014).

⁶ Henry Wai-chung Yeung, *Chinese Capitalism in a Global Era: Towards Hybrid Capitalism*, Routledge, London, 2004.

prihvatanje kritika na račun upotrebljavanja ovog pojma, možemo odgovoriti kako je posle liberalizma usledio period dominacije nove ideološko-političke koncepcije: neoliberalnog fundamentalizma.

U polemici sa Fukujamom, Aleksandar Dugin ocenjuje kako su „Fukujamine postavke teoretski besprekorne“ i da je u „celini bio u pravu“, jer, „pošto je pobedio u takmičenju s fašizmom i komunizmom, i prvi ostvario prelazak iz moderne i industrijskog uređenja u narednu, postindustrijsku epohu, liberalizam je ostao sam sa samim sobom. /.../ Sve za šta se ispostavilo da je *nemoderna*-po obliku ili čak po dubokom nesvesnom sadržaju-svrstano je u klasu politički nekorektnog, *večno jučerašnjeg, prevaziđenog*“.⁷ Ali, istovremeno, ruski mislilac upozorava i da živimo u istorijskom razdoblju u kojem se odigrava „slom paradigmi, uporediv s onim koji se desio u Novo doba. Novo doba (moderna) je došlo na smeni *tradicionalnog* društva (predmoderne), donelo program njenog uništenja i počelo da ga sprovodi. To je bila prava revolucija paradigmi“.⁸ U prvom „slomu paradigmi“ moderna je „kao paradigma koju je iznedrila Zapadna Evropa u Novo doba, predstavljala odbacivanje tradicionalnog društva. Nju je kao alternativni koncept iznedrilo posttradicionalno i antitradicionalno društvo koje je razvilo sistem kriterijuma u kome se nauka, iskustvo, tehnički razvoj, racionalizam, kriticism i individualizam zamenili teologiju, kolektivnost, veru, dogmatiku, holizam, intuiciju, ontologizam tradicionalnog sveta“.⁹ Od samog početka, liberalizam je predstavljao „oličenje moderne, dosledno i odmereno odbacujući ontologiju predmoderne. U početku je liberalizam (buržoaska demokratija) zaredom pobedio monarhije i staleška društva. U tom procesu buržoaskih reformi i revolucija u suštini je formulisan temeljni program moderne: Frensis Bekon i Adam Smit danas zvuče apsolutno savremeno. Korak po korak odbacujući temelj tradicionalnog društva, oslobađajući Evropu od njegovih normativa, liberalizam je išao širokim putem nihilizma. Prvi akord tog oslobađanja je očigledan: ruše se formalne strukture tradicionalnih društava, eksplicitno predstavljene. Ta etapa se završava pred kraj XIX veka, kada formalno feudalnih režima na Zapadu više nema. Odsad su neliberalne ideologije prinuđene da prihvate terminologiju moderne, da svoje ideje i teze formalno zaodevaju u jezik savremenosti“.¹⁰

Ozbiljan izazov liberalizmu pojavljuje se tek tridesetih godina XX veka, kada dolazi do konsolidacije Sovjetskog Saveza i pokušaja „izvoza“ ideologije (koristeći Kominternu kao mehanizam delovanja), a stvari na ovom planu postaju kompleksnije posle Drugog svetskog rata. Zato je

⁷ Александар Дугин, *Геополитика постмодерне*, Преводилачка радионица „Росић“: ИКП „Никола Пашић“, Београд, 2009, стр. 26, 27.

⁸ Ibidem, str. 23.

⁹ Ibidem, str. 23.

¹⁰ Ibidem, str. 24.

liberalni sistem bio prinuđen na ustupke i kompromise. Na primer, zapadnoevropskom kapitalu nije bilo u interesu da se povećavaju prava radnika ili omogućava nesmetano delovanje sindikatima, ali se usled „sovjetske pretnje“ to moralo činiti. Da kapitalizam nije tako popuštao, bila bi širom otvorena vrata za jačanje uticaja komunističkih partija.

Posle sloma komunizma nema više nikakve potrebe za ustupcima i kompromisima bilo koje vrste, jer više nema bilo kakve ideološke pretnje pa i liberalizam nastavlja svoj put dalje. Liberalna demokratija, kakvu smo poznavali do poslednje decenije XX veka, gubi se a u novom okviru neke druge ideje izbijaju u prvi plan. Tako se dolazi do obrasca u kojem su plemenita načela o slobodi pojedinca ili manjine pretvarane u princip terora manjine nad većinom, a princip slobodne tržišne utakmice transformisao se u besomučnu pljačku bogatih, koji su postali još bogatiji, nad siromašnima koji su postali još siromašniji. Kao što je svaka ideologija imala svoju degenerativnu fazu, tako se u posthladnoratovskom periodu doživljava liberalizam. Značajne ideje socijalista su u određenim okolnostima „skliznule“ u surovi komunistički teror, a ideje o nacionalnom okupljanju i udruživanju potencijala u - razvoj rasnih teorija i nacizam. Degenerativnu fazu liberalnog diskursa predstavlja neoliberalni fundamentalizam.

Liberalna paradigma razvija se od perioda Prosvetiteljstva (XVI-XVIII vek) i pokreta reformacije kojima su afirmisani teorija o prirodnim pravima i slobodama, kao i teza o racionalističkom duhu pojedinca. Ubrzo, vodeće ideje liberalne političke filozofije postaju pitanja slobode tržišta, vladavine prava, slobode pojedinca, prava na privatnu svojinu, itd. Suština liberalne filozofije postaje zaštita prava pojedinca, promovisanje individualne slobode i insistiranje na pravu svakog čoveka da dozvoli da se određena politika vodi u njegovo ime, kao i na formiranje institucija koje će tu politiku sprovesti i koje će interese pojedinca i zajednice predstavljati. Za liberale, dakle, moć se smatra legitimnom samo ukoliko je zasnovana na pristanku. Danas, ove ideje predstavljaju srž svih demokratski uređenih društava. U tom kontekstu posmatrano, Fukujamina procena se pokazala tačnom.

Međutim, do promena u pogledu na to kako širiti liberalne ideje dolazi na početku posthladnoratovskog perioda. Džon Ikenberi (John Ikenberry) početkom devedestih godina XX veka govori o pet vodećih ideja liberalne doktrine: demokratskom miru, slobodnoj trgovini, međuzavisnosti, međunarodnim institucijama i zajedničkim vrednostima. On podvlači kako treba promovisati ove ideje i biti aktivan u njihovom sprovođenju jer postoje razlozi za tako nešto. Kada piše o demokratskom miru, Ikenberi smatra da demokratske procedure i izgrađene demokratske (institucionalne) strukture ograničavaju sposobnost lidera da mobiliše društvo za rat. Principi demokratskog dijaloga i mirnog rešavanja sukoba, koje demokratski sistemi razvijaju na unutrašnjem planu (unutar jedne države), prenose se i na njihove odnose na spoljnom planu (između država), što utiče na stvaranje sasvim novog okruženja za razvoj međunarodnih odnosa. Što se tiče slobodnog

tržišta, za njega je ono ključ demokratije, pošto podriva političku podršku autokratskih režima. Trgovina je najvažniji faktor u obezbeđivanju ekonomskog rasta, vođenju razvojne politike i podsticanju izgradnje demokratskih institucija. Slično kao i Jozef Šumpeter (Joseph Schumpeter),¹¹ Ikenberi smatra da ekonomski rast vodi ka širenju sloja srednje klase i nužnog povećavanja stepena opšteg obrazovanja, čime se utiče na široke mase stanovništva (građanstva) da promene dotadašnje političke stavove i političku kulturu. Još jedan argument koji navodi u prilog tezi o ključnoj ulozi slobodnog tržišta je i njegovo uverenje kako će samo u uslovima liberalnog kapitalizma i ekonomskog prosperiteta politički lideri biti spremni da mirno prihvate poraz na izborima, jer će ostati uvereni kako se politička moć može ponovo zadobiti, na nekim novim, narednim izborima. Istovremeno, slobodna trgovina podstiče sve veću razmenu između proizvođača i kupaca iz različitih država, čime se povećava međuzavisnost. Zbog toga države više nisu u mogućnosti da donose odluke samo u skladu sa svojim uskim nacionalnim interesima, već u računicu moraju uzeti i druge faktore. To pozitivno utiče na stabilnost svetskog političkog sistema. Kao i kod drugih liberalnih mislilaca i u ovom slučaju govori se kako će otvoreno tržište u krajnjoj liniji dovesti do specijalizacije nacionalnih ekonomija, što će doprineti promenama u međunarodnoj politici. Otvoreno tržište eliminiše protekcionizam i pogubno ekonomsko takmičenje velikih sila, utiče na razvoj onih sektora u određenoj zemlji koji uživaju komparativne prednosti u odnosu na spoljno tržište te uspevaju da se održe i razvijaju (naravno, sektori koji ne uspevaju da se održe u uslovima otvorenog tržišta propadaju, ali se to po nacionalnu ekonomiju kompenzuje višim i dinamičnijim razvojem sektora koji predstavljaju komparativne prednosti), što povećava međuzavisnost i smanjuje konfliktni potencijal. U skladu sa ovim viđenjima i traženje nove uloge za međunarodne institucije vidi se kao dobar instrument za povećavanje međuzavisnosti i ograničavanje dometa različitih vrsta sukoba. Preko njih se insistira na prevazilaženju i integrisanju suprotstavljenih interesa, kao i na izradi opšteprihvaćenih principa prema kojima će se upravljati sve članice (države koje dobrovoljno formiraju ili pristupe međunarodnim institucijama). Na kraju, kroz demokratski mir, slobodno tržište, povećavanje međuzavisnosti i učešće u međunarodnim institucijama grade se i zajedničke vrednosti država. Zbog toga se politički slične zemlje bolje razumeju, a liberalno-demokratski okvir omogućava im da definišu zajedničke normative o načinu rešavanja sukoba. U tom kontekstu, Ikenberi navodi kako je u hladnoratovskom vremenu bilo jednostavno govoriti o zajedničkim vrednostima „slobodnog sveta“, pošto je glavna odlika bila borba protiv komunizma. Međutim, posle pada komunizma, administracija Džordža Buša starijeg (George H. W. Bush) morala je da upozori američke saveznike kako evroatlantsko savezništvo nije

¹¹ Michael Doyle, "Liberalism And World Politics", *American Political Science Review*, 80 (4), str. 1151-1169.

samo odbrambenog karaktera, već da svi zajedno pripadaju „zoni demokratskog mira“ u kojoj se dele zajedniče vrednosti.¹²

Na ovim temeljima se relativno brzo razvija i neoliberalno mišljenje. Jedan od razloga za nastanak neoliberalnog pravca tokom devedesetih godina XX veka bilo je nezadovoljstvo argumentacijom koju su realisti do tada nudili za razumevanje međunarodnih odnosa. Zbog pretrano oslanjanja na argumente „tvrde sile“, realizam nije uspeo da isprati promene u odnosima na međunarodnoj sceni tokom osamdesetih godina i da predvidi miran završetak Hladnog rata. Neoliberalizam vuče korene iz teorije funkcionalne integracije koja počiva na stanovištu da se put prema miru i napretku međunarodne zajednice nalazi u stvaranju integrisanog sistema, koji bi obezbeđivao ekonomski rast i raspolagao sredstvima za rešavanje regionalnih i globalnih problema. Da bi do toga došlo neophodno je da države prenesu deo sopstvenih prava i suvereniteta na novu zajednicu u koju dobrovoljno ulaze, na sistem čiji će sastavni deo biti a kao najbolji primer ove ideje navodi se Evropska unija i njen razvoj. Neoliberali, dakle, na početku oblikovanja svog teorijskog pristupa pridaju veliki značaj državama, kao najvažnijim akterima u međunarodnim odnosima, ali naglasak stavljaju i na neophodnost jačanja uloge međunarodnih organizacija, nevladinih i nedržavnih subjekata međunarodnih odnosa koji mogu ubrzati stvaranje nove zajednice i uticati da se povećava međuzavisnost u novostvorenom sistemu. „Važno je u ovom kontekstu ukazati i na osnovnu razliku koju neoliberalisti prave između institucija, organizacija i režima. Institucije se određuju kao povezani sistem pravila i prakse (formalnih i neformalnih) koji određuje ponašanje, ulogu i očekivanje dva ili više aktera. Institucije mogu uključivati i organizacije, razne birokratske agencije, ugovore, sporazume i neformalnu praksu delovanja koje države smatraju obavezujućom. Kao tipični primeri institucija navode se ravnoteža snaga, Ujedinjene nacije, Svetska trgovinska organizacija, NATO i dr. Pod međunarodnim režimima neoliberalisti podrazumevaju društvene institucije zasnovane na dogovorenim pravilima, principima i procedurama odlučivanja, zatim institucionalizovane obrasce ponašanja i saradnju poštovanjem uspostavljenih pravila. Režimi upravljaju odnosima država i nedržavnih aktera u ekonomskim pitanjima i oblastima kao što su ekonomija, ljudska prava, humanitarni odnosi i životna sredina. /.../ Kao primer funkcionisanja međunarodnih režima i uticaja koje oni ostvaruju na delovanje država navode se trgovinska i monetarna pravila uspostavljena nakon Drugog svetskog rata i uobličena kroz delovanje međunarodnih institucija kao što su Svetska trgovinska organizacija i Međunarodni monetarni fond. Ovim pravilima ograničavaju se mogućnosti uplitanja države u sferu ekonomskih odnosa i obezbeđuje veća sloboda protoku kapitala a time i prekogranične

¹² John Ikenberry, „The Future of International Leadership“, *Political Science Quarterly*, 111 (3), str. 358-402.

saradnje. Režimi i institucije ohrabruju, ali u određenim situacijama od država i zahtevaju saradnju - kako bilateralnu, tako i multilateralnu".¹³

Za razliku od klasičnog liberalnog viđenja međunarodnih odnosa, koje se gradilo od XVI veka, a prema kojem je postojanje države bilo neophodnost jer se samo na takav način mogla štiti sloboda pojedinaca i od drugih pojedinaca i od same države,¹⁴ na kraju XX veka se novim liberalnim viđenjem najpre podstiče slabljenje države preko insistiranja za povećavanjem međuzavisnosti, a zatim neoliberali „širo otvaraju vrata“ i za nove, nedržavne aktere. Delovanje preko nedržavnih i nevladinih aktera postaje jednako važno kao i delovanje države, u klasičnom smislu reči, preko institucija i sa aparatom kojim raspolaže. Problem na koji ukazuje Valerštajn, a što je posledica ubedljive pobeде liberalno-demokratskog koncepta u Hladnom ratu, nalazi se u tome što je od sredine devedesetih godina, pa u narednih dve decenije, faktički ugušena svaka kritika i onemogućeno suštinsko preispitivanje neoliberalnih načela. Nove zajedničke vrednosti koje promovišu zemlje, kako je označio Džordž Buš stariji iz „zone demokratskog mira“, postavljaju se kao jedine ispravne i u političkom i u moralnom smislu. Zbog toga se od strane onih koji pripadaju „zoni demokratskog mira“ podstiče izgradnja i pozicioniranje nedržavnih i nevladinih aktera u sistemu međunarodnih odnosa, obezbeđuje im se nova uloga i daju neophodni politički i logistički impulsi. Institucijama koje se razvijaju kroz koncept neoliberalizma utvrđuju se nova pravila igre, obavezuju se svi akteri u međunarodnim odnosima na određeno ponašanje, preciziraju se uloge i očekivanja od njih a pre svega se to tiče država. Kao najveću prepreku ostvarivanju svojih ideja neoliberali upravo vide tradicionalnu državu, čiji je uticaj potrebno umanjiti. Zbog toga dolazi i do, kako objašnjava Dugin, očiglednog rušenja formalne strukture tradicionalnih društava, koja su svoje institucije i režime uspostavljali i artikulisali preko uređenih sistema nacionalnih država.

Ovo izaziva mnogobrojne potrebe i nedoumice u različitim društvima pa se, shodno tome, rađaju i prve tačke otpora prema neoliberalnom konceptu. Najvidljiviji otpor je u muslimanskim zemljama, ali vremenom on postaje uočljiv i kada se radi o postavljanju velikih država-regionalnih sila prema pojedinim neoliberalnim vrednostima. U ova dva slučaja radi se o dva različita povoda za sukob i sa novim liberalnim vrednostima - kako ih je objasnio Ikenberi, i sa neoliberalizmom. Islamski narodi ne žele da prihvataju mnoge vrednosti koje stižu iz „zone demokratskog mira“, a koje su suprotne njihovoj tradiciji (pitanje položaja i prava žena u društvu, uticaj religijskih na građanske zakone, odnos prema homoseksualizmu, itd.), dok velike zemlje-

¹³ Јелена Милићевић-Пророковић, *Либерални институционализам у међународним односима*, Удружење за политичке науке Србије, Чигоја штампа, Београд, 2008, стр. 48-49.

¹⁴ John Baylis, Steve Smith, *The Globalization of World Politics*, Oxford Univ. Press, New York, 2001, стр. 163.

regionalne sile, poput Kine, Indije, Rusije i Brazila, agresivni nastup mnogobrojnih nedržavnih aktera, a pre svega međunarodnih finansijskih institucija, vide kao opasnost za sopstvene interese. Usled svega, neoliberalni obrazac se posle početnog „dobrovoljnog“ širenja na gotovo sve delove sveta našao u svojevrsnoj krizi, naišavši na različite vrste otpora u različitim delovima sveta. Međutim, za razliku od hladnoratovskog perioda, kada se liberalizam usled sovjetske pretnje prilagođavao novonastalim okolnostima stvorivši liberalno-demokratski obrazac, u posthladnoratovskom vremenu neoliberalisti se ne odlučuju na pravljenje kompromisa i delimičnu korekciju sopstvenih postavki, već na nametanje rešenja svima koji im se protive.

Novopodrazumevajući dualizam u međunarodnim odnosima pravi se po vertikali „zona demokratskog mira“ – „države zla“. Između ova dva pola nalaze se zemlje koje još uvek nisu od strane ekskluzivnog kluba onih koji pripadaju „zoni demokratskog mira“ proglašene dostojnim da mu se pridruže, a koje treba stalno nadzirati razvijanjem različitih institucija i režima, kako ne bi sklznule ka „državama zla“. Protiv „država zla“ moguće je primenjivati i vojnu silu, bez ikakvog obzira na principe kolektivne bezbednosti usađene u Povelju Ujedinjenih nacija i odredbi o nepovredivosti granica suverenih, međunarodno priznatih zemalja. Bušova doktrina (*The Bush Doctrine*, ime dobila prema Džordžu Bušu mlađem), promovisana u Strategiji nacionalne bezbednosti SAD-a 2002. godine potvrđuje neophodnost vođenja preemtivnih ratova kako bi se „zona demokratskog mira“ zaštitila od „država zla“ koje mogu biti oaze za razvoj nukleranog oružja i uvežbavanje terorista. Pod preemtivnim ratovima podrazumevaju se oružani sukobi koji se vode kako bi se sprečila ili porazila predviđena opasnost, odnosno dobila strateška prednost u ratu za koji se smatra da se ne može izbeći.¹⁵ Na ovoj doktrini zasnivaju se američke intervencije na Avganistan, Irak i Libiju. Međutim, ostaje otvoreno pitanje na čemu se zasnivaju podsticanja ratova u Siriji i Ukrajini, jer tamo nije bilo potrebe za vođenjem preemtivnih ratova? Ako su u svim prethodnim slučajevima kao razlozi za početak preemtivnih ratova navođeni proizvodnja oružja za masovno uništenje ili borba protiv terorizma, to u Siriji i Ukrajini nije mogao da bude slučaj.

S jedne strane, radi se o geopolitičkim razlozima započinjanja ovih sukoba. Ukoliko se uzmu u obzir zaključci Tomasa Barneta (Thomas Barnett), dolazi se do viđenja da „zona demokratskog mira“, odnosno prostor evroatlantskih zajedničkih vrednosti predstavlja globalno jezgro (*The Functioning Core*), iz kojeg se dalje po svetu šire vrednosne, političke, ekonomske i druge paradigme, a koje moraju biti „globalno prihvaćene“. Ostatak sveta deli se na još tri zone: zonu priključenja (*The Zone od*

¹⁵ Za preemtivni rat više u: Thomas Lee, „International Law, International Relations, Theory, and Preemptive War: The Vitality of Sovereign Equality Today“, *Law and Contemporary Problems*, 67 (4), str. 147-167.

Connectedness), neintegrisanu prazninu (*The Not-Integrating Gap*) i zonu nepriključenosti (*The Zone of Disconnectedness*).¹⁶ Evroatlantska zajednica, rodno mesto neoliberalizma, je i globalni centar, jezgro a ostatak sveta predstavlja samo periferiju, poluperiferiju ili nebitne kutke do kojih nikome nije stalo. Da bi sačuvao svoju poziciju i ostao svetski centar, evroatlantski blok prinuđen je da interveniše ili „proizvodi ratove“ uvek kada neka od regionalnih sila dovede u pitanje njegovu poziciju globalnog jezgra.

S druge strane, uzroci se mogu tražiti i u odbrani ideološkog stanovišta „zone demokratskog mira“. Velike zemlje-regionalne sile pokušavaju da razviju sopstvene institute i režime, koji će, moguće, predstavljati alternativu neoliberalnom obrascu. Otuda agresivno ponašanje i proizvođenje novih ratova. Koristeći ranije ponuđene teorijske postavke Džeјmsa Doertija (James Dougherty) i Roberta Falcgrafa (Robert Pfaltzgraff Jr.),¹⁷ može se objasniti i potreba da se napadaju sve zemlje i/ili regionalne integracione celine koje predstavljaju pretnju utvrđenim zajedničkim vrednostima „zone demokratskog mira“, odnosno neoliberalnim principima. Gledano iz tog ugla, Bušova doktrina može se definisati kao potraga za jednostranim, samostalnim pristupima u odnosu na pretnje američkoј bezbednosti. Ona zagovara vojni napad na protivnike pre nego što su oni u stanju da napadnu SAD, kako bi se predupredila njihova sopstvena preventivna agresija.¹⁸ Naravno, oružani napadi nisu uvek direktni, kao u slučaju Avganistana, Iraka i Libije, već se vode hibridni ratovi, koji duže traju, a pored ograničene upotrebe sredstava „tvrde moći“ podrazumevaju i korišćenje propagande, ekonomskih sankcija, zabrane transfera tehnologija, političkih pritisaka i meke moći.¹⁹

Umesto Fukujamine ocene sa početka devedesetih da će sve zemlje pre ili kasnije prihvatiti liberalno-demokratski obrazac (*all countries will... get on that escalator*), početkom 2000-ih Džordž Buš mlađi (George W. Bush) nam najavljuje: „Dolazim da uspostavim slobodu, bili vi spremni ili ne“.²⁰ Time se pravi iskorak ka režimu neoliberalnog fundamentalizma, ukoliko fundamentalizam (lat. *fundamentum*) sagledavamo van religijskog konteksta i odredimo kao način mišljenja u kome se određena načela smatraju za suštinske istine koje, bez obzira na njihovu sadržinu, imaju nepromenljiv i

¹⁶ Thomas Barnett, *The Pentagon's New Map*, Putnam Publishing Group, New York, 2004.

¹⁷ Prema: James Dougherty, Robert Pfaltzgraff Jr., *Contending Theories of International Relations: A Comprehensive Survey*, Pearson, New York, 2000.

¹⁸ Robert Jervis, „Understanding the Bush Doctrine“, *Political Science Quarterly*, 118 (3), str. 365-388.

¹⁹ Margaret Bond, *Hybrid War: A New Paradigm for Stability Operations in Failing States*, USAWC Strategy Research Project, U.S. Army War College, Carlisle Barracks (Pa), 2007.

²⁰ Slobodanka Ast, „Govori tiho i nosi-veliki štap“, *Vreme*, br. 734, 27. Januar 2005, dostupno na: Internet, <http://www.vreme.com/cms/view.php?id=404330> (stranica poslednji put posećena 21.04.2015).

neprikosnoven autoritet.²¹ Posthladnoratovske liberalne ideje o demokratskom miru, slobodnoj trgovini, međuzavisnosti, međunarodnim institucijama i zajedničkim vrednostima uzdižu se na pijedestal neupitnih autoriteta koji se moraju dostići izgradnjom neoliberalnih institucija i režima. Nikakva polemika o tome ne može se voditi, pa samim tim ne očekivati korigovanje ovakve pozicije. Ukoliko je potrebno, zbog toga je opravdano voditi i rat.

Neoliberalni fundamentalizam može se opisati kao pojava nametanja sistema vrednosti u jednoj državi u cilju utvrđivanja novog poretka, do koje dolazi postavljanjem neoliberalnih institucija i režima, kao i jačanjem uloge nedržavnih aktera, uz smanjivanje uticaja tradicionalnog društva i ograničavanje moći države. Umesto liberalnog principa da svaka moć mora počivati na pristanku, u neoliberalnom fundamentalizmu moć se iskazuje nametanjem rešenja na koja se mora pristati. Bezalternativnost neoliberalnog puta i nedovođenje u pitanje onih stvari koje su proglašene za vrhovne istine, neke su od glavnih karakteristika novog poretka. Sloboda se uspostavlja, bili građani za nju spremni ili ne. Pri tome, pojam slobode se unapred definiše u ponuđenoj ideološkoj matrici i o tome ne može biti rasprave. Tako se dolazi do obrasca u kojem su plemenita načela o slobodi pojedinca ili manjine pretvarane u princip terora manjine nad većinom, a u kojem se princip slobodne tržišne utakmice transformisao u besomučnu pljačku bogatih, koji su postali još bogatiji, nad siromašnima koji su postali još siromašniji.

Sve to utiče na promene u sistemu međunarodnih odnosa, a u velikoj meri odražava se i na balkanske države. Evropska unija u neoliberalnom ideološkom okviru više nije ista organizacija koja se postepeno razvijala tokom decenija, gradeći jedinstvenu politiku kroz uvažavanje interesa svih država članica. Svakako, ideja stvaranja kontinentalnog saveza je korisna, dobra, potrebna i plemenita. U vremenu stvaranja multipolarnog sveta, ujedinjena Evropa mogla bi postati jedan od polova u sistemu međunarodnih odnosa i tako na najbolji mogući način štiti interese svih evropskih naroda, od Lisabona do Vladivostoka. Međutim, na početku druge decenije XXI veka evrointegracije postaju proces kojim se garantuje „uspostavljanje slobode na Kontinentu, bili mi spremni za to ili ne“. Instituti i režimi pridruživanja balkanskih država EU tako u velikoj meri postaju mehanizmi za pokušaj nasilnog širenja neoliberalne paradigme iz „zone demokratskog mira“ ka državama međuzone, među kojima je i Srbija, do 2000. godine zemlja koja je pripadala grupi prokazanih „država zla“.

Lako uočljive karakteristike balkanskih država su loš politički ambijent u dugom vremenskom kontinuitetu, sa izraženim međupartijskim, međuinstitucionalnim, međuetničkim, međureligijskim i međudržavnim tenzijama. Pored toga, socijalno-ekonomski ambijent je na nezadovoljavajućem nivou. Balkanske zemlje izložene su dugoročnom porastu javnog duga, padu

²¹ Bob Altemeyer, Bruce Hunsberger, „Authoritarianism, religious fundamentalism, quest, and prejudice“, *International Journal for the Psychology of Religion*, 2 (2), str. 113-133.

zaposlenosti, izostanku strateških projekata i sve većoj energetskej zavisnosti, usled čega je nemoguće razvijati sopstvene komparativne prednosti i zauzimati mesto u sistemu međunarodne podele rada na način kako to opisuju Ikenberi i Šumpter. Još treba i dodati da je kroz proces privatizacije rasprodato „porodično srebro“, pa ostaje pitanje: na koji način se budžetski deficit u narednom periodu može amortizovati i odakle će se sve veći dugovi vraćati? Sličan proces je već viđen u postkolonijalnoj Africi tokom sedamdesetih godina XX veka, a tada uspostavljeno stanje označeno je kao „model fatalne zaduženosti“. U takvim okolnostima, balkanske države se, kako to ocenjuje Janis Varufakis (Yanis Varoufakis), mogu samo pretvoriti u „protektorate pod namesništvom evropskog komesara i lokalnih kleptokrata, sa omalدينom kao jedinim značajnim izvoznim artiklom“.²²

U posthladnoratovskom periodu dolazi do prave eksplozije takozvane simboličke ekonomije, nasuprot realnoj ekonomiji, pa pokretač globalne privrede postaje stalno kretanje novčane mase, a ne trgovina robom i uslugama. Svetske metropole, pod kojima Valerštajn podrazumeva SAD, Kanadu i zapadnoevropske zemlje, su preko kontrole simboličke ekonomije i finansijskih tokova, usmeravale celu svetsku ekonomiju. Zbog ovoga je neoliberalni fundamentalizam nametao državama da prihvate Međunarodni monetarni fond i Svetsku banku kao autoritete koji će suštinski uređivati sektor javnih finansija. Ostale regionalne sile, poput Kine, Rusije, Indije i Brazila nisu mogle takvim razvojem situacije biti zadovoljne, jer je to značilo da će u odnosu na metropole one uvek ostati u statusu „poluperiferije“. Zato je i otpor neoliberalnom fundamentalizmu upravo najpre artikulisan u društvima ovih zemalja. U takvim uslovima, Evropska unija se, što pogotovo postaje vidljivo u prvoj deceniji XXI veka, transformiše u sredstvo za očuvanje jednopolarnog sveta, sa „evroatlantskim metropolama“ kao svetskim centrom. Male i siromašne zemlje, poput balkanskih, osuđene su na ostanak u zoni ekonomske i političke periferije, što za njih predstavlja sistemski problem i jedan od ključnih uzroka lošeg političkog i katastrofalnog socijalno-ekonomskog ambijenta.

Da bi se nepovoljni trendovi menjali, neophodno je dugoročno strateško pozicioniranje i zauzimanje određenog mesta balkanskih država u sistemu međunarodne podele rada. U postojećem okviru, uz težnju balkanskih država da se priključe ovakvoj EU to je nemoguće, jer se Balkan tretira kao periferija. Ovo je važan momenat, jer se odnos između Evropske unije i balkanskih država mora sagledati i sa geopolitičkog stanovišta. Neoliberalni fundamentalizam nije geopolitički neutralan, već on ima za cilj uspostavljanje jasne hijerarhije i dugotrajno očuvanje jednopolarne strukture svetskog političkog sistema. Evroatlantske metropole, koje se nalaze u „zoni

²² Ocena Janisa Varufakisa preneti iz članka Tanje Vujić, objavljenom u listu *Politika*, 8. februara 2015, u rubrici „Portret bez rama“ pod naslovom: „‘Terminator’ briselskog poretka“.

demokratskog mira", su mesta sa kojih se šire politički, kulturni, ekonomski i informacioni impulsi ka ostatku sveta. U svakom pogledu, dakle, Balkan ostaje daleka periferija, sa svim posledicama koje takav status nosi.

Umesto da evrointegracije posluže balkanskim zemljama za dostizanje zajedničkih vrednosti i stepena razvoja EU koji su strpljivo građeni i dostizani od završetka Drugog svetskog rata do kraja XX veka, one su u novoj doktrinarnoj paradigmi predodređene da imaju dijametralno suprotan efekat. Balkanske države bi kroz taj proces usvojile zajedničke vrednosti iz „zone demokratskog mira“, ali su to nove vrednosti, iz neoliberalnog obrasca, koje se moraju prihvatiti bez ikakve mogućnosti pregovora ili preispitivanja. Zbog toga se zakonski okvir menja i prilagođava novom ideološkom obrascu, što je vidljivo i u oblasti ekonomije, porodičnih odnosa, obrazovanja, privatizacije, širenja uloge nevladinih organizacija, itd. Iako su ovi, nepovoljni trendovi, već uveliko dominirali tokom 2015. godine, nije se mogao steći utisak da je u javnom mnjenju balkanskih država postojala svest kako onakva kakva je, Evropska unija ne može biti faktor pozitivnih promena. Neoliberalni fundamentalizam se i dalje nije shvatao kao važna pretnja državi i društvu. I pored svih posledica, političke i intelektualne elite balkanskih naroda odbijale su da uđu u proces preispitivanja, jer bi se time otvorila i tema povratka na staro, nemoderno, „večno jučerašnje, prevaziđeno“. Donekle, koristeći sve opisane mehanizme, a koji podrazumevaju institucije i režime, u tome je elitama pomogao i sam neoliberalni fundamentalizam. Zbog svega toga, na početku XXI veka balkanskim državama nije najveći problem bila očajna situacija u kojoj su se našle, već saznanje da u skoroj budućnosti može biti još gore. Pojava liberalnog fundamentalizma je označila i ulazak ove ideološke matrice u degenerativnu fazu, a u toj fazi se, po pravilu, ne mogu tražiti rešenja.

Bibliografija

1. Altemeyer, Bob, Hunsberger, Bruce, "Authoritarianism, religious fundamentalism, quest, and prejudice", *International Journal for the Psychology of Religion*, Vol. 2, Issue 2, 1992, str. 113-133.
- BARNETT, Thomas, *The Pentagon's New Map*, Putnam Publishing Group, New York, 2004.
- BAYLIS, John, SMITH, Steve, *The Globalization of World Politics*, Oxford University Press, New York, 2001.
- BOND, Margaret, *Hybrid War: A New Paradigm for Stability Operations in Failing States*, USAWC Strategy Research Project, U.S. Army War College, Carlisle Barracks (Pa), 2007.
- DOUGHERTY, James, PFALTZGRAFF, Robert Jr., *Contending Theories of International Relations: A Comprehensive Survey*, Pearson, New York, 2000.
- DOYLE, Michael, "Liberalism And World Politics", *American Political Science Review*, Vol. 80, Issue 4, 1986, str. 1151-1169.

- ДУГИН, Александар, *Геополитика постмодерне*, Преводилачка радионица „Росић“: ИКП „Никола Пашић“, Београд, 2009.
- FUKUJAMA, Frensis, *Kraj istorije i poslednji čovek*, CID, Podgorica, 2002.
- FUKUYAMA, Francis, “At the ‘End of History’ Still Stands Democracy”, *The Wall Street Journal*, 06.06.2014, dostupno na: *Internet*, <http://www.wsj.com/articles/at-the-end-of-history-still-stands-democracy-1402080661>
- IKENBERRY, John, “The Future of International Leadership”, *Political Science Quarterly*, Vol. 111, No. 3, 1996, str. 358-402.
- JERVIS, Robert, “Understanding the Bush Doctrine”, *Political Science Quarterly*, Vol. 118, Issue 3, 2003, str. 365-388.
- LEE, Thomas, “International Law, International Relations, Theory, and Preemptive War: The Vitality of Sovereign Equality Today”, *Law and Contemporary Problems*, Vol. 67, No. 4, 2004, str. 147-167.
- МИЛИЋЕВИЋ-ПРОРОКОВИЋ, Јелена, *Либерални институционализам у међународним односима*, Удружење за политичке науке Србије, Чигоја штампа, Београд, 2008.
- VALERŠTAJN, Imanuel, *Posle liberalizma*, Službeni glasnik, Beograd, 2005.
- WAI-CHUNG YEUNG, Henry, *Chinese Capitalism in a Global Era: Towards Hybrid Capitalism*, Routledge, London, 2004.

Dušan PROROKOVIĆ

THE NEO-LIBERAL FUNDAMENTALISM AND EUROPEAN INTEGRATIONS: THE BALKAN CASE

ABSTRACT

The end of the Cold War and the victory of the liberal-democratic form did not automatically bring the establishment of a permanent road towards democratic peace, the establishment of a fair system of free trade, the construction of authoritarian international institutions and generally accepted definition of common values at global level. Left without ideological competition, the liberal matrix did not continue to develop, but has entered into a degenerative phase-period of neoliberal fundamentalism. The leading ideas of the liberal doctrine are not used for the benefit of the global community, but in order to achieve the interests of the states belonging to the so-called democratic zone of peace. This phenomenon is noticeable in the Balkans, and it is particularly manifested in the process of European integration. This process stopped representing a development mechanism for the Balkan states; instead it became an instrument for imposing the values of neoliberal fundamentalism.

Key words: liberalism, neo-liberalism, neo-liberal fundamentalism, euro-integrations, The Balkans.

UDK: 321.7(729.1)(497.11)
Biblid 0543-3657, 66 (2015)
God. LXVI, br. 1158-1159, str. 18-36
Izvorni naučni rad
Primljen: 3. mart 2015.

Ivan DUJIĆ¹

Kuba: demokratizacija kao osetljivo pitanje i potencijalna uloga Srbije u njegovom rešavanju

SAŽETAK

Razgovor o Kubi povlači pitanje kako pronaći sredinu između demokratije, u kojoj postoji pluralizam mogućnosti i ideja, i socijalnog blagostanja. Pobjeda socijalizma tokom Hladnog rata donela je Kubi socijalno blagostanje zahvaljujući lojalnosti stanovništva prema vladajućoj Komunističkoj partiji Kube (*Partido Comunista de Cuba*). Iza pokušaja da se na adekvatan način reše savremeni socijalni problemi, krije se upornost Komunističke partije da opravda dug opstanak na kubanskoj političkoj sceni. Proučavanjem povesti Kube tokom XX stoleća zapaža se da su sudbinu ostrva određivale generacije političara koje nisu želele da vlast predaju mlađoj i naprednijoj generaciji. Rezultat ovoga nepoverenja jeste svodenje demokratije na pravo na glasanje, što je dovodilo do socijalnih nemira i potrebe za intervencijom Sjedinjenih Američkih Država (SAD) u unutrašnji poredak Kube. Socijalizam se ni nakon Hladnog rata nije na Kubi transformisao u socijalnu državu s višepartijskim sistemom. Očigledno je da će sadašnji predsednik Kube morati da donese odluku o daljoj sudbini socijalizma na Kubi. Iako Srbija nije okončala sopstveni proces demokratizacije, ona bi mogla da ima važnu ulogu u transformaciji socijalizma na Kubi u smislu unapređenja demokratije i procesa demokratizacije.

Ključne reči: demokratija, demokratizacija, republika, socijalizam, Kuba, Srbija.

¹ Dr Ivan Dujić, naučni saradnik, Institut za međunarodnu politiku i privredu u Beogradu; e-mail: ivan@diplomacy.bg.ac.rs.

Rad je nastao na osnovu eseja napisanog tokom studijskog boravka na Univerzitetu u Aberdinu, Ujedinjeno Kraljevstvo, 2011/12. godine.

Rad predstavlja rezultat rada na projektu: *Srbija u savremenim međunarodnim odnosima: Strategijski pravci razvoja i unapređivanje položaja Srbije u međunarodnim integracionim procesima – spoljnopolitički, međunarodni ekonomski, pravni i bezbednosni aspekti*, iz programa osnovnih istraživanja kod Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije za period 2011-2015.

Uvod

Sudbina države počiva na stalnom radu na održavanju unutrašnjeg poretka, kao i na sposobnosti države da zadovolji životne potrebe stanovništva. U slučaju Kube, formalno sticanje nezavisnosti od Španije, 1902. godine, postavilo je pitanje sposobnosti Kube da održi unutrašnji poredak. Nepostojanje jedinstvene vizije o tome kako iskoristiti jak ekonomski i politički uticaj SAD-a, kako bi Kuba samostalno održala svoj poredak, dovelo je do političke nesloge, koja će uspostavljenju demokratiju usmeriti u pravcu prikrivene i/ili otvorene diktature.

Odsustvo vizije o iskorišćavanju uticaja SAD-a u korist postepenog unapređenja, odnosno razvoja demokratije na Kubi, doprinelo je, između ostalog, tome da SAD preuzmu kontrolu nad kubanskom ekonomijom.² Zahvaljujući tome, SAD su odigrale značajnu ulogu u uspostavljanju unutrašnjeg poretka i razvoju demokratije na Kubi. U ovom radu pojam „demokratija“ razumemo kao „sistem vladavine u kome svaki građanin države može da glasa za izbor svojih predstavnika vlasti“.³

Savremena demokratija ne može se zamisliti bez načela slobode izbora. U tom smislu, Kuba je čitavo XX stoleće izgubila u nastojanju da ustanovi demokratiju, u kojoj narod, odnosno građani donose konačnu odluku o pitanjima koja su od interesa za njih. Doduše, Kuba se od sticanja formalne nezavisnosti i pobeде socijalizma 1959. godine, do danas, razvila u prividno demokratsku državu, bez obzira na to što se oslobodila od Španije kao metropole, neokolonijalizma SAD-a i povremenih nasilnih diktatura.

Pobeda socijalizma na Kubi nije donela slobodu izbora koja podstiče dalji razvoj demokratije s političkim alternativama. Potreba da se održi unutrašnji poredak na Kubi nije proizišla iz sveobuhvatnog političkog i socijalnog konsenzusa, već je posledica lojalnosti većine rasno heterogenog stanovništva prema vladajućoj Komunističkoj partiji. O tome koliko je značajnije bilo održavati unutrašnji poredak, a ne razvijati demokratiju na Kubi, svedoče obračuni s političkim neistomišljenicima i nezakonita imigracija u SAD.⁴

Institucija republike na Kubi, pre i nakon 1959. godine, bila je slaba pošto se demokratski standardi nisu temeljili na striktnoj odgovornosti političke elite za njihovu implementaciju. Hipotezu ovoga rada čini premisa da je implementacija demokratskih standarda na Kubi moguća, a njegov osnovni cilj jeste da se odgovori na ključno pitanje (u kontekstu daljeg održavanja unutrašnjeg poretka na Kubi): Šta će se dogoditi nakon okončanja mandata

² Richard Gott, *Cuba: A New History*, pp. 128-129; Peter Marshall, "The Pseudo Republic", pp. 35-36.

³ "A system of government in which every citizen in the country can vote to elect its government officials", Longman Dictionary of Contemporary English.

⁴ Richard Gott, op. cit., pp. 135-141; pp. 266-269.

Raula Kastru (Raúl Castro), najkasnije do 2018. godine? U ovom smislu, mogla bi biti zanimljiva uloga Srbije u mirnoj i postepenoj transformaciji Kube u stvarno demokratsku državu, posebno ako se ima u vidu njen izuzetno bogat proces transkulturacije.

Indoktrinacija demokratije kao problem Kube i potencijalni doprinos Srbije demokratizaciji Kube kao ključnom činiocu stalnog procesa nacionalnih integracija

Nezavisnost Kube nakon rata protiv Španije, početkom XX stoleća, zatekla je kubansku političku elitu nespremnu da SAD ubede u svoju sposobnost da uspostave unutrašnji poredak i primene zakone. Stvari su potekle drugim tokom i sve je to bilo nepovoljno za samostalni razvoj demokratije na Kubi. Međutim, same SAD reagovala su usvajanjem Platovog amandmana (*The Platt Amendment*) na osnovu koga SAD imaju „pravo da intervenišu u cilju zaštite nezavisnosti Kube“.⁵

Namera SAD-a da utiču na sudbinu Kube, nakon sticanja njene nezavisnosti, odredila je razvoj demokratije na Kubi, a socijalni problemi doveli su do diktature kao nužnog odgovora na njih. Međutim, demokratija nije postala deo jake tradicije na Kubi. Da je to bio slučaj, veliko je pitanje da li bi socijalizam - koji promoviše Komunistička partija Kube - bio alternativa kapitalizmu, krajem 50-ih godina XX stoleća. Poređenja radi, odnosi unutar nekih evropskih država pokazuju da demokratija može naći zajednički jezik sa socijalizmom - uspostavljanjem socijaldemokratije.

Uspostavljanje unutrašnjeg poretka i primena zakona na Kubi bili su u skladu s ekonomskim i političkim interesima SAD-a. Da li je to bilo i u skladu s razvojem demokratije na Kubi, koji bi odredio njen identitet? Kao jedna od poslednjih država Latinske Amerike koja se tokom XIX stoleća borila za nezavisnost, Kuba je bila različito viđena. Jedni su je želeli kao naciju sa sopstvenim identitetom, dok su drugi težili da iskoriste veliki uticaj SAD-a, ne samo da zadovolje ekonomske i političke interese „kolosa sa Severa“, nego i da modernizuju državu čija je privreda stolicima zavisila od šećera i duvana.⁶

Sa istom situacijom Kuba se suočila i nakon 1959. godine. Svrstavanje u sovjetsku sferu interesa ponovilo je potrebu da se pomoću ideologije vladajuće Komunističke partije uspostavi i održi unutrašnji poredak na Kubi. Revolucija na Kubi stvorila je ambijent političkog monolita koji se snažno održao i nakon nestanka Sovjetskog Saveza.⁷

⁵ “the right to intervene for the preservation of Cuban independence” - citat preuzet iz tri izvora: Richard Gott, op. cit., p. 114; Peter Marshall, op. cit., p. 33; *The Platt Amendment*, p. 2. Videti internet stranicu: <http://www-rohan.sdsu.edu/dept/polsciwb/brianl/docs/1903PlattAmendment.pdf>.

⁶ Fernando Ortiz, *Cuban Counterpoint: Tobacco and Sugar*.

⁷ Richard Gott, op. cit., p. 293.

Diktatura, a ne demokratija, bila je ključan činilac u uspostavljanju i održavanju unutrašnjeg poretka i primeni zakona na Kubi. Da li je Kuba danas zanemarila praktičnu stranu demokratije: da li se narod ne samo pita, nego i slobodno diskutuje o uspostavljanju, promenama i gašenju institucija putem stvarnog konsenzusa? U ovom kontekstu postavlja se pitanje da li Srbija, koja se zalaže za članstvo u Evropskoj uniji, može da pomogne procesu demokratizacije i mirne transformacije Kube. Ili su, možda, decenije dugotrajnih diktatura na Kubi tokom XX stoleća potcenile pozitivnu vrednost demokratije?

Danas se Kuba suočava s ekonomskim i socijalnim problemima, pri čemu je dalji razvoj demokratije stavljen u drugi plan. Demokratija je svakako osetljivo pitanje zato što vladajuća Komunistička partija Kube nema viziju o harmonizaciji pozitivne vrednosti demokratije s aktuelnom obrazovnom i zdravstvenom politikom. Osetljivost ovoga pitanja potvrđuje predlog Raula Kastra „da bi mandat visokih zvaničnika, uključujući i njega, trebalo da bude ograničen na dva uzastupna perioda od po pet godina“. Međutim, Komunistička partija Kube izrazila je negativan stav o ovom predlogu.⁸

Ako se upoređi sedam decenija duga vladavina Institucionalne revolucionarne partije (Partido Revolucionario Instituto – PRI) u Meksiku s vladavinom Komunističke partije Kube, uočava se da ove političke stranke imaju različite odgovore u vezi s daljim razvojem demokratije. Revolucije u Meksiku i na Kubi rezultovale su dijametralno različitim odnosom prema demokratiji. Za razliku od Kube, Meksiko je prihvatio demokratiju kao pluralizam mogućnosti i ideja, pri čemu dolazi do promene političke stranke na vlasti. Aj Kamp ukazuje na to da se PRI, u ime demokratije, morao odreći duge vladavine. On iznosi da je „više od dve petine meksičkih birača navelo (političku) promenu kao osnovni razlog glasanja“.⁹ To potvrđuje da demokratija nije svedena samo na izbor vladinih zvaničnika, već zavisi i od stvarnog učešća glasača.

Predsednički izbori u Meksiku 2000. godine pokazali su spremnost Meksikanaca da prekinu dugu vladavinu PRI-a - davanjem podrške opozicionoj Partiji nacionalne akcije (*Partido Acción Nacional - PAN*).¹⁰ Napredak, u smislu promene političke stranke na vlasti, postao je očigledan kada je na meksičkoj političkoj sceni vođstvo preuzeo PAN. On je doprineo sprovođenju demokratije, kao jednom od ciljeva revolucije. Da li je Kuba mogla da prekine decenijama dugu diktaturu Fidela Kastra (Fidel Castro), a zatim njegovog brata Raula, odnosno vladavinu Komunističke partije Kube?

⁸ “[...] senior officials, including himself, should be limited to two consecutive five-year terms in office”. *The Economist*. “The start of a long, slow goodbye”, April 20, 2011. Videti internet stranicu: <http://www.economist.com/node/18586776>. [Pristupljeno: 14. 12. 2011.]

⁹ “More than two-fifths of Mexican voters gave change as their primary reason for (their) voting”. Roderick Ai Camp, “Contemporary Political Culture: What Mexicans Believe”, p. 70.

¹⁰ Roderick Ai Camp, op. cit., pp. 66-69.

Treba imati u vidu da je čitavo XX stoleće proteklo u bezuspešnom pokušaju kubanske političke elite da pojam demokratije razdvoji od ekonomskih i političkih interesa SAD-a na Kubi i da ga proširi u odnosu na viđenje Komunističke partije Kube. Ekonomski i politički interes SAD-a da utiču na unutrašnji poredak Kube nakon Hladnog rata - zarad obnove ekonomskog i političkog uticaja - mogao bi da znači i poziv Srbiji da, u ime dugotrajnih istorijskih odnosa i ekonomske saradnje s Kubom u sklopu nekadašnje Jugoslavije, doprinese jačanju uverenja da se demokratija ne može svesti samo na jednostavno glasanje birača, nego i na njihovo intelektualno učešće u određivanju dalje sudbine Kube.¹¹ Srbija može da „zaigra na kartu“ negativnog stava Kubanaca prema interesima SAD-a u odnosu na Kubu i druge države Latinske Amerike, gde su na vlasti radikalne levičarske struje. Stalnim podržavanjem demokratizacije i integracije Kube u Karipsku zajednicu, Srbija ima šansu da stekne još veći ugled u svetu.

Odnosi između Kube i nekadašnje Jugoslavije datiraju od Drugog svetskog rata i razvijali su se tokom Hladnog rata, kada je u obema državama preovlađivao socijalizam pod kontrolom komunističke partije. Dokaz za to su dvostrani ugovori, posebno oni koji su se ticali ekonomskih pitanja kao što je, na primer, Sporazum o osnivanju jugoslovensko-kubanske komisije za ekonomsku i naučno-tehničku saradnju, 1977. godine.¹²

Kao država naslednica nekadašnje Jugoslavije, Srbija može da da doprinos promovisanju demokratije na Kubi, kao važnom činiocu procesa socijalnih i, šire, nacionalnih integracija. Demokratija ne bi smela da se svede samo na pitanje spoljne politike SAD-a prema Latinskoj Americi i svetu, nego bi trebalo da podrazumeva stalan razvoj, uz periodične promene i pojedinaca i političkih stranaka na vlasti. Sve to bi vodilo većoj odgovornosti kad je reč o optimalnom iskorišćavanju prirodnih resursa i zadržavanju postojećih ljudskih resursa, koji cirkulišu u državi i izvan nje. Rezultat toga bilo bi očuvanje države kao jasno definisanog prostora, u kome politički život nije delo pojedinca, niti političke stranke na vlasti. Zapravo, proces socijalne integracije, kao deo nacionalne integracije, pretpostavlja uvažavanje i priznavanje političkih promena u okviru države.

¹¹ Da demokratija nije vezana samo za glasanje, već i za svesno određivanje dalje sudbine države, može se videti u nastojanju građana da rešavaju socijalne probleme uz pomoć države. Drugim rečima, svojim inicijativama građani primoravaju državu da, ako ne rešava, onda uzme minimalno učešće u rešavanju ovih problema. To se u slučaju Kube ne bi trebalo odnositi samo na rad njene komunističke partije, jer rešavanje socijalnih problema pretpostavlja odgovornost pojedinaca i političkih stranaka koji su privremeno na vlasti. Rezultat uključivanja građana u rešavanje socijalnih problema i svesno određivanje dalje sudbine njihove države je jačanje demokratije. Videti: Ivan Dujčić, *Ideje Simona Bolivoara o latinoameričkoj integraciji kroz prizmu savremenih međunarodnih odnosa* (doktorska disertacija), str. 99.

¹² Ministarstvo spoljnih poslova Republike Srbije, *Bilateralni odnosi sa stranim državama: Kuba*. Videti internet stranicu: <http://www.mfa.gov.rs/sr/index.php/spoljna-politika/bilateralni-odnosi/117-bilateralni-odnosi/11473-kuba?lang=lat>. [Pristupljeno: 24.11.2014.]

Doprinos Srbije promovisanju demokratije na Kubi treba sagledati u kontekstu propuštene šanse nekadašnje Jugoslavije da, zbog slabe sopstvene privrede, doprinese razvoju kubanske privrede. Iako raspolaže skromnijim resursima u odnosu na Jugoslaviju, Srbija ima iskustva u postepenoj transformaciji nacionalnih integracija, što sve manje zavisi od pojedinca i/ili političke stranke na vlasti. Neuspeh nekadašnje Jugoslavije da na adekvatniji način pristupi rešavanju ekonomskih problema pomogao je Srbiji da tokom vremena uoči prednosti demokratije kao važnog činioca u procesu nacionalnih integracija.

Koliko je nekadašnja Jugoslavija bila nesposobna da odgovori na ekonomske probleme ukazuju Zec i Radonjić, osvrćući se na porast domaćih i stranih kredita. Jazić, pak, u tom smislu navodi da Jugoslavija nije imala sredstava da kreditira razvoj kubanske privrede na prelazu iz sedamdesetih u osamdesete godine XX stoleća.¹³ Posledice raspada Jugoslavije prvo su se uočile u prekidu odnosa sa svetom, a samim tim i s Kubom. Potom je došlo do prestanka rada mnogih preduzeća koja su činila osnovu jugoslovenske privrede. U daljem izlaganju videće se da je raspad Jugoslavije bio u suprotnosti s procesom nacionalnih integracija i da je proizveo dugoročnu stagnaciju privrede Srbije. Time je pokrenuto pitanje očuvanja privrede Srbije u savremenim međunarodnim odnosima.

Činjenica da je čak 170 preduzeća u Srbiji tokom 2014. godine prestalo s radom, treba da bude razlog za ozbiljnu zabrinutost srpske ekonomske i političke elite.¹⁴ Dugotrajan problem kako podstaći, ojačati i, na duži rok, sačuvati privredu Srbije, kao i podstaći njen rast, nužno nameće pitanje definisanja međunarodne ekonomske politike kao sastavnog dela ekonomske politike Srbije. Ova politika trebalo bi da bude usmerena ka optimalnom iskorišćavanju prirodnih i porastu aktivnosti ljudskih resursa. Osim niske stope inflacije, rezultat bi se ogledao i u svesti da savremeni privredni sistemi počivaju na korporativnom upravljanju, konkurenciji i primeni visoke tehnologije u proizvodnji.

Jaka i stabilna privreda omogućava trajniji opstanak države kao osnovnog subjekta međunarodnih odnosa. Dokaz da je država i dalje subjekt međunarodnih odnosa treba tražiti u ulozi države - ona predstavlja prostor u kome se odvija proces nacionalnih integracija i od toga zavisi uspeh daljeg procesa (pod)regionalnih integracija.¹⁵ U slučaju nekadašnje Jugoslavije, ovi

¹³ Miodrag Zec, Ognjen Radonjić, „Ekonomski model socijalističke Jugoslavije: saga o autodestrukciji“, *Sociologija*, str. 707-708; Darko Gavrilović, Ljubiša Despotović, „Yugoslavia - Beginning of the End“, *Istorija 20. veka*, str. 111; Živojin Jazić, *Moj pogled na diplomatiju*, str. 147.

¹⁴ *Politika*. „U fazi gašenja 170 javnih preduzeća u Srbiji“. Videti internet stranicu: <http://www.politika.rs/rubrike/Ekonomija/U-fazi-gasjenja-170-javnih-preduzeca-u-Srbiji.sr.html>. [Pristupljeno: 27.12.2014.]

¹⁵ Ivan Dujić, op. cit., str. 79.

procesi pretpostavljali su nedeljivost jedinstvenog privrednog prostora koji je karakterisalo bogatstvo prirodnih i ljudskih resursa.

Mnogi naučnici ukazuju na činjenicu da je Jugoslavija imala stabilan privredni prostor. Neki od njih navode da je deoba ovoga prostora započeta 70-ih i 80-ih godina XX stoleća. Petak polazi od činjenice da su uzrok deobe bile velike razlike u procentu (ne)zaposlenosti, nedostatku migracije radne snage širih razmera, nedostatku vizije da se jaka preduzeća premeštaju u manje razvijena i/ili nerazvijena područja, kao i u izdacima za finansiranje vojske.¹⁶ Osim navedenog, karakteristično za nekadašnju Jugoslaviju jeste da se proces nacionalnih integracija odvijao pod kontrolom pojedinca i/ili političke stranke na vlasti i da je povremeno dolazilo do primene sile, što je predstavljalo prepreku razvoju demokratije.

I Kuba se nalazi u istom problemu. Razvoj i jačanje demokratije na Kubi u XX stoleću nisu bili mogući zato što su svi veći unutrašnji sporovi rešavani primenom sile. Prve dve decenije kubanske republike i nezavisnosti obeležile su rasna i politička netolerancija, odsustvo jedinstvene vizije o Kubi kao nezavisnoj državi, unutrašnji nemiri i vojna intervencija SAD-a. Da li je moglo doći do kompromisa različitih stavova kubanske političke elite?

Sposobnost i spremnost da se uvažavaju rasne razlike, pomire različiti stavovi, kao i strogo poštovanje rezultata predsedničkih izbora, mogli su biti dobar preduslov za dalji razvoj demokratije na Kubi. To koliko je tolerancija značajan činilac u stalnom razvoju demokratije potvrđuju i neka novija istraživanja; ona pokazuju da demokratija svoje utemeljenje zasniva na multikulturalizmu. Naime, demokratija pretpostavlja postojanje države kao kulturnog i političkog miljea u kome dolazi do prožimanja različitih stavova. U prilog tvrdnji da multikulturalizam podstiče i unapređuje razvoj demokratije, Olsen navodi da, zahvaljujući delotvornom multikulturalizmu (*effective multiculturalism*), članovi manjinskih grupa s vlastitom kulturom uživaju jednaka prava kako bi koegzistirali s većinskom kulturom.¹⁷

Viđeno s aspekta kulturnog i političkog miljea, razvoj demokratije zavisi od uvažavanja različitih stavova, posebno političkih. Ako se država shvati kao jasno definisan prostor, demokratija može da koristi njenom opstanku,

¹⁶ Zdravko Petak, „Ekonomska pozadina raspada socijalističke Jugoslavije“, str. 62-70.

¹⁷ Mark Olssen, „From the Crick Report to the Parekh Report: Multiculturalism, Cultural Difference, and Democracy: The Re-Visioning of Citizenship Education“, *British Journal of Sociology of Education*, p. 188. Kultura manjinskih grupa obuhvata i kulturu rasnih manjina, čiji opstanak zavisi od uvažavanja svakolikih razlika, uključujući i rasne. U tom smislu, predmet dugoročne socijalne politike na Kubi i u SAD-u jeste negovanje rasnih razlika. Koliko je Kubi, nakon 1959. godine, stalo do ovih razlika vidi se po reakciji Fidela Kastro na rasno nasilje (*racial violence*) u SAD-u tokom Hladnog rata. O ovome videti, na primer, u: Jane Franklin, *Cuba and the United States*, pp. 83-84; J. Nicholas Entrikin, „Democratic Place-Making and Multiculturalism“, *Geografiska Annaler. Series B, Human Geography*, p. 23. Citirajući Kimlickog, Houv navodi da je kulturni identitet značajan za postizanje samopoštovanja pojedinca, kao „osnovnog dobra“ koje liberalno demokratski režimi moraju

pod uslovom da je ustanovljeno načelo kulturne i političke jednakosti. Citirajući Tejlora, Stanković Pejnović navodi da jednakost pretpostavlja poštovanje jednakih prava i priznavanje jedinstvenih identiteta pojedinaca i grupa.¹⁸

Da li ustanovljenje i primena načela kulturne i političke jednakosti dovodi u pitanje opstanak države kao jasno definisanog prostora? Kako zapaža Dujić, država je i danas suočena s dilemom da li da, na osnovu ovih načela, integriše svakoliku različitost ili da nametne svoj sistem vrednosti zarad povezivanja prostora u kome se vlast vrši na duži rok.¹⁹ U slučaju Kube, od uvođenja socijalizma 60-ih godina XX stoleća, načela kulturne i prividne političke jednakosti poslužila su kao dobar razlog za opstanak komunističke partije na kubanskoj političkoj sceni.

Kuba, u kojoj se stolicima odvijao proces transkulturacije, nije razvila demokratiju u pravcu postizanja socijalne integracije, koja se temelji na načelu kulturne i političke jednakosti. U prvim decenijama njene nezavisnosti čak nije ni postojala odgovornost političkih partija za to. Doduše, bilo je indikacija da bi socijalna integracija mogla da uključi samo belce.²⁰ Međutim, savremeni odnosi unutar države grade se i neguju priznavanjem i poštovanjem svakolike različitosti, što je rezultat obogaćivanja političkog diskursa i uvažavanja rasnog identiteta.

Dolaskom Komunističke partije Kube na vlast, došlo je do jačanja rasnog identiteta i, shodno tome, započet je proces socijalne integracije. Sada se postavlja ključno pitanje: Da li je ovaj proces rezultat lojalnosti kubanskog stanovništva Fidelu i Raulu Kastru, kao i Komunističkoj partiji? Ako je obogaćivanje političkog diskursa zanemareno zarad legitimiteta Komunističke partije Kube, može se pretpostaviti da proces socijalne integracije počiva na lojalnosti rasno heterogenog stanovništva.²¹

U kontekstu socijalne integracije na Kubi, koja velikim delom zavisi od rasno heterogenog stanovništva, postavlja se pitanje da li i kako Srbija ostvaruje ovaj vid nacionalnih integracija. S ciljem da ukaže na značaj verskog uticaja na ličnosti iz javnog života Srbije, Radić navodi da je Srbija „multietnička i višekonfesionalna zajednica u kojoj skoro trećinu stanovnika čine manjine“.²² Heterogeni etnički i verski sastav stanovništva ukazuje na to da Srbija stalno nastoji da svoj multikulturni prostor integriše -

---

da zaštite. Videti: Kenneth R. Howe, "Liberal Democracy, Equal Educational, and the Challenge of Multiculturalism", *American Educational Research Journal*, pp. 462-463.

¹⁸ Vesna Stanković Pejnović, „Prošlost i budućnost multikulturalizma na jugoistoku Evrope“, *Međunarodni problemi*, str. 469-470.

¹⁹ Ivan Dujić, op. cit., str. 79.

²⁰ Richard Gott, op. cit., pp. 118-125.

²¹ Damian J. Fernández, "The Politics of Youth in Cuba: Patterns, Dynamics, and Future Challenges", pp. 89-90.

²² Radmila Radić, „Pripadanje bez verovanja i poznavanja“, str. 111.

uključivanjem različitih etničkih i verskih grupa, ali i pojedinaca, u proces donošenja političkih odluka koje se odnose i na socijalna pitanja.

Zahvaljujući nastojanju da sprovodi socijalnu integraciju, bez posredovanja pojedinca i/ili političke stranke na vlasti, Srbija se nalazi u prednosti u odnosu na Kubu. Sposobna da opstane kao zajednica, sa zadatkom da se neprekidno bori za demokratiju, Srbija ima šansu da bude primer Kubi u postizanju socijalne integracije - ukazujući na činjenicu da period dubokog međugeneracijskog nerazumevanja i diktatura pripada prošlosti. Sve to išlo bi u prilog ostvarenja vizije o mirnoj tranziciji Kube ka demokratskoj državi u kojoj bi se, uistinu, odvijala socijalna integracija. Kuba, sa svoje strane, ima šansu da sebi dodeli ulogu aktera u promenljivim međunarodnim odnosima - nakon spoznaje da će, bez svestrane i veće ekonomske saradnje, tehnološki zaostajati za Meksikom i državama Karipske Amerike.

U prilog tvrdnji da svestrana i veća ekonomska saradnja može Kubi pomoći da, ako ne prevaziđe onda barem ublaži tehnološko zaostajanje, ide njeno nastojanje da normalizuje odnose sa SAD-om.²³ Generalno, razvoj odnosa između dve države diktiraju promene odnosa u svetu, što rezultuje konvergentnim politikama ovih država ili zadržavanjem njihovih međusobnih razlika, odnosno divergentnim politikama.

Ako se pažljivo prouče odnosi između Kube i SAD-a u periodu od 1902. do 2014. godine uočavaju se dve tendencije.

S jedne strane, ove države ne mogu jedna bez druge, što se objašnjava ne samo njihovom geografskom blizinom nego i odnosima u svetu koje karakteriše izrazit stepen međuzavisnosti. Proces nacionalnih integracija država, u koje su uključene i države Latinske Amerike, postao je deo novog, višestrukog i složenog procesa (pod)regionalnih integracija među državama. Posmatrano isključivo s aspekta odnosa među državama članicama Sporazuma o slobodnoj trgovini država Severne Amerike (*North American Free Trade Agreement - NAFTA*), Kuba je pred izazovom da, uz političku podršku i ekonomsku saradnju s Kanadom i Meksikom kao državama članicama NAFTA-e, uspostavi demokratiju u kojoj komunistička partija neće biti jedini nosilac stvarne socijalne integracije i da razmatra mogućnost ponovog uspostavljanja odnosa sa SAD-om.

Period kada je Kuba bila pod ekonomskim i političkim uticajem SAD-a, od 1902. do 1959. godine, ne može se više ponoviti. Ako se pođe od činjenice da, za razliku od navedenog perioda, danas države teže većoj saradnji, onda bi obnovljeni odnosi Kube i SAD-a izgledali sasvim drugačije, naročito imajući u vidu mogućnost Kube da produbi odnose s Kanadom i Meksikom, zarad potiskivanja ili ublažavanja političkog uticaja SAD-a. Negovanje dobrih

²³ *The Economist*, Jan 3rd 2015, "The new normal". Videti internet stranicu: <http://www.economist.com/news/leaders/21637388-loosening-embargo-will-pay-dividends-far-beyond-cuba-new-normal>. [Pristupljeno: 15.01.2015].

odnosa Kube s Kanadom i Meksikom ima još jednu prednost: smanjuje se rizik da se ponovi scenario potpune ekonomske zavisnosti od SAD-a.

Pomenuto razdoblje, posebno poslednjih 26 godina, kada je Fulgencio Batista (Fulgencio Batista y Zaldívar) bio „gospodar situacije“ na Kubi, nosi obeležje potpune zavisnosti kubanske ekonomije i politike od SAD-a. Rezultat toga bilo je odsustvo vizije kubanske elite o jačanju ekonomske i političke saradnje s Kanadom, Meksikom i ostalim državama Novog sveta, uključujući i države Evrope. U prilog činjenici da je Kuba potpuno ekonomski zavisila od SAD-a, Daj i Sikot navode da se Batista, naročito nakon Drugog svetskog rata, u donošenju ekonomskih i političkih odluka oslanjao na kubansku elitu s kojom je imao odnos starog prijateljstva (*old cronies*), što se pokazalo štetnim za dalju sudbinu Kube.²⁴

S druge strane, uspostavljanje demokratije, gde je najveći prioritet postizanje potpune i jake socijalne kohezije, stavlja Kubu među značajne države Karipske Amerike i smešta je u centar odnosa s državama članicama Zajedničkog tržišta Kariba (Caribbean Common Market – CARICOM). Ponovno uspostavljanje odnosa sa SAD-om, uz negovanje jakih ekonomskih i političkih odnosa s državama Karipske Amerike, daje Kubi šansu da izbegne loš scenario koji predviđa vladajuća Komunistička partija – opštu stagnaciju i nazadovanje u slučaju nestanka socijalizma.²⁵ Ukoliko bi Kuba postala država članica CARICOM-a, to bi ublažilo preovlađujući ekonomski i politički uticaj SAD-a i sprečilo mogućnost da se ponove negativna iskustva u odnosima s ovom državom.

Utemeljenje i učvršćivanje socijalizma na Kubi nije značilo samo, kako se navodi u literaturi, oslanjanje na ekonomsku i političku podršku nekadašnjeg Sovjetskog Saveza u opštem razvoju Kube, nego je predstavljalo i pokušaj da se demokratija shvati kao sticanje nezavisnosti i slobode od ekonomskog i političkog uticaja SAD-a, pod vođstvom Fidela i Raula Kastru. Njihovo nastojanje da, od dolaska na vlast 1959. godine, budu siguran garant nezavisnosti i slobode, imalo je svoje opravdanje u kontekstu otpora uticaju SAD-a na Kubi. Fidel i od 2008. godine njegov brat Raul dugo o(p)staju na vlasti zahvaljujući nastojanju da vode odgovornu domaću politiku, pri čemu se trude da Kubance ubede u ispravnost socijalizma. U tome se oslanjaju na

²⁴ Alan Dye, Richard Sicotte, “The Sugar Program and the Cuban Revolution”, *The Journal of Economic History*, p. 700.

²⁵ Andres Serbin, “The Caricom States and the Group of Three: A New Partnership between Latin America and the Non-Hispanic Caribbean?”, *Journal of Interamerican Studies and World Affairs*, p. 57; *NIN*, „Pedeset godina vernosti”, 31. jul 2003. Videti internet stranicu: <http://www.nin.co.rs/2003-08/01/30092.html>. [Pristupljeno: 17.01.2015.]; *Caribbean News Now!*, “Bahamas could be bridge between Cuba and Caribbean, says economist”, February 6, 2015. Videti internet stranicu: <http://www.caribbeannewsnow.com/topstory-Bahamas-could-be-bridge-between-Cuba-and-Caribbean%2C-says-economist-24697.html>. [Pristupljeno: 09.02.2015.]

povremenu jaku ekonomsku i političku podršku nekih država Latinske Amerike, kao i Rusije i Kine, koje se inače protive politici SAD-a u svetu.²⁶

Vođenje odgovorne domaće politike, međutim, pokazuje i „drugu stranu medalje“ kada je reč o o(p)stanku braće Kastro na kubanskoj sceni. Od dolaska na vlast oni ne vide, ili ne mogu da shvate, da demokratija ne pretpostavlja samo nezavisnost od preovlađujućeg uticaja velike sile već počiva i na stalnoj kohabitaciji različitih političkih struja, a njen krajnji cilj jeste da se postigne stvarna socijalna integracija unutar države. Socijalizam na Kubi, čije su opšte karakteristike bile zajedničke i za države istočnog dela Evrope i nekadašnji Sovjetski Savez, primorava Kubu da, pre ili kasnije, uspostavi i neguje tesnu ekonomsku i političku saradnju s ostalim državama Karipske Amerike.

Na stvarni značaj saradnje Kube s ostalim državama Karipske Amerike ukazuje i Jazić kada upućuje na činjenicu da su karipske države „prirodno zaleđe“ Kube.²⁷ Ako se države Karipske Amerike, izuzimajući Kubu, posmatraju kao zaseban podregion Novog sveta i Latinske Amerike - zahvaljujući procesu međusobnih integracija i tesne saradnje - može se reći da one nikada nisu bile predmet politike samo jedne velike sile. Uspeh ovih država da obrazuju CARICOM, tokom 70-ih godina XX stoleća, bio je odgovor na proces (pod)regionalnih integracija među drugim državama Latinske Amerike, kao i integracija među državama zapadnog dela Evrope.

Pre 1959. godine Kuba je bila deo ekonomskog i političkog uticaja SAD-a. Nakon stečene nezavisnosti, kubanska ekonomska i politička elita nije mogla da ubedi SAD da i Kuba ima pravo da svoju sudbinu određuje i kroz odnose s drugim velikim silama, kao i s državama sa skromnijim stepenom moći. Umesto da ostane pod delimičnim uticajem SAD-a, što joj ostavlja prostora da uspostavlja složene i višestране međunarodne odnose, Kuba je ponovila istu grešku: od početka 60-ih do početka 90-ih godina XX stoleća stavila se pod potpuni uticaj nekadašnjeg Sovjetskog Saveza. Koliko je kubanska politička elita, i nakon 1959. godine a posebno nakon nestanka Sovjetskog Saveza, postala zarobljenik svoje vizije u korist dugotrajnog opstanka socijalizma, govori činjenica da Kuba održava dobre odnose s Rusijom.²⁸

Da je postojala zajednička vizija o Kubi kao naciji, različiti stavovi kubanske političke elite u vezi s daljom sudbinom Kube mogli su da ublaže

²⁶ Max Azicri, "The Castro-Chávez Alliance", *Latin American Perspectives*, p. 108.

²⁷ Živojin Jazić, op.cit., str. 171.

²⁸ Odnosi Kube i Rusije uspostavljeni su 2000. godine, kada je za predsednika Rusije izabran Vladimir Putin (Владимир Владимирович Путин) koji teži da najveću državu naslednicu nekadašnjeg Sovjetskog Saveza održi aktivnom u međunarodnim odnosima. O poseti Putina Kubi, tokom 2014. godine, videti internet stranicu zvaničnog lista Komunističke partije Kube *Granma*, "Putin en Cuba", <http://www.granma.cu/mundo/2014-07-11/putin-en-cuba>. [Pristupljeno: 26.11.2014.]

ekonomsku i političku dominaciju SAD-a. Pošto su SAD imale ekonomskih i političkih interesa na Kubi, postavlja se pitanje da li je kubanska politička elita mogla da iskoristi njihov ekonomski i politički uticaj za definisanje socijalne politike koja bi predstavljala deo procesa socijalne integracije u sklopu nacionalnih integracija. Očigledno nije - ekonomski i politički interesi SAD-a imali su primat u odnosu na proces socijalne integracije i, shodno tome, zahtevali red i stabilnost kubanske države.

Got i Maršal, na primer, ukazuju na činjenicu da je kubanska politička elita zavisila od ekonomske moći SAD-a koje su preduzimale vojne intervencije radi uspostavljanja reda na Kubi. Potreba SAD-a da vojnom intervencijom štite svoje ekonomske i političke interese, kao i interese kubanske političke i ekonomske elite, ne samo da je sputavala razvoj demokratije na Kubi već je bila i u suprotnosti s težnjom SAD-a da rade na stvaranju multiprostora kao opravdanja za očuvanje teritorijalnog jedinstva. Kontinuirano negovanje i postepen razvoj demokratije često pretpostavlja očuvanje teritorijalnog jedinstva kako bi se sačuvali rezultati procesa nacionalnih integracija.²⁹

Diktature dveju ličnosti kubanske povesti, Gerarda Maçada (Machado) i Fulgensija Batiste, bile su odraz ne samo slabosti demokratije na Kubi već i nedostatka podrške SAD-a stvaranju klime međusobnog poverenja kubanske političke elite. Umesto da Maçada i Batistu osude zbog sklonosti da socijalne probleme rešavaju zavodjenjem diktature, SAD su ih prihatile zato što su se pokazali sposobnim vođama, koje mogu da drže pod kontrolom kubansku političku scenu.³⁰ Da li Fidel i Raul Kastro, kao predsednici Kube, ponavljaju diktaturu i potvrđuju stvarnost da kubansku političku scenu mogu da kontrolišu samo sposobne vođe?

Godina 1959. smatra se ključnom za rešavanje pitanja demokratije na Kubi, što bi u budućnosti moglo da spreči pojavu nove diktature. Popularnost je Fidelu Kastru dala kredibilitet ne samo da dođe na vlast, već i da, napuštanjem demokratije, potpuno promeni politički milje na Kubi.³¹ Razlog leži u tome što se demokratija pokazala slabom u odnosu na politički pravac socijalizma.

Slučaj braće Kastro pokazao je da je socijalizam bio osnova za shvatanje demokratije u kontekstu kapitalizma i ekonomskog i političkog uticaja SAD-a. Kao vođe socijalističke republike, Fidel i Raul dokazali su da su sposobni da kontrolišu kubansku političku scenu svođenjem demokratije na vladavinu mase. Koristeći frazu „narodna demokratija“, tokom i nakon Hladnog rata, oni su demokratiju potpuno lišili osnovnog smisla: pluralizma mogućnosti i ideja.

Da li su poznate ličnosti kubanske političke scene završetkom 50-ih godina XX stoleća, u zenitu Hladnog rata, mogle da iskoriste popularnost

²⁹ Ivan Dujčić, op. cit., str. 97.

³⁰ Richard Gott, op. cit., p. 146.

³¹ Hugh Thomas et al, "Political Dimensions", p. 7.

Fidela Kastru i njegov brz uspon na vlast kako bi sačuvale demokratiju? Period Hladnog rata bio je period ideološkog svrstavanja država sveta u dva glavna politička pravca, koji su ipak imali nešto zajedničko: socijalno blagostanje i mir unutar države. Poznate ličnosti iz političkog života Kube koje su zastupale demokratski sistem bile su: Karlos Prio Sokaras (Carlos Prío Socarrás), Toni (Tony) Varona i Grau San Martín (Martín).³²

Da je, kojim slučajem, režimu Batiste uskraćena ekonomska i politička podrška SAD-a, opstanak demokratije na Kubi, dugoročno gledano, bio bi moguć. S druge strane, Batista „nikada nije organizovao sistematsku eliminaciju opozicije, niti je uveo potpuni nadzor nad štampom“.³³ Uvažavanje različitih političkih stavova, pre dolaska Fidela Kastru na vlast, dovodi do pretpostavke da Batista nije zaveo totalitarizam, kao najteži oblik diktature i, shodno tome, nije demokratiji oduzeo osnovu na kojoj se temelji - mogućnost da pojedinci iznose svoje stavove.

Iako je patila od ekonomskih i socijalnih problema, u periodu Batistine diktature Kuba nije bila lišena višestranačkog političkog života u kome je moglo doći do konsolidacije jake demokratije.³⁴ Može se reći da je Batistin režim bio rezultat nastojanja da se prikrije nesposobnost kubanske ekonomske i političke elite da dugoročno rešava ekonomske i socijalne probleme. Iako je u kasnijim periodima kubanske povesti, tokom i nakon Hladnog rata, izgledalo da je Kuba sposobna da rešava ove probleme, zahvaljujući lojalnosti kubanskog stanovništva prema Fidelu i Raulu Kastru, malo je urađeno po tom pitanju.

Batista nije osporavao individualne slobode, jer je nastojao da diktatura ne prevagne nad demokratijom. To je bilo jedino pozitivno u njegovoj represivnoj diktaturi. Zato ne treba da čudi što je okončanje Batistine diktature donelo ugled Fidelu Kastru u svetu i ohrabrilu druge države Latinske Amerike u pokušaju da uvedu socijalizam kao način da se oslobode ekonomske i političke zavisnosti SAD-a.

Izjave Fidela da će poštovati individualna prava na Kubi, mogle su se sprovesti u delo.³⁵ Međutim, stvarnost je pokazala da socijalna pitanja pod okriljem Komunističke partije Kube imaju daleko veći značaj u odnosu na negovanje i dalji razvoj demokratije. Fidelov stav u vezi s demokratijom jeste da je ona lažna, jer koristi „sva sredstva korupcije i prevare kako bi se izneverila volja naroda“.³⁶

³² Hugh Thomas, „The Clash, 1959-62“, p. 1236.

³³ “[...] never organized the systematic elimination of the opposition nor did he impose total control over the press”. Hugh Thomas et al, op. cit., p. 7.

³⁴ Richard Gott, op. cit., p. 144.

³⁵ Hugh Thomas, op. cit., p. 1215.

³⁶ “[...] all means of corruption and fraud to betray the will of the people [...]”. Hugh Thomas, op. cit., p. 1279.

Fidelova izjava da je demokratija lažna - zato što koristi sredstva korupcije i prevare - otkriva dve stvari. S jedne strane, on ne poznaje suštinu demokratije - ona se vezuje za pluralizam mogućnosti i ideja koji doprinose održavanju i razvoju demokratskih standarda, institucija i tradicija. On i njegov brat Raul samo su iskoristili slabost demokratije, i veliku popularnost, da preuzmu kontrolu nad kubanskom političkom scenom.

S druge strane, Fidel je mudro iskoristio nerešena socijalna pitanja - prebacivanjem krivice na demokratiju i nedovoljno razvijen nivo političke kulture na Kubi - zarad uspostavljanja i održavanja reda putem diktature Komunističke partije. Istorijski događaji na Kubi teku u pravcu upornog negovanja diktature. Zato i ne čudi da diktatura nije ustupila mesto demokratiji. Socijalizam, koji sprovodi Komunistička partija Kube, dao je prednost diktaturi u uspostavljanju i održavanju reda na Kubi.

Optužujući izborni sistem SAD-a, Fidel Kastro je u jednom od svojih govora upotrebio izraz „neposredna demokratija“, misleći na masu.³⁷ On je, dakle, demokratiju sveo na vladavinu mase, smatrajući da izbori nisu potrebni. Međutim, u državama koje se odlikuju razvijenom političkom kulturom i jakim demokratskom tradicijom, pod neposrednom demokratijom podrazumeva se „sistem vladanja zasnovan na javnim odlukama koje donose građani u skupštini ili putem glasačkih listića“.³⁸

Štaviše, građani svojim odlukama u skupštini ili glasanjem putem glasačkih listića učestvuju u stvaranju i održavanju sistema vladanja, utičući na dalju sudbinu države. U državama Latinske Amerike, gde demokratija funkcioniše kao jaka tradicija, građani pružaju otpor diktaturi iz prostog razloga što rešavanje svih javnih problema traži njihovo učešće. Time se podstiče negovanje i jačanje demokratije.³⁹

Demokratija se ne može zamisliti bez demokratskih standarda. Oni mogu da služe i kao pokazatelj kvaliteta političkog života države. U članu 19, paragraf 2 Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima (*International Covenant on Civil and Political Rights*), ističe se značaj demokratskih standarda. Ovim članom predviđeno je da „svako treba da ima pravo na slobodu izražavanja; to pravo podrazumeva slobodu traženja, primanja i širenja informacija i ideja svih vrsta, bez obzira na granice, bilo usmeno, pismeno ili putem štampe“.⁴⁰ Na Kubi je uočljiv nizak nivo kvaliteta

³⁷ Ibidem

³⁸ “A system of government based on public decisions made by citizens meeting in an assembly or voting by ballot”. Mark O. Dickerson, Thomas Flanagan, “Glossary of Terms”.

³⁹ Carlos A. Torres, “Globalization, Education, and Citizenship: Solidarity versus Markets?”, *American Educational Research Journal*, p. 373.

⁴⁰ “everyone shall have the right to freedom of expression; this right shall include freedom to seek, receive and impart information and ideas of all kinds, regardless of frontiers, either orally, in writing or in print [...]”. Videti: United Nations - Treaty Series, *International Covenant on Civil and Political Rights*, Article 19, par. 2, p. 178.

političkog života. Opstanak socijalizma i nakon nestanka Sovjetskog Saveza može se objasniti slabošću političke kulture Kubanaca da prekinu diktaturu jedne ličnosti, kao i dugu vladavinu Komunističke partije.

S druge strane, neke države Latinske Amerike mogu se pohvaliti svojim demokratskim tradicijama. One su razvile demokratske tradicije kao rezultat demokratske prakse, odnosno poštovanja demokratije. Primera radi, Čile je razvio „partijsku strukturu zasnovanu više na disciplini i ideologiji, nego na odanosti pojedinačnom vođi“.⁴¹

Do 1959. godine Kuba je bila na putu da i dalje razvija i osnažuje demokratiju, koja bi kasnije postala tradicija kubanske države. Naime, bilo je pojedinaca koji su se zalagali za dalji razvoj demokratije u kontekstu stalne borbe za socijalnu integraciju. Pošto Kubu odlikuje rasno heterogeno stanovništvo, proces socijalne integracije ne karakteriše dominacija belaca, niti vlast Komunističke partije Kube, nego potreba da u njemu učestvuju pripadnici svih ili većine rasa.⁴²

Da li je Komunistička partija Kube, kao jedina partija na kubanskoj političkoj sceni, spremna da menja svoje vođe? Do sada, Komunistička partija Kube nije se našla u poziciji da donosi odluke o promeni vođe zato što nije bilo nikakvih nepredvidljivih okolnosti u vezi s generalnim sekretarom. Ako bi Raul Kastro u vršenju dužnosti generalnog sekretara bio iznenada ometen (bolešću ili smrću), na njegovo bi mesto bio izabran Migel Dias-Kanel (Miguel Mario Díaz-Canel Bermúdez), koji je aktuelni generalni podsekretar Komunističke partije Kube.⁴³

Međutim, postavlja se pitanje: Šta ako Migel Dias-Kanel iz nekog razloga ne bi mogao da obavlja dužnost generalnog sekretara Komunističke partije Kube? U tom slučaju, socijalizam na Kubi suočio bi se s ozbiljnom krizom. Tokom 70-ih i 80-ih godina XX stoleća, Kuba je ostvarivala godišnju stopu rasta od 4,1 procenat.⁴⁴ To je bio period uspona i zenita socijalizma koji je karakterisao ekonomski i politički prosperitet. Ali i danas, prema najnovijim podacima Svetske trgovinske organizacije, koji se odnose na države izvoznice u 2014. godini, Kuba zauzima dosta visoko 33. mesto.⁴⁵ Pitanje za dalja istraživanja: Da li je socijalizam na Kubi zaslužan za to što se najveća država Karipske Amerike nalazi među značajnijim državama izvoznicama?

Odsustvo demokratije na Kubi nameće dva pitanja: Da li Komunistička partija Kube nastoji da sraste s kubanskim društvom? i drugo: Da li briga o socijalnim potrebama kubanskog stanovništva opravdava potrebu

⁴¹ “[...] a party structure based more on discipline and ideology than on loyalty to an individual leader”. Richard L. Millett et al, “Crime and Citizen Security: Democracy’s Achilles Heel”, p. 260.

⁴² Richard Gott, op.cit., pp. 120-125.

⁴³ Na zvaničnoj internet stranici Komunističke partija Kube nalaze se podaci o generalnom podsekretaru: http://www.pcc.cu/eo_b_miguel_diaz_canel.php [Pristupljeno: 11.02.2015.]

⁴⁴ Richard Gott, op.cit., p. 244.

⁴⁵ World Trade Organization, *International Trade Statistics 2014*, p. 29.

Komunističke partije Kube da zadrži svoju političku moć? Govoreći o pokretu Sendero Luminoso (Svetleći korak) u Peruu, Degregori ukazuje na to da je ovaj pokret razvio maksimu po kojoj, „osim moći, sve je zavaravanje“.⁴⁶ Zajedničko za Komunističku partiju Kube i pokret Sendero Luminoso jeste da svoju moć temelje na poverenju mase. Moć, posebno njena politička dimenzija, traži postojanje demokratije, u kojoj postoji konkurencija političkih ideja u borbi za deo političke moći. Naime, demokratija masu preobražava u demos, koji privremeno bira jednu od dve ili više mogućnosti i ideja.

Diktatura putem vladavine mase može da traje do momenta do kog uspeva da opravda svoje postojanje. U slučaju Kube, diktatura - oličena u vladavini jedne ličnosti i dugom prisustvu komunističke partije - interesantan je primer otpora prema svemu što je predstavlja demokratiju. Ideološko stanovište da masa predstavlja neposrednu demokratiju može se pokazati valjanim samo ako se demokratija odbaci kao alternativa jednopartijskoj diktaturi. S druge strane, povratak na demokratiju ne mora se prikazati kao povratak na kapitalizam i uticaj SAD-a na Kubi. Za sada, Kuba je država potpisnica Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima, što znači da ga nije ratifikovala iz ideoloških razloga.⁴⁷

Zaključak

Loše istorijsko iskustvo Kube u vezi s demokratijom kao da opravdava potrebu da se jedino putem diktature rešavaju svi veći socijalni sporovi. Odsustvo demokratskih standarda na Kubi, tokom prve polovine XX stoleća, ukazuje na to da Kuba nije mogla da prihvati odredbe Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima. Borba za bolji socijalni položaj stanovništva rezultovala je uvođenjem socijalizma i diktature Komunističke partije Kube.

Ipak, ne treba zanemariti mogućnost povratka demokratije na Kubu, zato što sada postoje definisani standardi koji se oslanjaju na pravo pojedinca da razvija i saopštava svoje mišljenje. Bez tog prava teško je zamisliti demokratiju kao izbor mogućnosti i ideja. Komunistička partija na kubanskoj političkoj sceni, pre ili kasnije, suočiće se sa problemom kako i dalje pravdati svoje prisustvo, posebno među generacijom koja ne pripada 50-im i 60-im godinama XX stoleća. Raul Kastro nalazi se pred zadatkom da donese dalekosežne odluke u pogledu dalje sudbine socijalizma na Kubi.

Primena demokratskih standarda na Kubi zavisi, između ostalog, i od spremnosti i sposobnosti kubanskog stanovništva da vrati i prihvatiti

⁴⁶ "Except power, all is illusion". Carlos Iván Degregori, "How Difficult it is to be God", *Critique of Anthropology*, p. 246.

⁴⁷ O tome da je Kuba samo potpisala Međunarodni pakt o građanskim i pravima videti internet stranicu potpisanih i ratifikovanih međunarodnih ugovora koji se tiču ljudskih prava, a koji su deponovani u Ujedinjenim nacijama: <https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&id=IV~4&chapter=4&lang=en>. [Pristupljeno: 10.02.2015.]

demokratiju. Ako su Kubanci u poslednjih pet decenija radili na obrazovanju, u prilog im ide izreka da je istorija učiteljica života. U slučaju Kube, istorija je učiteljica njihovog kolektivnog života, i zahvaljujući njoj Kubanci imaju šansu da izbegnu greške u vezi s demokratizacijom, koje su činili pre 1959. godine.

Za razliku od Kube, koja ima problema s demokratizacijom, Srbija ima iskustva u nastojanju da demokratiju učini stvarnim delom političkog života. Imajući u vidu da demokratija podrazumeva intelektualno učešće građana kao biračkog tela, može se reći da demokratija stalno i pozitivno utiče na kvalitet političkog života države. Pretpostavka toga je stvarna sloboda građana da biraju između dve ili više mogućnosti i ideja, pri čemu proces donošenja i realizacije novih ekonomskih i političkih odluka određuje dalju sudbinu države.

Shvatanje demokratije, i samim tim demokratizacije, kao ishoda poštovanja slobode građana, daje mogućnost Kubi da socijalizam, za koji se zalaže režim Fidela i Raula Kastro, od ideologije vladajuće Komunističke partije Kube postane deo odgovornosti za stalan proces socijalne i, šire, nacionalnih integracija. Dok za Srbiju proces nacionalnih integracija znači neprestano nastojanje da se i nacionalne manjine uključe u pomenuti proces - koji bi trebalo da bude nezavisan od pojedinca i/ili stranke na vlasti - pred Kubom je zadatak da radi na stvarnom procesu nacionalnih integracija, u kome rasno heterogeno stanovništvo ne zavisi od trenutnih političkih promena. Srbija bi mogla da ukaže Kubi na ovu činjenicu.

Bibliografija

- Azicri, M., 2009. "The Castro-Chávez Alliance", *Latin American Perspectives* 36(1), pp. 99-110.
- Camp, R. A., 2007. Chapter 3: "Contemporary Political Culture: What Mexicans Believe", pp. 56-78 in *Politics in Mexico: The Democratic Consolidation*. Oxford: Oxford University Press.
- Degregori, I.C., 1991. "How Difficult it is to be God", *Critique of Anthropology* 11(3), pp. 233-250.
- Dickerson, M.O. & Flanagan, T., 2009. "Glossary of Terms", pp. 49-60 in *An Introduction to Government and Politics: A Conceptual Approach*, Nelson Education Ltd.
- Dujić, I., 2014. *Ideje Simona Bolivara o latinoameričkoj integraciji kroz prizmu savremenih međunarodnih odnosa* (doktorska disertacija).
- Dye A & Sicotte R., 2004. "The U.S. Sugar Program and the Cuban Revolution", *The Journal of Economic History* 64(3), pp. 673-704.
- Entrikin, J.N., 2002. "Democratic Place-Making and Multiculturalism", *Geografiska Annaler. Series B, Human Geography* 84(1), pp. 19-25.
- Fernández, J.D., 2004. Appendix B: "The Politics of Youth in Cuba: Patterns, Dynamics, and Future Challenges", pp. 61-104 in *Cuba After Castro: Legacies, Challenges, and Impediments*, Santa Monica: Rand Corporation.
- Franklin, J., 2006. *Cuba and the United States*, Melbourne: Ocean Press.

- Gavrilović, D. & Despotović, Lj., 2011. "Yugoslavia – Beginning of the End", *Istorija 20. veka*, br. 2, str. 109-118.
- Gott, R., 2004. *Cuba: A New History*, London: Yale University Press publications.
- Howe, R.K., 1992. "Liberal Democracy, Equal Educational Opportunity, and the Challenge of Multiculturalism", *American Educational Research Journal* 29(3), pp. 455-470.
- Jazić, Ž., 2010. Deo II: „Kuba - juče, danas, sutra“, str. 137-176, *Moj pogled na diplomatiju*, Beograd: Čigoja štampa.
- Longman Dictionary of Contemporary English*, 2003. The Fourth Edition, London: Longman.
- Marshall, H.P., 1987. "The Pseudo Republic", pp. 33-55 in *Cuba Libre: Breaking the Chains*, London: Victor Gollancz Ltd.
- Millett, LR, Holmes, S.J. & Pérez, J.O., 2009. Chapter 15: "Crime and Citizen Security: Democracy's Achilles Heel", pp. 252-265 in *Latin American Democracy: Emerging Reality Or Endangered Species?*, New York: Routledge.
- Olssen, M., 2004. "From the Crick Report to the Parekh Report: Multiculturalism, Cultural Difference, and Democracy: The Re-Visioning of Citizenship Education", *British Journal of Sociology of Education* 25(2), pp. 179-192.
- Ortiz, F., 1995. *Cuban Counterpoint: Tobacco and Sugar*, Durham & London: Duke University Press.
- Petak, Z., 2005. „Ekonomska pozadina raspada socijalističke Jugoslavije“, str. 57-77, *Dijalog povjesničara-istoričara*. Zagreb: Friedrich Naumann Stiftung.
- Radić, R., 2010. „Pripadanje bez verovanja i poznavanja“, str. 107-126, *Novosti iz prošlosti: Znanje, neznanje, upotreba i zloupotreba istorije*, Beogradski centar za ljudska prava.
- Serbin, A., 1991. "The Caricom States and the Group of Three: A New Partnership between Latin America and the Non-Hispanic Caribbean? ", *Journal of Interamerican Studies and World Affairs* 33(2), pp. 53-80.
- Stanković Pejnović, V., 2010. „Prošlost i budućnost multikulturalizma na jugoistoku Evrope“, *Međunarodni problemi*, vol. 62, br. 3, str. 463-488.
- Thomas, H., 1971. Book XI: "The Clash, 1959-62", pp. 1193-1299 in *Cuba or the Pursuit of Freedom*, London: Eyre and Spottiswoode.
- Thomas. H. S., Fauriol, G. A., & Weiss, J.A, 1984. "Political Dimensions", pp. 6-19 in *The Cuban Revolution: 25 Years Later*, Boulder and London: Westview Press.
- Torres, A.C., 2002. "Globalization, Education, and Citizenship: Solidarity versus Markets?", *American Educational Research Journal* 39(2), Education and Democracy, pp. 363-378.
- United Nations General Assembly, 1966. Treaty Series: *International Covenant on Civil and Political Rights*, Vol. 999,1-14668.
- World Trade Organization, 2014. Chapter I: "World trade developments", pp. 11-48 in *International Trade Statistics 2014*.
- Zec, M & Radonjić, O., 2012. „Ekonomski model socijalističke Jugoslavije: saga o autodestrukciji“, *Sociologija*, Vol. LIV, N° 4, str. 695-720.

Internet izvori

- Caribbean News Now! "Bahamas could be bridge between Cuba and Caribbean, says economist", February 6, 2015. <http://www.caribbeannewsnow.com/topstory-Bahamas-could-be-bridge-between-Cuba-and-Caribbean%2C-says-economist-24697.html>. [Pristupljeno: 09.02.2015.]
- Granma, "Putin en Cuba". <http://www.granma.cu/mundo/2014-07-11/putin-en-cuba>. [Pristupljeno: 26.11.2014.]
- NIN. „Pedeset godina vernosti“, 31. jul 2003. <http://www.nin.co.rs/2003-08/01/30092.html>. [Pristupljeno: 17.01.2015.]
- Partido Comunista de Cuba. "Miguel Mario Díaz-Canel Bermúdez". http://www.pcc.cu/eo_b_miguel_diaz_canel.php.
- Politika. „U fazi gašenja 170 javnih preduzeća u Srbiji“. <http://www.politika.rs/rubrike/Ekonomija/U-fazi-gasjenja-170-javnih-preduzeca-u-Srbiji.sr.html>. [Pristupljeno: 27.12.2014.]
- The Economist. "The new normal". Jan 3rd 2015. <http://www.economist.com/news/leaders/21637388-loosening-embargo-will-pay-dividends-far-beyond-cuba-new-normal>. [Pristupljeno: 15.01.2015.]
- The Economist. "The start of a long, slow goodbye", April 20, 2011. <http://www.economist.com/node/18586776>. [Pristupljeno: 14. 12. 2011.]

Ivan DUJIĆ, PhD

CUBA: DEMOCRATISATION AS A DELICATE ISSUE AND SERBIA'S POTENTIAL ROLE IN ITS SOLVING

ABSTRACT

A discussion about Cuba implies a question of how to find the mean between democracy, characterised by a range of ideas and possibilities, and social welfare. The triumph of socialism in Cuba during the Cold War paved the way for the social welfare, thanks to loyalty of the people towards the ruling Communist Party. Behind the attempt to properly tackle contemporary social issues lies the persistence of the Communist Party to justify its long-term survival on the Cuban political scene. The study of Cuban history during the 20th century reveals that the destiny of the island was determined by generations of politicians, who did not want to give up power in favour of younger and more progressive generation. As a result, democracy boiled down to the right to vote, which led to social turmoil and the need for the US intervention into Cuba's internal order. Nevertheless, socialism did not transform itself into a welfare state with a multi-party system, neither after the Cold War. Apparently, the current president will have to decide on further destiny of socialism in Cuba. Although Serbia did not complete its process of democratisation, it could contribute to transformation of socialism in Cuba towards enhancement of democracy and the process of democratisation.

Key words: democracy, democratisation, the Republic, socialism, Cuba, Serbia.

UDK: 339.924:061.1EU
Bibliid 0543-3657, 66 (2015)
God. LXVI, br. 1158-1159, str. 37-51
Izvorni naučni rad
Primljen: 3. maj 2015.

Miloš JOVANOVIĆ¹

Zapadni Balkan i EU: obrnuti perspektivu

SAŽETAK

Odnosima država Zapadnog Balkana i Evropske unije, koji se uglavnom posmatraju iz ugla reformi koje su navedene države ostvarile na svom evropskom putu kao i poteškoća sa kojima se susreću, autor u okviru ovog rada pretpostavlja pitanje budućnosti EU. Nezavisno od postojeće ekonomske krize, odsustvo osećaja pripadnosti i nepostojanje evropskog identiteta osnovni je problem sa kojim se EU suočava. Primeri tenzija i problemi sa očuvanjem državnog jedinstva koji postoje u određenom broju zemalja članica EU, poput Spanije ili Belgije, pokazuju da je vrlo teško izgraditi kolektivni osećaj pripadnosti u okviru političke zajednice koja je u identitetskom i kulturološkom smislu heterogena. Pošto je EU potrebno stvaranje evropskog identiteta kako bi se legitimisalo produblivanje političke integracije na koju je osuđena zarad prevazilaženja aktuelne krize evro-zone, rešenje problema će najverovatnije biti pronađeno kroz diferenciranu integraciju njenih država članica.

Ključne reči: Ujedinjeni u različitosti, Škotska, Katalonija, Belgija, EU, neofunkcionalizam, kolektivni identitet, ustavni patriotizam, diferencijacija.

Uvod

„Ima li Evropska unija alternativu za zemlje Zapadnog Balkana?” – glasio je naziv jednog od panela na skupu posvećenom evropskim integracijama država „Zapadnog Balkana” održanom početkom 2015. godine.² Ovo pitanje

¹ Dr Miloš Jovanović, docent na Pravnom fakultetu Univerziteta u Beogradu, e-mail: milosjovanovic@ius.bg.ac.rs. Ovaj rad je jedan od rezultata projekta Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu „Razvoj pravnog sistema Srbije i harmonizacija sa pravom EU”.

² „Spoljnopolitički dijalozi: Države Zapadnog Balkana na putu ka evropskim integracijama”, 10–12. februar 2015. godine, Tara, Institut za međunarodnu politiku i privredu/Hanns Seidel Stiftung. Usmeno izlaganje u okviru navedenog panela predstavlja osnovu ovog rada.

često se postavlja u javnosti kada je reč o evropskom putu Srbije i delimično se može razumeti kao proizvod specifičnog konteksta u kom se Srbija našla nakon mnogobrojnih preživljenih kriza i ratova, i posledično, perspektive iz koje srpske elite sagledavaju Evropsku uniju (EU). Ipak, učestalost navedenog pitanja ne podrazumeva istovremeno i njegovu logičku validnost. Kada se, naime, stvari posmatraju bez ideološkog vela, neminovno se uočava činjenica da je pitanje ima li „EU alternativu za zemlje Zapadnog Balkana” metodološki višestruko problematično.

Za početak potrebno je podsetiti na činjenicu da je sama terminologija preuzeta iz političkog života, odnosno da predstavlja preslikanu političko-propagandnu parolu koja se pojavila 2008. godine i kojom se tvrdilo da „Evropa nema alternativu”. Naravno, uvođenje ideje prema kojoj određena spoljno-politička orijentacija nema alternativu – uz dramtizaciju koji takav stav nužno nosi – potpuno je legitimno u okviru političkog nadmetanja. Ako se pak stvari posmatraju iz akademskog ugla, upotreba navedene terminologije predstavlja ograničavajući i neprimeren faktor koji šteti pokušaju pravljenja objektivne analize.

Pored ovog prvopomenutog problema, navedeno pitanje pretpostavlja i neku vrstu dinamike odnosno nužnog kretanja ka nečemu čime se takođe, neprimetno ali suštinski, sužava obim domena pojmljivog. Naime, konstrukcija koja provejava iz navedenog pitanja jeste da se Srbija, kao jedna od država „Zapadnog Balkana” kreće ka EU, a da se za slučaj da od EU odustane, neminovno mora postaviti pitanje kuda će onda ići?³ Drugim rečima, nameće se ideja nužnog kretanja ka nečemu čime se gubi iz vida elementarna mogućnost razvijanja zemlje bez sticanja, i bez želje za sticanjem, punopravnog članstva u EU ili u bilo kojoj drugoj organizaciji koja bi eventualno mogla nastati u budućnosti.⁴

Kovanica „Zapadni Balkan” takođe je problematična utoliko što, stavljajući pod istu kategoriju Srbiju sa državama regiona, prikriva (s namerom ili ne) jednu krupnu specifičnost srpskog puta ka EU. Naime, za razliku od ostalih država „Zapadnog Balkana”, pa uostalom i svih drugih država, od prvog proširenja evropskih zajednica 1973. godine do danas, od Srbije se traži da se odrekne dela svoje teritorije (južne pokrajine Kosovo i Metohija) kako bi postala članica EU. Ova specifična situacija čini svrstavanje

³ Kako nije lako zamisliti da se Srbija može kretati u nekom drugom smeru (premda ne bi bilo apsolutno nemoguće) – ka nekakvoj Evroazijskoj uniji na primer – onda nas ideja „nužnog” kretanja „nužno” vraća ka EU.

⁴ Ne samo da je reč o logički elementarnoj mogućnosti, već i sama praksa pokazuje da nisu sve evropske države odlučile da budu punopravne članice EU. Primeri Švajcarske, Norveške ili Islanda sasvim su dovoljni i argument po kojem Srbija nije nijedna od tih zemalja, u logičkom i teorijskom smislu nije nimalo validan (zapravo je besmislen: naravno da Srbija nije Norveška, kao što Island nije Švajcarska, kao što se uostalom sve države ovog sveta, manje ili više, razlikuju). Pitanje da li bi takav put bio poželjan za Srbiju sasvim je druge prirode i ne može biti predmet akademskog rada.

Srbije u isti koš sa Makedonijom, Crnom Gorom ili Bosnom i Hercegovinom nemogućim te je upotreba kovanice „Zapadni Balkan“ zaista neadekvatna.

Ipak, najvažniji problem leži u suženoj i samim tim, iz analitičkog ugla posmatrano, nezadovoljavajućoj perspektivi iz koje proističe navedeno pitanje. Naime, postaviti stvari kroz upitan oblik koji glasi „Ima li Evropska unija alternativu za zemlje Zapadnog Balkana?“ iznad svega pretpostavlja da će Evropska unija biti dugovečna (ako ne i večna). Samo se pod tom pretpostavkom budućeg i dugog postojanja EU može postaviti, kao što smo videli, i inače problematično pitanje o tome može li ona imati alternativu za zemlje Zapadnog Balkana. Šta se međutim dešava sa navedenim pitanjem ako EU nestane?⁵ Ili u blažoj i verovatnijoj varijanti kada se stvari posmatraju iz savremene perspektive, šta ako EU ne opstane u obliku u kakvom je poznajemo danas? Iz ovog razloga neophodno je obrnuti perspektivu i na pitanje koje nam je ponuđeno naslovom panela potrebno je odgovoriti kontra-pitanjem, odnosno postavljanjem pitanja o budućoj sudbini EU. Ovo tim pre jer je očigledno da EU danas preživljava ozbiljnu krizu koja nije primarno ekonomske prirode. Naravno, van svake sumnje je da trenutna ekonomska kriza može imati ozbiljne negativne posledice po koheziju i budućnost EU kakva danas postoji (naročito ako dođe do bankrota Grčke i njenog izlaska iz evro-zone). Međutim, ekonomski problemi sa kojima se suočava EU samo ukazuju na ozbiljnije probleme koji se tiču kako samog modela integracije, tako i jednog važnijeg i dubljeg problema. Reč je o problemu suštinskog nepostojanja osećaja kolektivne pripadnosti i sledstveno tome, istinske solidarnosti u okviru EU. Drugim rečima, kriza sa kojom se suočava EU pokazuje dve važne stvari: da je vrlo teško ostvariti „jedinstvo u različitosti“ s jedne strane (1.), i da je, s druge strane, vrlo moguće da se rešenje krize može pronaći samo kroz neki oblik razgradnje EU (2.).

1. Poteškoće jedinstva „u različitosti“

Moto EU glasi: *In varietate concordia* ili u zvaničnom srpskom prevodu „Ujedinjeni u različitosti“. U praksi se međutim pokazuje da ostvarivanje i produblivanje političke integracije u šarolikom identitetskom, kulturološkom i jezičkom kontekstu predstavlja krajnje delikatan proces. Zapravo, i sam istorijat zvanične parole EU upućuje na takav zaključak. U Ugovoru o ustavu za Evropu član I-8 definisao je simbole EU: plavu zastavu sa dvanaest žutih zvezdica, Odu radosti kao himnu, 9. maj kao Dan Evrope i gore pomenutu devizu. Ipak, nakon odbijanja *Ustava za Evropu* na referendumu u Francuskoj, potom i u Holandiji 2005. godine, iz Lisabonskog

⁵ Koliko god bi na prvi pogled moglo delovati, navedeno pitanje nije nimalo provokativno. Tokom istorije čovečanstva nestajali su mnogi oblici političkog organizovanja, od Rimskog carstva do Sovjetskog Saveza, u čiju večnost većina savremenika nikada ne bi posumnjala.

ugovora izbačen je član o simbolima i oni danas čak i nisu ugovorno ozvaničeni. Međutim, 16 zemalja članica potpisalo je tada Deklaraciju br. 52 kojom te države afirmišu svoju privrženost simbolima EU za koje nije nađeno mesto u samom Lisabonskom ugovoru.⁶ Pored navedene geneze zvanične parole EU, koja dovoljno govori o uvek problematičnom postizanju saglasnosti unutar političke zajednice sa velikim brojem članova, zanimljivo je istaći i jednu razliku u prevodu, koja takođe simboliše, makar i na nesvesnom planu, poteškoće stvaranja „sve čvršćeg jedinstva između naroda Evrope”. Naime, prva reč evropske devize se u principu odnosi na Evropu tako da glasi, shodno francuskoj verziji, „Ujedinjena u različitosti” (*Unie dans la diversité*). Time se želelo naglasiti da je zaista reč o devizi Evrope, a ne devizi Evropljana.⁷ U nekim prevodima međutim (kao u hrvatskom, ali i u srpskom), „Ujedinjena u različitosti” pretvorilo se u „Ujedinjeni u različitosti”, čime je sa Evrope naglasak prebačen na države i narode. Koliko god ove semantičke varijacije delovale bezazleno, činjenica da se i sama deviza koja upućuje na jedinstvo razlikuje, dovoljno govori o poteškoćama stvaranja navedenog jedinstva.

Ipak, da je delikatno *ujediniti se u različitosti*, mnogo više od same parole EU, pokazuju unutrašnje tenzije koje postoje u okviru EU (1.1.). Videćemo da njihov značaj i potencijalno negativan efekat danas naročito proizlaze iz činjenice da opstajanje EU zavisi od njene dalje izgradnje, odnosno produblivanja političke integracije (1.2.).

1.1. Unutrašnje tenzije u okviru EU...

Ovde nije reč o tenzijama između država članica u okviru EU, koje su delimično prouzrokovane ekonomskom krizom, poput nesuglasica koje postoje između Nemačke i Grčke, već o tenzijama koje postoje u okviru samih država članica, ili barem nekih od njih, i koje nisu beznačajne za promišljanje budućnosti evropskog projekta. Nedavno održani referendumima u Škotskoj (18. septembra 2014. godine), potom i u Kataloniji (9. novembra iste godine) o oцепljenju od Velike Britanije (tj. Ujedinjenog Kraljevstva) i Španije, odnosno o nezavisnosti Škotske i Katalonije, pokazuju da su u okviru EU identitetska pitanja živa i da mogu prouzrokovati ozbiljne promene na političkoj mapi Evrope.

Kada je Škotska u pitanju, iako se na pomentom referendumu 55,3% Škota odlučilo za ostanak u Ujedinjenom Kraljevstvu, očigledno je da postoji snažna volja, koja se ogleda u rezultatima Škotske nacionalne partije iz poslednjih decenija, za što većom samostalnošću Škotske. Navedena volja,

⁶ Potpisnice deklaracije su Belgija, Bugarska, Savezna Republika Nemačka, Grčka, Španija, Italija, Kipar, Litvanija, Luksemburg, Mađarska, Malta, Austrija, Portugal, Rumunija, Slovenija i Slovačka.

⁷ François-Xavier Priollaud, David Siritzky, *Le traité de Lisbonne, Texte et commentaire article par article*, La documentation française, Paris, 2008, p. 55.

koja nalazi uporište u jakoj škotskoj srednjovekovnoj državnoj tradiciji i koja je sedamdesetih godina prošlog veka dobila novi zamah, između ostalog i usled pronalaska nafte u Severnom moru istočno od obala Škotske, za sada poprima oblik autonomije koja je sukcesivno uobličena kroz proces devolucije, odnosa prenosa nadležnosti sa centralnog na „lokalni” nivo.⁸

Kada je o Kataloniji reč, razlike između Barselone i Madrida deluju naglašenije od onih koje postoje između Edinburga i Londona. Na referendumu iz novembra 2014. godine, koji su centralne vlasti smatrale nelegalnim, Katalonci su se masovno izjasnili za nezavisnost Katalonije. Poteškoće sa kojima se suočava Španija u očuvanju državnog jedinstva pojedini autori objašnjavaju istorijskom asimetrijom između političke i vojne moći koja je pripadala Kastilji, i ekonomske moći koja je pripadala Kataloniji.⁹ I zaista, počivavši na ideji da fiskalna solidarnost sa centralnim vlastima predstavlja teret za Kataloniju, ekonomsko pitanje uvek je bilo u centru katalonskih zahteva za većom autonomijom. Ipak, i ovde se početna tačka sekvence nalazi u različitom kolektivnom identitetu Katalonaca koji sebe doživljavaju kao naciju, o čemu svedoči i naziv protesnog pokreta koji je usledio nakon odluke španskog ustavnog suda iz 2010. godine kojom su poništene pojedine odredbe statuta autonomije (među kojima i one koje su se odnosile na „katalonsku naciju”) – „Som una nació”.¹⁰ Drugim rečima, u osnovi stava da se ne želi deliti s drugima ili plaćati za druge, stoji činjenica da postoje „drugi” i podela na „nas” i „njih”. S tom činjenicom se Španija, od demokratskih promena 1975/82. godine do danas, još uvek nije izborila nezavisno od usvajanja posebnog teritorijalnog uređenja i davanja autonomije Kataloniji 1979. godine.¹¹

Ako ostavimo po strani aktuelna politička događanja, poput nedavnog održavanja pomenutih referenduma, postoje države u samom srcu EU koje se takođe susreću sa ozbiljnim problemima kada je u pitanju očuvanje državnog jedinstva. Belgija tako predstavlja idealnotipski primer poteškoća koje mogu postojati kada se teži uspostavljanju političke zajednice na heterogenom terenu. U slučaju Belgije, jezičko pitanje leži u osnovi svih kriza i političkih razdora i to od samog osnivanja Belgije kao nezavisne države 1830. godine.¹² Reagujući već od 40-ih godina XIX veka na dominaciju

⁸ Videti opširnije: Keith Dixon, „Les ambitions du nationalisme écossais”, *Le Monde diplomatique*, Septembre 2014, p. 16.

⁹ Antoni Castelis, „Catalonia and Spain: political and fiscal conflict”, *Pôle Sud*, n° 40, 2014/1, p. 60.

¹⁰ Jean-Sébastien Mora, „La société catalane se rallie à l’indépendance”, *Le Monde diplomatique*, Octobre 2013, p. 10.

¹¹ Videti opširnije: Andrew Dowling, „Accounting for the turn towards secession in Catalonia”, *International Journal of Iberian Studies*, Vol. 27, n° 2/3, 2014, pp. 219-234.

¹² Jezičke razlike predstavljaju u istorijskom smislu osnov za rastuću diferencijaciju zajednica koje žive u Belgiji i koja postepeno poprima nacionalne obrise. Videti: Jacques Nobécourt, „La classique opposition nord-sud s’exprime dans le heurt de deux nationalismes nous

francuskog jezika, dugo jedinog *de facto* službenog jezika, flamanska zajednica vremenom je organizovala otpor koji se danas, osim donošenja „jezičkih zakona“ iz 1962. godine kojim je utvrđena jezička granica, ogleda u vrlo komplikovanoj državnoj arhitekturi Belgije koja se sastoji iz tri zajednice (flamanske, frankofonske i germanofonske) i tri regije (Valonija, Flandrija i Brisel) sa krajnje isprepletanim nadležnostima. Navedeno kompleksno administrativno uređenje ipak nije sprečilo veliki broj političkih kriza koje u ovoj evropskoj zemlji izbijaju u relativno redovnim vremenskim intervalima. Belgija je, na primer, tokom 2007/08. godine zbog nemogućnosti izbora nove vlade ostala sa vladom u tehničkom mandatu punih 194 dana, dok je nakon izbora koji su održani 2010. godine bio potreban 541 dan kako bi bila sastavljena nova vlada. Pored toga, i dalje se periodično otvaraju sporna pitanja, poput pitanja glavnog grada Brisela (i njegovih prigradskih opština) koji je u dva veka najvećim delom postao frankofonski grad a koji se nalazi, kao neka vrsta frankofonske enklave, u flamanskoj regiji. Jezičke razlike, i ne uvek istovetna istorijska iskustva belgijskih zajednica, učinile se procese dezintegracije belgijske države pojmljivim o čemu verovatno ponajbolje svedoče lažna specijalna informativna emisija nacionalne frankofonske belgijske televizije o otepljenju Flandrije „Bye Bye Belgium“, koja je emitovana 13. decembra 2006. godine, kao i reakcije koje su tom prilikom izazvane.¹³

Konačno, možda je Francuska zemlja u kojoj danas najviše dolazi do izražaja ograničenost dominantne ideologije koja počiva na ideji multikulturalizma i relativizma kolektivnih identiteta. Sazdana na republikanskoj ideologiji nakon Revolucije 1789. i utemeljenja Treće republike 1875. godine, Francuska predstavlja tipičan primer građanske države, u kojoj je akcenat stavljen na univerzalna načela, voljni momenat u želji da se postane deo nacije tj. političke zajednice kao i na *ius soli* (u suprotnosti sa *ius sanguinis*) kada je reč o sticanju državljanstva. Ipak, kao što to nedvosmisleno pokazuju događaji u protekle dve decenije – situacija u predgrađima velikih francuskih gradova, islamski terorizam i (odsustvo) reakcije Francuza islamske veroispovesti na njega, fenomeni preveravanja i prihvatanja islama, svakodnevni problemi, od nošenja feredže do izbora jela u školskim kantinama – francuska politička zajednica više nije sposobna za dalju integraciju verski i kulturno šarolikog stanovništva. Drugim rečima, današnja Francuska predstavlja antipod devize EU: *In varietate concordia*.

déclare M. Lode Claes, sénateur de la Voksunie”, *Le Monde diplomatique*, Novembre 1976, p. 26. Navedene zajednice – Valonci i Flamanci – nisu uvek živeli u duhu zajedništva o čemu svedoče i njihova, unekoliko, drugačija iskustva tokom Prvog i Drugog svetskog rata.

¹³ Vrlo su ilustrativna i svedočanstva belgijskih građana – Valonaca i Flamanaca – koje je francuski dnevni list „Svet“ prikupio tokom političke krize 2008. godine i koji su objavljeni pod naslovom: „U Belgiji, već živimo u odvojenim svetovima“, „En Belgique, nous vivons déjà dans des mondes séparés“, *Le Monde*, 31.07.2008. Internet, http://www.lemonde.fr/europe/article/2008/07/31/en-belgique-nous-vivons-deja-dans-des-mondes-sepa-res_1079235_3214.html.

I upravo u tome leži značaj svih nabrojanih slučajeva koji, nezavisno od njihovih specifičnosti, pokazuju da heterogenost nije uvek prijatelj političke integracije. Drugim rečima, svaki od navedenih slučajeva faktički pokazuje da različitosti, jezičke, verske ili kulturološke prirode predstavljaju prepreke a ne prednosti za dublju političku integraciju. Naravno, formalno-pravno gledajući, otcepljenje Škotske, Katalonije ili Flandrije ne bi ugrozilo postojanje EU iako bi na simboličkom planu takvi procesi dezintegracije predstavljali ozbiljan udar za proces evropske integracije.¹⁴ Tačno je i da navedeni problemi – naročito problem koji se tiče heterogenosti i produbljivanja političke integracije – ne moraju nužno u slučaju EU predstavljati kritične tačke same po sebi. Naime, koliko god bio dubok, nivo integracije EU još nije dosegao nivo integrisanosti država članica, makar one bile i federalnog tipa poput Nemačke ili Belgije. Utoliko identitetski problemi i „različitosti“ ne moraju u okviru EU imati potencijalno destruktivan efekat koji pokazuju u Španiji ili Belgiji. Drugim rečima, ako bi EU mogla da ostane na trenutnom nivou integracije, svi navedeni problemi sa kojima se suočavaju neke od njenih država članica ne bi nužno bili relevantni i za samu EU. Problem je međutim što se budućnost EU teško može zamisliti bez daljeg produbljivanja integracije. U tom se kontekstu gore navedeni primeri mogu tumačiti kao skoro nepremostive prepreke.

1.2. ...ukazuju na nemogućnost dublje političke integracije

Odgovarajući na predlog Evropske komisije da se uvedu migracione kvote, odnosno da se za svaku zemlju članicu odredi, shodno predefinisanim kriterijumima (poput BDP-a, broja stanovnika ili nivoa nezaposlenosti) procenat azilantata koji bi trebalo da primi, francuski prvi ministar Manuel Vals (*Manuel Valls*), naglasio je – odbijajući pomenuti predlog – da bi bilo potrebno da Evropa definiše istinsku politiku azila i da bi se morao stvoriti „evropski sistem graničara“ (odnosno granične policije).¹⁵ Ovaj kontra-predlog francuskog premijera pruža dobru ilustraciju neofunkcionalističkog *spill-over* efekta, odnosno funkcionalnog preliivanja ili barem logike na kojoj ono počiva (jer se u pomenutom slučaju ne radi o preliivanju iz jednog sektora u drugi). Naime, mehanizam *preliivanja* zasniva se na ideji da političke odluke, koje su donete u skladu sa početnim zadatkom, mogu zaista postati stvarne tj. delotvorne samo ako se i sam zadatak proširi.¹⁶ Reč je dakle o nekoj

¹⁴ Navedeni procesi bi, doduše, zasigurno prouzrokovali i određen broj tehničkih poteškoća za EU. Videti: Nicholas Wood, „Things Fall Apart, Why the Future of Europe Rests on Scotland“, *Harvard International Review*, Spring 2014, pp. 35-37.

¹⁵ „Valls opposé aux quotas migratoires dans l'Union européenne“, *Le Monde*, 16.05.2015. Internet, http://www.lemonde.fr/europe/article/2015/05/16/valls-s-oppose-a-l-instauration-de-quotas-migratoires-dans-l-union-europeenne_4634750_3214.html.

¹⁶ Ernst B. Haas, „International Integration: The European and the Universal Process“, *International Organization*, Vol. 15, No. 3, 1961, p. 368.

vrsti unutrašnje dinamike koja zarad smislenosti i efikasnosti početnih odluka o udruživanju, navedeno udruživanje konstantno širi i produbljuje.

Tako se, u okviru stvaranja evropskog *Prostora slobode, bezbednosti i pravde* – koji je i sam označen kao cilj Ugovorom iz Amsterdama, a sa osloncem na dugu i postepenu saradnju država članica u domenu unutrašnjih poslova koja je konačno ozvaničena u obliku trećeg stuba EU Mاستrihtskim ugovorom 1992. godine – postepeno uobličavala i evropska politika imigracije. Prema članu 67. Ugovora o funkcionisanju EU (UFEU), „Unija predstavlja prostor slobode, bezbednosti i pravde u skladu sa fundamentalnim pravima i različitim pravnim sistemima i tradicijama država članica [...] Obezbeđuje odsustvo kontrole lica na unutrašnjim granicama i razvija zajedničku politiku u domenu azila, imigracije i kontrole spoljnih granica koja je zasnovana na solidarnosti država članica [...]”. Član 77. UFEU predviđa i postepeno stvaranje sistema integrisanog upravljanja spoljnim granicama, što, kako podvlače François-Gzavije Priolo (*François-Xavier Priollaud*) i David Siricki (*David Siritzky*), pruža pravni osnov za čvršću saradnju u tom domenu, iako samo stvaranje kora evropskih graničara nije pomenuto, zbog suprotstavljanja država poput Poljske ili Finske.¹⁷ Bez potrebe da ulazimo dublje u razmatranja o evropskoj politici imigracije ili opštije, o Prostoru slobode, bezbednosti i pravde, dovoljno je naglasiti da je kriza sa izbeglicama koje, dolazeći sa kriznih žarišta (Sirije, Iraka, ali i Libije i Avganistana), pokušavaju da stupe na teritoriju EU tj. na teritoriju njenih država članica, pokazala funkcionalne nedostatke postojećeg evropskog dispozitiva kada je u pitanju kontrola spoljnih granica. Utoliko se predlog francuskog premijera Manuela Valsa o potrebi stvaranja evropskog kora graničara, odnosno o potrebi produbljivanja evropske integracije u domenu kontrole spoljnih granica, zaista nalazi na tragu neofunkcionalističke teorije.¹⁸

Ipak, mnogo bliže čistom značenju i zahvatu *spill-over* efekta nalazi se problematika ekonomske i monetarne unije.¹⁹ Naime, ekonomska kriza i kriza javnog duga pokazale su da je vrlo teško odvojiti monetarnu politiku – koja se u okviru EU odvija isključivo na komunitarnom nivou pod rukovodstvom Evropske centralne banke za devetnaest država članica evrozone, i ekonomsku, odnosno poresku politiku, koje su velikim delom ostale u nadležnosti država članica. Drugim rečima, efikasno upravljanje evro-

¹⁷ François-Xavier Priollaud, David Siritzky, *Le traité de Lisbonne*, op. cit., p. 209.

¹⁸ Činjenica da je kontra-predlog francuskog premijera političke i kontekstualne prirode, jer je usledio kao rezultat odbijanja predloga Evropske komisije da se izbeglice sa raznih kriznih žarišta ranvopravno raspodele shodno principu solidarnosti – inače afirmisanom u članovima 67. i 80. UFEU – po državama članicama sistemom određivanja kvota, ne umanjuje njegovu ilustrativnost u pogledu funkcionalnog mehanizma produbljivanja evropskih integracija.

¹⁹ Videti opširnije : Ivana Radić Milosavljević, „Neofunkcionalistička logika razvoja evropske integracije unutar Ekonomske i monetarne unije”, u Slobodan Samardžić, Ivana Radić Milosavljević, *Kriza Evropske unije*, Službeni glasnik, Beograd, 2013, str. 27-44.

zonom podrazumeva daleko sadržajnu integraciju u okviru ekonomskih i fiskalnih politika država članica. Potpisivanje Ugovora o stabilnosti, koordinaciji i upravljanju u ekonomskoj i monetarnoj uniji početkom 2012. godine samo je delimično otklonilo probleme koje stvara ova hibridna konstrukcija. Iz tog razloga je krajem iste godine, tadašnji predsednik Evropskog saveta Herman Van Rompaj (*Herman Van Rompuy*) predstavio plan koraka koje je potrebno preduzeti kako bi se dovršilo stvaranje ekonomske i monetarne unije.²⁰

I ovde bez potrebe da ulazimo u detalje, važno je naglasiti da oba navedena primera pokazuju, velikim delom u skladu sa neofunkcionalističkom teorijom i pojmom „prelivanja“, da evropska izgradnja predstavlja jedan dinamički proces (koji se neretko poredi sa vožnjom bicikla – *pada se ako se stane*) i da se EU u procesu integracija mora kretati dalje. Uostalom, svaka integracija ima i svoje logičko ishodište a u slučaju političke integracije kao što je evropska, logičko ishodište predstavljalo bi stvaranje neke vrste savezne države. I upravo ovde dolazimo do problema. Tenzije koje postoje u okviru određenih država članica, i o kojima smo prethodno govorili, pokazuju da puna politička integracija nije lako ostvariva kada postoji određena heterogenost stanovništva. Drugim rečima, iskustvo govori u prilog činjenice da je za dublju političku integraciju potrebno nešto više od pukog zbira građana – potrebno je postojanje istinskog kolektivnog identiteta. Očigledno je, međutim, da snažan kolektivni identitet građana u odnosu na državu čiji su državljani, odnosno političku zajednicu čiji su pripadnici, koji ne postoji uvek ni u svim državama članicama EU, a *fortiori* ne postoji ni u okviru EU.

2. Ostvariti jedinstvo kroz razjedinjenje?

Istaći činjenicu prema kojoj postojanje kolektivnog identiteta, odnosno osećaja pripadnosti, predstavlja neophodan element za postojanje stabilne političke zajednice, ne govori ništa o tome kakva je priroda navedenog identiteta i da li se osećaj pripadnosti može stvoriti kada je u pitanju EU (2.1.). U verovatnoj nemogućnosti stvaranja istog, videćemo da neki oblik razgradnje EU kakvu poznajemo danas predstavlja jedinu izvesnu opciju njenog očuvanja i eventualnog napredovanja (2.2.).

2.1. Nemogućnost stvaranja evropskog identiteta?

Podaci Eurobarometra pokazuju da građani EU još uvek nemaju izgrađen osećaj pripadnosti prema ovoj državolikoj supranacionalnoj organizaciji. Naime, 2004. godine je 43% građana EU sebe smatralo isključivo državljanima

²⁰ Videti opširnije: Philippe Delviet, *Les politiques de l'Union européenne*, La documentation Française, Paris, 2013, pp. 104-119.

svojih nacionalnih država, dok je 47% građana smatralo sebe prvo državljanima svojih država pa tek onda građanima EU.²¹ Deset godina kasnije se te brojke nisu značajno promenile. Da su isključivo državljani svojih država smatra 39% građana EU dok njih 51% definiše sebe prvo kroz državljanstvo a tek onda kroz pripadnost EU (pored toga, 6% smatra sebe prvo Evropljanima pa tek onda pripadnicima nacionalnih država, dok 2% sebe definiše isključivo kao Evropljane).²² Koliko god bili rudimentarni, ovi podaci pokazuju da EU u skoro 60 godina postojanja (ako za početnu tačku uzmemo Rimske sporazume) i više od 20 godina nakon zaokreta od ekonomske ka političkoj uniji, nije uspjela da proizvede osećaj kolektivne pripadnosti kod svojih građana. Uostalom, pitanje je da li se uopšte može stvoriti neki vid evropskog, odnosno nadnacionalnog identiteta koji nije povezan sa jakim etničkim i (ili) zajedničkim kulturološkim elementima. Koliko god je postalo moderno (u poslednjih tridesetak godina) tvrditi u društvenim naukama da su kolektivni identiteti, kao društveni konstrukti, mnogo podložniji promenama i oblikovanju i da ni u kom slučaju ne predstavljaju čvrste datosti, nije sasvim izvesno da bi se tako lako „škotski ili danski identitet mogao zameniti za britanski ili skandinavski, ili čak evropski”.²³ Tenzije koje postoje u okviru pojedinih država članica, i o kojima je bilo reči u prvom delu ovog rada, pokazuju ne samo da takva zamena ne bi bila laka već da u praksi stvari teku u sasvim suprotnom smeru. Nadasve, navedene tenzije pokazuju da kolektivni identiteti zaista počivaju na postojanju zajedničkih etničkih i (ili) kulturoloških crta – jezika, kulture, istorijskih sećanja, tradicija i religije između ostalih – određene grupe. I ovde dolazimo do problema kada je u pitanju EU. Naime, teško bi bilo odrediti šta je to što je zajedničko svim evropljanima i što bi moglo da posluži kao osnova za građenje kolektivnog identiteta. „Šta je to što mogu da kažu da dele i šta je to što bi ih činilo različitim od ne-evropljana?”²⁴ Na ova pitanja nema zadovoljavajućih odgovora jer se, kako tvrdi Entoni Smit (*Anthony Smith*), „Evropljani među sobom razlikuju koliko i sa ne-Evropljanima u pogledu jezika ili pravne tradicije”.²⁵ U tom odsustvu zajedničkih elemenata, zajedničke mitologije i simbola, izgradnja čisto evropskog identiteta zaista deluje nedostižno.

S druge strane, postoje tvrdnje prema kojima se kolektivni identiteti mogu izgraditi van čisto kulturoloških okvira. Pojam „ustavnog patriotizma”, pruža

²¹ Mattias Kumm, „Why Europeans will not embrace constitutional patriotism”, *International Journal of Constitutional Law*, Vol. 6 (1), 2008, fus nota 5, p. 118.

²² Videti: Standard Eurobarometer 82, Autumn 2014, European citizenship report, The sense of European citizenship compared with national citizenship, p. 32. Internet, http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb/e82/eb82_citizen_en.pdf.

²³ Anthony D. Smith, „A Europe of Nations. Or the Nation of Europe?”, *Journal of Peace Research*, Vol. 30, n° 2, 1993, p. 129.

²⁴ Anthony D. Smith, „A European identity and the idea of European unity”, *International Affairs*, Vol. 68, n° 1, 1992, p. 70.

²⁵ Ibid.

najbolju ilustraciju ideje prema kojoj se nacionalni identiteti mogu prevazići osloncem na univerzalne vrednosti i norme koji upravo treba da posluže kao temelj za izgradnju novih, post-nacionalnih identiteta. Ako ostavimo po strani specifičan kontekst iz kog je ova ideja potekla, i koji sam po sebi pokazuje da se ova Habermasova teorijsko-filozofska postavka teško može primeniti u praksi, navedene tvrdnje, koliko god bio upitan njihov krajnji domet u pogledu mogućnosti izgradnje kolektivnih identiteta, ne treba u potpunosti isključiti.²⁶ Naime, iako je teško zamislivo da se na jedan takav, polu-apstraktan način – kroz privrženost demokratskim procedurama deliberacije – može razviti istinski osećaj pripadnosti političkoj zajednici ili *a fortiori*, stvoriti emotivan odnos koji bi obuhvatio i spremnost na žrtvu zarad opstanka date političke zajednice, ne treba u potpunosti potceniti konstruktivističke mehanizme na kojima ova ideja počiva.²⁷ Recimo tako da je, na primer, nesumnjivo da bi jačanje Evropskog parlamenta i politizacija Evropske komisije doprineli stvaranju evropskog političkog prostora i jačanju političke debate u okviru EU čime bi se povećao i osećaj jedinstva među njenim građanima.²⁸ Ipak, pored evidentnog cirkularnog problema (koji ćemo u okviru ovog rada ostaviti po strani) koji glasi da je možda preduslov za politizaciju upravo postojanje kolektivnog identiteta, dakle identiteta koji se u navedenoj postavci želi izgraditi politizacijom, jedno je sigurno: sve i kada bi neka vrsta izgradnje identiteta po uzoru ideje „ustavnog patriotizma“ (tj. po uzoru njenog konstruktivističkog pristupa) bila moguća, ona bi, paradoksalno, imala veće šanse za uspeh u EU manje šarolikoj od postojeće, koja danas broji 28 država članica. Drugim rečima, kroz stalnu saradnju, interakciju i proces socijalizacije između različitih država članica EU (npr. Francuske i Nemačke) svakako se može uticati na izgradnju (konstrukciju) novog, ili barem na modifikaciju postojećih identiteta. Ipak, nesumnjivo je da će ta izgradnja biti onoliko uspešna koliko je početna osnova manje heterogena. Utoliko je proširenje članstva iz 2004. godine verovatno predstavljalo najveći udar za evropsku izgradnju zbog naglo povećane heterogenosti EU. Utoliko i dalji napredak Unije i produblјivanje političke integracije sasvim izvesno pretpostavljaju suprotan proces.

²⁶ Videti: Jean-Werner Müller, „On the Origins of Constitutional Patriotism“, *Contemporary Political Theory*, 2006/5.

²⁷ Ciaran Cronon, „Democracy and Collective Identity: In Defence of Constitutional Patriotism“, *European Journal of Philosophy*, Vol. 11 (1), 2003.

²⁸ Videti: Jürgen Habermas, „Mais que veut dire une ‘Europe forte’“, *Esprit*, Mai 2014/5, pp. 87-88; Jürgen Habermas, „L’Europe paralysée d’effroi – La crise de l’Union européenne à la lumière de la constitutionnalisation du droit international public“, *Cités*, n° 49, 2012/2, p. 145. Pojedini autori upravo u nedostatku „politizacije“ EU vide razlog zbog kog Evroplјani neće postati „ustavne patriote“: Mattias Kumm, „Why Europeans will not embrace constitutional patriotism“, *International Journal of Constitutional Law*, Vol. 6 (1), 2008.

2.2. Opstajanje EU kroz njenu diferencijaciju odnosno razgradnju

„Za solidarnu i deferenciranu Uniju” naslov je tribine čiji su autori Zigmar Gabrijel (*Sigmar Gabriel*) i Emanuel Makron (*Emmanuel Macron*), nemački i francuski ministri ekonomije.²⁹ Simptomatično, i u skladu sa drugim delom njenog naslova, tribina je objavljena 4. juna 2015. u dnevnim listovima u Nemačkoj (*Die Welt*), Francuskoj (*Le Figaro*), Belgiji (*Le Soir*), Italiji (*La Repubblica*), Španiji (*El Pais*) i Švajcarskoj (*La Tribune de Genève* i *Tages-Anzeiger*), a ne recimo i u Irskoj, Holandiji, ili Slovačkoj (i svakako ne u državama koje nisu članice evro-zone, recimo Ujedinjenom Kraljevstvu ili Poljskoj).

Polazeći od konstatacije prema kojoj se EU nalazi u ozbiljnoj krizi, autori smatraju da se ona može prevazići samo kroz „jačanje evro-zone u sklopu šire reforme EU – Unije u okviru koje svaka država članica mora pronaći svoje mesto”. U tom smislu, pišu autori, potrebno je ubrzati izgradnju ekonomske i socijalne unije, što podrazumeva da se etapno sprovedu „strukturne reforme (tržište rada), institucionalne reforme (u domenu upravljanja ekonomijom), ali i približavanje poreskih i socijalnih sistema (putem bolje koordinisanih minimalnih plata ili harmonizacije poreza na dobit preduzeća)”. Kao najznačajniju meru međutim, ministri ekonomije dveju zemalja, koje istorijski predstavljaju lokomotivu evropske izgradnje, navode uspostavljanje zajedničkog budžeta evro-zone koji predstavlja „uslov efikasnosti naše monetarne unije”. Navedeni budžet, koji bi postojao paralelno sa nacionalnim budžetima i koji bi raspolagao sopstvenim prihodima („na primer taksa na finansijske transakcije ili deo harmonizovanog poreza na dobit preduzeća”) imao bi dva segmenta – jedan okrenut ka proizvodnji odnosno investicijama, drugi ka stabilizaciji.

Navedeni predlog Gabrijela Zigmara i Emanuela Makrona direktno se oslanja na ideju i praksu prema kojoj, kako je to nekada rekao nemački kancelar Helmut Kol (*Helmut Kohl*), „najsporniji brod ne sme da usporava razvoj Evrope” i utoliko nimalo ne predstavlja novost.³⁰ Naime, sa konstantnim povećanjem država članica EU, vremenom se javila i potreba za većom fleksibilnošću kada je u pitanju proces produbljivanja integracija tj. ideja da je potrebno ostaviti mogućnost državama koje žele da se bliže povežu da to zaista i učine. Primeri takvog bližeg povezivanja u koji nisu bile uključene sve države članice jesu i Šengenski sporazumi (koji su inicirani izvan ugovora) i stvaranje evro-zone. Naravno, rizik je bio da se od EU napravi Evropa „više brzina”, „koncentričnih krugova” ili „jezgra”, kako je sve bio nazivan proces diferencirane integracije.³¹ Međutim, potreba za takvom vrstom procesa integracije sasvim očigledno pojavila se kao neophodnost, te je i rizik postao realan onoliko koliko je potreba nužna.

²⁹ Sigmar Gabriel, Emmanuel Macron, „Pour une Union solidaire et différenciée”, *Le Figaro*, 4 juin 2015, p. 16.

³⁰ François-Xavier Priollaud, David Sirtzky, *Le traité de Lisbonne*, op. cit., p. 103.

³¹ Korišćene su i druge metafore kako bi se opisao ovaj proces. Predsednik Evropske komisije Žak Delor (*Jacques Delors*) govorio je o „avangardi” misleći na države koje žele da prodube

Ovde je važno istaći da je ono što je bilo tačno za petnaest država članica, koliko ih je bilo u EU kada je Amsterdamskim ugovorom institucionalizovan mehanizam „pojačane saradnje“, danas još aktuelnije. Naime, očigledno je da EU sa 28 država članica, i sa različitostima koje one nose, ne može da napreduje u procesu integracija kao jedan monolitni blok. Naprotiv, napredak se može ostvariti samo ako nisu sve države članice uključene u proces produbljivanja integracija, o čemu upravo govore Zigmar i Makron. Jasno je, naravno, da takav diferencirani proces integracije predstavlja ujedno i proces dezintegracije EU kakva postoji u sadašnjem obliku.

Pored navedenog, autori ovog predloga ne previđaju ni činjenicu da produbljivanje političke integracije podrazumeva da se obezbedi demokratski legitimitet za buduće donošenje odluka na evropskom tj. komunitarnom nivou te naglašavaju da je potrebno razviti „osećaj zajedničke pripadnosti“ ili *“affectio societatis”* bez kog ne može biti stabilne političke zajednice. U tu svrhu, i ovde se vraćamo na želju za izgradnjom (konstrukcijom) evropskog identiteta, autori predlažu da svi mladi Evropljani obavezno provedu minimum jedan semestar u drugoj zemlji tokom studija ili profesionalne obuke. Nezavisno od predložene mere, koja nije revolucionarna i koja *a priori* ne deluje kao mera koja bi mogla dati ozbiljnije rezultate u stvaranju evropskog identiteta, bitno je naglasiti da su autori – predstavnici političkih elita dve vodeće evropske države – u potpunosti svesni potrebe za stvaranjem istinskog evropskog identiteta u kontekstu EU koja je osuđena na produbljivanje političke integracije. Ukazali smo u okviru ovog rada na poteškoće sa kojima će se nužno sudariti ovakva ambicija. Ipak, jedno je sigurno: ako je uopšte moguće izgraditi istinski osećaj pripadnosti EU onda će to biti moguće samo kroz diferenciranu integraciju tj. u okviru manjeg broja država članica EU.

Zaključak

Kada se prethodno rečeno ima u vidu, na pitanje ima li EU alternativu za zemlje Zapadnog Balkana zaista se ne može dati odgovor jer i pod pretpostavkom da Zapadni Balkan ostane stabilan (što je takođe krajnje upitno), nije nimalo izvesno kako će EU izgledati za desetak godina. Drugim rečima, pitanje ne može biti samo samo kada će države Zapadnog Balkana ući u EU, već i u šta će tačno moći da uđu, odnosno čega će tačno moći da postanu članice. Utoliko se zapravo, na paradoksalan način, pitanje alternative mora postaviti, ali sa sasvim drugačijim mogućim odgovorima od onih na koje na ovaj način formulisano pitanje inače želi da uputi.

---

evropsku integraciju. Britanski premijer Džon Mejdžor (*John Major*) koristio je pojam Evrope „à la carte“. Nemački ministar spoljnih poslova Joška Fišer (*Joschka Fischer*) pominjao je „centar gravitacije“, dok je francuski predsednik Žak Širak (*Jacques Chirac*) govorio o državama „pionirima“ evropske izgradnje.

Bibliografija

- Castelis, Antoni, "Catalonia and Spain: political and fiscal conflict", *Pôle Sud*, n° 40, 2014/1.
- Cronon, Ciaran, "Democracy and Collective Identity: In Defence of Constitutional Patriotism", *European Journal of Philosophy*, Vol. 11 (1), 2003.
- Delviet, Philippe, *Les politiques de l'Union européenne*, La documentation Française, Paris, 2013.
- Dixon, Keith, "Les ambitions du nationalisme écossais", *Le Monde diplomatique*, Septembre 2014.
- Dowling, Andrew, "Accounting for the turn towards secession in Catalonia", *International Journal of Iberian Studies*, Vol. 27, n° 2/3, 2014.
- Gabriel, Sigmar, Macron Emmanuel, "Pour une Union solidaire et différenciée", *Le Figaro*, 4 juin 2015, p. 16.
- Haas, Ernst B., "International Integration: The European and the Universal Process", *International Organization*, Vol. 15, No. 3, 1961.
- Habermas, Jürgen, "Mais que veut dire une 'Europe forte'", *Esprit*, Mai 2014/5.
- Habermas, Jürgen, "L'Europe paralysée d'effroi - La crise de l'Union européenne à la lumière de la constitutionnalisation du droit international public", *Cités*, n° 49, 2012/2.
- Habermas, Jürgen, "Le sort de l'Europe", *Esprit*, Juillet 2010/7.
- Kovačević, Maja, „Diferencirana integracija i kriza ekonomske i monetarne unije: Evropa (koliko?) koncentričnih krugova“, u Slobodan Samardžić, Ivana Radić Milosavljević, *Kriza Evropske unije*, Službeni glasnik, Beograd, 2013, str. 147-159.
- Kumm, Mattias, "Why Europeans will not embrace constitutional patriotism", *International Journal of Constitutional Law*, Vol. 6 (1), 2008.
- Mora, Jean-Sébastien, "La société catalane se rallie à l'indépendance", *Le Monde diplomatique*, Octobre 2013
- Müller, Jean-Werner, "On the Origins of Constitutional Patriotism", *Contemporary Political Theory*, 2006/5.
- Priollaud, François-Xavier, Sirtzky David, *Le traité de Lisbonne, Texte et commentaire article par article*, La documentation française, Paris, 2008.
- Radić, Milosavljević Ivana, „Neofunkcionalistička logika razvoja evropske integracije unutar Ekonomske i monetarne unije“, u Slobodan Samardžić, Ivana Radić Milosavljević, *Kriza Evropske unije*, Službeni glasnik, Beograd, 2013, str. 27-44.
- Smith, Anthony D., "A Europe of Nations. Or the Nation of Europe?", *Journal of Peace Research*, Vol. 30, n° 2, 1993.
- Smith, Anthony D., "National identity and the idea of European unity", *International Affairs*, Vol. 68, n° 1, 1992.
- Wood, Nicholas, "Things Fall Apart, Why the Future of Europe Rests on Scotland", *Harvard International Review*, Spring 2014.

Miloš JOVANOVIĆ, PhD

THE WESTERN BALKANS AND THE EU: REVERSE PERSPECTIVE

ABSTRACT

Prior to the question of the existing relations between the countries of the Western Balkans and the European Union, is the question of the future of the EU itself. The economic crisis set aside, the absence of any true sense of belonging and genuine European identity are seen as main obstacles that the EU is facing at the moment. The existing tensions and problems that several EU countries are encountering as regard to their unity, as Spain or Belgium, illustrates that it appears quite difficult to generate a collective sense of belonging within a culturally heterogeneous political community. As the EU needs an emergence of a true European identity, in order to legitimize the deepening of its political integration which is necessary to overcome the crisis of the euro-zone, the solution well might be found in the differentiation of the level of integration of its member states.

Key words: United in diversity, Scotland, Catalonia, Belgium, EU, Neofunctionalism, collective identity, Constitutional patriotism, differentiation.

UDK: 327.56(497)
Bibliid 0543-3657, 66 (2015)
God. LXVI, br. 1158-1159, str. 52-67
Izvorni naučni rad
Primljen: 4. maj 2015.

*Slobodan JANKOVIĆ*¹

Izazovi ili pretnje na „Zapadnom” Balkanu

SAŽETAK

Balkansko poluostrvo je vekovima bilo mesto ukrštanja interesa velikih sila. U nedavna vremena ono je opet postal poprište šireg sukoba Zapada i Rusije. Balkanske zemlje su podređene i one su objekat politika vanregionalnih zemalja i transnacionalnih korporacija. Autor pretpostavlja da izazov i pretnja regionalnim zemljama proizilaze uglavnom iz njihovog statusa podređenih država. On deiniše podređenu države ne samo u okvirima koje je zadao Dejvid A. Lejk već proširuje koncept sa nametnutim sporazumevanjem između lokalnih kompradorskih političkih elita sa stranom silom. Janković ukratko predstavlja mesto Balkana u politici velikih sila I u odnosima između lokalnih zemalja i vanregionalnih sila. On potom ukazuje da su balkanske zemlje u statusu podređenih država i tvrdi da su dve teritorije protektorati. Konačno on navodi i zvanično imenovane pretnje i izazove da bi ih uporedio sa stvarnošću.

Ključne reči: Balkan, pretnje i izazovi, podređena država, protektorat, Srbija, sukob Zapad-Rusija.

Vekovi namirivanja računa nebalkanskih država preko Balkana, od posustajanja Vizantije naovamo, ukazuju na geostrateški značaj ovog prostora, ali i na činjenicu da ukoliko su neka zemlja i narod sve manje subjekat međunarodnih odnosa utoliko više postaju objekat tuđih politika. U vremenu velikih kriza i sukoba, balkanske zemlje su često i same zahvaćene njima. Ovo potvrđuju i nedavna dešavanja u BJR Makedoniji, ali i nepopuštanje zapadnog pritiska na Srbiju da se odriče teritorije, nadležnosti, privrede i ugleda a sve u

¹ Dr Slobodan Janković, naučni saradnik u Institutu za međunarodnu politiku i privredu, Beograd. slobodan@diplomacy.bg.ac.rs. Rad je realizovan u okviru projekta „Srbija u savremenim međunarodnim odnosima: Strateški pravci razvoja i učvršćivanja položaja Srbije u međunarodnim integrativnim procesima – spoljnopolitički, međunarodno ekonomski, pravni i bezbednosni aspekti”, Ministarstva nauke Republike Srbije, ev. br. 179029, za period 2011-2015. godine.

Pogledi izneti u članku predstavljaju stavove autora.

sklopu šireg sukoba Zapada i Rusije. Poslednji u nizu takvih pritisaka odnosio se na obeležavanje navodnog „genocida“ u Srebrenici.²

Danas na Balkanu ima 9 (ako računamo i Rumuniju) država plus Kosovo i Metohija, na kojem vlast vrše partije institucionalizovanog organizovanog kriminala i autentični politički pokreti Albanaca sa KiM, uz „nadzor i pomoć“, NATO i misije EU - EULEKS.³ Dovoljno je napomenuti da je tokom predistražnih radnji i suđenja jednom od lokalnih „premijera“, Ramušu Haradinaju (i njegovim saborcima), pred Međunarodnim sudom za ratne

² Da u Srebrenici nije bilo genocida jasno je svakome ko poznaje međunarodno pravo jer se ovaj termin koristi za nameru ili počinjeno delo uništenja čitave grupe ili značajnog dela grupe. Kako su izdvojeni starci, žene i deca o tome ne može biti ni govora. Konačno, čak i da prihvatimo zvanični narativ koji se ne može potkrepiti faktografski, ubistvo 7-8 hiljada muškaraca u odnosu na ukupnu populaciju od oko 1,7 miliona ne može nikako biti uništenje cele grupe ili njenog značajnog dela. Analiza svedočenja krunskog svedoka, bosanskog Hrvata Dražena Erdemovića, pokazala je da je osim što je nebrojeno puta menjaio iskaze na sudu, nemoguće u stvarnosti izvesti ono što je u poslednjem svedočenju navodio. Vidi o tome: Žerminal Čivikov, *Srebrenica krunski svedok*, Albatros Beograd 2010, str. 198.

Osim toga, ozbiljnija studija pozadine dešavanja u Srebrenici, toka događaja i realnije procene broja streljanih i stradalih u probou vojske Armije BiH ka Tuzli, može se naći u zborniku radova, čiji je predgovor i svedočenje situaciji tih dana, napisao Filip Korvin (Phillip Corwin), šef civilne misije UN u BiH 1995: Edward S. Herman (ed.), *The SREBRENICA MASSACRE Evidence, Context, Politics*, 2011, pp. 301.

³ O kriminalnom karakteru dela vlasti na KiM svedoče i brojni skandali vezani za naručena ubistva političkih protivnika, trgovinu ljudima, seksualno roblje, ubistva i uznemiravanje svedoka Suda za zločine počinjene na teritoriji bivše Jugoslavije u Hagu, korupciju službenika EULEKS-a...

OVK, tj. Oslobođilačku vojsku Kosova, sastavili su kriminalani elementi potpomognuti uz pomoć i obuku stranih obaveštajnih službi koje su bile zainteresovane za nastavak ratova na prostoru bivše Jugoslavije, jačanje uloge NATO-a na regionalnom i globalnom nivou, kao i za kontrolu EU preko manipulacije bezbednošću na evropskom kontinentu. O sprezi albanskog organizovanog kriminala i Nemačke vidi više u: Jirgen Elzeser, *Ratni zločini: Bestidne laži i žrtve NATO-a u kosovskom sukobu*, Nikšić: Jasen, 2002, str. 207; O kriminalnoj prirodi OVK i američkom savezništvu sa njima, npr. u Larry E. Craig, "The Kosovo Liberation Army: Does Clinton Policy Support Group with Terror, Drug Ties? From 'Terrorists' to 'Partners'", United States Senate, Republican Policy Committee, March 31, 1999, Internet, <http://fas.org/irp/world/para/docs/fr033199.htm>, pristup: 03/06/2015.

EULEX je navodno pokrenuo istragu tek novembra 2014. na osnovu svedočenja koje je pet godina ranije dao plaćeni ubica Nazim Blaća. Vidi: Julian Borger, "Alleged connections between top Kosovo politicians and assassin investigated", Guardian, 7 November 2014, Internet, <http://www.theguardian.com/world/2014/nov/07/kosovo-hitman-inquiry-eulex-hashim-thaci>, pristup: 18/06/2015.

Do tada je na osnovu svedočenja o oko 20 ubistava i drugih zločina obavljeno samo suđenje za jedno ubistvo na osnovu kojeg je osuđen Fahrudin Gaši na 18 godina zatvora (*Report of the European Union High Representative for Foreign Affairs and Security Policy to the Secretary-General on the activities of the European Union Rule of Law Mission in Kosovo*, Internet, <http://www.eulex-kosovo.eu/docs/info/UN-Report-4-2011.pdf>, pristup 20/06/2015). Vidi npr: "EU's biggest foreign mission in turmoil over corruption row", 05. November 2014, Internet, <http://www.theguardian.com/world/2014/nov/05/eu-facing-questions-dismissal-prosecutor-alleged-corruption>, pristup: 10/01/2015.

zločine na prostoru bivše Jugoslavije u Hagu, ubijeno barem 9 svedoka a još dvadesetak je postalo nedostupno sudu, te je oslobođen 2008. Od 2011. mu se, navodno, ponovo sudi, ali u njegovom odsustvu. Pri tome je navedeni iako optužen za ratne zločine i dalje aktivni učesnik političkog života na KiM. Način na koji je 2005. godine ispraćen u Hag od strane šefa misije UNMIK, Sorena Jesena Petersena (Søren Jessen-Petersen), govori o pristrasnosti i neverovatnoj saradnji najviših UN zvaničnika na lokalnu sa najsvirepim elementima u albanskom političkom životu u pokrajini.⁴

Razmatranje izazova u odnosima dela balkanskih zemalja, pet republika bivše SFRJ i Albanije, koje su arbitrarno skupno nazvane Zapadni Balkan, ne može se izmestiti izvan okvira balkanskih odnosa. Osim toga, odnosi Srbije, Albanije, Bosne i Hercegovine, Makedonije, Hrvatske, Crne Gore, te na njih upućene Bugarske, Rumunije i Grčke neodvojivi su od šireg međunarodnog konteksta.

Rumunija nije deo fizičko-geografskog Balkana, ali se iz istorijskih i kulturno-političkih razloga svrstava u ovaj prostor. Navedena zemlja, sa većinom drugih na geografskom Balkanu, deli zajedničko pravoslavno nasleđe. Vizantijska kultura je tu uhvatila korena preko crkve, uticaja grčke dijaspore i staroslovenske liturgije. Borba sa Turcima Osmanlijama zajednička je mnogim narodima Balkana, pa i Rumunima, čije su srednjevekovne kneževine bile u vazalnom položaju spram sultana na Bosforu.⁵

Imajući u vidu da danas zemlje nastale raspadom Jugoslavije predstavljaju samo nominalno suverene jedinice međunarodnog sistema, što ćemo dalje i ilustrovati, a umnogome je ista situacija i kada je u pitanju Bugarska i delimično Grčka, njihove spoljne politike a time i međusobni odnosi delom su određeni od strane velikih sila.

U meri u kojoj strane sile i akteri međunarodnih odnosa izvan Srbije i Balkana utiču na spoljnu ali i unutrašnju politiku, u toj meri će oni koristiti lokalne zamrznute sukobe, otvorena pitanja u bilateralnim odnosima i uspešno podsticati otvaranje novih žarišta ili pokušavati da ih smire u zavisnosti od njihovih interesa.

S druge strane, uzimanjem u obzir tradicionalnih faktora moći koji se odnose na kontrolu resursa ali i na stepen razvoja, poput stanja odbrambene industrije, ekonomskog i tehnološkog razvoja, demografskih trendova i jasne političke volje da se ostvare nacionalni interesi, moći ćemo da ustvrdimo u kojoj meri one same doprinose jačanju izazova a posebno pretnji njihovoj bezbednosti. Pozitivni demografski trendovi, tehnološko-tehnički razvoj i

⁴ Vidi o tome više u: Dr Christopher K Lamont, *International Criminal Justice and the Politics of Compliance*, Ashgate Publishing 2013, (pp. 234) pp. 153-53.

⁵ Vidi u: Marija Todorova, *Imaginarni Balkan*, Beograd, 1999, Biblioteka XX vek. Vidi i studiju Andreja Pipidija: Andrei Pippidi, "Changes of Emphases: Greek Christendom, Westernization, South-Eastern Europe, and Neo-Mittleuropa", *Balkanologie*[En ligne], Vol. III, n°2 | décembre 1999, Internet 30 avril 2008, <http://balkanologie.revues.org/747>, pristup 08/02/2015.

postojanje razvijene vojne industrije govore o mogućnosti nezavisnog vođenja politike. Kako je sve navedeno u deficitu, kada su balkanske države u pitanju (s izuzetkom pozitivnog prirodnog priraštaja kod muslimanskog stanovništva), onda se postavlja i pitanje da li su balkanske države sposobne za kreiranje samostalne spoljne politike? Samostalna spoljna politika može dovesti do revizionizma, ali pitanje je da li se, i koje, balkanske države tako ponašaju? Po teoriji Dejvida Lejka (David A. Lake) o odnosima hijerarhije između država, ovakvo stanje je inače prisutno širom sveta, a države su u manjem ili većem stepenu u stanju podređenosti (*subordinated states*) u odnosu na nekoliko moćnih ili dominantnih država zaštitnika.⁶ U ovoj studiji, za razliku od Lejka, kao podređene države smatramo i one koje su to postale ne na osnovu svojih interesa i slobodnog pristanka, nego na osnovu sile, iznude, i postavljanja korumpirane političke elite, koja je protivno volji većine dovela zemlju u podređeni položaj.⁷ Jednom rečju, podređene države počesto su predvođene kompradorskim režimima (formalno demokratskim, a suštinski postavljenim u dogovoru sa stranim državama i međunarodnim kapitalom).

Loši bilateralni odnosi između Srbije i Albanije, BJR Makedonije i Albanije, Hrvatske i Srbije, te nerešeno pitanje granica Hrvatske sa svim susedima, izuzev sa Mađarskom, sporni status Kosova i Metohije, uz niz drugih nerešenih pitanja (status Srba u Crnoj Gori) osnova su sa kojom računaju i lokalni političari ali i spoljni akteri. Tako je pitanje izazova, pa i rizika i pretnji na Balkanu, neodvojivo od analize međunarodnih odnosa na širem i lokalnom planu.

Iz navedenog proizilazi potreba da se ispita međuodnos zemalja Zapadnog Balkana, njihov odnos sa velikim silama uz upućivanje u širi kontekst međunarodnih odnosa.

Velike sile i mesto Balkana

Na Balkanu dominantan uticaj imaju SAD, Velika Britanija, EU i u okviru nje posebno Nemačka, te u manjoj meri Rusija. Za sada, na ekonomskom planu, jača i upliv Kine (preko 16+1 sastanaka Kine i zemalja centralne i istočne Evrope - China-CEEC Meeting). Dušan Proroković ukazuje i na tradicionalno prisustvo Francuske (sve slabije), Turske, Italije i od 1990-ih donekle Irana i Saudijske Arabije.⁸ Ove regionalne sile ili ekonomski bitne države imaju manji uticaj i ulogu od prethodno pomenutih velikih sila.

⁶ Vidi: David A., *Hierarchy in International Relations*, (Cornell Studies in Political Economy) Paperback - January 20, 2011.

⁷ Lejk izvodi zaključak da su u svim slučajevima ovi odnosi, između dominante države i podređene, u suštini dobrovoljni. David A. Lake, *Hierarchy in International Relations*, op. cit., pp. 18-19.

⁸ Dušan Proroković, *Nemačka geopolitika i Balkan: O ciljevima srednjoevropskog kontinentalizma*, Catena Mundi, Beograd 2014, str. 11. Na stranama 239-243, detaljnije razmatra ulogu Francuske, mada primarno u kontekstu evropske politike.

Uticaj najmoćnijih članica Evropske unije ojačan je činjenicom da je u javnosti balkanskih država temeljni preobražaj društava i delom spoljnopolitičkog delovanja opravdan pristupanjem Uniji. Ako je tačno, kako navodi aktuelni predsednik vlade Turske, Ahmet Davutoğlu (Ahmet Davutoğlu), ali i mnogi drugi u turskoj eliti, da je Balkan odredio sudbinu Osmanskog carstva i da se na tek na Balkanu Turska može vratiti u red regionalnih i evropskih sila, onda je jasno da ovaj prostor ima veliku važnost.⁹ Osim toga, upravo je na Balkanu testiran mehanizam nasilnog rušenja država, na Balkanu je NATO pronašao svoju novu svrhu u tzv. „humanitarnim intervencijama“, prvi put iziživši izvan teritorije zemalja članica. Nemačka se na Balkanu, u južnoj srpskoj pokrajini, prvi put od Drugog svetskog rata, pojavljuje u ulozi strane vojne sile.

U tom smislu poučno je viđenje Ahmeta Davutoglua iz 2001, kada je agresiju NATO-a na Saveznu Republiku Jugoslaviju tumačio odlukom NATO-a da preuzme uticaj na prostoru od Poljske do Jadranskog mora. Tada on dodaje: „Ovom operacijom trebalo je spustiti na određeni nivo vojnu snagu Srbije, koja je posedovala najozbiljniju vojnu moć na toj liniji... Upravo je ovo glavni razlog operacije, a naročito njenog usmerenja ka sistemu vazdušne odbrane... koji bi mogao predstavljati pretnju odvratajućoj i uticajnoj moći NATO-a.“¹⁰

Balkan se i danas, pošto je bio u drugom planu svetskih dešavanja od 2001. godine, ponovo aktuelizuje kao prostor na kome Sjedinjene Američke Države i njihovi saveznici nastoje da suzbiju srpski element i preduprede njegovo eventualno povezivanje sa Rusijom. Države koje su postale članice EU - Grčka, Bugarska, Rumunija i Hrvatska, su sve od reda u finansijskim problemima, sa rastućim dugom, a izuzev Grčke i Rumunije nemaju ni ozbiljnu vojnu silu koja može da se suprotstavi eventualnoj oružanoj agresiji. Članstvo u NATO-u svih balkanskih zemalja članica EU istovremeno garantuje i bezbednost od spoljne agresije, barem načelno. Međutim, pripadnost klubu sa sedištem u Briselu a šefom u Pentagonu istovremeno izaziva i zavisnost od protektora.

To je posebno postalo vidljivo u slučaju Bugarske, kada je ova država pokušala da napravi ugovor sa ruskom firmom o podizanju nuklearne elektrane (jeftinije i modernije od one koju je predložila američka kompanija), kao i kada je pokušala da učestvuje u predloženom ruskom gasovodu Južni tok. Zbog ovakvog opredeljenja, desio se poznati scenario, građanskih demonstracija koje su, uz javnosti nepoznate pritiske, dovele do promene vlasti. Iako je ruska kompanija Atomstrojeksport još oktobra 2006. pobedila na tenderu za izgradnju nuklearne elektrane Belene (drugi konkurent je bio američki Vestinghaus), Bugarska je posle promene vlade odlučila 2012. da

⁹ Ahmet Davutoğlu, *Strategijska dubina*, Službeni glasnik 2014, str. 298.

¹⁰ Ibid, str. 223.

se izvuče iz projekta.¹¹ Odluka je doneta nakon što je tadašnji premijer Bojko Borisov (Бойко Методиџев Борисов), posetio SAD.¹² Pošto je na prvom referendumu ikad održanom u Bugarskoj, većina od preko 60 odsto izašlih glasala 27. januara 2013. da želi izgradnju elektrane, parlament je odlučio da ipak stopira projekat. Rumunski premijer Viktor Ponta (Victor-Viorel Ponta) se nakon odluke vlade i parlamenta da odlože deregulaciju tržišta uglja i gasa do 2021. godine, našao pod velikim pritiskom i istragom za korupciju.¹³

Balkan, tj. stara Evropa opet je u žiži odnosa velikih sila i kao pozadina sukoba u Ukrajini i kao pozornica dugogodišnjeg energetskog nadmetanja u kome cenu plaćaju zemlje evropskog jugoistoka.

Status zemalja Zapadnog Balkana i saradnja sa velikim silama

Balkanske zemlje (balkanide, M. Knežević) su, uključujući i Srbiju od 2001. godine, opredeljene za političko-ekonomske integracije sa Zapadom, a veći deo njih i za bezbednosne (transatlantske integracije). Svetska ekonomska i finansijska kriza od 2007. godine i otvaranje sukoba između Rusije i Zapada od gruzijskog rata (2008) i njegovo oživljavanje naročito od Ukrajinske krize (2014), te postepeno uključivanje Kine u sukobljavanje oko uređenja svetskog poretka, otvaraju i druge mogućnosti za spoljnopolitičko opredeljivanje zemalja poluostrva. Svakako, u tim okolnostima, ionako krhka unutrašnjepolitička situacija i nesređeni bilateralni odnosi postaju podložniji manipulacijama sa strane i iznutra.

Od učlanjenja Rumunije i Bugarske u NATO 2004. godine i u EU 2007. najveći deo nekadašnje Jugoslavije našao se formalno upadljivo izdvojen od okruženja. Srbija, Bosna i Hercegovina, Makedonija i Crna Gora za razliku od svih okolnih zemalja nisu bile i još uvek nisu ni u EU ni u NATO-u.

Tako je stvorena svojevrsna „siva zona“ u EU-NATO okruženju. U tri od četiri navedene države, Srbi predstavljaju većinski ili značajan deo stanovništva, a u dve (Srbiji i Makedoniji) albansko stanovništvo je uz pomoć sa Zapada dizalo oružanu pobunu koja bi bez aktivnog delovanja, pre svega SAD-a, bila vojnički ugušena. Za razliku od južnog srpskog suseda, kome je nametnut tzv. Okvirni sporazum (Ohridski) posle rata iz 2001. godine, u Srbiji je kao rezultat NATO agresije i odluke tadašnjeg vrha da posle više od sedamdeset dana bombardovanja pristane na povlačenje vojske i policije iz

¹¹ „Belene NPP (Bulgaria)“, Atomstroyexport, Internet, <http://www.atomstroyexport.ru/wps/wcm/connect/ase/eng/about/NPP+Projects/Current/Belene/>, pristup: 25/06/2015.

¹² Andrei Reznichenko, „Bulgarians vote yes on nuclear power plant referendum“, February 6, 2013, *RBTH*, Internet, http://rbth.co.uk/business/2013/02/06/bulgarians_vote_yes_on_nuclear_power_plant_referendum_22543.html, pristup: 25/06/2015.

¹³ „Romania’s President just urged PM Victor Ponta to resign following corruption allegations“, *Business insider*, Internet, <http://www.businessinsider.com/romanian-president-urges-prime-minister-victor-ponta-to-resign-following-corruption-allegations-2015-6#ixzz3eNmzOnMd>, pristup: 25/06/2015.

Crna Gora ima formalno demokratske institucije kao i višepartijski sistem ali se na vlasti, još od 1989. godine što u funkciji predsednika vlade što predsednika države, nalazi Milo Đukanović. To predstavlja rekord u evropskim okvirima. Crna Gora, mala država nastoji da bude primljena u članstvo Severnoatlantske alijanse i EU. U spoljnoj politici ona se obavezno svrstava uz Zapad očekujući od njega podršku za perpetuiranje vlasti na unutrašnjem nivou, što je klasičan primer podređene države. Na unutrašnjem planu ona se usklađuje sa Zapada potenciranom podrškom manjinama. Poslednjih godina naglašeno je, u gotovo svim balkanskim državama, donošenje zakona i pravnih propisa koji odgovaraju zahtevima, od zapada sponzorisanih, LGBT organizacija koje imaju izuzetno manjinsku podršku za svoje zahteve kako u Crnoj Gori tako i u ostalim balkanskim zemljama, ali i šire. Dakle, zakonodavni proces u tom smeru donosi se isključivo na zahtev i pritiske spoljnih aktera koji u sledstvenoj promeni društva vide svoje konkretne političke interese. Kada se, s druge strane, pogleda na status srpskog naroda u Crnoj Gori može se konstatovati diskriminacija (u zaposlenju i napredovanju), ali to ne smeta predstavnicima međunarodnog kapitala i zapadnim državama, jer su upravo oni i podržali odvajanje Crne Gore i nastavak utemeljivanja crnogorskog naroda.¹⁷

Dakle, ono što je zajedničko za sve balkanske države iz „sive zone“, u spoljnoj politici ali značajnim delom i u unutrašnjepolitičkom životu kada su u pitanju temeljne reforme društva, privrednog i političkog sistema, jeste zvanično opredeljenje za pristupanje EU. Međutim, EU se ponaša kao da ne želi da ove zemlje postanu njene članice. Tako je u studiji Saula Estrina i Milice Uvalić iz sredine 2013. ukazano da EU ulaže proporcionalno značajno manje novca u zemlje kandidate za Uniju na Zapadnom Balkanu nego što je to činila ili čini sa zemljama koje su postale članice.¹⁸ Istovremeno, zvaničnici Unije nastavljaju da u javnosti pričaju o daljim EU integracijama ovih zemalja čime pomažu pojedinim vladama da manipulišu javnošću.

Protektorati

Od država iz „sive zone“ bar dve su u statusu protektorata, odnosno, u slučaju Srbije (bar) deo njene teritorije je u tom statusu. U pitanju je južna srpska pokrajina Kosovo i Metohija. Osim KiM i Bosna i Hercegovina ulazi u navedenu klasifikaciju. Doduše, formalno-pravno po Kelzenu (Hans Kelsen), ni BiH, ni Srbija, tj. samoprogllašena država kosovskih Albanaca, ne bi mogli da se definišu kao protektorati, jer ne postoji centralizovana

¹⁷ Kao počasni gost na proglašenju nezavisnosti u Narodnoj skupštini Crne Gore, u prvom redu sedeo je pripadnik najimućnije dinastije berzanskih mešetara, Nataniel Rotšild. Vidi studiju Miše Đurkovića: „Cepanje i konstruisanje nacija: crnogorski slučaj“ u: Miša Đurković, *Tamni koridori moći*, Ukronija 2013, str.115-152.

¹⁸ Saul Estrin & Milica Uvalic, "Foreign direct investment into transition economies: Are the Balkans different?", LEQS Paper No. 64/2013 July 2013.

administracija spoljnih poslova između zemlje protektora i državolikog političkog tela koje je prepustilo vođenje spoljnih poslova.¹⁹ Međutim, praksa i definicije iz oblasti međunarodnih odnosa ukazuju da je moguće definisati kao protektorat situaciju u kojoj jedna država prepušta drugoj deo suvereniteta. Tako *Britanika* definiše protektorat u međunarodnim odnosima kao „odnos između dve države od kojih jedna ima odlučujuću kontrolu nad drugom. Stepenn kontrole se može razlikovati od situacije u kojoj država zaštitnik garantuje i čuva bezbednost druge. Za to je primer status koji je kraljevina Butan dobio od Indije...”²⁰ Ovde može doći do konfuzije između pojmova određena država i protektorat, ali Lejk kao jedan od primera podređenih država, navodi i protektorate.

U BiH status protektorata je vidljiv kroz instituciju Visokog predstavnika. Međutim, i preostale države i teritorije na Balkanu su višestruko nadzirane i pomognute, te zaštićene od strane velikih sila. Nadzor i „zaštita“ se vrše bilo kroz članstvo u vojnoj alijansi NATO ili neformalno preko nadzora stranaca nad zakonodavnim procesom od osmišljavanja, preko usvajanja (parlament) ali i nad sprovođenjem (nadzor nad sudovima) i nad radom državnih organa uprave (ministarstava i drugih organizacija), dakle nad izvršnim vlastima. Ilustrovaćemo to sa dva primera. Jedan je često učestvovanje američkog i/ili britansko-EUUnijskog ambasadora sednicama vlade. Naime, u Srbiji je poslednjih godina postalo uobičajeno da bivši britanski ambasador a od 2013. šef delegacije EU prisustvuje sednicama vlade, on i američki ambasador stoje uz premijera ili ministre dok oni daju izjave o nečemu što se tiče bilo unutrašnje bilo spoljne politike. Tako je američki ambasador u Srbiji, Majkl Kirbi (Michael Kirby) u vladi Srbije dozvolio sebi da daje preporuke o vrsti i sledu poteza u pregovorima oko ispunjenja Briselskog sporazuma.²¹

Drugi je delovanje stranih službenika u ministarstvima Vlade Srbije i vladinim agencijama.²²

¹⁹ Hans Kelsen, *Principles of International Law*, The Lawbook Exchange, Ltd., (First edition 1952), New Jersey 2003, pp. 168, 169.

²⁰ „Protectorate: International relations”, *Encyclopaedia Britannica*, Internet, <http://www.britannica.com/>, pristup: 09/06/2015.

²¹ „Prioritet nastavka dijaloga između Beograda i Prištine u Briselu trebalo bi da bude sprovođenje onoga što je dogovoreno u aprilu 2013. godine, a trenutno za Srbiju ima važnijih pitanja od imovine na Kosovu”, izjavio je ambasador SAD u Srbiji Majkl Kirbi”, *NSPM* 09. februar 2015, Internet, <http://www.nspm.rs/hronika/majkl-kirbi-srbija-da-sprovede-ono-sto-je-dogovoreno-briselskim-sporazumom-pa-posle-o-imovini.html>, pristup: 12/02/2015.

²² Eklatantan primer je rad Amadea Votkinsa u Srbiji. Votkins je britanski državljaniin i 11 godina je bio u službi britanske kraljice (2000-2011). U tom periodu bio je savetnik za reformu sistema odbrane SCG kao i za reformu Vojne Akademije srpske vojske. Osim što je bio kraljičin službenik, Votkins povremeno obavlja zadatke za ministarstvo spoljnih poslova i komonvelta, Ujedinjenog kraljevstva (UK Foreign & Commonweath Office) kao i za misije OEBS u Srbiji i u Jermeniji. Predavač je na britanskoj odbrambenoj i obaveštajnoj akademiji, član UO Atlantskog saveta Crne Gore... (“Watkins, Dr Amadeo”, Internet, <http://www.kcl.ac.uk/sspp/departments/dsd/people/visiting/watkins.aspx>, pristup: 04/02/2015.).

Dakle, nadzor se vrši spolja, putem usklađivanja sa EU i NATO-om, pri čemu kontrolu vrše institucije i tela ovih organizacija, ali i iznutra od strane diplomatskih predstavnika te službenika neposredno uvrštenih u državne ustanove.

Osim institucionalnog nadziranja, države Zapadnog Balkana zapadaju u status pomognute i nadzirane države, i putem ekonomske kolonizacije poslednje generacije. MMF i Svetska banka su te koje, potpomognute stranim ambasadama, daju smerinice za vođenje ekonomske politike nerazvijenim i zemljama u razvoju, da bi po pravilu takva politika pogodovala stranom kapitalu i zaduživanju samih zemalja kojima MMF i Svetska banka navodno pomažu.

Kompradorski režimi, u velikom broju zemalja, odriču se regulisanja ekonomije i aktivnog učestvovanja u ekonomskoj politici svojih zemalja da bi zarad ličnih interesa pojedinaca na vlasti, osigurali podršku za ostanak na vlasti. U tom smislu treba tumačiti politiku rasprodaje nacionalnih resursa i predaju strateških preduzeća stranom kapitalu. Privatizacija ne znači nužno da je režim kompradorski, ali ako konzistentno delovanje, od donošenja zakona, načina privlačenja navodnih investitora, a zapravo preuzimača domaćih firmi vodi gubljenju ekonomske samostalnosti i mogućnosti vođenja ikakve ekonomske politike, onda možemo govoriti o ekonomskoj kolonizaciji i saučešću lokalnih vlasti u tome.

Interes stranih kompanija je jeftina proizvodnja, izvoz profita i najčešće uvoz robe koja je drugde proizvedena. Honduras, ekonomski najbednija zemlja centralne Amerike, dozvoljava najviši stepen vlasništva stranim kompanijama u svim sektorima privrede, ali je zbog apsolutne dominacije američkog kapitala (70 odsto investicija) izuzetno siromašna, jedna od najopasnijih zemalja za život i ima sporiju registraciju stranih trgovinskih preduzeća kako bi američke kompanije mogle da se izjasne.²³ Kako se međunarodne korporacije pretvaraju u aktere dominacije, primer je i ova zemlja i komentar banke Santander (jedne od najvećih međunarodnih bankarskih grupacija) o rezultatu predsedničkih izbora u toj zemlji kao pozitivnom znaku i podizanju minimalnih plata u bednoj zemlji, kao negativnom signalu za investicije.²⁴

Dovoljno je pratiti ekonomske trendove u balkanskim zemljama, koje su sve odreda, pogotovu od 2000-ih krenule u „privatizacije“ i uvideti

---

Povodom njegovog delanja u MUP Srbije, oglosio se i Sindikat srpske policije, tvrdnjom kako Votkins upućuje svoje saradnike da je on „nametnuto rešenje kao eksponent NATO-a, tako da njegova uloga nadilazi ulogu ministra, a verovatno i premijera.“ Vidi u: Sindikat srpske policije, „Reforme u MUP-u. Ili ko nam „kroji kapu“?“, Internet, <http://ssp.org.rs/arhive/8612>, pristup: 15/02/2015.

²³ Vidi izveštaj o indikatorima bitnim za ulaganje u 87 zemalja sveta: “Investing Across Borders 2010: Indicators of foreign direct investment regulation in 87 economies”, *World Bank Group*, Washington 2010.

²⁴ Honduras: Foreign Investment, *Santander*, June 2015, Internet, <https://en.santandertrade.com/establish-overseas/honduras/investing-3>, pristup: 25/06/2015.

srazmeran porast spoljnog duga kao i ukupan porast duga spram veličine BDP-a, uporedo sa politikom rasprodaje (vidi tabelu 1).

Tabela 1: Ekonomski rezultati kompradorske ekonomske politike na Balkanu

Indikatori	Spoljni dug 2001 (u milijardama \$ dolara, po vrednosti iz 2013)*	Spoljni dug 2013 (u milijardama \$ dolara)	Spoljni dug 2001 U procentima BDP	Spoljni dug 2013 U procentima BDP
Zemlje				
Albanija	1,15	7,78	30	59
BiH	2,68 (samo javni spoljni dug)	11,08	45 (samo javni spoljni dug)	59
Bugarska	11,27	52,99	78,6	98
Grčka	57	583,3 (2012) **	42	241
Makedonija	1,49	6,93	42	66
Rumunija	12,3	133,99	30	73
Srbija	9,2	36,4	94,2	83
Hrvatska	11,3	64,25	48	99
Crna Gora (od 2006)	0,88 (2006. godine)	2,95	32	65

Izvor: Svetska banka i MMF.

* Albaniji i Srbiji je otpisan deo duga tokom 2001, pa je on opao naredne godine u manjoj ili većoj meri.

** U evrima je prema podacima Nacionalne banke Grčke (GROSS EXTERNAL DEBT POSITION, Bank of Greece) krajem 2013. iznosio 416,355 milijardi.

S obzirom na ukupno slabljenje ekonomskog stanja i neodrživog zaduživanja, te praćenje generalnog trenda deindustrijalizacije u većini evropskih zemalja, balkanske zemlje postaju tehnološki sve nesamostalnije, a zbog privatizacije i tzv. liberalizacije tržišta, odriču se mogućnosti da usmeravaju tehničko-tehnološki razvoj u većini oblasti. Rasprodaja energetske i telekomunikacionih sistema predstavlja gašenje ili slabljenje razvojnih kapaciteta poslednjih strateških privrednih grana u državama poluostrva i posebno tzv. Zapadnog Balkana.

Uz navedeni upliv dominantnih zemalja, tj. zemalja patrona na spoljnu i ekonomsku politiku, odnosi između balkanskih zemalja ostaju sa mnogo nerešenih pitanja, problema i latentnih sukoba (npr. Albanskog elementa sa Srbijom, Makedonijom i na duže staze Crnom Gorom).

Izazovi ili rizici na 'Zapadnom Balkanu'

Popularna reč izazovi, najčešće u stručnoj literaturi ide u paru sa rizicima i pretnjama, mada nije sasvim jasno šta je razlikuje od rizika? Zapravo, termin izazovi počesto služi da ublaži reč rizici i da joj pripíše određeni pozitivni naboj, u smislu izazova da se postigne nešto više i bolje. Kako način na koji se izražavamo oblikuje misli tako i ovaj novogovor služi kako bi uspavao one kojima je serviran, a to su donosioci odluka i oni koji služe da obrazuju mlade generacije u društvu.

Unutrašnji izazovi ili rizici na prostoru kojim se bavimo su dve vrste: između država i unutar država.

Sudeći prema zvaničnim strategijama bezbednosti i odbrambenim strategijama one su tipizirane u skladu sa modelom koji su prvo promovisale SAD, ali za razliku od američkih, one su najčešće u potpunosti beskrvne, politički korektne, tj. iz njih se ne može naslutiti šta su zapravo rizici, izazovi i pretnje za bezbednost a još manje i koji su to konkretni nacionalni interesi osim slobode, mira, zaštite životne sredine, ljudskih prava, rodne ravnopravnosti... i sličnih lepih reči.

U Srbiji su aktualni izazovi, prema strategiji nacionalne bezbednosti iz 2009: prvenstveno „pokušaj otcepljenja teritorije Autonomne pokrajine Kosovo i Metohija. Bezbednosna situacija na Kosovu i Metohiji je opterećena etnički motivisanim aktima nasilja koji doprinose stvaranju nesigurnosti i straha kod pripadnika srpskog naroda i manjinskih etničkih zajednica.” Osim toga to su pokušaj oružane agresije, separatističke težnje pojedinih nacionalističkih i verskih ekstremističkih grupa”, nekontrolisane migracije i organizovani kriminal.²⁵

Međutim, iz generalštaba Vojske Srbije, povodom potpisivanja IPAP sporazuma sa NATO-om, saopšteni su najsavremeniji bezbednosni izazovi: terorizam, sajber ugrožavanje, proliferacija naoružanja, ilegalne migracije i poboljšanje energetske bezbednosti.²⁶ Nije jasno na osnovu čega se izvodi ovakav zaključak. Naime, upravo delovanje članica NATO-a doprinosi problemu migracija zbog ratnih dejstava koje izvode ili podstiču u drugim zemljama (npr. u Libiji, Avganistanu, posredno Siriji i Iraku). Kako će NATO poboljšati energetske bezbednosti ako zbog zapadne politike ne može da se održava gasovod Družba kojim se snabdevaju balkanske zemlje a NATO članice su i protiv pravljenja novog gasovoda - prvo Južnog a sada Turskog toka.

U *Crnoj Gori* postoje bezbednosni interesi i ciljevi, ukupno njih 18, i oni su taksativno navedeni. Izazove i pretnje definisao je NATO pa se prema

²⁵ Strategija nacionalne bezbednosti Republike Srbije, *Službeni glasnik* od 28. oktobra 2009.

²⁶ „NATO i Srbija jačaju politički dijalog”, *Danas*, 17/03/2015.

tome oni i ne navode posebno u Nacionalnoj strategiji bezbjednosti Crne Gore, osim oni transnacionalni i prilično uopšteni:

U regionu: međunarodni terorizam i organizovani kriminal, koji bi mogli da imaju negativan uticaj. Ali, to su velike pretnje na globalnom nivou. Navode se i trgovina narkoticima, migracije, trafiking i širenje oružja za masovno uništenje.²⁷

U *Makedoniji* to su: terorizam, transnacionalni organizvani kriminal, četvrta generacija ratova, širenje oružja za masovno uništenje, religijski radikalizam, ilegalne migracije, nestabilne i nefunkcionalne države, računarski napadi.

Albanska strategija nacionalne bezbednosti nije menjana od 2004. godine a pretnje i rizici koji se u njoj pominju uopšteni su i tipizirani, sem migracije albanskog stanovništva i organizovanog kriminala.

Predsednica *Hrvatske* je početkom aprila najavila da će se menjati strategija bezbednosti te zemlje, a da će u njenom sadržaju učestvovati generali (u penziji i suđeni za ratne zločine protiv srpskog naroda u Hrvatskoj) Ante Gotovina i Mladen Markač.²⁸

Zbog podele zemlje na entitete i različitih interesa triju naroda *BiH* nema adekvatnu nacionalnu strategiju bezbednosti.

Međutim, valja postaviti pitanje, koji su to realni izazovi i pretnje Balkanu:

1. Mogućnost agresije u smislu defnicije UN koje i oružanu pretnju definiše kao agresiju. U zgradi Vlade Albanije istaknuta je mapa Velike Albanije što ukazuje na teritorijalne pretenzije prema susedima.²⁹
2. Nerešeno pitanje granica Hrvatske, Srbije, Bosne i Hercegovine.
3. Zamrznut kiparski sukob i posledično stalna mogućnost izbijanja sukoba između Grčke i Turske.

Unutrašnji:

1. U *Makedoniji* tinja stalni etno-religijski sukob između etničkih Albanaca i makedonskih Slovena, što se potencijalno može preneti i na susedne zemlje i izazvati reakciju svih suseda.
2. Nekontrolisane migracije u socio-ekonomski uništenim ili krhkim društvima.

²⁷ Strategija nacionalne bezbjednosti, ("Sl. list Crne Gore", br. 75/08 od 08.12.2008).

²⁸ „Kitarović: Gotovina i Markač u Veću za nacionalnu bezbednost“, RTS 04. APR 2015, Internet, <http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/11/Region/1880165/Kitarovi%C4%87%3A+Gotovina+i+Marka%C4%8D+u+Ve%C4%87u+za+nacionalnu+bezbednost.html>, pristup: 24/06/2015.

²⁹ „Dačić: 'Velika Albanija' nije srpska izmišljotina“, Al Jazeera, 10 Jan 2015, Internet, <http://balkans.aljazeera.net/vijesti/dacic-velika-albanija-nije-srpska-izmišljotina>, pristup: 02/05/2015.

3. Unutrašnja kriza u BiH, ali i pretnje po stabilnost Republike Srpske.
4. Značajni putevi droge, koji započinju na srednjem istoku i u Južnoj Aziji, prolaze preko Makedonije i Kosova i Metohije (čuvana *balkanska ruta*), a onda dalje preko Srbije, BiH i Albanije put razvijenih zapadnih zemalja.³⁰

U situaciji diplomatskog i političkog sukobljavanja Zapada i Istoka srednjeročno se može očekivati jačanje rizika od nestabilnosti na Balkanskom poluostrvu, što se već manifestuje višedimenzionalnim pritiskom Zapada na Vladu Makedonije koja nastoji da sarađuje sa Rusijom (i Turskom) na izgradnji gasovoda (Turski tok).

Osim toga, srednjeročno Turska, koja ima veću vojsku od svih balkanskih država zajedno i koja pretenduje na uspostavljanje spoljnog graničnog pojasa na Dunavu, za sebe rezerviše pravo intervencija na teritorijama koje su nekada pripadale Osmanskom carstvu. Tako i ona predstavlja potencijalnu pretnju za bezbednost balkanskih i, svakako, zapadnobalkanskih zemalja izuzev Albanije i Bošnjaka na čiju podršku računa.³¹

No osnovni nedostatak, tj. rizici i pretnje po bezbednost zemalja Zapadnog Balkana, jeste stepen njihove podređenosti i nesamostalnosti u vođenju, ne samo spoljne, već i unutrašnje politike, te manjak političke volje vladajućih elita da se bore za nacionalni interes i boljitak država i društva koje predstavljaju. Njihova slabost ih čini podložnim daljim uticajima spoljnih sila koje su u međusobnom sukobu u poretku koji se nalazi u prelasku sa unipolarnog na novi, sa više centara moći. Čak, podređeni položaj ograničava mogućnosti balkanskih zemalja (izuzev Grčke i donekle Rumunije) da obezbede i klasičnu bezbednost od spoljne agresije, te umanjuje njihovu moć zbog zaostajanja u elementarnim varijablama moći poput tehničko-tehnološkog razvoja, stanja privrede i kvaliteta odbrambene industrije.

Bibliografija

Dokumenti

“Investing Across Borders 2010: Indicators of foreign direct investment regulation in 87 economies”, *World Bank Group*, Washington 2010.

Report of the European Union High Representative for Foreign Affairs and Security Policy to the Secretary-General on the activities of the European Union Rule of Law Mission in Kosovo, Internet, <http://www.eulex-kosovo.eu/docs/info/UN-Report-4-2011.pdf>, pristup 20/06/2015.

Serbia progress report, EU Commission, October 2014, COM(2014)700 final of 8.10.2014.

³⁰ Zlate Dimovski, Kire Babanoski, Ice Ilijevski, “Republic of Macedonia as a Transit Country for the Illegal Trafficking in the “Balkan Route”, *VARSTVOSLOVJE, Journal of Criminal Justice and Security*, year 15 no. 2, pp. 203–217.

³¹ Ahmet Davutoglu, *Strategijska dubina*, op. cit., str. 525.

Strategija nacionalne bezbednosti Republike Srbije, Službeni glasnik od 28. oktobra 2009.

Strategija nacionalne bezbjednosti, ("Sl. list Crne Gore", br. 75/08 od 08.12.2008).

Knjige i članci

Borger, Julian, "Alleged connections between top Kosovo politicians and assassin investigated", *Guardian*, 7 November 2014, Internet, <http://www.theguardian.com/world/2014/nov/07/kosovo-hitman-inquiry-eulex-hashim-thaci>, pristup: 18/06/2015.

Davutoglu, Ahmet, *Strategijska dubina*, Službeni glasnik 2014, str. 525.

Dimovski, Zlate, Kire, Babanoski, Ice, Ilijevski, "Republic of Macedonia as a Transit Country for the Illegal Trafficking in the "Balkan Route", *VARSTVOSLOVJE, Journal of Criminal Justice and Security*, year 15 no. 2, pp. 203-217.

Đurković, Miša, *Tamni koridori moći*, Ukronija 2013, str. 246.

Estrin, Saul, & Uvalic, Milica, "Foreign direct investment into transition economies: Are the Balkans different?", *LEQS Paper* No. 64/2013 July 2013.

Kelsen, Hans, *Principles of International Law*, The Lawbook Exchange, Ltd., (First edition 1952), New Jersey 2003.

Lake, David A., *Hierarchy in International Relations*, (Cornell Studies in Political Economy) Paperback - January 20, 2011, p. 248.

Lamont, Dr Christopher K., *International Criminal Justice and the Politics of Compliance*, Ashgate Publishing 2013, p. 234.

Pippidi, Andrei, "Changes of Emphases: Greek Christendom, Westernization, South-Eastern Europe, and Neo-Mitteleuropa", *Balkanologie*, Vol. III, n°2 | décembre 1999, Internet 30 avril 2008, <http://balkanologie.revues.org/747>, pristup 08/02/2015.

Proroković Dušan, *Nemačka geopolitika i Balkan: O ciljevima srednjoevropskog kontinentalizma*, CATENA MUNDI Beograd 2014, str. 328.

"Protectorate: International relations", *Encyclopaedia Britannica*.

Reznichenko, Andrei, "Bulgarians vote yes on nuclear power plant referendum", February 6, 2013, *RBTH*, Internet, http://rbth.co.uk/business/2013/02/06/bulgarians_vote_yes_on_nuclear_power_plant_referendum_22543.html, pristup: 25/06/2015.

Sindikatske policije, „Reforme u MUP-u. Ili ko nam „kroji kapu“?“, Internet, <http://ssp.org.rs/arhive/8612>, pristup: 15/02/2015.

Todorova, Marija, *Imaginarni Balkan*, Beograd, 1999, Biblioteka XX vek.

Herman, Edward S., (ed.), *The SREBRENICA MASSACRE: Evidence, Context, Politics*, 2011, p. 301.

Craig, Larry E, "The Kosovo Liberation Army: Does Clinton Policy Support Group with Terror, Drug Ties? From 'Terrorists' to 'Partners'", United States Senate, Republican Policy Committee, March 31, 1999, Internet, <http://fas.org/irp/world/para/docs/fr033199.htm>, pristup: 03/06/2015.

Čivikov, Žerminal, *Srebrenica krunski svedok*, Albatros Beograd 2010, str. 198.

Slobodan JANKOVIĆ, PhD

CHALLENGES OR THREATS IN THE WESTERN BALKANS

ABSTRACT

Balkan Peninsula has been place of intersection of great power interests for centuries. Recently it has become again one of the playgrounds of the wider conflict between the West and Russia. Balkan countries are subordinate and object of policies of outside powers and transnational corporations. Author assumes that the challenge and threat to the regional countries are deriving mainly from their status of subordinated states. He defines subordinate state not only in DA Lake terms, but expands it with imposed agreement between local comprador political elites and foreign power. Jankovic briefly presents the position of the Balkan in the great power policy and relation between local countries and outside powers. He questions the status of the subordinate states and claims two territories to be in the status of protectorate. Then he presents officially recognized challenges and threats in order to give his view of they really are.

Key words: Balkans, Threats and Challenges, subordinate state, protectorate, Serbia, West-Russia conflict.

UDK: 341.217.02(4-672EU:497.11)
Biblid 0543-3657, 66 (2015)
God. LXVI, br. 1158-1159, str. 68-88
Izvorni naučni rad
Primljen: 7. jul 2015.

Vladan JONČIĆ¹

Značaj Zapadnog Balkana, posebno Republike Srbije u procesima evropskih integracija

SAŽETAK

U razmatranjima pristupa država Zapadnog Balkana često se postavlja pitanje svrhe i značaja ulaska ovih država u Evropsku uniju. Znatan je broj analiza vezanih za ovo pitanje. Međutim, postavlja se pitanje da li EU ima razloge za priključenje država Z. Balkana. Razmatrajući ovo pitanje sa aspekta činilaca međunarodnih odnosa kao objektivnih i subjektivnih kriterijuma može se doći do konkretnih i realnih rezultata. Svaki od ovih činilaca (faktora) može dati relativno precizne i objektivne pokazatelje vezanih za ovo pitanje. Polazeći od političkih, ekonomskih, demografskih, geostrateških, vojnih činilaca i primenom drugih metoda dobija se rezultat da postoje opravdani razlozi da države regiona da uđu u okvir EU. Međutim, postoje sasvim konkretni razlozi da i EU ima interes da ove države prihvati za članice Unije.

Ključne reči: Zapadni Balkan, EU, geostrateški činioци, bezbednost, resursi.

Opšta razmatranja

Ozbiljna naučna razmatranja često postavljaju pitanje svrhe, značaja i koristi ulaska balkanskih država u Evropsku uniju, i obratno, koji su razlozi da Evropska unija prihvati ulaz država Balkana u Uniju? Da li je ulaz ostalih država na evropskom kontinentu, na prvom mestu država tzv. Zapadnog

¹ Prof. dr Vladan Jončić, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu. e-mail: vladanjoncic@gmail.com
Rad je deo većeg istraživanja na kome autor radi više godina u okviru istraživačkog projekta na Pravnom fakultetu Univerziteta u Beogradu. Neki rezultati iz projekta, koji su prikazani ovde, izneti su u nekim ranijim tekstovima. Rezultati iz ovog rada prezentovani su na panel diskusiji na međunarodnoj konferenciji „Spoljnopolitički dijalozi: države Zapadnog Balkana na putu ka evropskim integracijama“ održanoj u organizaciji Instituta za međunarodnu politiku i privredu i Hans Zeidel fondacije iz Berlina, na Tari od 10-12. februara 2015.

Balkana, potreba EU ili ne i imaju li ove države svrhu da ulaze u Uniju? Vrlo malo je ozbiljnih naučnih analiza koje bi ukazale koliko je EU imala koristi od ulaska istočnoevropskih država posle sloma Istočnog bloka i Varšavskog ugovora početkom devedesetih godina prošlog veka.² Analize, koje su dostupne, pokazuju da je EU imala značajne koristi, mada su se pojavile i izvesne teškoće. Teškoće su se pojavile, pre svega, na ekonomskom i bezbednosnom planu. Izvor ekonomskih teškoća bila su dva događaja koja su bila istovremena - nagli i ubrzani prijem siromašnih država Istočnog bloka i početak ekonomske krize koja je dodatno usložila svetsku ekonomsku situaciju od 2008. godine.³ Međutim, s druge strane, ulaz ovih država koje su imale solidnu infrastrukturu, doduše tehnološki zastarelu, predstavljale su „ekonomsku injekciju“ zapadnoevropskoj privredi. Ovaj impuls je posle „zahuktalog“ razvoja Evropske unije, koja je krajem 20. veka dospela u stanje „zamora“ i recesije, znatno dao podstrek daljem razvoju i donekle suspendovao faktore ekonomske recesije. Ulaz ovih država omogućio je razvijenim zapadnoevropskim državama da dobiju novo, „gladno“ tržište za plasiranje svojih proizvoda, jeftinu radnu snagu koja se može uposliti po nižim cenama radnog časa, sirovine kojima su bogate novopromljene države, njihov solidan energetska potencijal i mogućnost ulaganja kapitala i njegovu oplodnju sa visokim procentom profitne stope u ovim državama. Razbijanje SFR Jugoslavije, početkom devedesetih godina 20. veka, onemogućili su Jugoslaviji, a kasnije i otepljenim republikama da se u prvom krugu uključe u EU. Građanski ratovi na prostorima Jugoslavije odložili su ulaz ovih država i uticali da se njihov prijem vrši selektivnom metodom uz prisutnost neprincipijelnih pravila prijema i po dosta izraženom subjektivnom kriterijumu, što ne znači da nisu u nekim situacijama poštovani i postavljeni kriterijumi za prijem. Republika Srbija se u postupku prijema do danas doslovno držala pravila i zahteva prijema. Doduše, postavilo se da je još uvek daleko od izglednih mogućnosti za prijem. Dodavani su sve novi i novi kriterijumi i uslovi, veoma neprincipijelno i često suprotno pravilima i principima važećeg međunarodnog prava. Imaju li države Zapadnog Balkana budućnost prijema i postoje li objektivni razlozi za njihovo uključanje u evrointegracije. Ima li EU razloge za prijem ovih država, a posebno R. Srbije? Za dobijanje odgovora na postavljena pitanja neophodno je ukazati da se mora krenuti od konstatacije da postoje objektivni i subjektivni činioci koji kvalifikuju ove države, a posebno R. Srbiju za ulaz u porodicu evropske zajednice.

² Svetla Boneva, „Bulgaria and the European union: renewable energy sources“, Zbornik, (ured. M. Nikolić/D. Todić), *Strateški pravci razvoja i utvrđivanja položaja Srbije u savremenim međunarodnim odnosima*, Beograd, 2013, str. 259-269.

³ Dragan Vučinić, „Budućnost svetskih ekonomskih odnosa“, Zbornik, (ured. M. Nikolić/D. Todić), *Strateški pravci razvoja i utvrđivanja položaja Srbije u savremenim međunarodnim odnosima*, Beograd, 2013, str. 587-600.

Razlozi uključenja država Zapadnog Balkana u EU

Razmatranje razloga za prijem država Z. Balkana u EU zahteva da se uzmu u obzir objektivni i subjektivni činioci koji determinišu međunarodne odnose. Razlozi prihvatanja ovih država za ulaz zasnivaju se upravo na ovim kriterijumima. Oni se mogu podeliti na subjektivne i objektivne razloge zasnovane na tim činiocima ili faktorima. Uticaj i uloga jedne države u međunarodnoj zajednici određuje se upravo na osnovu ovih faktora, što znači da je njen položaj i uticaj u svetu regulisan subjektivnim i objektivnim kriterijumima. Pozitivan ili negativan uticaj svake države može, u izvesnoj meri, da se modifikuje subjektivnim činiocem. Objektivni činioci obuhvataju sve faktore koji su dati u realnom vremenu i prostoru i ne mogu bitnije da se menjaju. Njihov pozitivan ili negativan uticaj može do izvesne mere da se modifikuje subjektivnim činiocima. Međunarodni položaj jedne države određen je sadejstvom ili ukupnom sinergijom objektivnih i subjektivnih činilaca. Za povoljan ili nepovoljan položaj jedne zemlje „odgovorni“ su pomenuti činioci izraženi u svom sadejstvu.

Prva i osnovna konstatacija, koja se mora imati u vidu kada se raspravlja o ovim pitanjima, jeste postojanje preduslova a osnovni je da samo mir i saradnja u svim oblastima društvenog života na međunarodnom strateškom planu mogu omogućiti Evropskoj uniji, i ne samo njoj, već čitavom svetu da nastave svoj razvoj i da se očuvaju osnovni postulati humanog života, bezbednost i prosperitet celokupnog čovečanstva.

Ako se pođe od skoro opšte prihvaćenog stava da je međunarodni položaj, uloga i uticaj jedne države u međunarodnim odnosima određen tzv. osnovnim činiocima, neophodno je da se i u ovom slučaju uzmu u obzir kao kriterijumi za utvrđivanje mesta i uloge Z. Balkana, posebno Srbije, u sistemu zajednice evropskih naroda u njihovom daljem institucionalnom organizovanju. Obično se u osnovne činioce ubrajaju politički, geografski, odnosno geopolitički, ekonomski, demografski i vojni faktori. U teoriji međunarodnih odnosa pomenuti faktori su, sa manjim ili većim razlikama, opšteprihvaćeni.⁴ Neophodno je da se kao objektivni kriterijum pri razmatranju ovih pitanja uzmu u obzir navedeni činioci kako bi se dobio rezultat koji bi mogao da bude jedan od pokazatelja za utvrđivanje značaja Balkana.⁵

⁴ Međunarodna konferencija održana u Beogradu 2013. godine u Institut za međunarodnu politiku i privredu ukazala je da je skoro jedinstven stav istraživača što se tiče ovih činilaca. Vidi: Zbornik, (ured. M. Nikolić/D. Todić), *Strateški pravci razvoja i utvrđivanja položaja Srbije u savremenim međunarodnim odnosima*, Beograd, 2013.

⁵ U stranoj i domaćoj literaturi primetne su podudarnosti oko ovog pitanja. Napomenuće se samo neka imena: M. Merle, *Sociologie des relations internationales*, Dalloz, Paris, 1974, str. 150-157; Z. Isaković, "Territory and population as Elements of the Political Power", *Serbia in contemporary Geostrategic urroundings*, Institute of Internatioal Politics and Economics, Ministry of Defence of the Republic of Serbia, 2009, pp. 89-93; R. Stojanović/V. Dimitrijević, *Međunarodni odnosi*, Beograd, 1971, str. 143-213; Braden Kathleen, and F. M. Shelley, *Engaging Geopolitics*, Longman, London, 1999; Hall Gardner, *Geopolitics and Geostrategy*, Oxford

Razlozi su objektivno, kao što je već pomenuto, činioци koje ne bi trebalo ignorisati. Umesto jednog pozitivnog akta EU da prihvati sve države uz zacrtane uslove prijema, ona pravi neprincipijelnу diskriminaciju u prijemu. Tako je EU primila države koje su po svom dostignutom razvoju znatno zaostajale u odnosu na Srbiju, a Srbiju kažnjava i preuzima vojnu intervenciju u obliku oružane agresije i to na jednu suverenu državu, članicu i osnivača OUN. Dugogodišnje odugovlačenje prijema R. Srbije u članstvo EU i čak ucenjivačko ponašanje EU prema Srbiji navodi na zaključak da ne postoji dobra namera da se Srbija primi u članstvo EU. Da li to znači da i pored naših velikih popuštanja, čak i ispod granice suverenosti i dostojanstva, Srbija neće biti primljena u članstvo? Svi ovi pristupni pregovori kao i donacije samo su sitne finansijske potpore u cilju zamagljivanja političkih postupka u cilju sprovođenja davno zacrtane politike EU prema ovom regionu u svojim strateškim planovima.

Činioци koji determinišu pristup Evropskoj uniji

U teoriji međunarodnih odnosa *politički činilac* uzima se kao početni u analizi međunarodnog položaja jedne zemlje. Politički činilac predstavlja ukupnost faktora koji određuju unutrašnju političku stabilnost jedne zemlje. Ovaj činilac čine ukupne aktivnosti na realizaciji spoljne i unutrašnje politike jedne zemlje, učesće u političkim procesima u svetu, njen politički sistem, moralno - političko jedinstvo stanovnika, etnički sastav stanovništva, međuetnički odnosi stanovnika, stepen razvijenosti demokratije, stepen razvijenosti i zaštite ljudskih prava, ideologija i dr.⁶ Da li R. Srbija ima kapacitet da na osnovu ovih činilaca ispunі uslove EU za prijem?

Moglo bi se reći da države Balkana u zavidnom stepenu ispunjavaju političke uslove za prijem u EU, uključujući i R. Srbiju. Unutrašnja i spoljna politika država Balkana, uključujući i politiku Srbije, usaglašene su sa opštom politikom Evropske unije. Strateško opredeljenje R. Srbije, koje je više puta u kontinuitetu u poslednjih petnaest godina izražavano od strane zvaničnih vlasti, bilo je da se na spoljnopolitičkom planu Srbija opredelila za ulaz u EU. Ulazak u Uniju pretpostavljao je i prihvatanje principa i opredeljenja spoljne politike EU, uz implementaciju uslova za prijem. Istorijski, kulturno i civilizacijski ove države su tradicionalno bile deo Evrope i njenih civilizacijskih vrednosti. Evropske civilizacijske vrednosti nisu bile bez uticaja upravo država jugoistočne Evrope, odnosno, Balkana. Evropska civilizacija

Bibliographies, (<http://www.oxfordbibliographies.com/view/document/obo-9780199743292/obo-9780199743292-0056.xml>); John, Agnew, *Making Political Geography*, Hodder Arnold, London, 2002.

⁶ Vladan Jončić, „Geostrateški činilac kao determinanta spoljne politike, mesta i uloge Republike Srbije u međunarodnim odnosima“, Zbornik, „*Strateški pravci razvoja i utvrđivanja položaja Srbije u savremenim međunarodnim odnosima*“, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2013, str. 817.

delom je zasnovana na duhovnim, kulturnim, ekonomskim i etičkim principima mediteranske antičke kulture i kasnije Vizantije, kao naslednika i nosioca kontinuiteta te kulture. Taj uticaj ostao je do danas u kulturi evropskih naroda, a posebno naroda Balkana. Stepenn razvoja demokratskih institucija naročito je porastao u ovim zemljama u drugoj polovini 20. veka, posle sloma Istočnog bloka i uključenja ovih država u evropske integracione procese. Odluke jednog broja međunarodnih konferencija i uticaj OEBS-a na planu razvoja i implementacije ljudskih prava kao i realizacija odluke konferencija OEBS-a na planu razvoja demokratskih društava znatno su doprineli približavanju balkanskih zemalja sistemima vrednosti zapadnih država. Kompletno prihvatanje etičkih vrednosti, ekonomskih standarda, kulturnih sadržaja i informacionih tehnologija, po standardima zapadnih država, uspostavili su značajne preduslove za integraciju ovih balkanskih država u evropske sisteme. Članice Evropske unije su ulaskom ovih država u Uniju obogatile svoj etički, etnički, nacionalni i kulturni milje novim sadržajima. Uostalom, ovaj region je oduvek bio „most“ između istoka i zapada i predstavljao je kontinentalnu sponu između Evrope, Azije i Afrike. Ta spona nije bila jednostavna ni laka, jer su ove države, a posebno Srbija, imale težak put održavanja ravnoteže u očuvanju dobrih odnosa između Istoka i Zapada, čak i po cenu svog identiteta i suvereniteta.⁷

Ekonomski činilac je sledeći značajan faktor u određivanju međunarodnog položaja jedne zemlje. Vrlo je složen i sadrži u sebi stepen ekonomskog razvoja, privredne mogućnosti zemlje, strukturu proizvodnje, razmenu, stopu rasta, produktivnost rada, stepen dostignuća industrijskog razvoja, industrijsko - tehničke i tehnološke kapacitete, naučnu i tehnološku bazu za razvoj vlastitih pronalazaka, stepen uključenosti u svetsko tržište i njen uticaj na kretanja na svetskom tržištu, stepen zavisnosti od uvoza, stopu izvoza, ekonomsku razmenu sa drugim zemljama, rezerve strategijskih sirovina, prirodna bogatstva, izvore energije, stepen razvoja poljoprivrede, metode embarga, bojkota, carinsku nezavisnost, monopolski položaj, stepen uključenosti u kretanje robe, kapitala i radne snage na svetskom tržištu i dr.

Države Zapadnog Balkana, uključujući i Srbiju, različitog su nivoa ekonomske snage. Uzimajući u obzir ukupnost ovog činioca može se, na prvi pogled, zaključiti da države ovog regiona imaju ekonomske osnove za uključenje i doprinos daljem razvoju EU. Prirodni resursi, na prvom mestu voda, rudna bogatstva, retki minerali, kvalitetno zemljište koje nije zagađeno, što pruža mogućnost proizvodnje zdrave hrane i kvalifikovana radna snaga, sve su to neki od značajnih prirodnih resursa. Srbija je kroz postupke pridruživanja EU već uspostavila ekonomske odnose po pravilima Unije i oni su veoma složeni sa određenom političkom konotacijom. Srbiji je razmena

⁷ Više o ovome: Vladimir Trapara, „Istok ili zapad?: lažna dilema Srbije“, Zbornik „Strateški pravci razvoja i utvrđivanja položaja Srbije u savremenim međunarodnim odnosima, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2013, str. 329-346.

roba sa EU veoma značajan segment ekonomskih a time i političkih odnosa. Trenutna spoljnopolitička razmena nije povoljna za Srbiju. Privredni sistem Srbije se više zasniva na potrošnji a ne na proizvodnji. Razmena sa Evropom je u korist Evrope, iz koje Srbija više uvozi nego što izvozi. Nije li to već jedan prilog u korist EU? Razume se da se postavlja pitanje da li je takav odnos i u korist Srbije? Srbija mora da se ekonomski reformiše i prestruktuiru. U suprotnom, njen ekonomski razvoj biće doveden u pitanje a dugogodišnji privredni zastoj krenuti u pravcu propadanja. Proces tranzicije je Srbiju za dve decenije, kroz postupke deindustrijalizacije, stihijske privatizacije, ekonomske i političke nestabilnosti, finansijskim zaduživanjem i dovođenjem do finansijske zavisnosti od moćnih država, doveo do kraha ekonomskog sistema. Slom ekonomskog sistema završio se velikim uvozom finalnih proizvoda, izvozom sirovina, poluproizvoda i proizvoda nižeg stepena obrade. U stručnim analizama ukazuje se na ove odnose kao i na posledice i upozorava se na neophodnost reformi i prestrukturiranja ekonomskog sistema Srbije i upozorava se da je poslednji trenutak da se „uhvati korak“ sa procesom evropskih ekonomskih integracija.⁸ Trgovinska razmena između EU i Srbije uslovljena je pozicijom koju EU ima u međunarodnoj trgovini i u politici koju vodi prema državama koje se nalaze u procesu evrointegracije. U takvim uslovima Srbiji je teško da izađe iz ovog statusa. Pred njom se nalazi zadatak, kako se u literaturi zaključuje, „da svoju tradicionalno usmerenu spoljnu trgovinu ka zemljama Zapadne Evrope i EU prilagodi novim uslovima koji proizilaze iz procesa evrointegracije, ali i uslova koji su diktirani tekućim procesima u globalnoj ekonomiji“.⁹

Kao posebno pitanje postavlja se značaj gasnog toka ne samo za balkanske zemlje, nego i za države južnog oboda Evropske unije. Radi se o uspostavljanju gasnih cevovoda iz Rusije do južne Evrope. Planirani pa otkazani „Južni tok“ samo je pokazao svu kompleksnost političkih i strategijskih interesa oko

⁸ Ivana Božić-Miljković, „Mesto Srbije na spoljnotrgovinskoj mapi Evropske unije: stanje, problemi i perspektive“, Zbornik, „Strateški pravci razvoja i utvrđivanja položaja Srbije u savremenim međunarodnim odnosima“, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2013, str. 601-602; Danilo Šuković, „Ekonomske reforme kao ključni faktor položaja Srbije u međunarodnim odnosima“, Zbornik, „Strateški pravci razvoja i utvrđivanja položaja Srbije u savremenim međunarodnim odnosima“, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2013 str. 440-456; Miloš Todorović/ Ivan Marković, „Ekonomske efekti pristupanja Srbije Evropskoj uniji“, Zbornik, „Strateški pravci razvoja i utvrđivanja položaja Srbije u savremenim međunarodnim odnosima“, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2013, str. 484-508; Rudy Weissenbacher/ Joachim Becker, „FDI and Structural Imbalances in CEE and SEE“, *Srbija u savremenom geostrateškom okruženju*, IMPP i Medijacentar „Odbrana“, Beograd, 2010, str. 367-379.

⁹ Ivana Božić-Miljković, „Mesto Srbije na spoljnotrgovinskoj mapi Evropske unije: stanje, problemi i perspektive“, op. cit., 2013, str. 601-602; Dobrica Vesić, „Ekonomske aspekte prilagođavanja Srbije inovativnoj politici Evropske unije“, Zbornik, „Strateški pravci razvoja i utvrđivanja položaja Srbije u savremenim međunarodnim odnosima“, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2013, str. 624-634; P.S., Biegelbauer/S., Borrás, *Innovation Policies in Europe and the US*, Ashgate, 2003, pp. 308-309, (preuzeto, D. Vesić, op. cit.).

rešavanja energetske potrebe ovog dela Evrope. Pokazalo se da ni interesi država članica EU nisu međusobno kompatibilni. Pod uticajem SAD-a otkazan je „Južni tok“ i time su stvoreni problemi za energetske države Z. Balkana i čitave južne Evrope. Pokušaj da se „progura“ „Turski tok“ usložnjava geopolitičku i stratešku situaciju u ovom delu sveta. Države južne Evrope nemaju drugi izbor nego da nađu rešenje za nalaženje energetskog koridora i to upravo preko država Z. Balkana.

Sledeći faktor jeste *demografski činilac*. Pod demografskim činiocem podrazumeva se ukupnost broja stanovnika, prirodni priraštaj stanovništva, starosna struktura, socijalno poreklo, polna struktura, kvalifikaciona (obrazovna) struktura, zaposlenost, nacionalna, verska, rasna i etnička struktura, stepen migracije i emigracije i dr. Uobičajeno je tvrđenje da se snaga države ogleda u broju stanovnika. Nekada se smatralo da je država jača što ima veći broj stanovnika. Veći broj stanovnika i stepen obrazovanja populacije obezbeđuju državi veći stepen bezbednosti (više vojnika za odbranu ili rat), dovoljno radne snage za privredni razvoj itd.¹⁰ „Zapadni Balkan“ je sa demografskog aspekta značajan potencijal za EU. Ne treba gubiti iz vida da je to prostor od oko 264.301 km² i sa oko 27 miliona stanovnika. Za EU je to značajan region sa aspekta ekonomskih resursa. Što se tiče starosne strukture postoji raznolikost od države do države, ali se može smatrati da je povoljna, tj. prevladava godište 35-45 godina starosti. Nacionalna struktura je kod većine država nehomogena. Primer su države - neke republike bivše SFR Jugoslavije, kao što su Srbija, Bosna i Hercegovina i R. Srpska. Međutim ta karakteristika je prisutna i u državama EU, kao što je na primer Španija. Pojedine balkanske države su relativno nacionalno homogene, kao što su Albanija, Rumunija i Bugarska.

Srbija se prostire na teritoriji od 88.361km². Poslednji popis iz 2011. godine pokazuje da u Srbiji ima 7.186.862 stanovnika, ali sa negativnim prirodnim priraštajem. Po poslednjim podacima iz 2014. godine u Srbiji je živelo 7.146.759 stanovnika. To je posledica mnogih faktora, a pre svih nezaposlenost, nizak životni standard, posledice sankcija iz 90-ih godina 20. veka, nizak natalitet, visok mortalitet i veliki gubici u ratovima 90-ih godina. U glavnom gradu *Beogradu* živi oko 20% ukupnog stanovništva. Ovaj podatak ukazuje na lošu rasprostranjenost stanovništva po regijama. U južnim područjima osetno se smanjuje stanovništvo, tako da su neka naselja potpuno napuštena. Velika je migracija stanovništva iz manjih naselja u velike gradove. To je posledica ekonomske recesije i nedostatak posla. Pojedini delovi teritorije imaju još lošiju demografsku situaciju. Inače, u Srbiji će 2040. godini, prema procenama stručnjaka za demografiju, biti 6,8 miliona stanovnika što je za 350.000 manje nego što je živelo 2014. godine.

¹⁰ Vladan Jončić, „Geostrateški činilac kao determinanta spoljne politike, mesta i uloge Republike Srbije u međunarodnim odnosima“, op. cit., 2013, str. 819.

Religija je jedan od značajnih činilaca. Države Z. Balkana su mahom sa preovlađujućom hrišćanskom (pravoslavnom) i muslimanskom religijom. Sa aspekta bezbednosti, posebno nacionalne bezbednosti i religijske tolerancije, od značaja je koja je religija preovlađujuća i kakva je sadržina tog učenja. Ako preovlađuje religija koja je tolerantna prema drugim religijama može se očekivati da će ona predstavljati društveni faktor stabilnosti i prosperiteta te države i faktor očuvanja i zaštite njene nacionalne bezbednosti. Međutim, ako preovlađuje religija sa znatnim stepenom netolerancije i isključivosti prema drugim verama, može se očekivati da će prozrokovati sukobe i negativne pojave koje ugrožavaju nacionalnu bezbednost te države.

Iskustva izvučena iz događaja krajem 20. veka na prostorima Balkana ukazuju da je religijski faktor imao uticaja na oštrinu sukoba i da je ometao prevazilaženje tog sukoba. Dakle, to je jedan negativan argument koji ne bi išao u prilog uključenja u evropske integracije, odnosno morao bi da se pacifikuje kako ne bi negativno uticao na procese integracija.

Na prostoru Zapadnog Balkana prisutne su tri konfesije i predstavljaju složenu granicu tri, često antagonizovana kulturno-civilizacijska kruga - istočno pravoslavnog, zapadno katoličkog i islamsko orijentalnog. Prostor Zapadnog Balkana je prostor na kome se odvija sukob milenijumskog hrišćanskog raskola. Istovremeno, to je najzapadniji prostor na kome se nalazi pravoslavlje. Na ovim prostorima se hrišćanska zajednica, kao kompaktna etnička i konfesionalna činjenica, nalazi na najmanjoj udaljenosti od Vatikana. Istovremeno, Zapadni Balkan je važna trasa neposrednog prodora islama u Evropu, čija se specifičnost i efikasnost ogleda u najzapadnijoj prostornoj ukorenjenosti.¹¹ Sve ovo predstavlja izazov za Evropu koja već ima probleme na ovom planu kod nekih članica Unije.

Sledeći faktor je jedan od možda najvažnijih. Radi se o *geografskom činiocu*. Ovaj faktor je objektivno dat i direktno utiče na povoljan ili nepovoljan položaj jedne zemlje. Obuhvata reljef, klimu, odnos kopna i vodene površine, hidrografiju, pedološki sastav tla, vrste tla (planinski ili ravničarski teren), izlaz zemlje na more i dr. Ovaj činilac je veoma bitan sa aspekta budućnosti EU.

Zapadni Balkan je u geopolitičkoj teoriji poznat kao „kapija Evrope“. Gledano kroz istoriju na tom prostoru preklapali su se interesi ne samo velikih sila, nego i manjih država u usponu. To se događalo u svim istorijskim epohama. Geostrateški interesi velikih sila i manjih država u usponu su se na Balkanu, na žalost, nesrećno ukrštali tako da su razjedinjavali i razbijali države i narode i uvećavali razlike u svakom pogledu - političkom, ekonomskom, nacionalnom, verskom i svakom drugom.¹²

¹¹ Miloljub Sretenović, „Geopolitički položaj Zapadnog Balkana“, *Vojno delo*, Beograd, 2010, str. 58.

¹² Zbignjev Bžezinski, *Velika šahovska tabla*, CID, Podgorica, 1999, str. 6-13.

Uostalom, druga polovina 19. veka puna je primera koji ukazuju na značaj balkanskog prostora za velike sile. Sukob Nemačke i Austro-ugarske, s jedne strane i V. Britanije i Francuske sa druge, zbog politike Nemačke izražene kroz maksimu „Drang nach Osten“, provejao je kroz ceo 19. i početkom 20. veka sve do završetka Prvog svetskog rata. Iz tih razloga na Balkanu nikada nije došlo do organizovane, stabilne i jedinstvene zajednice. Uvek je bio razjedinjen zbog spoljnopolitičkih interesa i tako razjedinjen iz partikularističkih interesa velikih nije došlo do razvoja integracionih procesa. Uostalom potvrdimo ovu tezu shvatanjem Racela i Makindera na koju se pozivaju domaći autori da je na Balkanu oduvek postojala tesna „povezanost borbe za opstanak sa borbom za prostor“.¹³

Geopolitička teorija polazi od značaja jednog prostora za snagu i uticaj zemalja koje se na njemu nalaze ili imaju cilj da ga kontrolišu, kao i povezanosti tih značajnih prostora između sebe. Ta povezanost uspostavljena je saobraćajnim vezama koje se nazivaju geostrategijski pravci ili koridori. Na mapi evropskih strateških koridora obeleženo je deset koridora koji povezuju evropske prostore između sebe, ali i sa drugim kontinentima. U zonama tih koridora odvijaće se u narednim decenijama vrlo intezivan privredni, saobraćajni, informatički, infrastrukturni i svaki drugi razvoj. Zemlje kroz koje prolaze ili budu prolazili novi koridori dobiće izuzetno povoljan geostrategijski položaj.¹⁴

Države Z. Balkana nalaze se na značajnom geostrateškom prostoru, tj. na jednom od najznačajnijih geostrateških pravaca, tzv. Koridoru br. 10. i raskrsnici ovog pravca na tzv. Beogradskoj strateškoj raskrsnici i raskrsnici u blizini Niša, gde se ovaj koridor račva. Jedan krak tog koridora nastavlja se prema jugu do Grčke, a drugi, preko Dimitrovgrada dalje prema Bosforu i Dardanelima, prema M. Aziji. Pristupanjem ovih država EU u potpunosti se povezuju saobraćajne veze centralne i zapadne Evrope sa Bliskim i Srednjim istokom, a jednim delom, preko ovih pravaca, izlazi se na Jadran i preko Soluna na Egejsko more, dakle, na krajnji jug Evrope.

U slučaju Srbije geostrateški činilac je, inače, oduvek bio veoma nepovoljan. Međutim, setimo se, SFR Jugoslavija je takav nepovoljan položaj uspela da minimizuje kombinovanjem drugih činilaca. To je postigla, pre svega, vođenjem nepristrasne i miroljubive spoljne politike i širokom saradnjom sa svim zemljama u svetu, a pre svega sa velikim vojnopolitičkim savezima. Držeći se vanblokovske podele i neulaženja u vojne saveze uspela je da nepovoljan položaj preobrazi u stratešku prednost. Razume se da je to činila kombinacijom svih faktora koji su u datim društveno-istorijskim uslovima mogli da koriste, koristeći prednosti svoje veoma aktivne

¹³ Ibid., str.59.

¹⁴ Vladan Jončić, „Geostrateški činilac kao determinanta spoljne politike, mesta i uloge Republike Srbije u međunarodnim odnosima“, op. cit., 2013, str. 826; Branislav Đorđević, „Geostrategijski položaj kao činilac bezbednosti Republike Srbije“, op. cit., 2013, str. 845.

diplomacije. To je uključivalo pravovremeno reagovanje, preduzimanje veoma pažljivih i filigranskih diplomatskih poteza, što je sve skupa stvorilo povoljne uslove za uspostavljanje dobre međunarodne pozicije i ugleda. Može se izneti argument da je to bilo u vreme blokovske podele sveta i da je Jugoslavija svoju poziciju gradila na toj podeli. Tačno, ali danas nije više na sceni ni bipolarnost ni unipolarnost koja je u jednom kratkom vremenu pokušala da se instalira. U međunarodnim odnosima uspostavljaju se multipolarni odnosi i o tome mora da se vodi računa u analizi izgledne budućnosti međunarodnih odnosa. Svet se upravo nalazi na pragu uspostavljanja jedne vrlo čvrste i dugotrajne multipolarnosti.

Za dalju analizu od značaja je da se analiziraju ova dva činioca u međusobnom sadejstvu koji su veoma značajni kao argument ove analize.

Države Zapadnog Balkana, a posebno Srbija, svojim ulaskom u EU otvaraju široke saobraćajne mogućnosti povezivanja i lakše razmene robe i kapitala. Zbog složenosti pitanja analize svih država Z. Balkana biće usmerena pažnja na R. Srbiju.

Kada se analizira značaj koridora na prostorima R. Srbije, nameću se kao značajni koridor deset, sedam i osam. Ovi koridori su transverzalnog značaja. Koridor 10 je zapravo jedan od strateških pravaca poznatih pod nazivom Podunavsko - Moravsko - Vardarska transverzala i proteže se od centralne Evrope do Soluna. Račva se na raskrsnici stratezijskog Podunavsko - Moravsko - Vardarskog pravca kod Niša na Istočni pravac (koji ide preko Bugarske prema Carigradu, Bosforskom moreuzu i Dardanelima i dalje prema M. Aziji) i na Južni pravac koji vodi prema Solunu i Solunskom zalivu, odnosno Egejskom moru i dalje do kraja evropskog kopna, do Peoloponeza. Koridor 7. je zapravo stratezijski pravac koji ide iz zapadne Evrope prema istočnoj Evropi i obratno. To je takozvani Savsko - Podunavski stratezijski pravac i povezuje zapadnu sa istočnom i jugoistočnom Evropom. Ukršta se kod Beograda sa Podunavsko - Moravsko - Vardarskim pravcem, odnosno Koridorom 10.¹⁵

Koridor 10 sadrži drumsku i železničku komponentu. Postoji mogućnost da se prokopom V. Morave i kanala, kojim bi se povezala sa Vardarom, dobije i vodeni put. Međutim, iako ova ideja figurira više od sto godina, još uvek je samo nacrt na papiru. Drumski Koridor 10. je auto-put koji povezuje zapadnu Evropu sa južnom i jugoistočnom Evropom. Ukupna dužina od Salcburga do Soluna je oko 2.368 km. Od toga kroz Srbiju prolazi u dužini od oko 872 km, od čega je oko 382 km završeno, a ostalo u završnoj fazi. Koridor 7. ili Dunavski koridor jedan je od najvažnijih evropskih puteva, a zajedno sa Rajnom i Majnom je najvažniji vodeni put na kontinentu. To je, zapravo, reka Dunav u dužini od 2.300 kilometara. Koridor ide vodenim tokom Dunava preko Srbije i povezuje zapadnu Evropu sa jugoistočnom Evropom i Crnim morem.¹⁶

¹⁵ Ibid.

¹⁶ Ibid., str. 826-827.

Činjenica da se Balkan nalazi na kontaktu Zapadnog (uglavnom zemlje članice EU) i Južnog makroprostora (Mala Azija sa Bliskim i Srednjim istokom). Ovi prostori su pod kontrolom i u interesu (u svakom pogledu) Zapada. Cilj zapadnoevropskih država je da zajedno sa Istočnim makroprostorom (Daleki istok), kao i Srednji makroprostor (u teoriji međunarodnih odnosa poznatoj pod nazivom Herclend) okruže, potisnu, zauzdaju i stave potpuno pod svoju kontrolu.¹⁷ Nasuprot ovoj geostrateškoj koncepciji nalazi se namera neoevroazijskih sila, prema kojoj Rusija pomoću energetskog instrumentarijuma nastoji da smanji uticaj SAD-a prema državama Evrope i otkloni ulaženje susednih država u NATO. Cilj ove politike je da se otkloni opasnost od mogućeg stvaranja NATO mostobrana na njenim zapadnim granicama i na rubnim područjima Evroazijske grupe.¹⁸ To je trenutno jedini način da se prekine globalna unipolarna hegemonija SAD-a i uspostavi multipolarni poredak. S obzirom da je prostor Balkana važan činilac u ovom planetarnom procesu, nosiocima zapadnih strateških interesa neophodno je da njegov centralni i geopolitički važan prostor, na kome se nalazi Srbija, teritorijalno fragmentira i redukuje kako bi ga tako oslabljenog instrumentalizovala i stavila pod svoj uticaj. Za Evropsku uniju pristup država Z. Balkana evropskoj zajednici od značaja je kako bi se „otrgla“ od američkog egoističnog interesa u cilju posvećenja sebi i državama kontinenta. Oslanjanje samo na jednostranu saradnju sa SAD-om „osiromašuje“ široku skalu oblika saradnje sa drugim ekonomskim i političkim centrima sveta. Priključenjem zemalja Z. Balkana Evropska unija geostrateški dobija na značaju i pojačava svoje resurse kao i ukupan međunarodni položaj za buduću raspodelu snaga, moći i uticaja u svetu. Kratko rečeno, u suprotnom marginalizuje se bilo kakav mogući uticaj ovih država, a posebno Srbije na buduće događaje. Srbija bi u ovakvim okolnostima morala da kroz političke stavove stavi na znanje Zapadu, a na prvom mestu državama Unije, da joj je jasno o čemu se radi. Rusiji bi trebala da skrene pažnju putem pažljivih sugestija ko i u kakvim okolnostima je na balkanskom prostoru zastupnik opštih geopolitičkih interesa i u kojoj meri je ona njen kompatibilan partner.

Republika Srbija može veštijim vođenjem politike i stavljanjem geopolitičkog faktora u funkciju lične koristi da ispravi jednostran, negativan uticaj geopolitičkog činioca na njen međunarodni geostrategijski i vojnopolitički položaj.

Što se tiče Evropske unije jasno je koliki je geostrateški značaj Z. Balkana za nju. Evropska unija pristupanjem svih država Balkana uključujući i tzv.

¹⁷ Branislav Đorđević, „Geostrategijski položaj kao činilac bezbednosti Republike Srbije“, Zbornik, op. cit., 2013, str. 843-844; Dragoljub Sekulović/Ljubomir Gigović, „Evropska komponenta geopolitičkog položaja Srbije“, *Vojno delo*, 3/2008, Beograd, str. 17, (preuzeto od B. Đorđević, „Geostrategijski položaj kao činilac bezbednosti Republike Srbije“).

¹⁸ Dragan Petrović, *Rusija i Evropa*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2010, str. 116, 201-203, 231-233.

Zapadni Balkan dobija kratku i povoljnu kopnenu vezu sa krajnjim jugom Evropskog kontinenta i državama severne, zapadne i centralne Evrope.

Vojni činilac određuje vojnopolitički položaj i, uopšte, međunarodni položaj jedne zemlje. Vojni faktor se ogleda u pripremljenosti zemlje (celog njenog društva) za odbranu, sposobnosti odgovornih organa da definišu najoptimalniju koncepciju, doktrinu i strategiju odbrane i da je najcelishodnije ostvare u procesu priprema za odbranu i vođenje eventualnog rata.¹⁹

Istaknuto je da je sa opšte vojnobezbednosnog i geostrategijskog aspekta neminovno započet proces unipolarnosti sveta i da nastupa doba multipolarnosti. Iz tih razloga nameće se zaključak da se pri ovakvim analizama moraju razmotriti svi aspekti narastanja novih snaga moći, a pre svega pojava novih centara moći.

Serijski raspaljivanje kriznih žarišta na obodu EU u poslednje vreme (Ukrajina, Makedonija, finansijska i socijalna kriza u Grčkoj i dr.) praktično potvrđuju iznete pretpostavke da je na političkoj sceni lanac kriza koje ukazuju da je Evropa gurnuta od strane SAD-a u niz konfliktnih kriza i u realizaciji strategije SAD-a kako bi se vojno približila granicama Ruske federacije. Ako u ovoj analizi uzmemo u obzir i sklapanje novih saveza država u svetu, kao što je npr. blok država pod nazivom BRIKS (Brazil, Rusija, Indija, Kina i Južna Afrika) postaje jasno da se svet nalazi pred velikim iskušenjima. Postepeno jačanje BRIKS-a nameće se kao neophodnost za budućnost, ne samo za mnoge države u svetu nego i EU, kojoj ovaj, pre svega ekonomski savez, postaje protivteža jakom savezu zapadnih država. U prilog ove tvrdnje je i odluka sa poslednjeg sastanka zemalja BRIKS-a: „Sve je manje nade da će zapadni svet smoci snage da samostalno uspostavi stabilan svetski poredak... Pojava BRIKS-a izmestila je globalnu inicijativu na područje koje je nedavno bilo na periferiji, a koje sada treba da ponudi celom svetu istorijsku alternativu i (u saradnji sa Zapadom ili samostalno, ukoliko Zapad ne ispolji političku volju za takvom saradnjom) konstruisanja osnovnih temelja novog poretka u svetu.“²⁰

Zemlje BRIKS-a su u početku bile okrenute samo ekonomskoj saradnji. U poslednje vreme države saveza okreću se i političkoj i vojnoj saradnji. Može se pretpostaviti da je cilj da se eliminiše izražena i isključiva hegemonija SAD-a i pređe sa unipolarnosti na „policentrični poredak u svetu“. U izveštajima nekih od država BRIKS-a ponavlja se stav da je nedopustivo mešanje u unutrašnje poslove drugih država i korišćenje međunarodnih institucija (pre svega Saveta bezbednosti UN) za smenu režima koji nekome nisu po volji. Takav stav u poslednje vreme često figurira

¹⁹ Vladan Jončić, „Geostrateški činilac kao determinanta spoljne politike, mesta i uloge Republike Srbije u međunarodnim odnosima“, op. cit., str. 819.

²⁰ J. Černjenko, „BRIKS i temelji novog poretka“, *Komersant*, mart, 2013. (http://ruskarec.ru/politics/2013/03/19/briksi_temelji_novog_poretka_20865.html).

i u svim spoljnopolitičkim dokumentima RF. U sferi ekonomije Rusija i njeni partneri, po mišljenju sastavljača izveštaja, treba da teže reformisanju „zastarele valutno-finansijske arhitekture“ i „uspostavljanju demokratičnijeg i pravednijeg međunarodnog ekonomskog režima“.²¹

S druge strane, države BRIKS-a nisu tako složne kao što na prvi pogled izgleda. Pomenuti Dokument objektivno sagledava i protivrečnosti unutar BRIKS-a. Pod protivrečnostima u Dokumentu se pominju „mine sa odloženim dejstvom“ (kako ih autori Dokumenta nazivaju), kao što je pitanje proširenje Saveta bezbednosti UN. Rusija i Kina su njegove stalne članice, a Indija, Brazil i Južnoafrička Republika nisu. Težnja je ovih poslednjih da postanu stalne članice Saveta bezbednosti UN. Rusiji i Kini izgleda da to nije u ovom trenutku prihvatljivo. Neke od nesaglasnosti, koje su se pojavile i koje mogu biti „mine iznenađenja“, kao što su teritorijalni sporovi između Kine i Indije, rivalitet članica za sirovinske resurse, razlike u njihovim pristupima rešavanju problema izmene klime, kao i protivrečnosti vezane za pitanja trgovine ukazuju na neslaganja unutar zajednice BRIKS-a. Međutim, po mišljenju autora pomenutog Dokumenta jedno je sigurno: Moskva može da „deaktivira“ te mine. „Rusija ima snage da uz pomoć svog autoriteta stimuliše partnere iz BRIKS-a da prevaziđu sporove“.²²

Više je nego jasno da je ovakav ekonomski savez korak ka uspostavljanju neformalnog vojnog saveza. To bi bilo neprihvatljivo sa stanovišta spoljne i bezbednosne politike SAD-a i nekih država EU. Može se očekivati da će se Zapad postarati da spreči realizaciju ovih planova. Zapadne države u BRIKS-u vide suparnika i čine sve kako bi toj organizaciji onemogućile da se učvrsti na svetskoj sceni. „Vladajući krugovi SAD-a i EU najradije praktikuju selektivno partnerstvo sa zemljama „petorke“ i uzdaju se u stimulisanje neslaganja među članicama grupe i kočenje procesa jačanja BRIKS-a“, upozoravaju autori pomenutog dokumenta.²³

Jedan od zaključaka sa sastanaka samita zemalja BRIKS-a nagoveštava promene u međunarodnim odnosima na širokom planu. Mora se imati u vidu i činjenica da ove zemlje poseduju znatne količine strateških sirovina, izuzetan energetska potencijal, veliki demografski potencijal (veliku populaciju) i veliko tržište za plasman robe i jasno je da ove zemlje imaju stratešku prednost nad drugim državama.

Sa vojnog aspekta države Z. Balkana su značajan činilac iako su znatno vojno slabije nego što su bile u vreme socijalističke ere i Varšavskog ugovora. Za planove NATO-a Srbija i Balkan uopšte zauzimaju centralni položaj na Balkanskom poluostrvu, kao delu južnoevropskog vojišta. Sa vojnog aspekta manevarski prostor Balkana, u koji spada i prostor R. Srbije, omogućava velike mogućnosti i to: mogućnost povećanja manevarskog dejstva članica

---

²¹ Ibidem.

²² Ibidem.

²³ Ibidem.

NATO-a, omogućava dislociranje snaga NATO pakta sa teritorija zapadne i centralne Evrope u pravcu jugoistoka, istoka i juga, kontrolu svih pravaca koji vode u pravcu sever - jug i obratno i zapad - istok i obratno. Sa ovih prostora moguće je vojno kontrolisati strateške pravce u ovom delu Evrope. Na ovaj način je moguće izvršiti strateško pariranje EU (pre svih Nemačkoj) i Rusiji u pravcu Jadrana i ka Bliskom istoku, kontrolu uticaja islamske religije na ove prostore, uspostavljanje čvrste pozadine (zaleđa) i vezu za eventualne intervencije NATO pakta sa ovih prostora dalje prema Crnom moru i Kaspijskom regionu i kontrolu puteva organizovanog kriminala, trgovine ljudima i droge.²⁴

Subjektivni činoci su mnogo više prisutni i time opasniji za dalju perspektivu EU i budućnost prijema država Z. Balkana u Uniju. Kako razumeti da se R. Srbiji stalno dodaju novi i novi uslovi za prijem i da posle 15 godina od promena u Srbiji i jasne odlučnosti koja se kontinuirano nastavlja od strane svih vlasti i stranaka, koje su se smenjivale na vlasti, da se pristupi EU nije daleko odmaklo od početnih koraka za prijem. Ako se ovome doda činjenica da su neke od država Balkana (Bugarska, Rumunija) ranije, u vreme kada su primljene, bile daleko od toga da ispunjavaju uslove koji su se tražili i traže od Srbije i drugih zemalja Z. Balkana. Iz ovog se može izvući više zaključaka, od kojih se nameću sledeći kao prvenstveni.

Prvo, bilo je neophodno da se što pre države Istočnog bloka prime u EU i NATO i da se u trenutku raspada SSSR-a i VU bivše članice Istočnog bloka stave pod stratešku kontrolu Zapada, tj. prime u zapadni savez. Na taj način se preotimao strateški potencijal Rusije. Istovremeno, u jednom kratkom roku, trebalo je da se razbijanjem SSSR-a i ruske federacije formiraju male države na tom prostoru i uspostavi kontrola nad izuzetnim prirodnim i demografskim resursima bivšeg Sovjetskog Saveza.

Drugo, očigledno je da se metodom prikrivenih ucena Srbija prinudi na ispunjenje niza strateški zahteva, pre svega NATO-a i SAD-a. Korišćenjem metoda „batine i šargarepe“ kroz donacije, pristupne fondove i direktnim i prikrivenim pritiscima natera Srbija na ispunjenje zahteva zapadnih sila u ispunjenju njihovih zadatih strateških ciljeva. U tom smislu treba tumačiti usporeno i mukotrpu otvaranje poglavlja priključenja Srbije EU i prikrivenim zahtevima prema Srbiji u pravcu njenog međunarodnog priznanja Kosmeta kao države.

Treće, činjenica je da se Balkan nalazi na kontaktu Zapadnog (uglavnom zemlje članice EU) i Južnog makroprostora (Mala Azija sa Bliskim i Srednjim istokom). Neophodno je da se ovi prostori stave pod kontrolu i u interes (u svakom pogledu) Zapada. Njihova uloga, zajedno sa Istočnim makroprostorom (Daleki istok), jeste da Srednji makroprostor (u teoriji međunarodnih odnosa poznatoj pod znazivom Herclend) okruže, potisnu,

²⁴ Branislav Đorđević, „Geostrategijski položaj kao činilac bezbednosti Republike Srbije“, op. cit., str. 847.

zauzdaju i stave potpuno pod svoju kontrolu.²⁵ Nasuprot ovoj geostrateškoj koncepciji, nalazi se namera neoevroazijskih sila, prema kojoj Rusija pomoću energetskog instrumentarijuma nastoji da Evropu preotme od transatlantskog uticaja SAD-a i tako ih liši mostobrana na zapadu Evroazije. To je trenutno jedini način da se prekine globalna unipolarna hegemonija SAD-a i uspostaviti multipolarni poredak. S obzirom da je prostor Balkana važan činilac u ovom planetarnom procesu, nosiocima zapadnih strateških interesa neophodno je da njegov centralni i geopolitički važan prostor, na kome se nalazi Srbija, teritorijalno fragmentira i redukuje kako bi ga tako oslabljenog instrumentalizovala i stavila pod svoj uticaja.²⁶ Kratko rečeno, marginalizovati bilo kakav mogući uticaj Srbije i drugih država na Balkanu na buduće događaje. Srbija bi u ovakvim okolnostima morala da kroz političke stavove stavi na znanje Zapadu da joj je jasno o čemu se radi. Rusiji bi trebala da skrene pažnju putem pažljivih sugestija ko i u kakvim okolnostima je na balkanskom prostoru zastupnik opštih geopolitičkih interesa i u kojoj meri je ona njen kompatibilan partner.

Zaključak

Zapadni Balkan, posebno Republika Srbija, imaju značajno mesto u procesima evropskih integracija. Koliko god svaka od država ovog podregiona ima korist od ulaska u EU, može se slobodno reći, da i Evropska unija ima interes i korist da joj se ove zemlje pridruže. Na to ukazuju rezultati analize uticaja osnovnih činilaca međunarodnih odnosa na procese ovih integracija.

Politički faktor kao najobuhvatniji, ali i najsubjektivniji, sa svim svojim elementima ukazuje da postoje objektivni razlozi prihvatanja država Z. Balkana u okviru EU.

Istorijski, kulturno i civilizacijski ove države su tradicionalno bile deo Evrope i njenih civilizacijskih vrednosti. Evropske civilizacijske vrednosti nisu bile bez uticaja upravo država jugoistočne Evrope, odnosno, Balkana. Evropska civilizacija delom je zasnovana na duhovnim, kulturnim, ekonomskim i etičkim principima mediteranske civilizacije i kasnije Vizantije. Taj uticaj ostao je do danas u kulturi evropskih naroda, a posebno

²⁵ Slično: Branislav Đorđević, *Ibid.*, str. 843; Nevenka Jeftić-Šarčević, „Serbia in Regional Geopolitics“, *Serbia in contemporary Geostrategic surroundings*, Medija centar „Odbrana“ i Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2010, str. 94-96.

²⁶ Jelena Guskova, „Savremeni geopolitički položaj Srbije, kao rezultat aktivnosti spoljnog faktora u uslovima globalizacije“, *Srbija u savremenom geostrateškom okruženju*, Medija centar „Odbrana“ i Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2010, str. 22-31; Branislav Đorđević, *op. cit.*, str. 840-854; Branko Krga, „New Elements in the Geo-Strategic Position of the Republic of Serbia“, *Serbia in contemporary Geostrategic surroundings*, Medija centar „Odbrana“ i Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2010, pp. 230-234; Nevenka Jeftić-Šarčević, „Serbia in Regional Geopolitics“, *op. cit.*, str. 94-106.

naroda Balkana. Stepem razvoja demokratskih institucija (po sistemima vrednosti Zapada) naročito je porastao u ovim zemljama posle sloma Istočnog bloka i uključenja ovih država u evropske integracione procese. Odluke jednog broja međunarodnih konferencija i uticaj OEBS-a na planu razvoja i implementacije ljudskih prava kao i realizacija odluke konferencija OEBS-a na planu razvoja demokratskih društava znatno su doprineli približavanju balkanskih zemalja sistemima vrednosti zapadnih država.

Ekonomski činilac je vrlo značajan i direktno daje odgovor svrhe pristupa ili ne EU. Države Z. Balkana, uključujući i Srbiju, različitog su nivoa ekonomske snage. Uzimajući u obzir ukupnost ovog činioca može se, na prvi pogled, zaključiti da države ovog regiona imaju ekonomske osnove za uključenje i doprinos daljem razvoju EU. Prirodni resursi, na prvom mestu voda, rudna bogatstva, retki minerali, kvalitetno zemljište koje nije zagađeno, što pruža mogućnost proizvodnje zdrave hrane i kvalifikovana radna snaga, sve su to neki od značajnih prirodnih resursa. Srbija je kroz postupke pridruživanja EU već uspostavila ekonomske odnose po pravilima Unije i oni su veoma složeni sa određenom političkom konotacijom.

Veći broj stanovnika i stepen obrazovanja populacije obezbeđuju državi veći stepen bezbednosti (više vojnika za odbranu ili rat), dovoljno radne snage za privredni razvoj itd. „Zapadni Balkan“ je sa demografskog aspekta značajan potencijal za EU. Ne treba gubiti iz vida da je to prostor od oko 264.301 km² i sa oko 27 miliona stanovnika. Za EU je to značajan region i sa aspekta ekonomskih resursa. Što se tiče starosne strukture, postoji raznolikost od države do države, ali se može smatrati da je povoljna, tj. preovladava godište 35-45 godina starosti. Nacionalna struktura je kod većine država nehomogena. Primer su države – neke republike bivše SFR Jugoslavije, kao što su Srbija, Bosna i Hercegovina i R. Srpska. Međutim ta karakteristika je prisutna i u državama EU, kao što je na primer Španija. Pojedine balkanske država su relativno nacionalno homogene, kao što su Albanija, Rumunija i Bugarska. Pitanje homogenosti se može postavljati jer su mnoge država članica EU demografski nehomogene i ta činjenica nije uticala na održavanje zajednice evropskih naroda. Mnogo je važnije kako se ostvaruju ljudska i manjinska prava, nego raznolikost nacionalne strukture na tim prostorima.

Religija je jedan od značajnih činilaca. Države Z. Balkana su mahom sa preovlađujućom hrišćanskom (pravoslavnom) i muslimanskom religijom. Sa aspekta bezbednosti, posebno nacionalne bezbednosti i religijske tolerancije, od značaja je koja religija je preovlađujuća i kakva je sadržina tog učenja. Ako preovlađuje religija, koja je veoma toleranтна prema drugim religijama, može se očekivati da će ona predstavljati društveni faktor stabilnosti i prosperiteta te države i faktor očuvanja i zaštite njene nacionalne bezbednosti

Geografski činilac je jedan od najvažnijih i najuticajnijih u oblikovanju međunarodnih odnosa. Ovaj činilac je objektivno dat i direktno utiče na

povoljan ili nepovoljan položaj jedne zemlje i veoma je bitan sa aspekta budućnosti EU.

Države Z. Balkana nalaze se na značajnom geostrateškom prostoru, tj. na jednom od najznačajnijih geostrateških pravaca, tzv. Koridoru br. 10. i raskrsnici ovog pravca na tzv. Beogradskoj strateškoj raskrsnici i raskrsnici u blizini Niša, gde se ovaj koridor račva. Jedan krak tog koridora se nastavlja prema jugu do Grčke, a drugi, preko Dimitrovgrada dalje prema Bosforu i Dardanelima, prema M. Aziji. Pristupanjem ovih država EU u potpunosti se povezuju saobraćajne veze centralne i zapadne Evrope sa Bliskim i Srednjim istokom, a jednim delom, preko ovih pravaca izlazi se na Jadran i preko Soluna na Egejsko more.

U međunarodnim odnosima uspostavljaju se multipolarni odnosi i o tome se mora voditi računa u analizi izgledne budućnosti međunarodnih odnosa. Svet se upravo nalazi na pragu uspostavljanja jedne vrlo čvrste i dugotrajne multipolarnosti.

Kada se analizira značaj koridora na ovim prostorima nameću se kao značajni koridor deset, sedam i osam. Ovi koridori su transverzalnog značaja. Koridor 10 je zapravo jedan od strateških pravaca poznatih pod nazivom Podunavsko - Moravsko - Vardarska transverzala i proteže se do Soluna. Račva se na raskrsnici strategijskog Podunavsko - Moravsko - Vardarskog pravca kod Niša na Istočni pravac (koji ide preko Bugarske prema Carigradu i Bosforskom moreuzu i Dardanelima i dalje prema M. Aziji) i na Južni pravac koji vodi prema Solunu i Solunskom zalivu, odnosno Egejskom moru i dalje do kraja evropskog kopna, do Peoloponeza. Koridor 7. je zapravo strategijski pravac koji ide iz zapadne Evrope prema istočnoj Evropi i obratno. To je takozvani Savsko - Podunavski strategijski pravac i povezuje zapadnu sa istočnom i jugoistočnom Evropom. Ukršta se kod Beograda sa Podunavsko - Moravsko - Vardarskim pravcem, odnosno Koridorom 10. U okviru koridora 7 nalazi se reka Dunav. Zajedno sa rekama Rajnom i Majnom to je najvažniji vodeni put na kontinentu. Evropska unija priključenjem zemalja Z. Balkana geostrateški dobija na značaju i pojačava svoje resurse kao i ukupan međunarodni položaj za buduću raspodelu snaga, moći i uticaja u svetu.

Vojni činilac određuje vojnopolički položaj i uopšte međunarodni položaj jedne zemlje.

Istaknuto je da je sa opšte vojnobezbednosnog i geostrategijskog aspekta neminovno započet proces unipolarnosti sveta i da nastupa doba multipolarnosti. Iz tih razloga nameće se zaključak da se pri ovakvim analizama moraju razmotriti svi aspekti narastanja novih snaga moći, a pre svega pojava novih centara moći.

Serijsa raspaljivanja kriznih žarišta na obodu EU u poslednje vreme (Ukrajina, Makedonija, finansijska kriza u Grčkoj i dr.) praktično potvrđuju iznete pretpostavke da je na političkoj sceni lanac kriza koje ukazuju da je

Evropa gurnuta od strane SAD-a u niz konfliktnih kriza i u realizaciji strategije SAD-a kako bi se vojno približila granicama Ruske federacije. U analizi ovog faktora mora se uzeti i pojava novog saveza - BRIKS-a. U poslednje vreme države ovog saveza okreću se političkoj i vojnoj saradnji. Može se pretpostaviti da je cilj da se eliminiše izražena i isključiva hegemonija SAD-a i pređe sa unipolarnosti na „policentrični poredak u svetu“.

Više je nego jasno da je ovakav ekonomski savez korak ka uspostavljanju neformalnog vojnog saveza. To bi bilo neprihvatljivo sa stanovišta spoljne i bezbednosne politike SAD-a i nekih država EU. Može se očekivati da će se Zapad postarati da spreči realizaciju ovih planova. Zapadne države u BRIKS-u vide suparnika i čine sve kako bi toj organizaciji onemogućile da se učvrsti na svetskoj sceni.

Sa vojnog aspekta države Z. Balkana su značajan činilac iako su znatno vojno slabije nego što su bile u vreme socijalističke ere i Varšavskog ugovora. Za planove NATO-a Balkan, a posebno Srbija zauzimaju centralni položaj na Balkanskom poluostrvu, kao delu južnoevropskog vojišta. Sa vojnog aspekta manevarski prostor Balkana, u koji spada i prostor R. Srbije, omogućava velike mogućnosti na vojnopolićkom planu.

Subjektivni činoci su mnogo više prisutni i time opasniji za dalju perspektivu EU i budućnost prijema država Z. Balkana u Uniju. Kako razumeti da se R. Srbiji stalno dodaju novi i novi uslovi za prijem i da posle 15 godina od promena u Srbiji i jasne odlučnosti koja se kontinuirano nastavlja od strane svih vlasti i stranaka, koje su se smenjivale na vlasti, da se pristupi EU, nije daleko odmaklo od početnih koraka za prijem. Na suprot lakog i brzog ulaska nekih država Istočne Evrope, Srbija već više od 15 godina je „pred vratima“ EU i čeka da započne postupak prijema.

Iz svega prethodno iznetog može se izvući više zaključaka, od kojih se nameću sledeći kao prvenstveni.

Prvo, bilo je neophodno da se što pre države Istočnog bloka prime u EU i NATO i da se u trenutku raspada SSSR-a i VU, bivše članice Istočnog bloka, stave pod stratešku kontrolu Zapada, tj. prime u zapadni savez. Na taj način se preotima strateški potencijal Rusije.

Drugo, očigledno je da se metodom prikrivenih ucena Srbija prinudi na ispunjenje niza strateški zahteva, pre svega NATO-a i SAD-a. Korišćenjem metoda „batine i šargarepe“ kroz donacije, pristupne fondove i direktnim i prikrivenim pritiscima natera Srbija na ispunjenje zahteva zapadnih sila u ispunjenju njihovih zadatih strateških ciljeva.

Treće, činjenica je da se Balkan nalazi na kontaktu Zapadnog (uglavnom zemlje članice EU) i Južnog makroprostora (Mala Azija sa Bliskim i Srednjim istokom). Neophodno je da se ovi prostori stave pod kontrolu i u interes (u svakom pogledu) Zapada. Njihova uloga, zajedno sa Istočnim makroprostorom (Daleki istok), jeste da Srednji makroprostor (u teoriji

međunarodnih odnosa poznatoj pod znazivom Herclend) okruže, potisnu, zauzdaju i stave potpuno pod svoju kontrolu.

Nasuprot ovoj geostrateškoj koncepciji, nalazi se namera neoevroazijskih sila, prema kojoj Rusija pomoću energetskog instrumentarijuma nastoji da Evropu preotme od transatlantskog uticaja SAD-a i tako ih liši mostobrana na zapadu Evroazije.

S obzirom da je prostor Balkana važan činilac u ovom planetarnom procesu, nosiocima zapadnih strateških interesa neophodno je da njegov centralni i sa aspekta geopolitike važan prostor, na kome se nalazi Srbija, teritorijalno fragmentira i redukuje kako bi ga tako oslabljenog instrumentalizovali i stavili pod svoj uticaj.

Bez obzira na sve slabosti koje su vezane za države Z. Balkana mora se priznati, a na to ukazuju i analize da su ove države potrebne EU i da Unija nije potpuna bez njih.

U cilju očuvanja mira i stabilnosti na ovim prostorima, ali i u celoj Evropi, od prvenstvenog je značaja da se ove države, po uobičajenoj proceduri, prime bez politiziranja i ucenjivanja u evropski korpus. U suprotnom, Evropa će nepovratno izgubiti vreme za rešavanje sve izvesnijih problema, ne samo na ovim prostorima, nego i šire. Kada se aktiviraju krizna žarišta na tlu Z. Balkana nije isključeno da se ona ne preliju i na druge države članice Evropske unije.

Bibliografija

- Agnew, John, *Making Political Geography*, Hodder Arnold, London, 2002.
- Božić-Miljković, Ivana, „Mesto Srbije na spoljnotrgovinskoj mapi Evropske unije: stanje, problemi i perspektive“, Zbornik, „*Strateški pravci razvoja i utvrđivanja položaja Srbije u savremenim međunarodnim odnosima*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2013, str.601-602.
- Biegelbauer P.S., / Borrás, S., *Innovation Policies in Europe and the US*, Ashgate, 2003, pp. 308-309.
- Boneva, Svetla, „Bulgaria and the European union: renewable energy sources“, Zbornik, (ured. M., Nikolić/D., Todić), *Strateški pravci razvoja i utvrđivanja položaja Srbije u savremenim međunarodnim odnosima*, Beograd, 2013. str. 259-269.
- Bžezinski, Zbignjev, *Velika šahovska tabla*, CID, Podgorica, 1999.
- Černjenko, J., „BRIKS i temelji novog poretka“, *Komersant*, mart, 2013. (http://ruskarec.ru/politics/2013/03/19/briksi_temelji_novog_poretka_20865.html).
- Dorđević, Branislav, „Geostrategijski položaj kao činilac bezbednosti Republike Srbije“, Zbornik, „*Strateški pravci razvoja i utvrđivanja položaja Srbije u savremenim međunarodnim odnosima*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2013, str. 843-844.

- Gardner, Hall, *Geopolitics and Geostrategy*, Oxford Bibliographies, (<http://www.oxfordbibliographies.com/view/document/obo-9780199743292/obo-9780199743292-0056.xml>).
- Guskova, Jelena, „Savremeni geopolitički položaj Srbije, kao rezultat aktivnosti spoljnog faktora u uslovima globalizacije“, *Srbija u savremenom geostrateškom okruženju*, Medija centar „Obrana“ i Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2010, str. 22-31.
- Isaković, Zlatko, „Territory and population as Elements of the Political Power“, *Serbia in contemporary Geostrategic surroundings*, Institute of International Politics and Economics, Ministry of Defence of the Republic of Serbia, 2009, pp. 89-93.
- Jončić, Vladan, „Geostrateški činilac kao determinanta spoljne politike, mesta i uloge Republike Srbije u međunarodnim odnosima“, Zbornik, „*Strateški pravci razvoja i utvrđivanja položaja Srbije u savremenim međunarodnim odnosima*“, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2013, str. 817.
- Jeftić-Šarčević, Nevenka, „Serbia in Regional Geopolitics“, *Serbia in contemporary Geostrategic surroundings*, Medija centar „Obrana“ i Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2010, str. 94-96.
- Kathleen, Braden and F. M. Shelley, *Engaging Geopolitics*, Longman, London, 1999.
- Krga, Branko, „New Elements in the Geo-Strategic Position of the Republic of Serbia“, *Serbia in contemporary Geostrategic surroundings*, Medija centar „Obrana“ i Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2010, pp. 230-234.
- Merle, M., *Sociologie des relations internationales*, Dalloz, Paris, 1974.
- Petrović, Dragan, *Rusija i Evropa*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2010.
- Sretenović, Miloljub, „Geopolitički položaj Zapadnog Balkana“, *Vojno delo*, Beograd, 2010, str. 58.
- Stojanović, Radoslav / Dimitrijević, Vojin *Međunarodni odnosi*, Beograd, 1971.
- Šuković, Danilo, „Ekonomске reforme kao ključni faktor položaja Srbije u međunarodnim odnosima“, Zbornik, „*Strateški pravci razvoja i utvrđivanja položaja Srbije u savremenim međunarodnim odnosima*“, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2013 str. 440-456.
- Trapara, Vladimir, „Istok ili zapad?: lažna dilema Srbije“, Zbornik, „*Strateški pravci razvoja i utvrđivanja položaja Srbije u savremenim međunarodnim odnosima*“, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2013, str. 329-346.
- Todorović, Miloš / Marković, Ivan, „Ekonomski efekti pristupanja Srbije Evropskoj uniji“, Zbornik, „*Strateški pravci razvoja i utvrđivanja položaja Srbije u savremenim međunarodnim odnosima*“, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2013, str. 484-508.
- Vesić, Dobrica „Ekonomski aspekti prilagođavanja Srbije inovativnoj politici Evropske unije“, Zbornik, „*Strateški pravci razvoja i utvrđivanja položaja Srbije u savremenim međunarodnim odnosima*“, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2013, str. 624-634.

Vučinić, Dragan, „Budućnost svetskih ekonomskih odnosa“, *Strateški pravci razvoja i utvrđivanja položaja Srbije u savremenim međunarodnim odnosima*, Beograd, 2013, str. 587-600.

Weissenbacher, Rudy/ Becker, Joachim, „FDI and Structural Imbalances in CEE and SEE“, *Srbija u savremenom geostrateškom okruženju*, IMPP i Medijacentar „Obrana“, Beograd, 2010, str. 367-379.

Vladan JONČIĆ, PhD

SIGNIFICANCE OF THE WESTERN BALKANS, ESPECIALLY REPUBLIC OF SERBIA IN EUROPEAN INTEGRATION PROCESS

ABSTRACT

The approaching of the Western Balkans to EU Frequently make saome questions, for example, the purpose and significance of the entry of these countries into the European Union. A significant number of analyzes related to this issue. However, the question is whether the EU has the reasons for acess of Western Balkans States. In considering this issue in terms of international relations as factors of objective and subjective criteria can come to concrete and real results. Each of these factors can provide relatively accurate and objective indicators related to this issue. Starting from the political, economic, demographic, geostrategic, military factors and using other methods of getting the result that there are reasonable grounds to countries in the region to enter the EU framework. However, there are quite specific reasons that the EU has an interest in this country to accept members of the Union.

Key words: Western Balkans, EU geostrategic factors, safety, resources.

UDK: 341.217.02(4-672EU:497)
Bibliid 0543-3657, 66 (2015)
God. LXVI, br. 1158-1159, str. 89-104
Pregledni članak
Primljen: 14. jun 2015.

Jasminka SIMIĆ¹

Evropska unija i nove mogućnosti Zapadnog Balkana

SAŽETAK

Proevropska orijentacija zemalja Zapadnog Balkana nije dovođena u pitanje uprkos finansijskoj i institucionalnoj krizi koja je poslednjih godina pratila, kako Evropsku uniju tako i region. Na putu ka pristupanju EU, ove zemlje učinile su znatan napredak, ali ispunjavanje kriterijuma iz Kopenhagena tek predstoji. Potrebno je da smanje jaz između svojih ambicija i postojećih kapaciteta, ali i da nastave da unapređuju regionalnu saradnju, na čemu insistira EU, jer je povezanost zemalja ključ za brži ekonomski rast i veću zaposlenost u Jugoistočnoj Evropi. Politička podrška procesu proširenja postoji i unutar EU i u zemljama Zapadnog Balkana. Ipak, etnička napetost u regionu Zapadnog Balkana, pojavljivanje novih ekonomskih okvira saradnje, kroz pregovore o Transatlantskom trgovinskom i investicionom partnerstvu, Kine sa zemljama Jugoistočne Evrope, politikom „1+16“, i sve jači uticaj Evroazijske ekonomske unije, otvaraju razmišljanja o drugim mogućnostima prevazilaženja eventualnih zastoja zemalja Zapadnog Balkana na evrointegracionom putu.

Ključne reči: Zapadni Balkan, evrointegracije, proširenje, Transatlantsko trgovinsko i investiciono partnerstvo, Ekonomski pojas Novog puta svile, Evroazijska ekonomska unija.

Uvod

Države kandidati za članstvo u EU su: Srbija, Crna Gora, Bivša Jugoslovenska Republika Makedonija (BJRM), Turska i Albanija. Potencijalni kandidati su: Bosna i Hercegovina (BiH) i Kosovo*². Island je prekinuo

¹ Dr Jasminka Simić, naučni saradnik, novinarka – urednica u Radio-televiziji Srbije, Beograd. e-mail: jassminka2002@yahoo.com

² Ovaj naziv je bez prejudiciranja statusa i u skladu je sa Rezolucijom 1244 Saveta bezbednosti UN i mišljenjem Međunarodnog suda pravde o deklaraciji o nezavisnosti Kosova.

pregovore o pristupanju EU (jun 2013), započete 2010. godine, pošto je otvorio trećinu od 33 pregovaračka poglavlja.

U periodu uspostavljanja institucionalnih veza zemalja Zapadnog Balkana sa EU postojali su određeni ograničavajući faktori na evrointegracionom putu, kao što su:

1. Apsorpciona moć EU;
2. Dinamika ispunjavanja kriterijuma iz Kopenhagena;³
3. Izmenjen političko-bezbednosni ambijent, na šta su uticali sukob u Ukrajini i ruska aneksija Krima (2013-2014), izjave političkih lidera albanskog naroda sa Kosova i iz Albanije o realizovanju projekta „Velika Albanija“ (2014), nemiri u Republici Makedoniji (2015), stvaranje novog ekonomskog okvira saradnje oličenog u prodoru Kine ka Evropi kroz politiku „1+16“ (2012) i početak pregovora o postizanju sporazuma o Transatlantskom trgovinskom i investicionom partnerstvu (2013).

Na samitu EU u junu 2006. godine prvi put je upotrebljen termin „apsorpcioni kapacitet“ Unije. Dilema je da li je to političko stanje ili političko osećanje sumnje prema budućnosti politike proširenja, koje bi vodilo ka definisanju konačnih granica Evrope. Osećaj „zamora od proširenja“, nastao je usled: 1) preranog pristupanja zemalja, poput Rumunije i Bugarske (2007), koje nisu ispunile ekonomske kriterijume iz Kopenhagena, ali su imale političku prednost kao poslednje iz bivšeg „istočnog lagersa“ koje su postale deo zapadnog sveta koji počiva na demokratiji i vladavini prava; 2) institucionalne i političke krize EU tokom usvajanja Sporazuma iz Lisabona (2009); 3) posledica svetske ekonomske krize koja se ogleda u krizi u evrozoni i nacionalnim dugovima Grčke, Španije, Portugalije i Irske; 4) otvorenih političkih pitanja na Zapadnom Balkanu, poput jednostrano proglašene nezavisnosti Kosova (2008), realizacije Sporazuma iz Brisela (2013), etničke i političke tenzije u Bivšoj Jugoslovenskoj Republici Makedoniji (2015).

Uprkos pokazanom zamoru od proširenja, „politika proširenja smatra se najuspešnijom politikom u EU“.⁴ Unija time stiče veći uticaj u regionu Jugoistočne Evrope i međunarodnim odnosima za razliku od drugih aktera zainteresovanih za različite oblike saradnje sa ovim zemljama (Rusija, Kina, Turska), proširuje se na nova tržišta i time uvećava svoju ekonomsku moć, ali i bezbednost u modernom smislu reči (energetska, klimatska, prehrambena bezbednost). Međutim, EU u procesu proširenja brine veći obim zajedničkog tržišta rada, posebno zbog ekonomske krize i rasta nezaposlenosti. Iz straha da bi radnici iz nedovoljno razvijenih zemalja svojim masovnim dolaskom mogli da ugroze radna mesta u Uniji, prilikom

³ Available from: <http://www.rcc.int/news/149/regional-cooperation-day-ends-in-brussels>, 6. V 2015.

⁴ Miroslav Lajčak, zamenik premijera i ministar spoljnih poslova Slovačke, tokom posete Beogradu, 9. V 2014.

pristupanju novih članica, stare članice mogu da ograniče pristup svom tržištu rada. Privremeno ograničenje za jednu od četiri osnovnih sloboda na kojima počiva jedinstveno evropsko tržište uvedeno je za deset zemalja koje su se Uniji pridružile 2004. Po pristupanju, Rumunija i Bugarska (2007) imale su sedmogodišnji period zabrane na slobodan rad u državama članicama EU. Isto važi i za Hrvatsku (2013).

Ograničenje pristupa zajedničkom tržištu rada ima tri faze: u prvoj fazi, svaka zemlja odlučuje da prve dve godine članstva novih država ne primenjuje evropsko zakonodavstvo na slobodu kretanja radnika, već nacionalno (radnici moraju da imaju radne dozvole da bi se zaposlili); u drugoj fazi, u trajanju od tri godine, države moraju da obaveste Evropsku komisiju o razlozima produženja roka u kome se ne primaju strani radnici; u trećoj fazi, razlog za produženje može da bude samo opasnost od poremećaja na tržištu rada.

Ograničenje slobodnog kretanja radne snage može se primeniti i na zemlje Zapadnog Balkana. Za uspostavljanje jedinstvenog tržišta rada potrebno je mnogo vremena, jer je ono često praćeno tzv. staklenim barijerama. U EU živi više od 500 miliona ljudi, a na Zapadnom Balkanu oko 18 miliona, zbog čega se pretpostavlja da neće biti velikog pritiska radne snage iz ovih zemalja na evropsko tržište. Pritom, treba imati u vidu i činjenice da je u većini zemalja Zapadnog Balkana populacija sve starija, da je primetan manjak visokoobrazovanog kadra, i tzv. odliv mozgova. Osim toga, niska stopa nataliteta u pojedinim državama članicama EU i intenzivnija demografska kretanja može za posledicu da ima potrebu za uvozom radne snage.

S druge strane, države kandidati očekuju da će pristupanjem EU stabilizovati svoj politički i ekonomski razvoj. Deo evropskog budžeta namenjen je za fondove EU odakle se finansiraju razvojni projekti u regionima koji imaju bruto domaći proizvod (BDP) manji od 75% proseka EU.

Nije reč samo o istorijskom značaju tekovina EU, već i o okrenutosti ka budućnosti i ubeđenosti da će EU, u sve većoj globalizaciji, dobijati na značaju. Globalizacija je zahvatila sve oblasti života i dovela do prevazilaženja svih fizičkih, političkih, društvenih, kulturnih i jezičkih granica. Time nestaju jasni obrisi klasičnih instrumenata za vođenje spoljne i bezbednosne politike, kao i razlika između unutrašnje i spoljne bezbednosti. Evropa je pred izazovom da zbog međunarodnih kriminalnih i terorističkih mreža, sukoba i pojačanog priliva migranata iz regiona zahvaćenih sukobima, posebno iz severne Afrike i sa Bliskog istoka intenzivira mere bezbednosti. Poseban značaj u tome imaju obodne zemlje, odnosno one koje predstavljaju buduće spoljne granice Unije - zemlje Zapadnog Balkana.

Zapadni Balkan na putu ka Evropskoj uniji

Glavni spoljnopolitički cilj Srbije je članstvo u Evropskoj uniji. Odluka Evropskog saveta da otvori pregovore sa Srbijom doneta je zahvaljujući napretku zemlje u sprovođenju reformi i njenoj kontinuiranoj opredeljenosti ka normalizaciji odnosa sa Kosovom (EU insistira da se poglavlje 35. koje se odnosi na Kosovo otvori u što ranijoj fazi). Prva međuvladina konferencija o pregovorima održana je u januaru 2014. godine. Skrining je završen u martu 2015. godine.

U izveštaju Evropske komisije o napretku Srbije ka EU, objavljenom u oktobru 2014. godine, navodi se da je Srbija nastavila da usklađuje svoje sa zakonodavstvo EU i da implementira svoje obaveze u skladu sa Sporazumom o stabilizaciji i pridruživanju. „Srbija je nastavila da ispunjava političke kriterijume na zadovoljavajući način i napreduje u reformisanju javne administracije. Prvi preduzeti koraci su u implementaciji nacionalnih strategija sudskog sistema i borbi protiv korupcije koji su usvojeni 2013. godine. Usvajanje kredibilnog i sveobuhvatnog akcionog plana za poglavlja 23. i 24. biće ključni za Srbiju“.⁵

Usaglašavanje nacionalnog zakonodavstva sa pravnom tekovinom EU u okviru poglavlja 23. ima za cilj obezbeđenje visokog stepena vladavine prava i to na osnovu efikasnog pravosuđa i mehanizma zaštite ljudskih prava. Oblasti koje čine poglavlje 23. su: pravosuđe, temeljna ljudska prava, antikorupcijske politike i prava državljana EU. Prve tri navedene oblasti potpadaju u grupu političkih kriterijuma za članstvo u EU, dok samo poslednja oblast koja se odnosi na prava državljana EU pripada pravnim tekovinama EU ili *acquis communautaire*. Poglavlje 23, takođe ima značajnu političku dimenziju.

Poglavlje 24. odnosi se na pravdu, slobodu i bezbednost i sastoji se od 10 oblasti: migracije, azil, vizna politika, spoljne granice i Šengen, pravosudna saradnja u građanskim i krivičnim stvarima, policijska saradnja i borba protiv organizovanog kriminala, borba protiv terorizma, saradnja na polju droga, carinska saradnja i falsifikovanje evra. U ovim oblastima države članice moraju da budu pripremljene na odgovarajući način kako bi adekvatno primenile rastući okvir zajedničkih pravila. To zahteva jake i dobro integrisane administrativne kapacitete organa zaduženih za sprovođenje zakona i ostalih nadležnih tela koji treba da dostignu potrebne standarde. Najdetaljniji deo poglavlja 24. je Šengenska pravna tekovina, koja podrazumeva ukidanje kontrole na unutrašnjim granicama EU, ali se to na novu državu članicu primenjuju tek kada Evropski savet donese posebnu odluku o tome. Najveće prepreke za zemlje Zapadnog Balkana u procesu evrointegracija predstavljaju pregovaračka poglavlja 23. i 24. zbog čega pregovori uglavnom počinju sa ovim poglavljima.

⁵ Commission Staff Working Document, Serbia 2014 Progress Report, European commission (COM2014, 700 final), Brussels, 8.10.2014. (SWD2014, 302 final)

U pogledu ekonomskog kriterijuma, u izveštaju Evropske komisije o napretku Srbije ka EU (2014), ocenjeno je da je Srbija načinila ograničavajući napredak u pogledu uspostavljanja funkcionisanja tržišne ekonomije. Širok obim strukturnih reformi zahtevaju implementaciju kako bi, srednjoročno, privreda mogla da bude konkurentna tržištu EU.

U okviru pregovaračkog poglavlja 31. koje se odnosi na zajedničku spoljnu, bezbednosnu i odbrambenu politiku, ocena data u izveštaju Evropske komisije (2014) jeste da Srbija treba da poboljša usklađivanje svojih odluka sa odlukama Saveta. Srbija je uskladila 25 od 45 deklaracija EU i odluka Saveta (62% u poređenju sa 89% u 2013). Pridržava se svega, osim sankcija EU prema Rusiji. Srbija podržava teritorijalni integritet Ukrajine, ali nije prisustvovala tokom glasanja o rezoluciji GSUN o teritorijalnom integritetu Ukrajine. Srbija se nije usaglasila sa odlukama Saveta kojima se uvode restriktivne mere Rusiji zbog aneksije Krima i događaja u istočnoj Ukrajini. Srpska Vlada dala je garancije da neće koristiti prednosti nastale usled uvođenja ruskog embarga na uvoz poljoprivrednih proizvoda iz EU, kao protivmeru sankcijama EU. Srbija se obavezala na postepeno usklađivanje spoljne politike sa EU i ona će u skladu sa svojim obavezama to i učiniti do momenta pristupanja Uniji. Srbija je sedma u Evropi, a prva na Balkanu po učešću u misijama EU. Po završenom skriningu poglavlja 31. sledi izveštaj Evropske službe za spoljne poslove.

U izveštaju Evropske komisije o napretku Srbije ka EU (2014) pozdravljen je pozitivan i konstruktivan pristup regionalnoj saradnji i poboljšanje u odnosima sa susedima.

Poplave koje su zadesile zemlju u maju 2014. imale su značajan socijalno-ekonomski uticaj. EU je organizovala donatorsku konferenciju (jul 2014) i pružila pomoć u iznosu od 30 miliona evra. I druge zemlje, posebno Rusija, pomogle su obnovu zemlje. Prema istraživanju javnog mnjenja (mart-april 2015), podrška građana članstvu Srbije u EU iznosi 59% - protiv je 34%, bez mišljenja je 6%.⁶ Na podršku građana utiče dinamika evrointegracionog procesa, stepen izvesnosti otvaranja pregovaračkih poglavlja, „nevidljiva“ podrška EU u prevladavanju svakodnevnih ekonomskih problema građana i u rešavanju nestabilne situacije u regionu, kao i otvorena podrška EU evrointegracionom putu Kosova. Predlog Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju (SSP) EU sa Kosovom usvojen je 30. IV 2015. godine. Sledi dogovor između Saveta EU i Evropskog parlamenta, a zatim potpisivanje Sporazuma kako bi stupio na snagu početkom 2016. godine. Biće to prvi ugovorni odnos između EU i Kosova što će „učvrstiti položaj Kosova u tokovima politike EU prema Zapadnom Balkanu“.⁷

⁶ Medijum Galup, istraživanje je urađeno za potrebe Delegacije EU u Srbiji i objavljeno 9. V 2015.

⁷ Izjava Samuela Žbogara, šefa Kancelarije EU na Kosovu, 30. IV 2015.

Pregovori o pristupanju sa Crnom Gorom započeli su 29. VI 2012. godine. Skining je obavljen 27. VI 2013. godine. Pet poglavlja je otvoreno 18. XII 2013. godine, dva poglavlja 31. III 2014. godine, tri poglavlja 24. VI 2014. godine, četiri poglavlja 16. XII 2014. godine, dva poglavlja 30. III 2015. godine.⁸

BJRM Makedonija dobila je status kandidata za članstvo u EU u decembru 2005. godine. Evropska komisija preporučila je otvaranje pregovora o pristupanju (oktobar 2009) i pokrenula dijalog o pristupanju sa makedonskom vladom (mart 2012). Rešenje spora sa Grčkom oko naziva države, od 2008. godine, uslov je za punopravno članstvo BJRM u EU i NATO-u.

Albanija je država kandidat za pristupanje EU od 23. VI 2014. godine. Albanija treba da sprovede reforme i obezbedi uslove za veću saradnju između političkih partija jer nastavak političke polarizacije može da ugrozi dalje napore ka evrointegraciji. Pozitivno je ocenjena borba protiv trgovine i proizvodnje narkotika, ali glavni problem ostaje borba protiv organizovanog kriminala. Zemlji je potrebno nezavisno, efikasno i odgovorno sudstvo i nezavisan javni servis. Albanija je pohvaljena za ostvarenu versku toleranciju, konstruktivan i proaktivan stav u oblasti regionalne i bilateralne saradnje, posebno sa Srbijom, kao i za potpuno usaglašavanje sa stavovima EU u pogledu spoljne politike i bezbednosti. U saopštenju o napretku načinjenom u 2014. godini, ponovo je naglašena podrška procesu evrointegracija u Albaniji, uz preporuku da se zemlja izbori sa korupcijom i da javna administracija bude profesionalna i depolitizovana.

Ista preporuka upućena je Bosni i Hercegovini. Od vlasti u ovoj zemlji, EU traži jasnu opredeljenost, jednoglasnu privrženost i angažovanje u obnavljanju reformskog procesa tokom procesa približavanja Uniji. Političke nedoumice i nedostatak saradnje između političkih lidera u BiH ozbiljno narušavaju stabilnost zemlje. EU insistira na sprovođenju presude Sejdić-Finci.

Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju između EU i Bosne i Hercegovine stupa na snagu 1. VI 2015. godine. Prethodno je Predsedništvo BiH usvojilo "Pismenu izjavu", koju su potpisali lideri političkih partija i odobrio Parlament i kojom je postavljen okvir za sveobuhvatne reforme od strateškog značaja za zemlju. To je otvorilo nove perspektive posle 2008. godine kada je BiH parafirala Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju, čime je počela primena samo trgovinskog dela Sporazuma, ali ne i političkog koji se odnosi na pridruživanje i članstvo u EU. Obaveze institucija BiH su da definišu program ekonomskih reformi u dogovoru sa Evropskom komisijom i međunarodnim finansijskim institucijama. Prioriteti su, reforme u zdravstvu, obrazovanju, socijalnom sektoru, uspostavljanje funkcionalne tržišne ekonomije, pravne države i jačanje administrativnih kapaciteta kako bi se osnažila efikasnost institucija na svim nivoima. Uspostavljanje efikasnog mehanizma koordinacije potrebno je za uspešnu interakciju za buduće

članstvo BiH u EU. Specifičan odnos između EU i BiH uspostavljen je kroz prisustvo misije EUFOR Althea, radi održavanja bezbednosti pod mandatom UN. EU sa međunarodnom zajednicom pronalazi oblik međunarodnog prisustva u BiH, pozivajući nadležne u zemlji da ispune uslove koji bi doveli do zatvaranja Kancelarije visokog predstavnika.⁹

Evrointegracioni put Turske, iako ne pripada regionu Zapadnog Balkana, datira od 1959. godine. Potpisan je Sporazum o pridruživanju iz Ankare (1963) radi progresivnog uspostavljanja carinske unije (1995). Turska je uputila zahtev da se pridruži Evropskoj ekonomskoj zajednici (1987), a deset godina kasnije pozvana je da se pridruži EU. Pregovori o pristupanju započeli su 2005. godine. Otvoreno je 13 pregovaračkih poglavlja, samo jedno je privremeno zatvoreno (nauka i istraživanje).

Tabela 1. Uporedni prikaz procesa pristupanja zemalja Zapadnog Balkana EU

Država	Status	Pristupni Sporazum	Molba za članstvo	Status kandidata	Početak pregovora	Obavljen skrining	Poglavlja otvorena /zatvorena	Potpisivanje Sporazuma o pristupanju	Članstvo u EU
Albanija	Kandidat	12. jun 2006. (SSP)	28. april 2009.	23. jun 2014.	-	-	-	-	-
Bosna i Hercegovina	Pridružen	16. jun 2008. (SSP) aktiviran-1. jun 2015.	-	-	-	-	-	-	-
BJR Makedonija	Kandidat	9. april 2001. (SSP)	22. mart 2004.	17. decembar 2005.	-	-	-	-	-
Crna Gora	U pristupnim pregovorima	15. oktobar 2007 (SSP)	15. decembar 2008.	17. decembar 2010.	29. jun 2012.	25. mart 2012 (jun 2013)	16 od 33	-	-
Srbija	U pristupnim pregovorima	28. april 2008. (SSP)	22. decembar 2009.	1. mart 2012.	28. jun 2013.	31. mart 2015.	-	-	-
Kosovo*	Predlog sporazuma o SSP, 30. april 2015.	-	-	-	-	-	-	-	-
Turska	U pristupnim pregovorima	12. septembar 1963.	14. april 1967.	12. decembar 1999.	3. oktobar 2005.	13. oktobar 2006.	13/1 od 33	-	-

Izvor: Available from: <http://ec.europa.eu/enlargement/> 20. VII 2015.

⁹ Available from: <http://europa.ba/News.aspx?newsid=10909&lang=EN>

Proces pristupanja Evropskoj uniji pokazao se kao najefikasniji mobilizirajući faktor u stabilizaciji i procesu reformi regiona Zapadnog Balkana.¹⁰ Tome doprinosi i pomoć EU zemljama kandidatima i potencijalnim kandidatima za članstvo koja se realizuje kroz instrument pretpristupne pomoći (Instrument for Pre-Accession, IPA). Za period 2014 - 2020, kroz IPA program određena su sledeća finansijska sredstva:

Srbija - 1.5 milijardi evra. Prioritetni sektori su: demokratija i upravljanje, vladavina prava i osnovna prava, životna sredina i klimatske promene, transport, energija, konkurentnost i inovacije, obrazovanje, zapošljavanje i socijalna politika, poljoprivreda i ruralni razvoj.¹¹ Za Kosovo - 645.5 miliona evra. Prioritetni sektori su: demokratija i upravljanje, vladavina prava i osnovna prava, energija, konkurentnost i inovacije, obrazovanje, zapošljavanje i socijalna politika, poljoprivreda i ruralni razvoj, regionalna i teritorijalna saradnja.¹²

Crna Gora - 270.5 miliona evra (ne obuhvata sredstva za prekograničnu saradnju). Prioritetni sektori su: demokratija i upravljanje, vladavina prava i ljudska prava, životna sredina i klimatske promene, transport, konkurentnost i inovacije, obrazovanje, zapošljavanje i socijalna politika, poljoprivreda i ruralni razvoj, regionalna i teritorijalna saradnja.¹³

BJR Makedonija - 664.2 miliona evra. Prioritetni sektori su: demokratija i upravljanje, vladavina prava i osnovna prava, životna sredina i klimatske promene, transport, konkurentnost i inovacije, socijalni razvoj, poljoprivreda i ruralni razvoj, regionalna i teritorijalna saradnja.¹⁴

Albanija - 649.4 miliona evra. Prioritetni sektori su: demokratija i upravljanje, vladavina prava i osnovna prava, životna sredina i klimatske promene, transport, konkurentnost i inovacije, obrazovanje, zapošljavanje i socijalna politika, poljoprivreda i ruralni razvoj, regionalna i teritorijalna saradnja.¹⁵

¹⁰ „Zapadni Balkan može da postane vrsta međupovezanog regiona ako se ispune dva uslova, prvi, da postoji kredibilna i predvidiva evropska perspektiva, i drugi, da postoji proaktivni pristup balkanskih zemalja koji na svoje lokalne potrebe gledaju kroz regionalnu saradnju i probleme rešavaju na nivou regiona“. Ditmir Bušati, ministar spoljnih poslova Albanije, Dan regionalne saradnje, Brisel, 6. V 2015. Available from: <http://www.rc.int/news/149/regional-cooperation-day-ends-in-brussels>, 6. V 2015.

¹¹ Available from: http://ec.europa.eu/enlargement/instruments/funding-by-country/serbia/index_en.htm

¹² Available from: http://ec.europa.eu/enlargement/instruments/funding-by-country/kosovo/index_en.htm

¹³ Available from: http://ec.europa.eu/enlargement/instruments/funding-by-country/montenegro/index_en.htm

¹⁴ Available from: http://ec.europa.eu/enlargement/instruments/funding-by-country/former-yugoslav-republic-of-macedonia/index_en.htm

¹⁵ Available from: http://ec.europa.eu/enlargement/instruments/funding-by-country/albania/index_en.htm

Bosna i Hercegovina - 165.8 miliona evra (ne obuhvata sredstva za prekograničnu saradnju). Prioritetni sektori su: demokratija i upravljanje, vladavina prava i osnovna prava energija, konkurentnost i inovacije, obrazovanje, zapošljavanje i socijalna politika, drugi izvori informisanja.¹⁶

Turska - 4 milijarde 435,9 miliona evra (ne obuhvata sredstva za prekograničnu saradnju). Prioritetni sektori su: demokratija i upravljanje, civilno društvo, vladavina prava i osnovna prava, unutrašnji poslovi, životna sredina i klimatske promene, transport, energija, konkurentnost i inovacije, obrazovanje, zapošljavanje i socijalna politika, poljoprivreda i ruralni razvoj i regionalna i teritorijalna saradnja.¹⁷

Tabela 2. Pretpristupna pomoć EU za zemlje kandidate i potencijalne kandidate, 2014-2020

ZEMLJA	(U MILIONIMA EVRA)
ALBANIJA	649.4
BOSNA I HERCEGOVINA	165.8
BJR MAKEDONIJA	664.2
CRNA GORA	270.5
SRBIJA (Kosovo)	1.500,00 (645.5)
TURSKA	4. 435,9
UKUPNO	8.331,3

Izvor: Available from: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/>, OJ EU, L 132, 3. V 2014., p.p.32-52. Indikativni strateški dokument za IPA za Bosnu i Hercegovinu koji je usvojila Evropska komisija (15. XII 2014.) definiše prioritete za finansijsku pomoć EU u periodu 2014-2017 radi podrške BiH na njenom evrointegracionom putu.

Insistiranje da se sredstva ulože u razvoj demokratije i vladavine prava nije samo zbog toga što su to osnovni principi na kojima je zasnovana EU, već i zato što je stabilan i nezavisan pravni sistem u uslovima demokratije preduslov za ekonomski razvoj jer omogućava sigurnost za investitore. Za ekonomski razvoj „potreban je još jedan suštinski element a to je visoko razvijena i međusobno povezana infrastruktura u oblasti saobraćaja i energije, kao i visoke tehnologije“.¹⁸

Trgovina ima značajnu ulogu u naporima EU da promoviše mir, stabilnost, slobodu i ekonomski napredak zemalja Zapadnog Balkana. EU je još 2000. godine dodelila autonomne trgovinske preferencijale svim

¹⁶ Available from: http://ec.europa.eu/enlargement/instruments/funding-by-country/bosnia-herzegovina/index_en.htm

¹⁷ Available from: http://ec.europa.eu/enlargement/instruments/funding-by-country/turkey/index_en.htm

¹⁸ Johanes Han (Johannes Hahn), član Evropske komisije nadležan za politiku evropskog susedstva i pregovora o proširenju, "Regional Cooperation Day", May 2015.

zemljama Zapadnog Balkana, koji su obnovljeni 2005. i 2011. godine, do decembra 2015. U skladu sa tim omogućen je uvoz u EU bez carina ili sa kvotama (šećer, vino, junetina, određeni proizvodi od ribe). EU je najveći trgovinski partner zemalja Zapadnog Balkana i učestvuje sa 75% u ukupnoj trgovini regiona. Međutim, udeo zemalja Zapadnog Balkana u ukupnoj trgovini EU iznosio je 1,1% u 2014. godini. Udeo Srbije bio je 0,50% (Kosova 0,0%), BiH 0,20%, BJR 0,20%, Albanije 0,10%, Crne Gore 0,0%. Glavni izvozni proizvodi iz zemalja Zapadnog Balkana u EU u 2014. godini, bili su mašine, transportna oprema i ostali proizvodni artikli. Izvoz EU u zemlje Zapadnog Balkana obuhvatao je mašine i transportnu opremu, hemiju, mineralna đubriva. EU podržava članstvo država Zapadnog Balkana u Svetskoj trgovinskoj organizaciji.¹⁹

Mogućnosti saradnje Zapadnog Balkana sa SAD, Kinom i Rusijom

Evrointegracioni put zemalja Zapadnog Balkana često je bio ispunjen vakuumom usled unutrašnjih problema ili negativnih uticaja spolja, što je ostavljalo prostor za javnu raspravu o načinima da se ispuni period do punopravnog članstva u EU. Takva potreba je naglašena u uslovima brze promene u međunarodnim odnosima i stalnog straha od prelivanja regionalnih sukoba, poput ukrajinskog ili sukoba u BJR Makedoniji. Osim toga, EU je u političkoj i ekonomskoj konkurenciji sa državama u usponu, moguća su rivalstva oko pristupa važnim sirovinama i tržištima, uspon Indije i Kine već je pomerio odnos snaga u pravcu Azije. Šta se pred zemljama Zapadnog Balkana nalazi kao izazov na putu pristupanja EU?

Transatlantsko trgovinsko i investiciono partnerstvo

Prvi izazov za Zapadni Balkan predstavljaju pregovori između EU i Sjedinjenih Američkih Država (SAD) o Transatlantskom trgovinskom i investicionom partnerstvu (TTIP), započeti u junu 2013. godine, tj. na koji način će se zemlje Zapadnog Balkana sa svojim privredama uklopiti u ovu vrstu ekonomskog partnerstva. Cilj pregovora je ukidanje carina u svim sektorima, ali i necarinskih barijera kao što su razlike u tehničkim regulativama, standardima i procedurama odobravanja, odnosno, otvaranje oba tržišta za usluge, investiranje i javne nabavke. EU i SAD zajedno čine 60% svetskog bruto proizvoda, 33% svetske trgovine robom i 42% svetske trgovine u uslugama. Prema podacima Svetske trgovinske organizacije, transatlantske carinske barijere su relativno niske, u proseku iznose 5,2% za EU i 3,5% za SAD ali, uzimajući u obzir obim trgovine između dve strane carinski nameti nisu nezanemarljivi.

¹⁹ Regionalna saradnja je pokrenula Balkanski barometar gde se nalaze javna i poslovna mišljenja sa mogućim rešenjima glavnih ekonomskih i razvojnih pitanja u regionu. Available from: <http://www.rcc.int/seeds/results/2/balkan-opinion-barometar>, 6. V 2015.

Glavne tačke na kojima počiva Sporazum o transatlantskom trgovinskom i investicionom partnerstvu su:

1. Pristup tržištu: uklanjanje svih carina na transatlantsku trgovinu za industrijske, poljoprivredne i potrošačke proizvode, sa posebnim tretmanom za najosetljivije proizvode za koje je predviđen prelazni period, uz adekvatan zaštitni mehanizam koji bi se primenjivao u slučaju potrebe.
2. Usaglašavanje regulativa: u transatlantskoj trgovini većina trgovinskih barijera ne predstavljaju carinski nameti na granici, već tzv. prepreke iza granice (Non-tariff barriers, NTBs), koje mogu da budu različitog porekla, etičke, demografske, pravne, socijalne, zdravstvene ili orijentisane na životnu sredinu, finansijske, ekonomske, tehničke. Primer za to su standardi u oblasti životne sredine koji važe za automobile. Cilj je da se trgovinskim dogovorom smanje nepotrebni troškovi i prepreke za kompanije, ali da se istovremeno održi zadovoljavajući nivo zdravstvene i bezbednosne zaštite, kao i zaštite potrošača i životne sredine.
3. Trgovinska pravila koja se odnose na zajedničke globalne izazove: u svetlu veličine i uticaja transatlantskog trgovinskog i investicionog partnerstva na tokove svetske trgovine,²⁰ pregovarači uzimaju u obzir i oblasti van bilateralne trgovine kako bi doprineli jačanju multilateralnog trgovinskog sistema. EU i SAD su opredeljene da održe i unaprede visok nivo zaštite intelektualne svojine, socijalni i aspekt životne sredine trgovine i održivi razvoj.
4. Najkontroverznije je pravo privatnih firmi da povedu parnicu protiv zakona i regulativa različitih država, kad god ove firme smatraju da ti zakoni i regulative predstavljaju nepotrebne prepreke trgovini, pristupu javnim tržištima, investiranju i aktivnostima u pružanju usluga. Ovakva parnica neće više biti vođena pred nacionalnim sudovima, već pred privatnom arbitražnom strukturom nazvanom "mehanizam za rešavanje spora investitor protiv države". Članovi Sporazuma, 23. (ulaganje), 32. (rad i životna sredina) i 45. (za ceo Sporazum), zahtevaju formiranje ovog mehanizma u slučaju sporova. Glavne kritike sindikata, udruženja potrošača, nevladinih organizacija i građana sa obe strane Atlantika na Sporazum odnose se na strah od nižih standarda u korist velikih poslovnih preduzeća i na nedostatak transparentnosti u pregovorima.

Glavna tačka sporenja između EU i SAD-a jeste politika EU ograničavanja uvoza genetski modifikovane hrane, kao i relativno labavija

²⁰ Predlozi za pristupanje transatlantskoj oblasti slobodne trgovine uključuju, sa američke strane, članice Severnoameričke slobodne trgovine, Kanadu i Meksiko, a sa evropske strane Asocijaciju evropske slobodne trgovine (EFTA, Island, Norvešku, Švajcarsku i Lihtenštajn). Meksiko i Kanada postigli su sporazum o slobodnoj trgovini sa EFTA i EU. Ovi sporazumi biće harmonizovani sa onim postignutim između EU i SAD-a i zajedno bi mogli da formiraju široku oblast slobodne trgovine.

regulacija finansijskog sektora u EU, što je u suprotnosti sa strožijim domaćim zakonima koji se primenjuju u američkim bankama.

Sporazum o Transatlantskoj trgovini i investicionom partnerstvu ima širi međunarodni kontekst. On predstavlja dovršavanje transatlantske saradnje u svim oblastima, od bezbednosne do ekonomske, stvarajući time blok konkurentan na svetskom tržištu. Kriza u Ukrajini dala je novi aspekt trgovinskim, energetskim i bezbednosnim vezama između EU i SAD-a, kao i poziciji zemalja Zapadnog Balkana u tome. Transatlantsko trgovinsko i investiciono partnerstvo pojedini, posebno u Aziji, nazivaju "ekonomski NATO", jer postavlja nove standarde i u skladu sa tim predstavlja izazov za azijsko-pacifički region kao i za Svetsku trgovinsku organizaciju (STO).

Politika „1+16“ - Saradnja Kine i zemalja Centralne i Istočne Evrope

Drugi izazov za Zapadni Balkan je kineski „prodor“ na Zapad i u Evropu, koji obuhvata saradnju sa zemljama Centralne i Istočne Evrope kroz politiku "1+16". To podrazumeva održavanje godišnjih samita predstavnika Kine i Albanije, Bosne i Hercegovine, Bugarske, Hrvatske, Republike Češke, Estonije, Mađarske, Letonije, Litvanije, Republike Makedonije, Crne Gore, Poljske, Rumunije, Srbije, Slovačke i Slovenije.

Na prvom samitu Kine i zemalja Centralne i Istočne Evrope u Varšavi (april 2012), tadašnji kineski premijer Ven Đabao najavio je niz projekata za podsticanje saradnje u okviru inicijative od "12 tačaka". Osim kreditne linije od 10 milijardi dolara za projekte namenjene razvoju infrastrukture, visoke tehnologije i zelene ekonomije, najavljeno je osnivanje fonda za ulaganja i saradnju Kina-Evropa radi prikupljanja 500 miliona dolara pomoći. Predviđene su i druge mere jačanja saradnje, kao što su, podrška istraživačkim projektima, stipendiranje, kulturna razmena, unapređenje turizma, privatne investicije. Nekoliko meseci posle samita u Varšavi, formiran je sekretarijat za saradnju ovog regiona i Kine sa sedištem u Pekingu.

Na drugom samitu Kine i zemalja Centralne i Istočne Evrope u Bukureštu (novembar 2013) Kina je ponudila zemljama Centralne i Istočne Evrope veći obim investiranja i trgovine, razvoj infrastrukture, istovremeno i povećanu saradnju u oblasti nauke, tehnologije i razmene stručnjaka. Godinom unapređenja investiranja i poslovanja između Kine i zemalja Centralne i Istočne Evrope proglašena je 2014.

Obim trgovinske razmene ovih zemalja sa Kinom povećan je sa 3 milijarde dolara u 2000. godini na 52 milijarde dolara u 2013. Cilj Kine je da u narednih pet godina međusobna trgovinska razmena iznosi preko 120 milijardi dolara. Kako bi se ovaj cilj postigao Kina planira da investira u velike infrastrukturne projekte, poput izgradnje brze železnice između Budimpešte (Mađarske) i Beograda (Srbije), hidrocentrala i nuklearnih centrala, čime se otvara i tržište za kineske građevinske firme. Kina u Srbiji

već ulaže u energetiku, puteve, mostove i auto-industriju kao deo Strateškog partnerstva koje su dve zemlje uspostavile 2009. godine.²¹

Treći samit Kine i zemalja Centralne i Istočne Evrope održan je u Beogradu u decembru 2014. godine. Potpisan je Ugovor o izgradnji pruge Budimpešta-Beograd. Postoji mogućnost da se ova železnica produži do grčke trgovinske luke, Soluna. Deo od 10 milijardi dolara kineskih investicija već je ugrađeno u izgradnju mosta u Borči, HE Kostolac i termoelektranu u Obrenovcu.

Kineske investicije zemljama ovog regiona donose finansijski podsticaj koji je posebno značajan u periodu ekonomske i krize evrozona. Međutim, za EU to predstavlja način da se međusobno podele njene države članice. Kineska trgovinska saradnja sa Jugoistočnom Evropom u početku je bila usmerena na zemlje sa najvećim tržištima u regionu, što se podudaralo sa njihovim članstvom u EU (Rumunija, Bugarska, Hrvatska) ili drugim zemljama koje su u procesu pridruživanja EU (Srbija i Crna Gora) tako da, na izvestan način, Jugoistočna Evropa može da bude oblast konkurencije između EU i Kine i njihovih saveznika. Ipak, kineska politika „1+16“ može se posmatrati kao novi pristup zemljama Centralne i Istočne Evrope u okviru projekta stvaranja ekonomskog pojasa Novog puta svile i kineskog prodora na Zapad.²²

Ukoliko se nastavi recesija u evrozoni, države članice EU verovatno će biti naklonjenije ekonomskoj saradnji sa Kinom, dok za zemlje izvan EU kinesko prisustvo moglo bi da bude alternativa pridruživanju EU. Turska bi, kako je u januaru 2013. godine izjavio tadašnji premijer a danas predsednik Redžep Tajip Erdogan, ukoliko postane članica Šangajske organizacije za saradnju mogla da odustane od članstva u EU. Saradnja sa ovim zemljama za Kinu ipak predstavlja „dopunu“ saradnje sa EU, a ne narušavanje. Shodno tome, Kina i EU dogovorile su se da svi ekonomski potezi budu u skladu sa regulativama EU.

²¹ U 2013. godini vrednost izvoza Srbije u Kinu iznosila je 9,2 miliona dolara, dok je u istom periodu vrednost uvoza Srbije iz Kine iznosila 1,6 milijardi dolara. Najzastupljeniji proizvodi u izvozu na kinesko tržište bili su pluta i drvo, pogonske mašine i uređaji, plastične materije u primarnim oblicima. Iz Kine, Srbija je najviše uvozila kancelarijske mašine, odeću, električne mašine. Izvor: Privredna komora Srbije, „Privredna saradnja: Srbija i Kina“, Available from: <http://www.pks.rs/MSaradnja.aspx?id=73&p=1&pp=2&>

²² U septembru 2013. godine kineski predsednik Si Đinping, tokom turneje po zemljama Centralne Azije, izneo je ideju izgradnje „Ekonomskog pojasa Novog puta svile“. To je kineska vizija formiranja međuzavisne ekonomske i političke zajednice koja bi se kopnenim i morskim putem prostirala od Istočne Azije do Zapadne Evrope, kao i stari Put svile od pre oko 2000 godina iz vremena vladavine dinastije Han. Govor predsednika Kine Si Đinpinga pod nazivom „Unaprediti prijateljstvo između naroda za bolju budućnost“ održan je na Univerzitetu Nazarbajev (7. IX 2013.) u glavnom gradu Kazahstana, Astani. Available from: http://www.china.org.cn/travel/revitalize_the_silk_road_in_Shaanxi/2013-11/01/conten... accessed: May 22 2014.

Rusija - evropski ili globalni akter

Treći izazov za Zapadni Balkan je Rusija, čiji je veći deo teritorije u Aziji, i shodno tome okrenuta je ka azijskim integracijama aktivno saradujući sa partnerima iz Evroazijske ekonomske unije, Šangajske organizacije za saradnju i BRIKS, ali i sa drugim partnerima.

Rusija je uspjela da institucionalizuje ekonomske veze sa zemljama bivšeg SSSR-a, najpre formiranjem Carinske unije sa Belorusijom i Kazahstanom (1. I 2010), koja je 1. I 2015. godine prerasla u Evroazijsku ekonomsku uniju (EEU), shodno Sporazumu koji su predsednici tri zemlje potpisali u glavnom gradu Kazahstana, Astani (29. V 2014). U EEU omogućeno je slobodno kretanje robe, usluga, kapitala i radne snage, a rad se obavlja po pravilima i principima Svetske trgovinske organizacije. Ovaj ekonomski savez otvoren je za nove članice. Prva je pristupila Jermenija na samitu organizacije u Minsku (10. X 2014). Evroazijska ekonomska unija predstavlja značajan projekat za ruskog predsednika Vladimira Putina koji nastoji da povрати uticaj Rusije na prostoru nekadašnjeg SSSR-a, međutim bez Ukrajine. Okupljanje država nekadašnjeg SSSR-a je pokušaj Rusije da napravi kontratežu EU, ali i Kini, uprkos zajedničkoj potvrdi izrečenoj tokom posete ruskog predsednika Putina Kini (20. V 2014) da treba da "se stvore uslovi da projekat Novog puta svile bude kompatibilan sa Evroazijskom ekonomskom unijom".

Opterećenje za ovaj region jeste sukob u Ukrajini i uvođenje ekonomskih sankcija Zapada prema Rusiji zbog njene secesije Krima i protivmere Rusije,²³ što je i zemlje Zapadnog Balkana stavilo u specifičnu poziciju. Iako SAD i EU predstavljaju strateške partnere za BJR Makedoniju, ova zemlja nije se pridružila ekonomskim sankcijama Zapada prema Rusiji,²⁴ kao ni Srbija ni BiH. Crna Gora i Albanija su se pridružile ekonomskim sankcijama Zapada prema Rusiji. Sankcije Zapada i pad cene nafte za skoro 50% na svetskom tržištu nanele su ogromnu štetu ruskoj privredi koja se procenjuje na 25 milijardi dolara ili 1,5% domaćeg bruto proizvoda. Usled toga opala je vrednost rublje za 40%, što je nezabeleženo od ruske finansijske krize 1998. godine. Nastalu štetu Rusija pokušava da nadomesti ugovorom o većoj trgovinskoj razmeni sa zemljama Latinske Amerike. Dok je zbog početnog strahovanja da bi sankcije Zapada mogle da obuhvate i energente, Rusija pojačala veze sa Kinom. Dve zemlje su posle deset godina pregovaranja potpisale (2014) Sporazum vredan 400 milijardi dolara, kojim će se u narednih 30 godina, počevši od 2018. godine, ruski gas isporučivati Kini, preko istočnog gasovoda "Snaga Sibira". Kapacitet gasovoda je 38 milijardi kubnih metara gasa godišnje. Rusiji omogućava prodor njenog gasa na istočno tržište, Kinu i azijsko-pacifički region, dok Kini, siromašnoj

²³ EU je bila ključni ekonomski partner u spoljnoj trgovini Rusije koja je u 2012. godini u ukupnom bilansu učestvovala sa 48,7%.

²⁴ Ukupna trgovinska razmena između BJRM i Rusije u prvoj polovini 2015. godine iznosi 74 miliona dolara, od kojih je izvoz samo 13 miliona.

energentima, održanje dinamike ekonomskog rasta i zaobilaznje skupog i neizvesnog morskog puta snabdevanja energentima.

Međunarodni ambijent nastao usled ukrajinske krize i negativne posledice „rata sankcijama“ između Zapada i Rusije, prelivaju se i na zemlje Zapadnog Balkana. Zbog pritiska Evropske komisije da u potpunosti bude usaglašen sa pravilima EU, Rusija je obustavila izgradnju gasovoda „Južni tok“ - snabdevanja gasom Zapadne Evrope preko balkanskih zemalja, uključujući Srbiju. Planovi su preusmereni na izgradnju gasovoda „Turski tok“ - trasa od Rusije preko Turske ispod Crnog mora, do Grčke, odakle bi mogla da se nastavi preko BJR Makedonije, Srbije i Mađarske do Austrije.

Zaključak

Politika proširenja smatra se najuspešnijom politikom Evropske unije. Evropska perspektiva podstiče političke i ekonomske reforme, transformiše društva i otvara nove mogućnosti za građane i privredu novih članica. Kroz instrument pretprijetne pomoći (IPA) za period 2014-2020, Evropska unija je za zemlje Zapadnog Balkana odvojila oko 4 milijardi evra, dok za Tursku oko 4,5 milijardi evra. Istovremeno, proširenje jača Evropsku uniju politički i ekonomski. To znači da bi evrointegracioni proces trebalo da postane tzv. win-win proces, onaj koji donosi obostranu korist.

Međutim, pokazalo se da evrointegracioni proces zemalja Zapadnog Balkana nije linearan, već podložan povremenim zastojevima u ispunjavanju kriterijuma iz Kopenhagena, ali i smanjenju apsorpcione moći EU („zamor“ od proširenja u Uniji). Zbog sve većeg uticaja koje zemlje azijskog i evroazijskog regiona, uključujući i Tursku (koja je takođe država kandidat za članstvo u EU), imaju u Evropi i među zemljama Zapadnog Balkana potrebno je da EU i Komisija za susedstvo i proširenje budu određenije u pogledu njihovog evrointegracionog puta, bez zastoja, uprkos političko-ekonomskim izazovima koji se pojavljuju u okviru same EU. Poseban izazov za zemlje Zapadnog Balkana biće uspostavljanje zone slobodne trgovine u Transatlantskoj zoni, između EU i SAD-a.

Bibliografija

- Commission Staff Working Document, Serbia 2014 Progress Report, European commission (COM2014, 700 final), Brussels, 8.10.2014. (SWD2014, 302 final)
- European Integration of the Western Balkans – Can the Visegrad Group Countries Serve as Role Models?, *European Movement in Serbia*, Belgrade, May 2015
- Simić, Jasminka, *Evropski parlament - akter u odlučivanju u Evropskoj uniji*, Službeni glasnik, Beograd, 2010.
- Simić, Predrag, Odnosi NR Kine i Jugoistočne Evrope: kontinuitet i promena, *Biseri sa zrnima pirinča, Zbornik radova povodom 40 godina sinologije 1974-2014*, priredio Radosav Pušić, Filološki fakultet, Beograd, 2015.

Jasminka SIMIĆ, PhD

EUROPEAN UNION AND NEW FEATURES OF THE WESTERN BALKANS

ABSTRACT

The pro-European orientation of the countries of the Western Balkans is not called into question despite the financial and institutional crisis that has followed in recent years, both in the EU and the region. On the road to EU accession, these countries have made significant progress, but the fulfillment of the Copenhagen criteria is imminent. It is necessary to reduce the gap between its ambitions and existing capacity, but also to continue to promote regional cooperation, on which the EU insists, because the connection between the countries is the key to faster economic growth and higher employment in Southeast Europe. Political support for the enlargement process exists within the EU and in the countries of the Western Balkans. However, ethnic tension in the Western Balkans, the emergence of the new economic cooperation framework through negotiations on Transatlantic Trade and Investment Partnership, China and Southeast European countries with the policy of "1+16", and the growing influence of the Euroasian Economic Union, open up thinking about other possibilities of overcoming potential failures of the Western Balkans on the European integration path.

Key words: Western Balkans, enlargement, Transatlantic Trade and Investment Partnership, Economic Belt of the New Silk Road, Eurasian Economic Union.

UDK: 328.184(4-672EU)
Bibliid 0543-3657, 66 (2015)
God. LXVI, br. 1158-1159, str. 105-114
Pregledni članak
Primljen: 13. jul 2015.

*Nenad A. VASIĆ*¹

Mogućnosti diplomatskog lobiranja u Evropskoj uniji i strategija spoljne politike Republike Srbije

SAŽETAK

Jedan od važnih načina delovanja u savremenoj diplomatiji predstavlja i diplomatsko lobiranje. Najvažnija pretpostavka za obavljanje diplomatskog lobiranja jeste sticanje znanja i veština. S obzirom na velike mogućnosti koje pruža diplomatsko lobiranje, posebno u Evropskoj uniji, potrebno je i korisno da ono postane sastavni deo strategije spoljne politike Republike Srbije.

Ključne reči: Republika Srbija, diplomatija, lobiranje, diplomatsko lobiranje, Evropska unija, spoljna politika.

Uvod

Diplomatija je pojam kojem se poput pojma politike, prava i kulture kroz istoriju pripisuju mnogobrojna značenja. Najuoštenije uzevši, pojam diplomatija vodi poreklo iz starogrčke reči διπλωμα (diploma – dvostruko presavijena isprava koja se odnosila na materijalni dokaz o završenom studiju) tj. od glagola istog porekla reči. Autentično značenje reči diploma u starogrčkom jeziku jeste savijanje odnosno presavijanje pisanog akta (konkretno povelje ili isprave, odnosno sporazuma između moćnih vladara) koji se odnosio na određene privilegije.

¹ Dr Nenad Vasić, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd. e-mail: nenad.v@diplomacy.bg.ac.rs.

Rad predstavlja rezultat rada na projektu: *Srbija u savremenim međunarodnim odnosima: Strategijski pravci razvoja i unapređivanje položaja Srbije u međunarodnim integracionim procesima – spoljnopolitički, međunarodni ekonomski, pravni i bezbednosni aspekti*, iz programa osnovnih istraživanja kod Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije za period 2011–2015.

Diplomatija je skup metoda, tehnika i postupaka načinjenih od strane predstavnika vlade u inostranstvu radi ostvarenja nacionalnih i državnih interesa s ciljem dolaska i uspostavljanje kontakata sa predstavnicima vlasti ostalih naroda i dobijanja ljudi, njihovih umova i emocija.

Saobrazno ovoj definiciji, diplomatija je i lična sposobnost, znanje i umeće komuniciranja prilikom uspostavljanja i održavanja međunarodnih odnosa metodom vođenja pregovora i rešavanja konfliktnih situacija.

Kao što se iz dosadašnjeg razmatranja može videti, diplomatija je podsticajna, usmerava na saradnju i inicijativu, kao i svaka druga profesija odnosno teorija i praksa. Prema Džofu Berudžu, diplomatija je, u suštini, politička aktivnost.² Takođe, prema Beridžu, diplomatija kada je dobro osmišljena i organizovana "predstavlja značajan sastavni element moći neke države."³ Drugim rečima, diplomatija je profesija kojom se najčešće bave stručno osposobljene diplomate od karijere ili zaslužni i ugledni ljudi po poslanju nosioca aktuelne političke vlasti u nekoj državi u određenom vremenskom periodu.

Najzad, diplomatija je interdisciplinarna nauka (uspela kombinacija pre svega politike i političke nauke, istorije, geografije, ekonomije, prava, kulturologije, itd.), koja se bavi stručnim proučavanjem i poučavanjem aktuelnih ili budućih diplomata o najvažnijim pitanjima i problemima u istoriji civilizacije i kulture ili savremenim međunarodnim odnosima u interesu i s ciljem što uspešnijeg vođenja spoljne politike.

Lobi⁴ je reč koja vodi poreklo od latinskog izraza *labium* što u prevodu na srpski jezik znači – predvorje, hodnik. Takođe, za latinski izraz *labium* koristi se i reč kuloar.

U suštini termin – lobista, poreklo u praktičnom smislu te reči, vodi od 18-og po redu predsednika Sjedinjenih Američkih Država – SAD Ulisesa Simsona Granta koji je vladao od 1869. do 1877. godine.

U toku svog prvog mandata, za radno vreme Grant je izlazio na pauzu iz Bele kuće i povremeno odlazio na piće, u salon Willard hotela, otvorenog 1818. godine u centru Vašingtona. Ubrzo se pročulo među građanima Vašingtona i dalje u SAD-u, da predsednik Grant povremeno dolazi u pomenuti hotel. Oni koji su imali nekog interesa da se sa njim sretnu čekali su ga u holu kako bi mu predali neku peticiju ili ga informisali, ukazujući da nešto od njihovog interesa lično usvoji i ostvari. U salonu Willard hotela, Grant je upotrebio reč "lobista".⁵ Predsednik SAD-a Grant je za ljude koji su ga čekali u hodniku pomenutog hotela kazao da su lobisti (*lobbyists*).

² Džof R. Beridž, *Diplomatija: teorija i praksa*, IP Filip Višnjić, Akademija za diplomatiju i bezbednost, Beograd, 2008, str. 25.

³ Beridž, *Diplomatija: teorija i praksa*, Ibid., str. 25.

⁴ Milan Vujaklija, *Leksikon stranih reči i izraza*, Prosveta/IPS, Beograd, 2009, str. 546.

⁵ *The Willard InterContinental*, Washington DC, Internet, 10.05.2012, <http://www.historic-hotels.org/hotels-resorts/the-willard-intercontinental-washington-dc/>.

Tip lobiranja daje nam i ukazuje na poreklo tj. mesto gde se lobiranje vrši. Tako možemo razlikovati:

- a) spoljnje lobiranje (u inostranstvu) i
- b) unutrašnje lobiranje (u nekoj državi).

Spoljnje lobiranje odnosi se na inostranstvo (predsednike država, monarhe, premijera i ministre u vladi, parlamente, partije, uticajne pojedince, međunarodne organizacije ili institucije, nacionalne i multinacionalne kompanije i nevladin III sektor građanskog društva). Diplomacija je viši stadijum od lobiranja, ali ne u celini i lobiranje.

Lobista, pored diplomata radi na širem, internacionalnom zbližavanju, grupisanju i realizovanju zadataka od interesa. Stoga, lobista i diplomata ponekad rade zajedno. Trebaju biti uporni i dosledni, ali takođe treba da imaju jasne instrukcije i direktive za njihove profesionalne misije – lobista od onoga ko ga unajmljuje (klijenta), a diplomata od (nadležnih zvaničnika na vlasti) države pošiljaoca.

Unutrašnje lobiranje odnosi se na pojedince ili grupe ljudi u organizacijama i institucijama u nekoj od država sveta.

U političkoj i pravnoj nauci postoje brojne definicije lobiranja.

Lobiranje je skup profesionalnih mera, praktičnih veština i administrativnih pravnih procedura sprovedenih kroz odnos lobiste prema lobiraniranom u interesu klijenta.

Kao što možemo zaključiti iz pomenute defnicije, lobiranje uključuje tri bitna segmenta:

- a) profesionalne tj. stručne mere koje se sastoje iz pripreme i ugovornog preuzimanja posla koji proizilazi iz obligacionog odnosa,
- b) praktične veštine – (metode, tehnike i finansijska sredstva za lobiranje) i
- c) administrativne i pravne procedure.

Dakle, bez preduzetih profesionalnih i stručnih mera, upotrebe praktičnih veština i sprovedenih administrativnih tj. pravnih procedura nema celovitog pa samim tim, najčešće, uspešnog lobiranja. Činjenica je da se sada u većini poslova na svetu, lobiranjem postiže uspeh.⁶

1. Savremena diplomatija i lobiranje

Sastavni deo diplomatije je lobiranje. Lobiranje diplomata, naziva se diplomatsko lobiranje. Inače, diplomatsko lobiranje može se obavljati, neposredno, u međunarodnim organizacijama, i posredno, preko lobista u državi prijema. U suštini, diplomatsko lobiranje ukoliko nije vezano za zvaničnike međunarodnih organizacija, predstavlja posebnu vrstu zvaničnog

⁶ Peter Cullen, *Not is Not an Answer: Lobbying for Success*, Allen & Unwin, Nort Sydney, 1991.

kontakta i komuniciranja diplomatskih predstavnika države pošiljaoca sa nekim važnim (uticajnim i odgovornim) predstavnikom vlasti države prijema, posredstvom lobista.

Pritom, svi lobisti su u obavezi da poštuju nacionalno zakonodavstvo države po rezidencijalnom principu ili privremenom boravku. Jasno je, s druge strane, da *lobista ne može biti u statusu diplomata*. Diplomate su u većini slučajeva strateški partneri lobista i povremeno, po potrebi, koriste njihove usluge. „U mnogim državama, lobiranje je najvažnija aktivnost ambasada.”⁷ I lobisti su neminovno strateški partneri diplomata tj. nekih od ambasada i diplomatsko-konzularnih predstavništava (DKP), ukoliko su unajmljeni da za njih odrade neki posao. „Lobiranje je nova dimenzija diplomatije kao delatnosti i profesije. U savremenim diplomatskim službama nastaje i novi tip diplomata – specijalista za lobiranje i saradnju sa lobističkim organizacijama.”⁸ Ipak, ne treba ignorisati činjenicu da je prioritetni posao diplomata da štiti i sprovodi interese države pošiljaoca koja ga je akreditovala tamo gde se nalazi. „Zaštita interesa države koja akredituje i njenih državljana je, posle funkcije predstavljanja, najznačajnija funkcija diplomatske misije.”⁹

Dosadašnje iskustvo nacionalnih vlada i ministarstava spoljnih poslova u svetu, nedvosmisleno su pokazala da kada god su u spoljnopolitičkim aktivnostima diplomate koristile usluge profesionalnih lobista, šanse za efikasnost njihovog angažovanja uvek je bila veća. Najvažniji diplomatski i lobistički centri u svetu su – Vašington i Njujork u SAD-u i Brisel u EU. Pored njih, veliki značaj u zavisnosti od nacionalnih i državnih interesa neke vlade u svetu imaju Ženeva, Moskva, Peking, Nju Delhi, Brazilija, Beč, Pariz, Berlin, Rim itd.

2. Diplomatsko lobiranje – Zakon o Ministarstvu spoljnih poslova i Strategija spoljne politike Republike Srbije

U ograničenom smislu, lobiranjem se bave i diplomate. Diplomatskim lobiranjem bave se diplomate. Iako je diplomatsko lobiranje jedna od vrsta lobiranja, ipak nije sastavni deo Srpsko-engleskog diplomatskog rečnika.¹⁰

Međutim, *diplomata nije lobista*. Diplomata može koristiti u određenom trenutku i ukazanoj prilici, metode i veštine koje koristi lobista. To se odnosi na neke izuzetne slučajeve kao što su: 1) promovisanje (davanje i

⁷ Džof R. Beridž, *Diplomatija: teorija i praksa*, Filip Višnjić/Akademija za diplomatiju i bezbednost, Beograd, 2008, str. 181.

⁸ David Đ. Dašić, *Savremena diplomatija*, Multidisciplinarni centar za podsticanje integracionih procesa i harmonizaciju prava/Privredni savetnik, Beograd, 2008, str. 213.

⁹ Miodrag Mitić, *Diplomatija kao sredstvo za ostvarivanje, promociju i zaštitu poslovnih interesa*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 2003, str. 28.

¹⁰ Vidi o tome: Đorđe Lukić, *Srpsko-engleski diplomatski rečnik*, Albatros plus, Beograd, 2009.

primanje) informacija, 2) kontakte sa medijskim poslasticima, 3) vođenje neformalnih razgovora, 4) učestvovanje u zvaničnim pregovorima itd. Treba imati u vidu i to da je svaki diplomata podvrgnut nacionalnom zakonodavstvu države prijema.

Dakle, postoje bitne razlike između lobista i diplomata. Te razlike su sledeće: a) lobisti imaju veću slobodu i samoinicijativu u odnosu na klijenta za kojeg radi dok diplomate imaju striktno instrukcije i direktive po kojima rade svoj posao i b) većina lobista više zarađuje u odnosu na diplomate.

Pored toga, i diplomate i lobisti imaju ograničenja u obavljanju svoga posla. Najveće ograničenje nekog diplomate u obavljanju svoga posla je Bečka konvencija o diplomatskim odnosima. Njome se striktno zabranjuje diplomatama da se u državi prijema mešaju u unutrašnje poslove. Upravo zbog faktičkog ograničenja Bečke konvencije o diplomatskim odnosima članom 41. tačka 1. diplomatama nije dozvoljeno da se mešaju u unutrašnje stvari države prijema. "Ne dirajući u njegove privilegije i imunitete, sva lica koja uživaju te privilegije i imunitete dužna su da poštuju zakone i propise kod države kod koje se akredituje. Ona su takođe dužna da se ne mešaju u unutrašnje stvari te države."¹¹ I Bečkom konvencijom o konzularnim odnosima, članom 55. tačka 1. zabranjeno je mešanje u unutrašnje stvari države prijema gde konzularni funkcioneri i konzularni službenici u državi prijema, obavljaju svoju delatnost. "Bez štete po svoje privilegije i imunitete sva lica koja uživaju ove privilegije i imunitete dužna su da poštuju zakone i propise države prijema."¹² Inače, i Bečka konvencija o diplomatskim odnosima i Bečka konvencija o konzularnim odnosima sastavni su deo međunarodnog javnog prava uz diplomatsko i konzularno pravo.¹³ Dakle, akreditovanim diplomatama u punom kapacitetu svoje misije u državi prijema nije dopušteno: 1) da se zvanično predstavljaju kao lobisti i 2) zabranjeno im je da se bave lobiranjem. Iz tog razloga, javila se stvarna

¹¹ *Bečka konvencija o diplomatskim odnosima*, u: *Međunarodno javno pravo - zbornik dokumenata*, Beogradski centar za ljudska prava, Beograd, 2005, str. 70. Bečka konvencija o diplomatskim odnosima usvojena je na Konferenciji Ujedinjenih nacija 14. aprila 1961. godine, a počela je da se primenjuje od 24. aprila 1964. godine. Njeno potvrđivanje objavljeno je u Sl. listu SFRJ - Međunarodni ugovori i drugi sporazumi, br. 2/64. Bečkom konvencijom jeste kodifikovan onaj najvažniji deo koji je do tada bio tretiran samo nekodifikovanim (neformalno) - međunarodnim pravom. Sa Bečkom konvencijom su dobijene i nove dispozicije.

¹² *Bečka konvencija o konzularnim odnosima*, u: *Međunarodno javno pravo - zbornik dokumenata*, Beogradski centar za ljudska prava, Beograd, 2005, str. 88. Bečka konvencija o konzularnim odnosima usvojena je 24. aprila 1963. godine, a počela je da se primenjuje od 19. marta 1967. godine. Potvrđena je i objavljena u Sl. listu SFRJ - Međunarodni ugovori i drugi sporazumi, br. 5/66. Ovom konvencijom jeste regulisan najveći deo onih pitanja koja su do nje bila rešavana bilateralnim sporazumima. To rešavanje uz pomoć bilateralnih sporazuma odnosilo se na karijerne i počasne konzule, njihove kancelarije, prava i obaveze država prijema i države pošiljaoca, statusa konzularnih funkcionera i konzularnog osoblja.

¹³ Miodrag Mitić, Stevan Đorđević, *Diplomatsko i konzularno pravo*, Centar za publikacije Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu/Javno preduzeće Službeni list SRJ, Beograd, 2007.

potreba za lobistima i njihovo profesionalno lobiranje za potrebe klijenta u punom kapacitetu angažovanja. Ukoliko se od nadležnih predstavnika vlasti u državi prijema proceni da je neki diplomata koristio lobiranje mešajući se u unutrašnje poslove države prijema može biti proglašen za *personu non grata* – (nepoželjnom osobom) i kao takav, proteran sa njihove suverene teritorije. Nasuprot diplomatama, lobisti kada rade lobistički posao u inostranstvu, nemaju diplomatski imunitet i privilegije. To je ujedno i najveće lobističko ograničenje profesije u odnosu na diplomate.

Važeći Zakon o Ministarstvu spoljnih poslova Republike Srbije¹⁴ ne sadrži odredbu člana kojim je predviđeno diplomatsko lobiranje! Pritom, ni novi nacrt predloga Zakona o spoljnim poslovima¹⁵ ne sadrži odredbe sa članovima koji regulišu materiju lobiranja, a posebno diplomatskog lobiranja. Lobiranje (korišćenje usluga lobista u inostranstvu i diplomatsko lobiranje, trebaju biti sastavni deo novog zakona o spoljnim poslovima.

Nesporna je činjenica da je za svaki narod i državu, strategija spoljne politike veoma važna. Prema Ivi Viskoviću, kada god se bavimo strategijom spoljne politike bilo koje države „po pravilu, imamo u vidu opredeljivanje za neke osnovne ciljeve, izgradnju hijerarhijskog sistema ciljeva praćenih adekvatnim instrumentima za njihovo ostvarivanje.”¹⁶ U celokupnoj istoriji državnosti i posebno spoljne politike Srbije,¹⁷ bilo je mnoštvo strategija. Međutim, sadašnja Vlada Republike Srbije nema Strategiju spoljnih poslova. Ona bi svakako trebalo da bude donesena. U njoj bi trebalo da bude i deo koji se odnosi na lobiranje, a posebno na diplomatsko lobiranje.

Prilikom inauguracije za premijera Vlade Republike Srbije, Aleksandar Vučić u svome ekspozeu, naveo je samo spoljnopolitičke ciljeve i prioritete u vezi spoljnih poslova. Prema pomenutom espozeu, Republika Srbija je država kandidat u pristupnim pregovorima za punopravno članstvo u EU do 2020. godine. Taj cilj je nedostižan ukoliko se pristupni pregovori sa harmonizacijom *Acquis communautaire* sa EU završe do 2018. godine, a pregovori o punopravnom članstvu naše države, uspešno privedu kraju 2020. godine, što je javno proklamovani spoljnopolitički cilj. „Želim jasno da kažem – Evropska unija nije idealna zajednica, jer i ona ima mana i problema. Ali, to je najbolje udruženje država koje trenutno postoji na svetu i nama je mesto u njenom članstvu. Već tokom pregovora o članstvu u Uniji naše društvo će se

¹⁴ Zakon o spoljnim poslovima, (Internet,13/11./2014), <http://www.mfa.gov.rs/sr/index.php/o-ministarstvu/dokumenti/zakoni/381-2009-09-17-11-07-15?lang=lat>. Pomenuti Zakon je objavljen u “Službenom glasniku RS”, br. 116/2007, 126/2007 i 41/2009.

¹⁵ Zakon o spoljnim poslovima, (Internet,13/11./2014), http://www.mfa.gov.rs/sr/images/stories/pdf/zakon/Nacrt_zakona_o_spoljnim_poslovima.pdf.

¹⁶ Ivo Visković, *Determinante spoljne politike Srbije*, u: Priredili Edita Stojić Karanović, Slobodan Janković, *Elementi strategije spoljne politike Srbije*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2008, str. 17.

¹⁷ Vidi o tome: *Spoljna politika Srbije: strategije i dokumenta*, Urednici Nataša Dragojlović, Stanislav Sretenović, Dragan Đukanović, Dragan Živojinović, Evropski pokret u Srbiji, Beograd, 2010.

modernizovati i promeniti, jer ćemo usvojiti brojne standarde u javnoj upravi, sudstvu, školstvu, zdravstvu, privredi i društvu. Mala i siromašna društva, poput našeg, ove standarde sama nikada ne bi dostigla i zato je za nas članstvo u EU velika prednost i šansa. Pregovore nastavljamo u dobroj veri da ćemo ih do kraja mandata ove vlade privesti kraju. Ovaj proces je naš prioritet i ukoliko budemo vredno radili, verujem da bi Srbija do kraja ove decenije mogla da postane članica Evropske unije.”¹⁸ Takođe, u ekspozeu, Vučić je pomenuo i dobre veze pored država EU i sa „ostatkom sveta.”¹⁹

Pored premijera, i prvi potpredsednik Vlade Republike Srbije i Ministar spoljnih poslova Ivica Dačić, prilikom prijema priređenog povodom preuzimanja funkcije, pomenuo je spoljnopolitičke ciljeve. „Ne sumnjam da su Vam već poznati politički prioriteti nove Vlade Srbije. Da pomenem samo neke, najvažnije: nastavak procesa evrointegracija, nastavak dijaloga Beograda i Prištine i sprovođenja do sada dogovorenog, produblivanje i jačanje odnosa sa susedima i ukupne regionalne saradnje, ekonomski oporavak zemlje i nastavak značajnih unutrašnjih reformi.”²⁰

Posle svega što je do sada pomenuto i razmotreno, postavlja se sledeće pitanje: gde je mesto lobiranju i diplomatskom lobiranju u Organogramu resornog Ministarstva spoljnih poslova Republike Srbije? U Ministarstvu spoljnih poslova, konkretno u Kabinetu Ministra spoljnih poslova, trebalo bi da se nađe i pozicija službenika za lobiranje i diplomatsko lobiranje.

3. Lobiranje i diplomatsko lobiranje u Evropskoj uniji

S obzirom na činjenicu da je sadašnja Evropska unija međunarodna organizacija i nedovršena država sa međunarodnopravnim subjektivitetom, sve diplomate u Briselu i Strazburu koriste resurs lobiranja, posebno diplomatskog lobiranja. Drugim rečima, sve diplomate iz punopravnih država članica EU-28 ili iz država kandidata za punopravno članstvo u EU, angažuju profesionalne lobiste ili diplomatski lobiraju. To je slučaj i sa ostalima iz sveta koji imaju interesa da lobiraju u organizacijama i institucijama Evropske unije.

S tim u vezi, postavlja se sledeće pitanje: šta građani Republike Srbije i država Srbija dobijaju lobiranjem i diplomatskim lobiranjem u EU?

Lobiranjem i diplomatskim lobiranjem u kandidatskom periodu za punopravno članstvo u EU, u slučaju Republike Srbije i ostalih država kandidata u regionu Jugoistočne Evrope ima, tri pozitivna efekta:

¹⁸ Aleksandar Vučić, *Okvirni ekspozee: Predsednika Vlade Republike Srbije Aleksandar Vučić*, Vlada Republike Srbije, 27. april 2014. godine, str. 8.

¹⁹ Vučić, *Okvirni ekspozee: Predsednika Vlade Republike Srbije Aleksandar Vučić*, Ibid., str. 63.

²⁰ PPV i MSP Ivica Dačić priredio prijem za diplomatski kor povodom preuzimanja nove dužnosti, (Internet, 13/11/2014), <http://www.mfa.gov.rs/sr/index.php/o-ministarstvu/ministar/govori/13547-2014-05-09-14-41-57?lang=lat>.

1. *Politički efekat* – (napredak u harmonizaciji *Acquis communautaire* i mogućnost za pozitivne ocene i zaključenja pregovora o pojedinim poglavljima i najzad početak pregovora o prijemu u EU).
2. *Ekonomski efekat* – (povećanje profita, dobijanje finansijske pomoći iz programa IPA fonda sa svih pet komponenti, pozicioniranje i promociju srpskih kompanija na tržištu EU, dobijanje i povećanje izvoznih kvota za domaće proizvode, povećavanje kreditnog rejtinga i tržišno pozicioniranje domaćih robnih brendova itd.).
3. *Marketinški efekat* – (poboljšanje imidža države Srbije kroz rebrandiranje, promovisanje raznih kompanija, predsednika, premijera, ministara, partijskih lidera, sindikata, NVO i uglednih pojedinaca).

Dakle, neporeciva je činjenica da je lobiranje važan instrument u spoljnim politikama vlada koje sprovode lobisti ali i diplomate u EU. Zaključno sa Lisabonskim ugovorom, koji je počeo da se sprovodi u EU od 1. decembra 2009. godine, klasično lobiranje postalo je istorija.

Tačno zapažanje i pojašnjenje toga dao je Danijel Gegan. „Lisabonski ugovor suštinski menja strategije uticaja.”²¹ Pored promena koje je u organizacionom i institucionalnom pogledu doneo Lisabonski ugovor u EU, na promenu strategije uticaja veliki udeo imala je i globalna ekonomska kriza, drugi važan doprinos ima svakako i intenzivno diplomatsko lobiranje.

Završno razmatranje

Za sve vlade u EU i u svetu, važan instrument u međunarodnim odnosima i spoljnoj politici, pored angažovanja profesionalnih lobista, predstavlja svakako i diplomatsko lobiranje. Imajući u vidu sve što je pomenuto i analizirano u vezi mogućnosti diplomatskog lobiranja u Evropskoj uniji i Strategije spoljne politike Republike Srbije, može se zaključiti sledeće:

1. da bi diplomate bile uspešne u lobiranju – (diplomatskom lobiranju) potrebno je da se edukacijom, osposobe za to na Diplomatskoj akademiji Ministarstva spoljnih poslova Republike Srbije, ali i na akreditovanim Univerzitetima i kursevima.
2. u savremenim diplomatskim službama sveta Ministarstava spoljnih poslova, nastao je i novi tip diplomata – specijalista za lobiranje i saradnju sa lobističkim firmama. Stoga, lobiranje i diplomatsko lobiranje kao deo javne diplomatije, konkretno u Kabinetu Ministra spoljnih poslova Republike Srbije, trebalo bi da postoji službenik koji će se baviti administrativnim i koordinativnim poslovima u vezi sa lobiranjem i diplomatskim lobiranjem u inostranstvu,

²¹ Danijel Gegan, *Preispitivanje evropskog lobiranja*, Zavod za udžbenike, Beograd, 2013, str. 27.

3. trebalo bi doneti Zakon o lobiranju u Republici Srbiji, kao deo paketa antikorupcijskih pravnih propisa,
4. izvršiti izmenu i dopunu važećeg Zakona o Ministarstvu spoljnih poslova ali, takođe doneti Strategiju spoljne politike RS, uvrštivanjem lobiranja i posebno diplomatskog lobiranja kao jednog od savremenih načina za ostvarivanje spoljne politike Republike Srbije u međunarodnim bilateralnim i multilateralnim odnosima i
5. koristiti, aktivno mogućnosti lobiranja i posebno, diplomatskog lobiranja u organizacijama i institucijama EU u Strazburu i Briselu.

Ukoliko neka vlada i diplomate ne koriste lobiranje kao instrument u vođenju i sprovođenju spoljne politike, uspešnost sprovođenja nacionalnih i državnih interesa biće nesumnjivo umanjena. Međutim, treba napomenuti i to da bez adekvatne i jasne Strategije spoljne politike lobiranje, a pogotovu diplomatsko lobiranje, ne može imati značajnije efekte ma ko bio na vlasti u nekoj državi.

Bibliografija

- Beridž, Dž. R., *Diplomatija: teorija i praksa*, IP Filip Višnjic, Akademija za diplomatiju i bezbednost, Beograd, 2008.
- Bečka konvencija o diplomatskim odnosima, u: *Međunarodno javno pravo – zbornik dokumenata*, Beogradski centar za ljudska prava, Beograd, 2005.
- Bečka konvencija o konzularnim odnosima, u: *Međunarodno javno pravo – zbornik dokumenata*, Beogradski centar za ljudska prava, Beograd, 2005.
- Cullen P., *Not is Not an Answer. Lobbying for Success*, Allen & Unwin, Nort Sydney, 1991.
- Dašić, D. Đ., *Savremena diplomatija*, Multidisciplinarni centar za podsticanje integracionih procesa i harmonizaciju prava/Privredni savetnik, Beograd, 2008.
- Gegan, D., *Preispitivanje evropskog lobiranja*, Zavod za udžbenike, Beograd, 2013.
- Lukić, Đ., *Srpsko-engleski diplomatski rečnik*, Albatros plus, Beograd, 2009.
- Mitić, M., *Diplomatija kao sredstvo za ostvarivanje, promociju i zaštitu poslovnih interesa*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 2003.
- Mitić, M., Đorđević S., *Diplomatsko i konzularno pravo*, Centar za publikacije Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu/Javno preduzeće Službeni list SRJ, Beograd, 2007.
- PPV i MSP Ivica Dačić priredio prijem za diplomatski kor povodom preuzimanja nove dužnosti, (Internet, 13/11/2014), <http://www.mfa.gov.rs/sr/index.php/ominstarstvu/ministar/govori/13547-2014-05-09-14-41-57?lang=lat>.
- Spoljna politika Srbije: strategije i dokumenta*, Urednici Nataša Dragojlović, Stanislav Sretenović, Dragan Đukanović, Dragan Živojinović, Evropski pokret u Srbiji, Beograd, 2010.
- The Willard InterContinental*, Washington DC, (Internet, 10/05/2012), <http://www.historichotels.org/hotels-resorts/the-willard-intercontinental-washington-dc/>.

- Visković, I., *Determinante spoljne politike Srbije*, u: Priredili: Edita Stojić Karanović, Slobodan Janković, *Elementi strategije spoljne politike Srbije*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2008.
- Vujaklija, M, *Leksikon stranih reči i izraza*, Prosveta/IPS, Beograd, 2009.
- Vučić, A., *Okvirni ekspoz: Predsednika Vlade Republike Srbije Aleksandar Vučić*, Vlada Republike Srbije, 27. april 2014.
- Zakon o spoljnim poslovima*, (Internet,13/11./2014), <http://www.mfa.gov.rs/sr/index.php/o-ministarstvu/dokumenti/zakoni/381-2009-09-17-11-07-15?lang=lat>. Pomenuti Zakon je objavljen u "Službenom glasniku RS", br. 116/2007, 126/2007 i 41/2009.
- Zakon o spoljnim poslovima*, (Internet,13/11./2014), http://www.mfa.gov.rs/sr/images/stories/pdf/zakon/Nacrt_zakona_o_spoljnim_poslovima.pdf.

Nenad A. VASIĆ, PhD

POSSIBILITIES OF THE DIPLOMATIC LOBBYING IN EUROPEAN UNION AND STRATEGY OF FOREIGN POLICY OF THE REPUBLIC OF SERBIA

ABSTRACT

The diplomatic lobbying is one of the important ways of action in the contemporary diplomacy. The most important assumption for diplomatic lobbying performed is the acquisition of knowledge and possession of skills. Regarding the great possibilities of the diplomatic lobbying, especially in the European Union, it is necessary and useful that the diplomatic lobbying become constituent of foreign policy of the Republic of Serbia.

Key words: Republic Serbia, diplomacy, lobbying, diplomatic lobbying, European Union, foreign policy.

UDK: 327(497.11)
Bibliid 0543-3657, 66 (2015)
God. LXVI, br. 1158-1159, str. 115-127
Izvorni naučni rad
Primljen: 14. maj 2015.

*Dragan ĐUKANOVIĆ*¹

Spoljnopolitičko pozicioniranje Srbije (SRJ/SCG) od 1992. do 2015. godine

SAŽETAK

Ovaj rad posvećen je analizi različitih spoljnopolitičkih izazova sa kojima se susretala Srbija od raspada nekadašnje „Druge“ Jugoslavije (1992) do danas. U tom smislu, autor je prolazeći kroz određene etape uspeo da ukaže na najznačajnije izazove koji su pratili formulisanje i implementaciju spoljnopolitičkih ciljeva, zaključujući pritom da u toku analiziranog perioda nije došlo do njihovog konkretnog formulisanja u smislu posebnog strateškog dokumenta.

Na samom kraju rada autor podvlači da je Srbija uspela da u određenoj meri poboljša svoj *image* zahvaljujući predsedavanju Organizacijom za evropsku bezbednost i saradnju tokom tekuće 2015. godine.

Ključne reči: Srbija, spoljna politika, Evropska unija, prioriteti, spoljnopolitički ciljevi.

Prva faza - Savezna Republika Jugoslavija u vremenu izolacije (1992-2000)

Nakon raspada bivše Jugoslavije Srbija je u okviru Savezne Republike Jugoslavije, odnosno zajedničkog državnog aranžmana sa Crnom Gorom,

¹ Dr Dragan Đukanović, viši naučni saradnik, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd. E mail: dragandjuk@yahoo.com. Rad je realizovan u okviru projekta „Srbija u savremenim međunarodnim integrativnim procesima – spoljnopolitički, međunarodni, ekonomski, pravni i bezbednosni aspekti“ Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije, br. OI179023 za period 2011-2015.

Stavovi izneti u ovom članku odražavaju isključivo viđenja autora.

dugo bila izložena međunarodnoj izolaciji i sankcijama.² Štaviše, zemlja u vremenskom razdoblju od 1992. do 2000. godine nije imala nikakvu spoljnopolitičku strategiju.³ S vremena na vreme u izjavama zvaničnika, kako tadašnje savezne države tako i republičkih rukovodstava, pojavljivale su se izjave o neophodnosti zaustavljanja oružanih sukoba u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini, kao i na Kosovu krajem iste decenije. Ova zemlja je, i pored činjenice da su gotovo sve države Centralne i Istočne Evrope već uveliko definisale svoje spoljnopolitičke ciljeve i prioritete, *de facto* bila preokupirana procesom disolucije nekadašnje Jugoslavije, a prevashodno rešavanjem tzv. srpskog nacionalnog pitanja u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini.⁴

Istovremeno u SR Jugoslaviji nisu postojala značajnija i vidljivija nastojanja da se zemlja integriše u evropske i evroatlantske strukture. Istina, u tim godinama i druge države nastale na postjugoslovenskom području tada nisu imale jasno definisane spoljnopolitičke prioritete u smislu pristupanja Evropskoj uniji jer su bile zaokupljene prvobitnim i punim „zaokruživanjem“ vlastite nezavisnosti.⁵ Ipak, većina od njih je u tim godinama pokazivala otvorenu orijentaciju ka članstvu u Severnoatlantskom savezu, a u cilju pokušaja očuvanja vlastite suverenosti.⁶

S druge strane, u nekadašnjoj Saveznoj Republici Jugoslaviji, a posebno u Srbiji, dugo su „negovani“ brojni stereotipi o Severnoatlantskom savezu i to uglavnom bazirani na ranijim predrasudama koje su se vezivale uz ovaj savez u drugoj Jugoslaviji. U tom smislu on je bio označavan kao savez imperijalističkih država pod dominacijom Sjedinjenih Američkih Država, „ratna mašina Zapada“, i sl. Ovakva mišljenja dominantne javnosti u Srbiji i nekadašnjoj SR Jugoslaviji o Severnoatlantskom savezu samo su dodatno ojačala nakon njegove intervencije u ovoj zemlji a u kontekstu kosovske krize tokom 1999. godine. Štaviše, ovakav stav javnosti neretko je bio tek odraz dubinskog antizapadnog raspoloženja u Srbiji, koje se postupno prenosilo i na Evropsku uniju, kao predominantni oblik panevropske integracije Starog kontinenta.

Treba istaći da je crnogorska javnost postupno evaluirala i to zahvaljujući otklonu vlasti u Podgorici u odnosu na politiku zvaničnog Beograda tokom

² Vatroslav Vekarić, *Foreign Policy in Transition: Serbia and Montenegro, Southeastern Europe and the changing nature of international relations*, Institute of International Politics and Economics, Belgrade, 2005, pp. 27-56.

³ Ibidem.

⁴ Dragan Đukanović, „Zapadni Balkan: od sukoba do evrointegracija“, *Godišnjak Fakulteta političkih nauka 2009*, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu, godina III, broj 3, Beograd, 2009, str. 497-508; Dragan Đukanović, „Spoljnopolitičke orijentacije država Zapadnog Balkana: uporedna analiza“, *Godišnjak Fakulteta političkih nauka*, godina 4, broj 4, Beograd, 2010, str. 295-313.

⁵ Dragan Đukanović, „Spoljnopolitičke orijentacije država Zapadnog Balkana: uporedna analiza“, op. cit., str. 295-313.

⁶ Ibidem, str. 295-313.

poslednje decenije XX veka. Vlast oličena u Demokratskoj partiji socijalista Crne Gore postupno je redefinisala vlastite prioritete prevashodno vezane za nastojanja da se zaokruži crnogorska državnost, a potom i da se insistira na rešavanju otvorenih pitanja sa susedima, kao i da se otpočne sa evroatlantskim integracijama.⁷ Štaviše, nakon referenduma o državnompravnom statusu ove nekadašnje jugoslovenske republike, održanog 21. maja 2006. godine, usledilo je samo dodatno osnaživanje evroatlantskih nastojanja zemlje koja su danas, devet godina kasnije, rezultirala gotovo finalizacijom ulaska u Severnoatlantski savez, ali i predvodničkim statusom u evropskim integracijama ove zemlje u odnosu na ostatak Zapadnog Balkana.⁸

Druga faza - Poslednje godine SR Jugoslavije (2000–2003): pokušaji definisanja nove spoljne politike

Smjena vlasti u Beogradu 5. oktobra 2005. godine je, međutim, samo privremeno pospešila činjenicu da se srpsko javno mnjenje dominantno okrene ka „Zapadu“ odnosno da prihvati u izrazitoj većini članstvo zemlje u Evropskoj uniji i Severnoatlantskom savezu.⁹ Prve godine nove vlasti u SR Jugoslaviji i u Srbiji bile su obeležene određenom vrstom sukoba različitih koncepcija unutar nekadašnje Demokratske opozicije Srbije - DOS.¹⁰ Naime, DOS je činilo 18 političkih partija različite provenijencije - od građanskih demokrata i liberala, preko nacionalista do partija etničkih manjina i regionalnih stranaka. To je uslovalo i sukobe unutar novih vlasti prvobitno oko budućeg ustrojstva same Srbije, potom i savezne države koju je ona sačinjavala sa Crnom Gorom, a što je najvažnije i u odnosu na aktuelnu međunarodnu poziciju zemlje. U tom kontekstu, tokom oktobra 2001. godine, tadašnji savezni ministar inostranih poslova SR Jugoslavije Goran Svilanović predstavio je svoj ekspoze u kojem je istakao osnovne prioritete redefinisane i nove spoljnopolitičke orijentacije zemlje.¹¹ Ona se temeljila na članstvu SR Jugoslavije u Evropskoj uniji i u NATO-u, poboljšanju odnosa u

⁷ Dragan Đukanović, Ivona Lađevac, „Definisanje spoljnopolitičkih prioriteta: slučaj Crne Gore“, u: Edita Stojić-Karanović i Slobodan Janković (urs), *Elementi strategije spoljne politike Srbije*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2008, str. 32-47.

⁸ „Lideri NATO-a u završnoj deklaraciji Samita u Velsu poručili: Sa Crnom Gorom intenzivniji pregovori“, *NATO - Montenegro*, Podgorica, 8. septembar 2014, Internet: <http://www.nato.montenegro.me/vijesti/95101/Lideri-NATO-a-u-završnoj-deklaraciji-Samita-u-Velsu-porucili-Sa-Crnom-Gorom-intenzivniji-pregovori.html>, 12/05/2015.

⁹ Dragan Đukanović, Ivona Lađevac, „Prioriteti spoljnopolitičke strategije Republike Srbije“, *Međunarodni problemi*, godina LXI, broj 3, Beograd, 2009, str. 343-364.

¹⁰ „Dokumenti: DOS – Program za demokratsku Srbiju“, *Vreme*, Beograd, 19. avgust 2000, Internet: http://www.vreme.com/arhiva_html/502/10.html, 12/05/2015.

¹¹ „Ekspoze saveznog ministra za inostrane poslove Gorana Svilanovića u Saveznoj skupštini SR Jugoslavije“, Beograd, 24. oktobar 2001.

susedstvu i snaženju partnerstva sa SAD-om i Ruskom Federacijom.¹² Nova spoljnopolitička koncepcija SRJ podrazumevala je i povratak u brojne međunarodne organizacije i forume.¹³

Ova faza u savremenoj spoljnopolitičkoj istoriji Srbije/SR Jugoslavije bila je vezana za povratak zemlje na međunarodnu poziciju, kako i izgradnju njenog novog imidža. Ona je na određeni način uspela da započne proces evropskih integracija, kao i da konsoliduje odnose sa susedima, koji su nastali raspadom nekadašnje Jugoslavije. Štaviše, ubrzan prijem u međunarodne organizacije - od Ujedinjenih nacija, preko Organizacije za evropsku bezbednost i saradnju (OEBS) do Saveta Evrope (2003), drastično je poboljšalo poziciju SR Jugoslavije, koja se pak nalazila pred brojnim izazovima unutrašnjeg uređenja odnosa između Srbije i Crne Gore.

Treća faza - Srbija i Crna Gora - nova država i postupno redefinisane spoljne politike (2003-2006)

U međuvremenu je nakon smene vlasti, a u kojoj je dominirala Demokratska stranka, 2004. godine usledilo postupno slabljenje „oštrice“ evroatlantske orijentacije zemlje. Naime, već je dolazak Vuka Draškovića na mesto ministra inostranih poslova nekadašnje SR Jugoslavije na određeni način, kao vodeći spoljnopolitički prioritet zemlje, stavio rešavanje položaja Kosova i pokušaj pridobijanja šire međunarodne podrške za njegovu opstojnost u okviru Srbije.¹⁴ Dodatno je ovome doprinela i postupna evolucija nekada dominantne partije desnog centra u Srbiji - Demokratske stranke Srbije. Naime, ova politička partija, inače veoma poznata i u široj javnosti prepoznata kao stranka sa izrazito jakim nacionalnom komponentom vlastitog programa, postupno je napuštala ponajpre atlantske integracije proklamujući „vojnu neutralnost“, a potom i koncept političke neutralnosti zemlje.¹⁵ Ovo je pravdano ojačanim učešćem i ulogom NATO-a u okviru rešavanja statusa Kosova, a posebno njegovim aktivnostima u implementaciji od strane Srbije nikada prihvaćenog tzv. Ahtisarijevog plana.¹⁶ Istini za volju, ovaj plan je suštinski imao za cilj da se Kosovo iz teritorije pod administracijom Ujedinjenih nacija postupno pretvori u zajednicu sa svim elementima takozvane „nadgledane nezavisnosti“, a u kojoj bi KFOR, pod

¹² Ibidem.

¹³ Ibidem.

¹⁴ Videti monografiju: *Kosovo* autora Vuka Draškovića, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2006.

¹⁵ Vojislav Koštunica, *Politička neutralnost ili Evropska unija*, Fond Slobodan Jovanović, Beograd, 2013, str. 13-53.

¹⁶ „Sveobuhvatni predlog za rešenje statusa Kosova“, UNOSEC, Beč, 2007, Internet: <http://www.kuvendikosoves.org/common/docs/Sveobuhvatpredlogza.pdf>, 12/05/2015.

dominacijom NATO-a, imao jednu od ključnih uloga.¹⁷ Međutim, Srbija je 29. novembra 2006. godine bila primljena u NATO program Partnerstvo za mir.

Crna Gora je napustila državnu zajednicu sa Srbijom nakon 21. maja 2006. godine, odnosno pošto je održan referendum o njenom državnom pravnom položaju. Štaviše, ona je za razliku od Srbije ojačala vlastitu atlantsku perspektivu, dok su i ostali spoljnopolitički ciljevi i prioriteta zemlje bili definisani godinu dana po osamostaljenju u posebnom strateškom dokumentu.¹⁸ S druge strane, u godinama kada je Srbija 2006. povratila svoju državnost, po prvi put u punom kapacitetu nakon 1918. godine, ona nije uspjela da usaglasa i donese strateški spoljnopolitički dokument.

Četvrta faza - Nezavisna Srbija i njena „stara-nova“ spoljna politika (2006–2012)

Osnova sukoba unutar nekadašnjeg DOS-a, s početka protekle decenije, iskazivala se i u razmimoilaženju spoljnopolitičkih koncepcija Demokratske stranke i Demokratske stranke Srbije u periodu nakon osamostaljenja Srbije 2006. godine. Demokratska stranka je tokom mandata njenog premijera Zorana Đinđića, sve do atentata na njega (12. mart 2003. godine) ali i nekoliko godina kasnije, bila veoma značajan zagovornik evroatlantskih integracija. Međutim, nakon personalnih promena u ovoj stranci i dolaska novog rukovodstva markatnost ove spoljnopolitičke orijentacije postepeno je izbledela, što je na kraju njene dominacije u vlasti od 2008. do 2012. godine rezultiralo poprilično bezličnom koncepcijom „četiri stuba“ spoljne politike. Ona je podrazumevala u velikoj meri nerealno utemeljenje spoljnopolitičke pozicije Srbije između vodećih globalnih aktera - Evropske unije, Sjedinjenih Američkih Država, Ruske Federacije i Narodne Republike Kine.¹⁹

Ipak, ovakva spoljna politika nije dala gotovo nikakve spoljnopolitičke rezultate već je, naprotiv, zemlju na određeni način stavila u posve nemoguću poziciju.²⁰ Naime, ovakva koncepcija dominantno zastupana od strane tadašnjeg predsednika Srbije Borisa Tadića ali i nekadašnjeg ministra spoljnih poslova Vuka Jeremića, nije dala nikakve pozitivne efekte već je zemlju dodatno stavila pred brojna iskušenja, a propao je i pokušaj da se status Kosova barem privremeno „zamrzne“ ili da se očuva tadašnji *status quo*.²¹ Ovako nerealno „uzdizanje“ spoljnopolitičke pozicije Srbije na nivo aktuelnih globalnih aktera svetske politike nije doprinelo učvršćivanju

¹⁷ Ibidem, str. 51-58.

¹⁸ „Spoljnopolitički prioriteta Crne Gore“, Vlada Crne Gore, Podgorica, 2007, Internet: <http://www.mvpei.gov.me/ministarstvo/spoljno-politicki-prioriteta>, 12/05/2015.

¹⁹ Videti: Dragan Petrović i Dragan Đukanović, *Stubovi spoljne politike Srbije – EU, Rusija, SAD i Kina*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2012, str. 183-227.

²⁰ Ibidem, str. 183-227.

²¹ Ibidem, str. 183-227.

njenog položaja već, naprotiv, do izgradnje određenog vida dodatne ekvidistance u odnosu na sve njih.

Istini za volju, u navedenom razdoblju došlo je do određenog napretka Srbije u evropskim integracijama (potpisivanje Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju 2008. godine i sticanja statusa kandidata za članstvo tokom marta 2012. godine), ali umnogome su usledili mnogi spoljnopolitički porazi vezani za kosovsko pitanje, a posebno neuspela misija Srbije da pred Međunarodnim sudom pravde iz 2010. godine.²² Naime, tada je savetodavnim mišljenjem zbog „nepravilno“ postavljenog pitanja u vezi sa karakterom jednostrano proklamovane nezavisnosti Kosova zapravo pravno argumentovano da ovaj akt nije sam po sebi suprotan međunarodnom pravu. Srbija je ovim povodom umnogome imala jače pravne argumente od kosovske strane, ali je očigledno da oni nisu bili valjano iskorišćeni.²³

Prva politička „pobeda“ Demokratske stranke, u odnosu na postupno dodatno evroskeptičnu Demokratsku stranku Srbije, i međunarodna podrška koju je ova partija dobila kroz snažnu potporu Evropske unije ali i Sjedinjenih Američkih Država postepeno je slabila. Staviše, i nakon otvaranja tzv. tehničkog dijaloga između vlasti u Beogradu i Prištini (2011) i njegovih prvobitnih rezultata, a nakon masovnog nezadovoljstva Srba sa severa Kosova (opština Leposavić, Zvečan, Severna Kosovska Mitrovica i Zubin Potok) od septembra 2011. godine do marta 2012. godine, postupno je došlo do blokada na administrativnim prelazima između uže Srbije i Kosova u mestima Jarinje i Brnjak.²⁴ Nakon što je tadašnja beogradska vlast na određeni način, prema ocenama vodećih država EU, neadekvatno reagovala na ova dešavanja u vezi sa lokalnim srpskim protestantima došlo je i do vidnog slabljenja međunarodne potpore.

Svakako, svojevrsna prekretnica vezana za međunarodnu podršku, a nakon nekoliko godina vođenje nedosledne, protivrečne i često izrazito nekonzistentne spoljne politike Srbije, usledila je posle posete nemačke savezne kancelarke Angele Merkel (*Angela Merkel*) 22. avgusta 2011. godine i po iznošenju seta uslova tadašnje vlasti.²⁵ Ovo se odnosilo na „paralelne“ institucije na severu Kosova, kao i mogućnosti da misija EULEX-a preuzme sva svoja ovlašćenja severno od reke Ibar. Zvanični Beograd nije, čini se, sa potpunim razumevanjem shvatio ovu posetu kancelarke Merkel, što je

²² „Savetodavno mišljenje Međunarodnog suda pravde o Kosovu: odlomci“, 2010, Internet: www.fbd.org.rs%2Fanalize%2FANALIZE%25202010%2FMSP%2520O%2520KOSOVU%2520%2520skraceni%2520prevod.doc&ei=gIjVdy-BMGqsgGwkYKgAw&usq=AFQjCNEIwcpHbBeyWZiKd8BAi-YJhcmrUQ&bvm=bv.93990622,d.bGQ,12/05/2015.

²³ Ibidem.

²⁴ „Srbi sa severa Kosova na barikadama, večeras blokirali Jarinje i Brnjak“, *Blic*, 15. septembar 2012, Internet: <http://www.blic.rs/Vesti/Politika/277152/Srbi-blokirali-jedinicu-Kfora-kod-Leposavica,12/05/2015>.

²⁵ Andrej Ivanji, „Kad kancelarka gleda na sat“, *Vreme*, br. 1107, Beograd, 25. avgust 2011, Internet: <http://www.vreme.com/cms/view.php?id=1007640,12/05/2015>.

otvorilo mogućnosti intenziviranja dijaloga između zvaničnika EU ali i njenih država članica sa predstavnicima opozicije, a zarad traženja partnera koji će na određeni način uspostaviti tešnju i bolju saradnju, nego kada je u pitanju tadašnja vlast oličena u Demokratskoj stranci.

Peta faza - Novi politički akteri i kontinuum spoljne politike Srbije (2012-)

Pošto je 2008. godine došlo do dubinskog rasepa unutar nekada izrazito monolitne Srpske radikalne stranke, a u povodu nastavka evropskih integracija Srbije, novostvorena Srpska napredna stranka prihvatila je suštinski (pro)evropsku agendu. Ona je, kao takva, veoma brzo podržana od strane dominantnih međunarodnih aktera, pre svega od strane Sjedinjenih Američkih Država i Evropske unije, a posebno nakon izbora održanih u maju 2012. godine. Veoma je značajno da je nova vlast, čiju su okosnicu vladajuće koalicije predstavljale Srpska napredna stranka i Socijalistička partija Srbije, ubrzala i pospešila dijalog sa vlastima u Prištini, kao i da je početkom 2014. godine otpočeo proces pregovora sa Evropskom unijom, doduše bez otvaranja konkretnih poglavlja.²⁶

Najznačajniji napredak nove beogradske vlasti bio je ostvaren zahvaljujući potpisivanju takozvanog *Briselskog sporazuma* („Prvi sporazum o principima koji regulišu normalizaciju odnosa vlasti u Beogradu i Prištine“) tokom aprila 2013. godine, koji, međutim, i duže od dve godine po potpisivanju i usvajanju nije implementiran u svim vlastitim segmentima.²⁷ Vlasti Savezne Republike Nemačke, ali i administracija Evropske unije, i danas insistiraju na punoj primeni svih dogovora između vlasti u Beogradu i Prištini.²⁸ To je jedan od najznačajnijih uslova za otvaranje pojedinih pregovaračkih poglavlja između EU i Srbije.²⁹

Srpska temeljna spoljnopolitička orijentacija ka članstvu u Evropskoj uniji neće biti dugoročno suštinski interno osporena. Ne postoje uticajnije političke partije koje bi ovaj proces učinile reverzibilnim, ali će ovaj proces zasigurno trajati duži niz godina nego što to političke elite često najavljuju. Svakako se može realističnije zaključiti da će taj proces, i pored nesumnjive volje vlasti

²⁶ „Otvoreni pregovori o učlanjenju Srbije u EU“, *Deutsche Welle*, Berlin, 23. januar 2014, Internet: <http://www.dw.de/otvoreni-pregovori-o-u-%C4%8Dlanjenju-srbije-u-eu/a-17376392>, 12/05/2015.

²⁷ „Prvi sporazum o principima koji uređuju normalizaciju odnosa“, Brisel, 19. april 2013, Internet: http://ceas-serbia.org/root/images/Prvi_sporazum_o_principima_koji_ure%C4%91uju_normalizaciju_odnosa.pdf, 12/05/2015.

²⁸ „Šta nas tačno očekuje: Berlin poslao novih 11 uslova!“, *Večernje novosti*, Beograd, 9. decembar 2014, Internet: <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/politika/aktuelno.289.html:523437-STA-SE-OD-NAS-TACNO-OCEKUJE-Berlin-poslao-novih-11-uslova>, 12/05/2015.

²⁹ Ibidem.

za što bržom interiorizacijom evropskog zakonodavstva (predviđeno da to bude okončano do 2018. godine), ipak trajati duže od jedne decenije. Treba imati u vidu da Srbija u okviru odnosa sa Evropskom unijom ima kao značajno i pitanje normalizacije odnosa sa Prištinom, što stvara mogućnosti da se nivo očekivanja od zvaničnog Beograda sukcesivno uvećava uporedo sa otpočinjanjem i vođenjem pregovora o članstvu. Paralelno sa navedenim javnost u Srbiji, i dalje većinski ali ne i izrazito dominantno, podržava, sa manjim i periodičnim oscilacijama, članstvo u Evropskoj uniji.³⁰

Srbija, međutim, evidentno zaostaje u pogledu usklađivanja svoje spoljne politike sa Zajedničkom spoljnom i bezbednosnom politikom Evropske unije (ZSBP).³¹ Tome doprinosi i neuvođenje restriktivnih mera Ruskoj Federaciji, odnosno sankcija koje je EU predvidela za ovu zemlju u povodu njene umešanosti u zbivanja vezana za ukrajinsku krizu tokom 2014. godine.³² Istovremeno, u protekle dve godine vidno je da procenat usaglašenosti srpske spoljne politike sa ZSBP značajno opada.³³ U ovom trenutku, ipak ne postoje značajniji pokušaji da Evropska unija utiče na promenu ovakvog spoljnopolitičkog kursa, odnosno da uslovljava Srbiju ovim pitanjem. Međutim, ovo će se kao otvoreno pitanje, svakako veoma brzo, postaviti kao veoma bitno u odnosima ne samo sa Briselom već i da drugim prestonicama najznačajnijih i najuticajnijih država Unije, a posebno sa Berlinom.³⁴

Iako se u stručnim krugovima svojevremeno očekivalo da će nove vlasti u Beogradu, dominantno oličene u Srpskoj naprednoj stranci, usaglasiti i usvojiti spoljnopolitičku strategiju zemlje do toga, i pored periodičnih najava, nije došlo. Ipak, jasno je da se one pridržavaju nedvosmislene evropske agende i orijentacije, kao i da su opredeljene da unaprede odnose sa susedima, ali i sa pojedinim značajnijim akterima globalne politike (Ruska Federacija, SAD i Kina).

S druge strane, srpska javnost je i dalje izrazito rezervisana prema svakom pokretanju pitanja članstva zemlje u Severnoatlantskom savezu. Zvanični Beograd još uvek nije spreman da otvori široku unutrašnju javnu debatu po ovom pitanju. Naprotiv, ovo se pitanje pokreće tek od strane nekolicine manje uticajnih političkih partija poput Socijaldemokratske

³⁰ Videti rezultate jednog od poslednjih istraživanja javnog mnjenja u Srbiji - „Istraživanje: članstvo Srbije u EU podržava 59% građana“, *Beta*, Beograd, 8. maj 2015, Internet: <http://beta.rs/vesti/politika-vesti-srbija/2963-istrazivanje-clanstvo-srbije-u-eu-podrzava-59-odsto-gradjana>, 12/05/2015.

³¹ Igor Novaković, *Od četiri stuba spoljne politike do evropskih integracija: postoji li volja za strateško usmerenje spoljne politike Srbije?*, ISAC fond, Beograd, 2013, str. 37-48.

³² Dragan Đukanović, „Države Zapadnog Balkana i Zajednička spoljna i bezbednosna politika Evropske unije - između normativnog, deklarativnog i stvarnog“, *Godišnjak FPN*, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu, god. VIII, br. 12, Beograd, Decembar 2014, Beograd, 2014, str. 9-40.

³³ Ibidem.

³⁴ Ibidem.

stranke Srbije i Liberalno-demokratske partije. Srbija je, ipak, potpisala „Sporazum o individualnom akcionom planu partnerstva“ (IPAP), a pre desetak godina bio je potpisan i sporazum SOFA o prolasku trupa kroz Srbiju (2006).³⁵ Treba, međutim, napomenuti da ovo niti na bilo koji način ne ugrožava status jednostrano proklamovane srpske „vojne neutralnosti“ Srbije, koja je krajem 2007. godine bila proglašena u Narodnoj skupštini.

Odnosi između Srbije i NATO-a na određeni način su na testu imajući u vidu i krizu u Ukrajini i pokušaj Beograda da na određeni način balansira između različitih strana u ovom sukobu. Oni su posebno bitni imajući u vidu izrazito loše aktuelne odnose koje NATO ima sa Ruskom Federacijom. Javna diskusija i nametanje teme članstva Srbije u NATO-u svakako će biti aktuelizovano u narednih nekoliko godina, ali tek po okončanju procesa normalizacije odnosa sa vlastima u Prištini.

Srbija je tokom protekle tri godina pokušala unaprediti i odnose sa Ruskom Federacijom, ali i u njima postoje određeni vidovi osciliranja. I pored prošlogodišnje posete predsednika Ruske Federacije Srbiji - Vladimira Putina (*Владимир Путин*), u jeku nastojanja EU da utiču na Srbiju da uvede sankcije ovoj zemlji, činilo se da se saradnja umnogome osnažuje.³⁶ Međutim, objektivnijim uvidom može se reći da će Ruska Federacija u narednom periodu pokušati, više latentno, da utiče na preformulisanje *de facto* spoljnopolitičkog prioriteta Srbije, odnosno članstva u Evropskoj uniji. Inače, Ruska Federacija je početkom decembra jednostrano odustala od izgradnje pompezno i veoma dugo najavljivanih gasovoda „Južni tok“, a bez prethodnih konsultacija sa zvaničnim Beogradom, kao i drugim partnerima u ovom projektu.³⁷ Svaki pomen potencijalnog članstva Srbije, ali i drugih država Zapadnog Balkana u NATO-u, Rusija doživljava i percipira kao svojevrsnu pretnju nacionalnoj bezbednosti.³⁸

Sa Sjedinjenim Američkim Državama Srbija nije tokom protekle tri godine značajnije unapredila bilateralne odnose. Međutim, jasno je da postoji spremnost administracije u Vašingtonu da potpomogne Srbiju u njenom cilju postizanja punopravnog članstva u Evropskoj uniji. S druge strane, Kina Srbiju vidi kao veoma bitnu zemlju na novom „putu svile“, odnosno kao zemlju koja je veoma uticajna kada je reč o grupaciji šesnaest zemalja

³⁵ Zoran Vučinić, „Ustav Srbije i strane trupe“, *Politika*, 4. april 2015, Internet: <http://www.politika.rs/rubrike/Komentari/Ustav-Srbije-i-strane-trupe.lt.html>, 12/05/2015.

³⁶ Videti: Nenad Glišić, „Oslobođenje Beograda i jedna paradna poseta“, *Bilten - regionalni portal*, 20. oktobar 2014, Internet: <http://www.bilten.org/?p=2955>, 12/05/2015.

³⁷ „Za Rusiju je Južni tok ‘mrtav‘“, *RTV B92*, Beograd, 1. decembar 2014, Internet: http://www.b92.net/biz/vesti/svet.php?yyyy=2014&mm=12&dd=01&nav_id=931214, 12/05/2015.

³⁸ Erol Avdović, „Šef ruske diplomatije Lavrov za ‘Avaz’: Moskva protiv NATO-a na Balkanu“, *Dnevni avaz*, Sarajevo, 29. septembar 2014, Internet: <http://www.avaz.ba/clanak/138045/sef-ruske-diplomatije-sergej-lavrov-za-avaz-moskva-protiv-nato-a-na-balkanu>, 12/05/2015.

Centralne Evrope (CE 16).³⁹ Ovim je povodom u Beogradu bio održan i samit Kine i navedene skupine država polovinom decembra 2014. godine.⁴⁰ Na njemu je bilo ukazano na spremnost Kine da se unaprede infrastrukturni kapaciteti ne samo Srbije nego i čitave regije Jugoistočne i Centralne Evrope.⁴¹

Srbija je nakon 2012. godine osnažila vlastitu poziciju unutar multilateralnih foruma saradnje na jugoistoku Evrope.⁴² Kosovo, nakon dogovora vlasti u Beogradu i Prištini od 2012. godine, učestvuje u regionalnim forumima sa posebnim i usaglašenim vidom i načinom predstavljanja. Na taj način izbegnut je privremeni zastoj u vezi sa aktivnostima i efektima multilateralnih inicijativa u regionu.

Odnosi Srbije sa Hrvatskom su u blagoj stagnaciji. Sa Bosnom i Hercegovinom postoje određene naznake poboljšanja odnosa a sa druge strane, odnosi sa Crnom Gorom su veoma dobri na nivo dweju vlasti, ali bez suštinskog poboljšanja u smislu regulisanja otvorenih pitanja.⁴³ Odnosi sa Makedonijom su stabilni i izrazito dobri, osim tradicionalnog spora koji se tiče odnosa na relaciji Srpska pravoslavna crkva-Makedonska pravoslavna crkva.⁴⁴ Tokom protekle tri godine unapređeni su značajno i odnosi sa Mađarskom gde je postignut svakako najvidljiviji napredak, a posebno nakon usvajanja posebne deklaracije u parlamentu Srbije koja se tiče osude zločina počinjenih u pojedinim opštinama Vojvodine nakon Drugog svetskog rata prema pripadnicima tamošnjeg mađarskog življa.⁴⁵

U odnosima zvaničnog Beograda sa Rumunijom i Bugarskom dominiraju statusi vlaške i bugarske manjine u Srbiji, ali je bitno ukazati i da se na to nadovezuju i nastavljaju sporovi oko crkava i njihovog delovanja zbog izvesnih protivljenja Srpske pravoslavne crkve.⁴⁶ S druge strane, odnosi naše zemlje sa Albanijom najlošiji su u poređenju sa svim ostalim susedima. Sporadične i u najmanju ruku dvosmislene izjave o „prirodnoj“ / „autohtonoj“ Albaniji, koje neretko proteklih godina stižu iz zvanične Tirane, utiču na albansko stanovništvo ne samo na jugu Srbije, nego i u Makedoniji

³⁹ „Kina izdvaja 40 milijardi dolara za novi Put svile“, *Blic*, Beograd, 27. april 2015, Internet: <http://www.blic.rs/Vesti/Svet/554147/Kina-izdvaja-40-milijardi-dolara-za-novi-Put-svile>, 12/05/2015.

⁴⁰ „RTS: Samit 'Kina plus 16' u Beogradu“, RTS, Beograd, 16. decembar 2014, Internet: <http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/9/Politika/1775995/Samit+%22Kina+plus+16+%22+u+Beogradu.html>, 12/05/2015.

⁴¹ Ibidem.

⁴² Jelica Minić, Dragan Đukanović, Jasminka Kronja, *Regional cooperation in the Western Balkans - what next?*, European Movement in Serbia, 2014, pp. 4-5.

⁴³ Dragan Đukanović, Dragan R. Simić, Dragan Živojinović, „Serbia and its neighbors: continuity of old and/or new policy“, *Review of International Affairs*, Vol. LXIII, No. 1151, Belgrade, 2013, pp. 104-118.

⁴⁴ Ibidem.

⁴⁵ Ibidem.

⁴⁶ Ibidem.

i Crnoj Gori.⁴⁷ Postoje, takođe, i vidni pokušaji zvaničnog Berlina da se ovi odnosi između Beograda i Prištine poboljšaju, ali istovremeno vidljive su i brojne prepreke s tim u vezi.

Srbija se, bitno je napomenuti, tokom prvog polugođa tekuće 2015. godine pokazala kao veoma pouzdan predsedavajući Organizacijom za evropsku bezbednost i saradnju (OEBS). Iako je ovo razdoblje bilo prepuno izazova vezanih za krizu u Ukrajini, jasno je da je Srbija uspjela da u prvih šest meseci svog predsedavanja ukaže na činjenicu da je sposobna da predsedava ovom organizacijom. U tom smislu značajno je i da je Srbija u okviru Trojke saradivala sa Švajcarskom i Saveznom Republikom Nemačkom.

Bibliografija

- Avdović, Erol, "Šef ruske diplomatije Lavrov za 'Avaz': Moskva protiv NATO-a na Balkanu", *Dnevni avaz*, Sarajevo, 29. septembar 2014, Internet: <http://www.avaz.ba/clanak/138045/sef-ruske-diplomatije-sergej-lavrov-za-avaz-moskva-protiv-nato-a-na-balkanu>, 12/05/2015.
- „Dokumenti: DOS – Program za demokratsku Srbiju“, *Vreme*, Beograd, 19. avgust 2000, Internet: http://www.vreme.com/arhiva_html/502/10.html, 12/05/2015.
- Drašković, Vuk, *Kosovo*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2006.
- Đukanović, Dragan, „Države Zapadnog Balkana i Zajednička spoljna i bezbednosna politika Evropske unije – između normativnog, deklarativnog i stvarnog“, *Godišnjak FPN*, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu, god. VIII, br. 12, Beograd, Decembar 2014, Beograd, 2014, str. 9-40.
- Đukanović, Dragan, „Spoljnopolitičke orijentacije država Zapadnog Balkana: uporedna analiza“, *Godišnjak Fakulteta političkih nauka*, godina 4, broj, 4, Beograd, 2010, str. 295-313.
- Đukanović, Dragan, „Spoljnopolitičke orijentacije država Zapadnog Balkana: uporedna analiza“, op. cit., str. 295-313.
- Đukanović, Dragan, „Zapadni Balkan: od sukoba do evrointegracija“, *Godišnjak Fakulteta političkih nauka 2009*, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu, godina III, broj 3, Beograd, 2009, str. 497-508.
- Đukanović, Dragan, Lađevac, Ivona, „Definisanje spoljnopolitičkih prioriteta: slučaj Crne Gore“, u: Edita Stojić-Karanović i Slobodan Janković (urs), *Elementi strategije spoljne politike Srbije*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2008, str. 32-47.
- Đukanović, Dragan, Lađevac, Ivona, „Prioriteti spoljnopolitičke strategije Republike Srbije“, *Međunarodni problemi*, godina LXI, broj 3, Beograd, 2009, str. 343-364.

⁴⁷ „Rama: Nacionalno ujedinjenje Albanaca preko Evropske unije“, *Blic*, Beograd, 23. mart 2015, Internet: <http://www.blic.rs/Vesti/Politika/544686/Rama-Nacionalno-ujedinjenje-Albanaca-preko-Evropske-unije>, 12/05/2015.

- Đukanović, Dragan, Simić, Dragan R., Živojinović, Dragan, "Serbia and its neighbors: continuity of old and/or new policy", *Review of International Affairs*, Vol. LXIII, No. 1151, Belgrade, 2013, pp. 104-118.
- „Ekspozice saveznog ministra za inostrane poslove Gorana Svilanovića u Saveznoj skupštini SR Jugoslavije“, Beograd, 24. oktobar 2001.
- Glišić, Nenad, „Oslobođenje Beograda i jedna paradna poseta“, *Bilten – regionalni portal*, 20. oktobar 2014, Internet: <http://www.bilten.org/?p=2955>, 12/05/2015.
- „Istraživanje: članstvo Srbije u EU podržava 59% građana“, *Beta*, Beograd, 8. maj 2015, Internet: <http://beta.rs/vesti/politika-vesti-srbija/2963-istrazivanje-clanstvo-srbije-u-eu-podrzava-59-odsto-gradjana>, 12/05/2015.
- Ivanji, Andrej, „Kad kancelarka gleda na sat“, *Vreme*, br. 1107, Beograd, 25. avgust 2011, Internet: <http://www.vreme.com/cms/view.php?id=1007640>, 12/05/2015.
- „Kina izdvaja 40 milijardi dolara za novi Put svile“, *Blic*, Beograd, 27. april 2015, Internet: <http://www.blic.rs/Vesti/Svet/554147/Kina-izdvaja-40-milijardi-dolara-za-novi-Put-svile>, 12/05/2015.
- Koštnica, Vojislav, *Politička neutralnost ili Evropska unija*, Fond Slobodan Jovanović, Beograd, 2013.
- „Lideri NATO-a u završnoj deklaraciji Samita u Velsu poručili: Sa Crnom Gorom intenzivniji pregovori“, *NATO – Montenegro*, Podgorica, 8. septembar 2014, Internet: <http://www.natomontenegro.me/vijesti/95101/Lideri-NATO-a-u-završnoj-deklaraciji-Samita-u-Velsu-porucili-Sa-Crnem-Gorom-intenzivniji-pregovori.html>, 12/05/2015.
- Minić, Jelica, Đukanović, Dragan, Kronja, Jasminka, *Regional cooperation in the Western Balkans - what next?*, European Movement in Serbia, 2014.
- Novaković, Igor, *Od četiri stuba spoljne politike do evropskih integracija: postoji li volja za strateško usmerenje spoljne politike Srbije?*, ISAC fond, Beograd, 2013, str. 37-48.
- „Otvoreni pregovori o učlanjenju Srbije u EU“, *Deutsche Welle*, Berlin, 23. januar 2014, Internet: <http://www.dw.de/otvoreni-pregovori-o-u-%C4%8Dlanjenju-srbije-u-eu/a-17376392>, 12/05/2015.
- Petrović, Dragan i Đukanović, Dragan, *Stubovi spoljne politike Srbije – EU, Rusija, SAD i Kina*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2012.
- „Prvi sporazum o principima koji uređuju normalizaciju odnosa“, Brisel, 19. april 2013, Internet: http://ceas-serbia.org/root/images/Prvi_sporazum_o_principima_koji_ure%C4%91uju_normalizaciju_odnosa.pdf, 12/05/2015.
- „Rama: Nacionalno ujedinjenje Albanaca preko Evropske unije“, *Blic*, Beograd, 23. mart 2015, Internet: <http://www.blic.rs/Vesti/Politika/544686/Rama-Nacionalno-ujedinjenje-Albanaca-preko-Evropske-unije>, 12/05/2015.
- „RTS: Samit 'Kina plus 16' u Beogradu“, RTS, Beograd, 16. decembar 2014, Internet: <http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/9/Politika/1775995/Samit+%22Kina+plus+16%22+u+Beogradu.html>, 12/05/2015.
- „Savetodavno mišljenje Međunarodnog suda pravde o Kosovu: odlomci“, 2010, Internet: www.fbd.org.rs/%2Fanalize%2FANALIZE%25202010%2FMSP%2520O%2520KOSOVU%2520%2520skraceni%2520prevod.doc&ei=glxjVdy-BMGqsgGwkYKgAw&usq=AFQjCNEIwcpHbEYwZiKd8BAi-YJhcmrUQ&bvm=bv.93990622.d.bGQ, 12/05/2015.

- „Spoljnopolitički prioriteti Crne Gore”, Vlada Crne Gore, Podgorica, 2007, Internet: <http://www.mvpei.gov.me/ministarstvo/spoljno-politicki-prioriteti,12/05/2015>.
- „Srbi sa severa Kosova na barikadama, večeras blokirali Jarinje i Brnjak”, *Blic*, 15. septembar 2012, Internet: <http://www.blic.rs/Vesti/Politika/277152/Srbi-blokirali-jedinicu-Kfora-kod-Leposavica,12/05/2015>.
- „Sveobuhvatni predlog za rešenje statusa Kosova”, UNOSEK, Beč, 2007, Internet: <http://www.kuvendikosoves.org/common/docs/Sveobuhvatapredlogza.pdf,12/05/2015>.
- „Šta nas tačno očekuje: Berlin poslao novih 11 uslova”, *Večernje novosti*, Beograd, 9. decembar 2014, Internet: <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/politika/aktuelno.289.html:523437-STA-SE-OD-NAS-TACNO-OCEKUJE-Berlin-poslao-novih-11-uslova,12/05/2015>.
- Vekarić, Vatroslav, *Foreign Policy in Transition: Serbia and Montenegro, Southeastern Europe and the changing nature of international relations*, Institute of International Politics and Economics, Belgrade, 2005.
- Vučinić, Zoran, „Ustav Srbije i strane trupe”, *Politika*, 4. april 2015, Internet: <http://www.politika.rs/rubrike/Komentari/Ustav-Srbije-i-strane-trupe.lt.html,12/05/2015>.
- „Za Rusiju je Južni tok ‘mrtav’”, *RTV B92*, Beograd, 1. decembar 2014, Internet: http://www.b92.net/biz/vesti/svet.php?yyyy=2014&mm=12&dd=01&nav_id=931214,12/05/2015.

Dragan Đukanović, PhD

FOREIGN POLICY POSITIONING OF THE REPUBLIC OF SERBIA (FRY/SME) FROM 1992 TO 2015

ABSTRACT

This work is dedicated to the analysis of various foreign policy challenges Serbia has encountered since the breakup of the former “Socialist” Yugoslavia (1992) to the present. In this sense, the author is going through certain stages that failed to point out the most important challenges that followed the formulation and implementation of foreign policy goals. He also concluded that in the analyzed period there were no specific formulation of foreign policy goals and priorities of Serbia.

At the end of this article, the author underlines that Serbia has managed to a given extent, to improve its image thanks to chairmanship to the Organization for Security and Co-operation in Europe during 2015.

Key words: Serbia, foreign policy, the European Union, priorities, foreign policy goals.

UDK: 341.232(497)
Biblid 0543-3657, 66 (2015)
God. LXVI, br. 1158-1159, str. 128-142
Izvorni naučni rad
Primljen: 7. jul 2015.

Marina JOVIĆEVIĆ¹

Regionalna saradnja na Balkanu, od devedesetih do danas – uticaj Evropske unije

SAŽETAK

Na početku rada predstavljene su informacije o teritoriji zemalja u regionu Balkana i njihovim međusobnim odnosima, a razmatraju se i mogućnosti za formiranje regionalnog identiteta. U drugom delu rada predložen je proces razvoja regionalne saradnje na Balkanu, koji započinje kratkim pregledom prvih oblika regionalne saradnje, koji se razvijaju još u 19. veku a okončava se sa postkonfliktim regionalnim pristupom Evropske unije, sredinom devedesetih. U trećem delu rada predstavljen je elaborativniji pregled prvih regionalnih inicijativa koje na Balkanu uspostavljaju ključni akteri međunarodne zajednice, a posebno je objašnjena uloga Evropske unije u tom procesu. U četvrtom delu navode se informacije o novom procesu regionalne saradnje, koji podržavaju Evropska komisija i neke od država članica Evropske unije, a čiji je cilj uspostavljanje boljeg povezivanja u balkanskom regionu. U poslednjem delu rada daje se procena dosadašnjih dostignuća regionalne saradnje na Balkanu, sa osnovnim procenama za budućnost, u srednjeročnom roku.

Ključne reči: regionalna saradnja, Balkan, Jugoistočna Evropa, Evropska unija, Evropska komisija, Pakt stabilnosti za JIE, Savet za regionalnu saradnju, ZB6, Berlinski proces.

Balkan ili Jugoistočna Evropa?

Balkansko poluostrvo, po kome čitavo područje nosi ime Balkan, s jedne strane jeste homogeno jer se geografski odnosi na krajnji jugoistok, uslovno

¹ Dr Marina Jovićević, ambasador, v.d. pomoćnika ministra za EU, Ministarstvo spoljnih poslova Republike Srbije, Beograd, e-mail: makijov@yahoo.com.

Pogledi izneti u radu predstavljaju lični stav autora, a ne Ministarstva spoljnih poslova Republike Srbije.

rečeno periferiju Evrope, gde krajnju granicu ovog geografskog područja, koje u širem smislu obuhvata jedanaest država,² ka jugu među Jadransko more.³ S druge strane, radi se o vrlo heterogenom području, u geopolitičkom smislu, jer ga odlikuje izuzetna kompleksnost u kojoj su etničke, verske, ideološke, vojne razlike vekovima unazad stvarale okolnosti koje su vodile sukobima većih ili manjih razmera. Poslednjih decenija, ovo područje naziva se Zapadni Balkan ili Jugoistočna Evropa, što podrazumeva zemlje bivše Jugoslavije, bez Slovenije, ali uz uključivanje Albanije. Unazad par godina pojavio se i novi entitet Kosovo*,⁴ čiji status nije rešen, a koje kao nezavisnu državu priznaje većina članica Evropske unije i zemalja regiona.

Mada se do II svetskog rata znatno češće koristio izraz Balkan, od kraja devedesetih umesto termina Balkan koristio se pretežno termin Jugoistočna Evropa. U suštini, u pitanju je pokušaj formiranja pozitivnog međunarodnog identiteta, jer je, zbog tragičnih konflikata devedesetih, pojam Balkan uglavnom upotrebljavan u negativnom i stigmatizovanom kontekstu, pa je u skladu sa pokušajem novog brendiranja bilo potrebno koristiti i novo ime.⁵ Ne treba isključiti ni uticaj blokovske podele, gde je jedan deo zemalja, osim Jugoslavije, pripadao Istočnom bloku, pa je u sklopu analize uticaja Rusije njena interesna sfera u Evropi deljena na istočno-centralnu i jugo-istočnu, koja je obuhvatala područje Balkanskog poluostrva, što se zadržalo i kroz literaturu.⁶

Pokušaj izgradnje jugoistočnog evropskog identiteta na račun balkanskog identiteta išao je ruku pod ruku sa talasom novog regionalizma koji je zapljusnuo Balkan nakon okončanja sukoba devedesetih godina, kroz uspostavljanje brojnih formi regionalne integracije o kojima će kasnije biti više reči. Svakako da je i u kontekstu evropske integracije i perspektivne budućnosti regiona, kako je tada izgledalo, u odnosu na članstvo u Evropskoj uniji, bilo oportunistički definisati se kao jugoistočni Evropljanin nego kao Balkanac, što je podrazumevalo pežorativno određivanje. Upitno je da li uopšte postoji zajednički identitet, i ako ga ima, na čemu se zasniva.

Geografska bliskost, zajednička jezička osnova kod većine i kulturno nasleđe, porodični obrasci, popularna kultura, slični politički i društveni

² Albanija, Grčka, Rumunija, Bugarska, Turska, Srbija, Crna Gora, Hrvatska, BiH, Makedonija i Slovenija.

³ O Balkanu, videti više u: Jovan Cvijić, *Balkansko poluostrvo i južnoslovenske zemlje* (Beograd: Državna štamparija Kraljevine SHS, 1922).

⁴ „Ovaj naziv je bez prejudiciranja statusa i u skladu je sa Rezolucijom Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija 1244 i mišljenjem Međunarodnog suda pravde o deklaraciji o nezavisnosti Kosova“.

⁵ Dimitar Bechev, „Contested Borders, Contested Identity: The Case of Regionalism in South East Europe“, *Journal of Southeast Europe and the Black Sea Studies*, Volume 4, Number 1 (Winter 2004): pp. 77-96.

⁶ O Balkanu i okolnostima koje su definisale njegov imidž u svetu videti u: Maria Todorova, *Imagining of Balkan*, 2nd ed. (Oxford: Oxford University Press, 2009).

modeli, nisu se pokazali kao dovoljan osnov za izgradnju pozitivističkog pristupa i osećaja zajedništva na Balkanu, tako da se o balkanskom identitetu moglo govoriti pre u negativnoj nego pozitivnoj konotaciji. Otuda i potreba Slovenije i Hrvatske da se identifikuju sa zemaljama koje pripadaju Evropi, a ne Balkanu, koji se češće vezivao za istok i Orijent i time ukazivao na nešto mračno i primalno.⁷ Sama Evropa dobrano je potpomagala podeljenost na Balkanu, što implicira zaključak da „politička identifikacija regiona nije proizašla iz nekog internog osećaja „regionalnog identiteta“, nego iz spoljnog odnosa prema politički nestabilnoj i slaboj oblasti Balkana“.⁸ Određena homogenizacija unutar uže balkanske grupe zemalja istog govornog područja⁹, koje može voditi kreiranju pozitivnog zajedničkog identiteta, poslednjih godina činila se izglednija jer su napravljeni određeni koraci u cilju uspostavljanja poverenja i pomirenja; zemlje su demokratski i ekonomski stabilizovane i sve teže istom cilju – evropskim integracijama.¹⁰

Proces građenja regionalne saradnje na Balkanu

Mada se regionalna saradnja na Balkanu gotovo po pravilu razmatra u kontekstu novog talasa regionalizma do koga dolazi pod uticajem međunarodne zajednice, naročito Evropske unije, u formi projekta za izgradnju mira devedesetih godina nakon međuetničkih sukoba, regionalna saradnja na ovom području započinje kada i u ostatku Evrope, u XIX veku, nakon stvaranja nezavisnih nacionalnih država i oslobađanja od vlasti Habsburške monarhije i Otomanskog carstva. Međutim, za razliku od Evrope, koja se ujedinjavala u carinske unije i težila liberalizaciji tržišta, na Balkanu su prvi savezi uglavnom bili vojno-odbrambenog tipa, kakvi su Prvi balkanski savez¹¹ i Drugi balkanski savez.¹² Prva konkretna integracija bilo je formiranje Države Slovenaca, Hrvata i Srba i neposredno potom Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, 1918. godine, koja je menjajući u više

⁷ Više o balkanskom identitetu videti u: Dimitar Bechev, nav. članak, str. 77-96, kao i u: Dimitar Bechev, “Carrots, sticks and norms: the EU and regional cooperation in Southeast Europe”, *Journal of Southern Europe and the Balkans*, Volume 8, Number 1, (April 2006): rr. 27-43.

⁸ *Izveštaj o humanom razvoju Srbije 2008. Regionalna saradnja* (Beograd: UNDP Srbija, 2008).

⁹ Hrvatska, BiH, Srbija i Crna Gora.

¹⁰ Jovan Teokarevic, Milan Simurdic, *Review of Relations in the Region. 10 years of Normalisation of Relations – First Decade of the Igman Initiative, Policy Paper* (Novi Sad: Center for Regionalism, May 2010).

¹¹ Uspostavljen 1866-67 godine, obuhvatao Srbiju, Crnu Goru, Grčku, Rumuniju, kao i programe saradnje i ujedinjenja sa slovenskim narodima pod turskom i austro-ugarskom vlašću.

¹² Formiran uoči Prvog balkanskog rata, kao priprema za rat sa Turskom, obuhvatao mrežu bilateralnih ugovora Srbije sa Bugarskom, Grčkom, Crnom Gorom i ugovor između Bugarske i Grčke.

navrata ime¹³ i društveno i ekonomsko uređenje, opstala do 1992. godine. Tokom XX veka bilo je više pokušaja uspostavljanja balkanske saradnje, od kojih su vredne pomena četiri Balkanske konferencije, koje su izrodile Balkansku antantu¹⁴ (1934-1940), ali i brojne inicijative o funkcionalnoj saradnji na Balkanu u oblasti intelektualnog zbližavanja, saobraćaja, socijalnim i higijenskim pitanjima, privredi, ekonomiji, industriji, trgovini, ukidanju viza, usaglašavanju pozitivnog prava i dr., kao i Drugi balkanski savez (1953-1955). U periodu nakon II svetskog rata, a neposredno pre izbivanja sukoba u bivšoj Jugoslaviji (1988-1990) u više navrata organizovani su sastanci ministara spoljnih poslova balkanskih zemalja.¹⁵ Suživot u zajedničkoj državi, pod komunističkim režimom, mada je okončan krvavim sukobima, imao je svoje pozitivne posledice u formiranju sličnih političkih kultura i ekonomskih sistema, tako da su i prepreke sa kojima se region u posleratnom periodu suočava donekle slične.¹⁶

Nakon urušavanja Istočnog bloka u Evropi se javlja novi talas regionalizacije, usmeren uglavnom na regionalnu saradnju sa ciljem približavanja evropskim integracijama. Tako nastaje jedan broj regionalnih organizacija u kojima Jugoslavija uzima učešća, kao što su Centralno-evropska inicijativa, Crnomorska ekonomska saradnja, Jadransko-jonska inicijativa ili Dunavska komisija, ali ova saradnja neće imati veće domete u odnosu na region Balkana.¹⁷

U međuvremenu, dolazi do fragmentacije Jugoslavije i lančanih međuetničkih sukoba koji traju do druge polovine devedesetih, nakon čega se, od strane međunarodne zajednice, uglavnom Evropske unije i njenih članica, indukuje osnivanje namenskih regionalnih inicijativa čiji je osnovni cilj uspostavljanje mira, poverenja i tolerancije na politički i bezbednosno trusnom Balkanu. Ovaj proces teče paralelno sa Procesom stabilizacije i pridruživanja (PSP), koji Evropska unija pokreće 1999. godine.¹⁸ Njime se formalizuje politika Evropske unije prema Balkanu, vođena od 1996. na bazi tzv. „regionalnog pristupa“,¹⁹ koji je uključio i

¹³ Kraljevina Jugoslavija, Demokratska Federativna Republika Jugoslavija, Federativna Narodna Republika Jugoslavija, Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija, Savezna Republika Jugoslavija

¹⁴ Rumunija, Jugoslavija, Grčka i Turska.

¹⁵ Videti više u: Duško Lopandić, Jasminka Kronja, *Regionalne inicijative i multilateralna saradnja na Balkanu* (Beograd: Evropski pokret u Srbiji, 2010).

¹⁶ Othon Anastasakis, Vesna Bojicic-Dzelilovic, *Balkan regional cooperation and European integration* (London: The London School of Economics and Political Science, Hellenic Observatory, The European Institute, July 2002).

¹⁷ Duško Lopandić, "Regional Initiatives in South Eastern Europe: an Assessment" (paper presented at International Conference Restructuring Stability and Development in Southeastern Europe, Volos, Greece, 2001).

¹⁸ http://ec.europa.eu/enlargement/index_en.htm

¹⁹ Videti, između ostalog, u: Malinka Ristevska Jordanova, *Regional Cooperation in the Balkans 1996-2008*, in *Dialogues. Ownership for Regional Cooperation in the Western Balkan*

princip uslovljavanja evropskih integracija sprovođenjem efektivne regionalne saradnje. PSP je imao za cilj da regionu pomogne da se putem efikasnih instrumenata koje uvodi Evropska unija obezbedi regionalna i ekonomska stabilizacija, uz perspektivu potpisivanja Ugovora o stabilizaciji i pridruživanju sa EU, kada se ispune predviđeni uslovi.²⁰ U ovom kontekstu, znači, uz spoljnu asistenciju, kreće polako uspostavljanje brojnih regionalnih oblika saradnje, dok se manji deo osniva u dogovoru samih zemalja regiona.

Kraj ratova i početak pomirenja kroz mehanizme regionalne saradnje

Po okončanju rata u Bosni i Hercegovini, 1995. godine i potpisivanja Dejtonskog mirovnog sporazuma, dva stabilizirajuća hegemoni uključuju se u mirovni proces na Balkanu inicirajući 1996. godine Proces Rojamon (*Royamont*) (Evropska unija) i Inicijativu za saradnju u jugoistočnoj Evropi, poznatu kao *SECI* (SAD), pokušavajući da stvore klimu u kojoj će se zemlje regiona u subregionalnom formatu izneti sa izazovima nastalim nakon sukoba na političkom, ekonomskom i društvenom planu.²¹ Jedan od razloga bio je i da se Srbija, žestoko anatemisana nakon ratova, reintegriše u regionalne i evropske strukture.²² Ujedinjavanjem ova dva regionalna projekta, koji su se borila za primat a suštinski tekla paralelno, formiraće se Pakt stabilnosti za JIE.²³

Uspostavljanje Pakta, na inicijativu tadašnjeg Predsedavajućeg Evropske unije - Nemačke 1999. godine, bio je prvi konkretan korak ka suštinskoj regionalnoj saradnji. Osnovni cilj Pakta bio je da poveže zemlje regiona, da im pomogne da definišu zajedničke prioritete za sprovođenje neophodnih reformi, kao i da okupi i podstakne međunarodne donatore da pomognu razvoj regiona i napredak u procesu evropskih i evro-atlantskih integracija. Pod okriljem Pakta formirano je 27 inicijativa i radnih grupa, od kojih je većina i danas aktivna.²⁴ Pakt je, uz Evropsku uniju i deo njenih članica, doprineo

Countries, edited by Michael Weichert (Berlin: Friedrich-Ebert-Stiftung, June 2009), rr. 53-78.

²⁰ Milica Delević, "Regional cooperation in the Western Balkans", *Chaillot Paper*, No. 104 (July 2007), videti i: Jasminka Kronja, Duško Lopandić, "Regional Cooperation in Southeast Europe and the European Integration Process - Searching for Necessary Complementarity" (paper presented at debate entitled Regional Cooperation and European Integration, organized by European Movement in Serbia and Fridrich Ebert Foundation in Belgrade on 6 June 2012).

²¹ Sophia Clément, "Subregionalism in South Eastern Europe", in *Regionalism in the Post-Cold War*, edited by Stephen C. Calleya. (Aldershot: Ashgate, 2000), rr. 81-82.

²² Andrew Cottey, "Sub-regional Cooperation in Europe: An Assessment", *Bruges Regional Integration & Global Governance Papers*, 3/2009 (UNU/CRIS, College of Europe, 2009).

²³ Svetlozar Andreev, "The Quality of Sub-Regional Cooperation and the Expanding EU: The Balkans and the Black Sea Area in a Comparative Perspective" (Sofia: Sofia University, 2007-8).

²⁴ Transportna opservatorija, Regionalni centar za kontrolu malog i lakog naoružanja, Regionalni centar za borbu protiv prekograničnog kriminala koji je transformisan u

usaglašavanju veoma značajnih multilateralnih sporazuma - Sporazuma o slobodnoj trgovini - CEFTA 2006,²⁵ Ugovora o energetske zajednici jugoistočne Evrope,²⁶ Sporazuma o uspostavljanju zajedničkog evropskog vazduhoplovnog područja, kao i Memoranduma o razvoju osnovne saobraćajne mreže u regionu koji treba da preraste u Ugovor o transportnoj zajednici. S obzirom da je Pakt uspostavljen sa određenim ciljem, koji je, po nekim ocenama, ispunjen onog trenutka kada su sve zemlje Balkana potpisale Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju, odnosno da je pokazao da Evropska unija ima kapacitet za rešavanje kriza, krenulo se u razmatranje na koji način osnažiti regionalnu strukturu i prebaciti veću odgovornost na zemlje regiona. To 2006. vodi ka odluci da se umesto Pakta uspostavi Savet za regionalnu saradnju, sa takozvanim „regionalnim vlasništvom“.²⁷

Savet za regionalnu saradnju od 2008, kada je preuzeo funkciju od Pakta, deluje komplementarno sa Procesom saradnje u jugoistočnoj Evropi.²⁸ Mada je Proces osnovan 1996. godine, pun uzlet doživljava od 2000. godine kada se usvaja ključni dokument koji definiše ciljeve i aktivnosti Procesu - Povelja o dobrosusedskim odnosima, stabilnosti, bezbednosti i saradnji u JIE.²⁹ Proces je kao glavni regionalni forum za politički dijalog zemalja članica na najvišem nivou i političko usmeravanje saradnje u oblastima od zajedničkog interesa od

---

Regionalni centar za sprovođenje zakona u JIE, Inicijativa za borbu protiv organizovanog kriminala, Regionalni centar za borbu protiv korupcije, Inicijativa za elektronsku JIE, Inicijativa za prevenciju i delovanje u slučaju katastrofa, Regionalni centar za migracije, azil i vize, Centar za kontrolu naoružanja i konverziju odbrane, Inicijativa za reformu obrazovanja, Međunarodna komisija za sliv reke Save, Asocijacija šefova policija JIE, Proces saradnje na Dunavu, Program za implementaciju sporazuma Otvoreno nebo, Zdravstvena mreža JIE, Centar za bezbednosnu saradnju, Inicijativa za borbu protiv organizovanog kriminala i dr.

²⁵ Više o CEFTA videti u: Vojislav Baić, Miroslav Zdravković, „CEFTA 2006 - Limits and Opportunities“, in *Dialogues. Ownership for Regional Cooperation in the Western Balkan Countries*, edited by Michael Weichert (Berlin: Friedrich-Ebert-Stiftung, June 2009), pp. 101-116.

²⁶ Više o Energetske zajednici videti u: Ana-Maria Boromisa, „Traditional Solutions in the Traditional Sector - (Un)expected Outcomes“, in *Dialogues. Ownership for Regional Cooperation in the Western Balkan Countries*, edited by Michael Weichert (Berlin: Friedrich-Ebert-Stiftung, June 2009), pp. 117-129.

²⁷ Više o dometima Pakta videti u: Erhard Busek, „Responding to crisis on our doorsteps - The Stability Pact and Regional Co-operation in South Eastern Europe: Achievements, shortcomings and lessons for future“, in *From Stabilization to Integration. The Stability Pact for South Eastern Europe*, edited by Erhard Busek, Björn Kühne (Wien-Koeln-Weimar: Boehlau, 2010), pp. 255-266.

²⁸ Članice Procesu su: Albanija, BiH, Bugarska, Crna Gora, Grčka, Hrvatska, Makedonija, Moldavija, Rumunija, Slovenija, Srbija i Turska, više o Procesu videti u: Charalambos Tsardanidis, *New Regionalism in South Eastern Europe: the Case of South-Eastern European Cooperation Process (SEECP)*, http://www.seedcenter.gr/projects/MNE/1stconf/1stconf_papers/tsardanidis1.pdf.

²⁹ Tekst Povelje dostupan na: <http://kenny2.bnet.hr/mingorp.hr/UserDocsImages/zakoniugovorieng/SEECP-Charter.pdf>

početka predstavljao svojevrsni „glas regiona“, tako da je povezivanjem ova dva regionalna formata stvorena političko-funkcionalna osovina koja je trebalo da učvrsti i konkretnije postavi pravac regionalne saradnje. Savet je, kao i Pakt, bio usmeren ka konkretnim oblastima saradnje: ekonomskom razvoju (regionalna trgovina, domaće i strane investicije, posebno primena multilateralnog sporazuma *CEFTA*), infrastrukturi (saobraćajna infrastruktura sa fokusom na glavne koridore JIE; energija (uključujući i gas), vazdušni prostor, zaštita životne sredine, elektronska JIE), pravosuđu i unutrašnjim poslovima (borba protiv organizovanog kriminala i korupcije), saradnji u sektoru bezbednosti (konverzija odbrane i reforma sektora bezbednosti), jačanju ljudskog potencijala (podrška reformama i uključivanju u evropske tokove u oblasti obrazovanja, naučno-tehnoloških istraživanja) i parlamentarnoj saradnji.³⁰

Zahvaljujući Paktu za stabilnost i potom Savetu za regionalnu saradnju, uspostavljena je čitava mreža raznovrsnih institucija regionalne saradnje, koje su uključivale i aktere koji nisu iz državnih struktura, uz značajno angažovanje nevladinog sektora. Savet je nastavio saradnju sa inicijativama osnovanim pod okriljem Pakta, koju je ojačao uspostavljanjem koordinacije i sa regionalnim inicijativama van tog okvira, odnosno sa ukupno 45 raznovrsnih inicijativa.³¹ Osnivanje Saveta obezbedilo je, na određeni način, nedostajući Sekretarijat za Proces saradnje u jugoistočnoj Evropi, koji je uprkos svim regionalnim turbulencijama uspevao da se očuva i da ojača obezbeđujući efikasan dijalog na najvišem nivou i u oblastima od interesa, koje bi definisao Predsedavajući, po principu rotacije. Savet je uspeo da se u prvih pet godina postojanja nametne kao najvažniji predstavnik regiona na međunarodnoj i evropskoj sceni, postizujući određeni napredak u funkcionalnoj programski orijentisanoj saradnji u regionu.³²

Međutim, ako realno sagledamo njegov učinak, nakon tih početnih godina funkcionisanja, moramo se složiti sa ocenom da se „Savet, pod tehničko-birokratskom upravom, sa smanjenim finansijskim prilivom, bori za svoj legitimitet, kredibilitet, uticaj i smer delovanja“.³³ Na to ukazuje

³⁰ O transformaciji Pakta u Savet videti u: Björn Kühne, „Transforming the Stability Pact into a “regionally owned” Regional Cooperation Council”, in *From Stabilization to Integration. The Stability Pact for South Eastern Europe*, edited by Erhard Busek, Björn Kühne (Wien-Koeln-Weimar: Boehlau, 2010), pp. 245-254. O strukturi, članicama, aktivnostima i radu Saveta videti na: www.rcc.int.

³¹ Spisak svih regionalnih inicijativa dat je u okviru „Regional Cooperation Council - Strategy and Work Programme - 2014-2016“, annex III „Overview of Regional Initiatives and Task Forces in SEE“.

³² Jasminka Kronja, Duško Lopandić, „Regional Cooperation in Southeast Europe and the European Integration Process – Searching for Necessary Complementarity“ (paper presented at debate entitled Regional Cooperation and European Integration, organized by European Movement in Serbia and Fridrich Ebert Foundation in Belgrade on 6 June 2012).

³³ Paul Stubbs, Christophe Solioz, „Regionalisms in South East Europe and Beyond“, in *Towards Open Regionalism in South East Europe*, edited by Paul Stubbs, Christophe Solioz (Baden-Baden: Nomos, 2012), 28.

njegova orijentisanost ka projektnim inicijativama, koje ne iziskuju previše sredstava i koje se uspostavljaju na bazi tehničkih i slabih sporazuma, što svakako jeste pomak ali nije suštinski.³⁴

Masovno spominjano „regionalno vlasništvo“ uglavnom se pokazalo kao floskula koja je bila nužna da se napravi otklon od dotadašnjeg načina upravljanja regionalnom saradnjom od strane Evropske unije, za vreme Pakta, jer je i u okviru Saveta za regionalnu saradnju zadržan veliki uticaj Evropske komisije i dela članica Evropske unije i drugih zemalja koje izdvajaju sredstva za rad i projekte Saveta a time stiču i pravo odlučivanja. Sama činjenica da Savet i dalje ima praktično isti broj članica kao i Pakt³⁵, te da je u Odboru zastupljeno čak 27 članica, koje donose odluke, najbolje govori o mogućnostima da članice iz regiona upravljaju regionalnom saradnjom. Sam Sekretarijat, koji se nalazi u Sarajevu, jeste regionalno vlasništvo jer osoblje dolazi isključivo iz članica Saveta iz regiona, uz zadržavanje osnovnog regionalnog balansa.

Od 2013. godine, kada je na čelo Saveta za regionalnu saradnju došao Goran Svilanović znatno je povećana vidljivost Saveta a naročito efektivnost njegovog rada, što se odrazilo i na povećanje finansijske podrške Evropske komisije, koja sada učestvuje u budžetu Saveta sa preko tri miliona evra godišnje.³⁶

Značajan uticaj u pozitivnom smislu na saradnju u regionu imali su i programi Evropske unije, od prekogranične saradnje,³⁷ preko regionalnih institucija, kakva je na primer Regionalna škola za javnu administraciju, do saradnje evroregiona³⁸ i saradnje u okviru makro-regionalnih strategija - Strategije EU za dunavski region i Strategije EU za jadransko-jonski region, u kojima zajedno sa državama članicama EU učestvuje i deo balkanskih zemalja.

Procesi usmereni na jačanje povezanosti na Balkanu

Evropska komisija nije se zadržala samo na konceptu regionalne saradnje koji se sprovodi kroz Savet za regionalnu saradnju i kroz saradnju u okviru evropskih makroregionalnih strategija, već je zajedno sa Crnom Gorom razmotrila i mogućnost formiranja određene uže forme saradnje na Balkanu, sa ciljem da se regionalna saradnja učini efikasnijom i usmeri na konkretne

³⁴ Ibid.

³⁵ 47 članova.

³⁶ Što je za preko 300% više nego u prvim godinama rada Saveta za regionalnu saradnju.

³⁷ Videti više u npr. Jens Bastian, "Cross-border cooperation in the Western Balkans: roadblocks and prospects", *Transconflict* (March 2010).

³⁸ Christophe Solioz, Paul Stubbs, "Emergent regional co-operation in South East Europe: "open regionalism"?", *Southeast European and Black Sea Studies*, Vol. 9, Nos. 1-2 (March-June 2009): pp. 1-16.

projekte. Tako je formalno Crna Gora, nakon konsultacija sa EK, u aprilu 2013. godine, predstavila predlog o formiranju nove regionalne grupe, tzv. „Balkanske šestorke plus dva“, koja je trebalo da obuhvati Albaniju, Bosnu i Hercegovinu, Crnu Goru, Kosovo*, Makedoniju i Srbiju („ZB6“ ili „G6“). Ključni cilj ove inicijative bilo je ubrzanje procesa evropskih integracija regiona, a bilo je planirano da se saradnja ostvaruje i sa drugim regionalnim integracijama na Balkanu, kao i da sastancima, makar u početku, prisustvuju i generalni sekretar Saveta za regionalnu saradnju i tadašnji komesar za proširenje i politiku prema susedima Evropske unije. Ovaj predlog sačinjen je prvenstveno po uzoru na model funkcionisanja nordijske saradnje, kao i prema modelu saradnje zemalja Beneluksa i Višegradske grupe. Predlagalo se da se politička saradnja odvija na nivou predsednika vlada i ministara spoljnih poslova, dok bi parlamentarna saradnja bila ostvarena kroz formiranje parlamentarnog foruma koji bi obuhvatio po 10 predstavnika iz svake od članica grupe, znači ukupno 60, koji bi bio logični nastavak Cetinjskog parlamentarnog foruma. Kao oblasti saradnje identifikovani su konkretni predlozi kao što su veća mobilnost u regionu, uspostavljanje unifikovanih pravila za zaštitu na radu, saradnja u oblasti obrazovanja i socijalne zaštite, u oblasti nauke i istraživanja, zaštiti životne sredine i održivom razvoju, zajednički nastup na trećim tržištima, jačanje socijalne kohezije, borba protiv organizovanog kriminala i korupcije i dr.³⁹

Ova inicijativa u predloženoj formi nikada nije zaživela, ali je zato, da tako kažemo, vaskrsela kada je na predlog, tada već odlazećeg komesara za proširenje, Štefana Filea 10. jula 2014. godine u Kotoru održan neformalni sastanak ministara spoljnih poslova Balkana, na kome je usvojen dokument koji je pripremila Evropska komisija o „Ojačanoj saradnji u okviru Procesu stabilizacije i pridruživanja“.⁴⁰ To je bio prvi korak u uspostavljanju novog pristupa u regionalnoj saradnji, koji su podstakli kako Evropska komisija tako i neke od najznačajnijih država članica EU. Ključni sastanak u ovom procesu održan je, na inicijativu nemačke kancelarke Angele Merkel, 28. avgusta 2014. godine u Berlinu,⁴¹ a cilj ovog Samita posvećenog Zapadnom Balkanu bio je postizanje zajedničkog dogovora o jačanju regionalne saradnje na ZB i utvrđivanje četvorogodišnjeg okvira (2014-2018) za rešavanje preostalih otvorenih pitanja u regionu. Razgovaralo se o četiri osnovne teme - evropskom putu ZB, jačanju regionalne saradnje kao osnove evropskog puta ZB, dobrom upravljanju i povećanju prosperiteta ZB kroz jačanje

³⁹ Non paper on the new concept of joint performance of the Western Balkan countries aimed at intensifying EU integration (Western Balkan Six - G6), April 2013, Ministry of Foreign Affairs of Montenegro.

⁴⁰ http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-14-481_en.htm

⁴¹ Učestvovali su predsednici vlada, ministri spoljnih poslova i ministri ekonomije Albanije, Bosne i Hercegovine, Hrvatske, Kosova*, Makedonije, Crne Gore, Srbije, Slovenije, Austrije, Francuske, kao i predstavnici Evropske komisije.

održivog ekonomskog rasta. Jedan od bitnih zaključaka „Berlinske konferencije“ bio je da ciljeve treba realizovati putem jasno utvrđenih regionalnih projekata koji bi bili realizovani u preciziranim vremenskim rokovima a uz finansijsku pomoć EK i država članica EU. Usledio je Neformalni sastanak ministara spoljnih poslova i ekonomije „ZB6“ održan na marginama 69. zasedanja GS UN u Njujorku 23. septembra 2014. godine, na kome je tadašnji evropski komesar za proširenje Š. File predstavio koncept dokumenta: „Povezivanje na ZB“ (“*Connectivity in the Western Balkans*”), koji se odnosio na definisanje prioriteta saradnje regiona zapadnog Balkana u perspektivi, sa posebnim akcentom na projekte koji bi se mogli brzo realizovati, kao i na veće energetske i infrastrukturne projekte.

Potom se intenzivno ubrzava dinamika sastanaka i događaja u formatu tzv. Zapadnobalkanske šestorke (ZB6), koja sada postaje pripremni segment za samite koji će se do 2018. godine održavati u okviru tzv. „Berlinskog procesa“ (nakon Berlina, u kome je započet četvorogodišnji proces, domaćin 2015. je Austrija, a potom 2016. Francuska i 2017. godine Italija). Usledio je neformalni ministarski sastanak 23. oktobra 2014. u Beogradu, pod nazivom „Ekonomsko upravljanje i povezanost“ (*Western Balkan's Conference, Economic Governance and Connectivity*), a potom i održavanje neformalnog ministarskog sastanka u Prištini, 25. marta 2015. godine. Cilj je da se kroz koordinaciju na regionalnom planu omogući uspostavljanje osnovne mreže transportnih pravaca, kako bi se region Balkana bolje povezao sa EU u oblasti transporta i energije, odnosno da se tokom 2015. godine uspostavi osnovna mreža putnih pravaca (*Core network*) koja bi se uključila u mrežu evropskih transportnih koridora.

Dometi regionalne saradnje na Balkanu

Dosadašnja regionalna saradnja na Balkanu, u periodu od kraja devedesetih, imala je svakako brojne pozitivne iskorake po sam region, a naročito po njegovu percepciju iz spoljne vizure. Da ne sudimo samo po brojnosti uspostavljenih regionalnih inicijativa, jer ona sama ne donosi suštinu, ali činjenica je da su zemlje Balkana napredovale u međusobnoj komunikaciji i uspostavljanju zajedničkih struktura. Nažalost, veći deo ovog napretka ima se pripisati ne direktno zemljama i institucijama koje su saradnju inicirale, već pritisku spolja, bilo direktnom od strane Evropske unije koja je regionalnu saradnju postavila kao *par excellence* politički uslov za proces evropskih integracija, već i indirektnom koja se možda najbolje vidi na primeru Procesu saradnje u jugoistočnoj Evropi, jedinog izvornoj i autohtonoj regionalnoj formi, koja je takođe nastala radi „boljeg brendiranja regiona prema Evropskoj uniji“.⁴²

⁴² Dimitar Bechev, “Carrots, sticks and norms: the EU and regional cooperation in Southeast Europe”, *Journal of Southern Europe and the Balkans*, Volume 8, Number 1 (April 2006): rr. 27-43.

Evropska unija i Savet Evrope, kao regionalne organizacije zasnovane na demokratiji, vladavini prava i tržišnoj ekonomiji, a promovišući princip tolerancije, pomirenja i saradnje kao model odnosa na evropskom tlu, postavile su regionalnu saradnju kao jedan od uslova za članstvo. Ovaj politički uslov naročito se potencira kada su u pitanju zemlje nastale nakon raspada bivše Jugoslavije i druge zemlje jugoistočne Evrope, a koje imaju pretenzije prema članstvu u Evropskoj uniji - „Regionalna saradnja je jedan od konstitutivnih elemenata procesa evropskih integracija čija je svrha uspostavljanje saradnje u uslovima mira, ekonomskog razvoja i demokratizacije, zbog čega je Evropska unija podstiče i promovise kao uspešan primer i razvojni model za druge regione u svetu...“.⁴³ U tom smislu, regionalna saradnja uspostavljena na Balkanu u postkonfliktnom periodu ne može se posmatrati nezavisno od procesa evropske integracije, jer je ona faktički njegov integralni deo.

Pritisak Evropske unije po principu „štapa i šargarepe“ vodio je u očekivanom smeru, za šta dobar deo zasluga preuzimaju i regionalni akteri koji su uglavnom bili dobri đaci i postavljene zadatke izvršavali u skladu sa očekivanjima. Formiranjem Saveta za regionalnu saradnju započinje prelazna faza, tinejdžerski period regiona, u kome se testira sposobnost da se uz i dalje aktivnu asistenciju i naročito finansijsku potporu Evropske komisije i zainteresovanih zemalja i finansijskih institucija, saradnja nastavi i napreduje. Na neki način, region se ovim korakom usmerio na međusobnu interakciju, koja nije isključivo „dirigovana“ sa strane, već će njeni dometi ipak zavistiti od sposobnosti regionalnih aktera da realizuju zacrtane pravce delovanja. Vrhunac regionalne integracije u ranijem periodu oličavao je Savet za regionalnu saradnju koji je, kako smo videli, načinio iskorak, ali je činjenica da nije uspeo da na agendu političara sa Balkana stavi osetljivija politička pitanja.

Politički interes za saradnju postojao je, „zato što to tako treba i mora“, ali ne i „zato što drugačije ne može i zato što je to jedini pravi put“. Osećaj zajedništva, solidarnosti, razumevanja, potrebe da se podrži sused, nastojanja da se konkretni efekti te saradnje odraze na stanovništvo regiona, znači, sve ono što predstavlja saradnju u suštinskom smislu, na Balkanu se nije desilo.

Konkretnije korake u pokušaju rešavanja životno bitnih pitanja na regionalnom nivou vidimo na bilateralnom planu, pri čemu se neretko dešava da bilateralni sporazumi koji treba da omoguće pravni osnov građanima imenovanih država za rešavanje statusnih, socijalnih ili drugih problema, takođe bivaju birokratski usko postavljeni i u praksi slabo primenjivi. Stoga ih u takvoj formi i nema smisla pokušavati staviti u regionalni okvir. Određen pomak vidljiv je i na planu saradnje oko gorućih pitanja regiona, kakvi su borba protiv organizovanog kriminala i korupcije. Naravno, najkonkretniji efekti dosadašnje saradnje vide se kroz primenu

sporazuma o zoni slobodne trgovine u regionu - CEFTA 2006, što je uticalo i na oporavak ekonomija i jačanje ekonomskih odnosa u regionu.⁴⁴

Građane Balkana, a i njegovu političku elitu, morala bi da interesuje takva vrsta saradnje koja će od Balkana stvoriti integrisanu, bezbednosnu zajednicu, opredeljenu da eventualne sporove rešava dogovorom i mirnim putem, koju prožima osećaj zajedništva, na bazi zajedničkih interesa, koji se u periodu globalizacije svakako lakše ostvaruju regionalnim udruživanjem. Pretpostavka za to je socijalizacija, uspostavljanje međusobnih pokidanih veza, formiranje institucija, što je u ovoj fazi regionalne saradnje koja je sprovedena od kraja etničkih konflikata do danas donekle postignuto, tako da poslednjih godina imamo relativno stabilnu situaciju u regionu koja će biti dodatno osigurana ukoliko se u međusobnom dogovoru reši način kako će Kosovo* funkcionisati u postojećim okolnostima.⁴⁵ Izazov su i druga nerešena pitanja između država, od graničnih preko pitanja poštovanja nacionalnih osećaja manjinskih zajednica i vraćanja stečenih prava, sukcesija, položaj u odnosu na evropske integracije Bosne i Hercegovine, pa i Makedonije i brojna druga još uvek otvorena pitanja, koja delom opterećuju međusobne odnose.

Potrebno bi bilo izgraditi i regionalni identitet koji, po nama, ne mora biti nužno zavisian od evropskog identiteta već njemu komplementaran. Već smo videli primere da zemlje te veličine i značaja,⁴⁶ kakve su od reda zemlje na Balkanu, u okviru Evropske unije pojedinačno praktično nemaju nikakve šanse da se nametnu kao prepoznatljiv faktor, a još manje kao faktor odlučivanja. Pozicija „Balkana“, kao pozitivno prepoznatljivog regiona unutar Evropske unije ili drugih međunarodnih organizacija bila bi svakako bolja.

Saradnja u okviru „Zapadnobalkanske šesterke“, koja *de facto* funkcioniše kao integralni deo tzv. „Berlinskog procesa“, mogla bi biti od velike koristi za povezivanje regiona, naročito na infrastrukturnom ali i na ljudskom planu, jer je deo aktivnosti usmeren i na tzv. „meka pitanja“, kakvo je npr. formiranje Unije mladih, na čemu zajedno rade Srbija i Albanija. Ono što ovoj saradnji svakako ide u prilog jeste njena pragmatična crta i usmerenost na konkretne projekte koji se dogovaraju međusobno među zemljama regiona, uz intenzivnu uključenost Evropske komisije i jednog broja država članica. Kako sada izgleda, ova regionalna forma biće aktuelna najmanje tokom naredne decenije, možda i duže, jer će za realizaciju projekata koji treba da budu dogovoreni na predstojećoj konferenciji u Beču, u okviru tzv. „Berlinskog procesa“, 27. avgusta 2015. godine, trebalo 10-15 godina. Tokom

⁴⁴ O ekonomskoj situaciji na Balkanu tokom devedesetih i potrebi da se uspostavi CEFTA, videti: Milica Uvalic, „Regional Cooperation in southeastern Europe“, *South East and Black Sea Studies*, Vol. 1, No.1 (2001): rr. 55-75.

⁴⁵ Videti: Predrag Simić, „Euro-Atlanticism and Creation of ‘Security Community‘“, in *Balkans - Analysis*, *TransConflict* (July 2011).

⁴⁶ Primer nordijskih zemalja - Severna dimenzija EU, Višegradske grupe ili regiona Baltika.

ovog perioda očekuje se da bude okončan i proces evropske integracije Balkana prijemom većine zemalja regiona u punopravno članstvo Evropske unije. U tom smislu, aktivnosti u okviru „Berlinskog procesa“ i „Zapadnobalkanske šesterke“, treba posmatrati ne samo u ekonomskom i infrastrukturnom kontekstu, već i u političkom kontekstu jer je njihov cilj da pokažu privrženost Evropske unije regionu Balkana i da održe pozitivni smer kretanja ka Evropskoj uniji, u periodu kada politika proširenja više nije tako poželjna tema u državama članicama Evropske unije.

Bibliografija

- Anastasakis, Othon, Bojicic-Dzelilovic, Vesna, *Balkan regional cooperation and European integration* (London: The London School of Economics and Political Science, Hellenic Observatory, The European Institute, July 2002).
- Andreev, Svetlozar, “The Quality of Sub-Regional Cooperation and the Expanding EU: The Balkans and the Black Sea Area in a Comparative Perspective” (Sofia: Sofia University, 2007-8).
- Bajić, Vojislav, Zdravković, Miroslav, „CEFTA 2006 – Limits and Opportunities“, in in *Dialogues. Ownership for Regional Cooperation in the Western Balkan Countries*, edited by Michael Weichert (Berlin: Friedrich-Ebert-Stiftung, June 2009), rr. 101-116.
- Boromisa, Ana-Maria, “Traditional Solutions in the Traditional Sector – (Un)expected Outcomes”, in *Dialogues. Ownership for Regional Cooperation in the Western Balkan Countries*, edited by Michael Weichert (Berlin: Friedrich-Ebert-Stiftung, June 2009), rr. 117-129.
- Busek, Erhard, “Responding to crisis on our doorsteps – The Stability Pact and Regional Co-operation in South Eastern Europe: Achievements, shortcomings and lessons for future”, in *From Stabilization to Integration. The Stability Pact for South Eastern Europe*, edited by Erhard Busek, Björn Kühne (Wien-Koeln-Weimar: Boehlau, 2010), rr. 255-266.
- Bechev, Dimitar, “Contested Borders, Contested Identity: The Case of Regionalism in South East Europe”, *Journal of Southeast Europe and the Black Sea Studies*, Volume 4, Number 1 (Winter 2004): rr. 77-96.
- Bechev, Dimitar, “Carrots, sticks and norms: the EU and regional cooperation in Southeast Europe”, *Journal of Southern Europe and the Balkans*, Volume 8, Number 1, (April 2006): rr. 27-43.
- Bastian, Jens “Cross-border cooperation in the Western Balkans: roadblocks and prospects”, *Transconflict* (March 2010).
- Cvijić, Jovan, *Balkansko poluostrvo i južnoslovenske zemlje* (Beograd: Državna štamparija Kraljevine SHS, 1922).
- Clément, Sophia, “Subregionalism in South Eastern Europe”, in *Regionalism in the Post-Cold War*, edited by Stephen C. Calleya. (Aldershot: Ashgate, 2000), rr. 81-82.
- Cotter, Andrew, “Sub-regional Cooperation in Europe: An Assessment”, *Bruges Regional Integration & Global Governance Papers*, 3/2009 (UNU/CRIS, College of Europe, 2009).

Delević, Milica, "Regional cooperation in the Western Balkans", *Chaillot Paper*, No. 104 (July 2007).

Izveštaj o humanom razvoju Srbija 2008. Regionalna saradnja (Beograd: UNDP Srbija, 2008).

Kronja, Jasminka, Lopandić, Duško, "Regional Cooperation in Southeast Europe and the European Integration Process – Searching for Necessary Complementarity" (paper presented at debate entitled Regional Cooperation and European Integration, organized by European Movement in Serbia and Fridrich Ebert Foundation in Belgrade on 6 June 2012).

Kühne, Björn "Transforming the Stability Pact into a "regionally owned" Regional Cooperation Council", In: in *From Stabilization to Integration. The Stability Pact for South Eastern Europe*, edited by Erhard Busek, Björn Kühne (Wien-Koeln-Weimar: Boehlau, 2010), 245-254.

Lopandić, Duško, Kronja, Jasminka, *Regionalne inicijative i multilateralna saradnja na Balkanu* (Beograd: Evropski pokret u Srbiji, 2010).

Lopandić, Duško, "Regional Initiatives in South Eastern Europe: an Assessment" (paper presented at International Conference Restructuring Stability and Development in Southeastern Europe, Volos, Greece, 2001).

Ristevska Jordanova, Malinka, *Regional Cooperation in the Balkans 1996-2008*, in *Dialogues. Ownership for Regional Cooperation in the Western Balkan Countries*, edited by Michael Weichert (Berlin: Friedrich-Ebert-Stiftung, June 2009), rr. 53-78.

Simić, Predrag, "Euro-Atlanticism and Creation of "Security Community", in *Balkans – Analysis*", *TransConflict* (July 2011).

Stubbs, Paul, Solioz, Christophe, "Regionalisms in South East Europe and Beyond", in *Towards Open Regionalism in South East Europe*, edited by Paul Stubbs, Christophe Solioz (Baden-Baden: Nomos, 2012).

Solioz, Christophe, Stubbs, Paul, "Emergent regional co-operation in South East Europe: "open regionalism?", *Southeast European and Black Sea Studies*, Vol. 9, Nos. 1-2 (March-June 2009): rr. 1-16.

Teokarević, Jovan, Simurdić, Milan, *Review of Relations in the Region. 10 years of Normalisation of Relations – First Decade of the Igman Initiative, Policy Paper* (Novi Sad: Center for Regionalism, May 2010).

Todorova, Maria, *Imagining of Balkan*, 2nd ed. (Oxford: Oxford University Press, 2009).

Tsardanidis, Charalambos, *New Regionalism in South Eastern Europe: the Case of South-Eastern European Cooperation Process (SEECP)*, dostupno na: http://www.seedcenter.gr/projects/MNE/1stconfer/1stconf_papers/tsardanidis1.pdf

Uvalic, Milica, „Regional Cooperation in southeastern Europe“, *South East and Black Sea Studies*, Vol. 1, No.1 (2001): rr. 55-75.

<http://kenny2.bnet.hr/mingorp.hr/UserDocsImages/zakoniugovorieng/SEECP-Charter.pdf>

http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-14-481_en.htm

<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:51997IP0127:EN:HTML>

http://ec.europa.eu/enlargement/index_en.htm

Marina JOVIĆEVIĆ, PhD

REGIONAL COOPERATION IN THE BALKANS, FROM NINETIES TILL NOWADAYS - THE INFLUENCE OF THE EUROPEAN UNION

ABSTRACT

The paper starts with the explanation of the territory and relations between countries in the Balkan region, discussing further the possibility of the formation of regional identity. In the second part of the paper, the process of development of regional cooperation in the Balkans is given, starting with the short overview of the first forms of regional cooperation in 19th century and ending with the post-conflict regional approach of the European Union, in mid-nineties. In the third part more elaborative overview of first regional initiatives established in the Balkans at that time by key actors in international community is represented, and the role of the EU within this process is explained in particular. Fourth part provides the information about the new process of regional cooperation, supported by European Commission and some of the EU member states, which is meant to improve connectivity in the Balkan region. In the final part is displayed the evaluation of achievements of the regional cooperation in the Balkans, with basic estimates for the mid-term future.

Key words: regional cooperation, Balkans, Southeast Europe, European Union, European Commission, Stability Pact for SEE, Regional Cooperation Council, WB6, Berlin Process.

UDK: 338.124.4(4-672EU)(497)
Bibliid 0543-3657, 66 (2015)
God. LXVI, br. 1158-1159, str. 143-154
Pregledni članak
Primljen: 24. jun 2015.

Miša ĐURKOVIĆ¹

Evropska unija i Balkan u doba Junckerove komisije

SAŽETAK

U ovom radu autor analizira izgleda za odnos Evropske unije i Balkana u narednom periodu. Najpre se ukazuje na činjenicu da je EU zaokupljena rešavanjem sopstvenih finansijskih i ekonomskih problema. Politika proširenja je *de facto* prebačena u drugi plan i zamrznuta. Zatim se ukazuje na veoma problematično stanje balkanskih zemalja koje tonu u kombinaciju zaduženosti, nezaposlenosti, političke destabilizacije i autoritarizma. Na kraju se tvrdi da bi u narednom periodu trebalo postaviti realne i ne preterano ambiciozne prioritete: izbegavanje bankrota i očuvanje osnovne političke stabilnosti.

Ključne reči: Evropska unija, Balkan, finansijska kriza, Nemačka, nestabilnost.

Pitanje evropskih integracija Srbije i preostalih balkanskih zemalja sa izborom Evropske komisije Žan Klod Junkera dobilo je novi status. Junckerova komisija je prva koja je eksplicitno definisala da tokom njenog petogodišnjeg mandata neće biti proširenja.² I funkcije direktorata za proširenje izmenjene su u pravcu politike susedstva. Dakle, iako ovaj region u skladu sa solunskim zaključcima iz 2003. jedini u Evropi ima makar nominalne izgleda da se u potpunosti integriše u prostor Evropske unije, to se očigledno neće desiti u skorašnjoj budućnosti. Ono što su mnogi evroskeptici ili evrorealisti u Srbiji tvrdili godinama unazad, postalo je i formalna realnost.

¹ Dr Miša Đurković, viši naučni saradnik, Institut za evropske studije, Beograd, e-mail: mdjurkov@gmail.com

Članak je nastao kao deo projekta 179014 koji podržava Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

Navodi izneti u ovom članku predstavljaju isključivo lični stav autora.

² Dan Alexe, "The Juncker Commission: no further EU enlargement", <http://www.neurope.eu/article/juncker-commission-no-further-eu-enlargement/> (pristupljeno 29. aprila 2015)

U takvim okolnostima potrebno je realno sagledati i stvarnu situaciju unutar Evropske unije, razapete između pregovora o transatlantskom trgovinskom partnerstvu i pregovora o eventualnom okončanju građanskog rata u Ukrajini, kao što je potrebno sagledati i stvarne probleme Srbije i drugih balkanskih zemalja. Iz te nove i realnije perspektive gledano, očekivanja od međusobnih odnosa i očekivanja od budućih dešavanja na Balkanu svode se na mnogo nižu ravan: umesto priče o ubrzanim integracijama zadatak je čini se očuvati elementarnu stabilnost u balkanskim zemljama i društvima.

*

Period drugog mandata Barozove komisije obeležila je borba sa posledicama finansijske i ekonomske krize. Grčka se pokazala najugroženijom evropskom državom, ali su pred ivicu bankrota došle i Irska, Španija, Portugal, Slovenija pa čak i Italija. S druge strane Nemačka se nametnula kao vodeći politički faktor koji je preuzeo liderstvo u rešavanju krize, pokušavajući u isto vreme da preko tih mehanizama ojača i kontrolu nad finansijskim tokovima u Evropskoj uniji. Dakle ukratko se može reći da je proteklih pet godina u EU pre svega obeležila borba Nemačke da merama štednje i finansijske discipline uvede red u evrozonu.³ Izdvojićemo ovde četiri aspekta tih napora:

1. Tu su najpre mere za smanjenje i regulaciju duga prezaduženih država. Nemačka i evropske institucije su u koordinaciji sa MMF-om uvele neku vrstu prinudne uprave u nizu prezaduženih država koje nisu mogle da servisiraju svoje dugove ili je njihov bankarski sektor došao na ivicu sloma. U političke mere spadala je čak i delimična suspenzija demokratskog izbornog procesa: u slučajevima Italije i Grčke obarane su legitimno demokratski izabrane vlade i postavljeni tehnokratski premijeri poput Montija i Papadimosa koji su dolazili iz bankarskog sektora.
2. Tu je zatim borba za odbranu evra kao (geo)političkog simbola evropskog jedinstva i pretenzija EU da igra neku veću i značajniju ulogu u globalnim finansijskim i političkim tokovima. Ovaj dodatni značaj evra, koji prevazilazi monetarnu i trgovinsku sferu, postao je uočljiv zbog činjenice da je jedinstvo evrozone branjeno uprkos faktički stalnom gaženju propisanih uslova konvergencije odnosno uslova za članstvo u evrozoni (deficit ispod 3%, inflacija ispod 1,7% i zaduženost BDP ispod 60%). Grčka je sa svojim problemima bila stalni kandidat za eliminaciju

³ O tome smo detaljno pisali u Miša Đurković, „Krizna, federalizacija i otpori“, u Aleksandar Gajić i Milan Igrutinović (ur.), *Krizna Evropske unije – okviri dometi, trendovi*, Institut za evropske studije, Beograd, 2013, str. 53-72. I taj zbornik kao i istoimeni zbornik radova koji su uredili Slobodan Samarđžić i Ivana Radić Milosavljević, daju veoma lep pregled osnovnih problema sa kojima se EU suočava nakon 2008. godine.

- iz evrozone pa su se pre par godina čak pojavljivale i vesti da se u turističkim aranžmanima cene već iskazuju u drahmama, itd. Američki finansijski mešetari i stručnjaci poput Soroša, Grinspena i drugih, neprestano su insistirali na neodrživosti evra i evrozone te su stalno najavljivali njen raspad. Uprkos tome, pre svega, Nemačka je uspela da očuva funkcionisanje evra u svim državama u kojima je uveden, kao i da u proteklom periodu proširi evrozonu na Slovačku i na tri estonske države.
3. Kao reakcija na krizu duga unutar EU, pokrenuti su i mehanizmi za veću finansijsku kontrolu i jaču harmonizaciju fiskalnih politika unutar unije. Opet je Nemačka bila vodeća sila koja je nametala štednju, kontrolu budžetskih izdataka i ceo paket poznat pod imenom *Evropski fiskalni kompakt*. Ovaj ugovor o fiskalnoj stabilnosti prihvatile su i potpisale sve vlade članica osim Češke i Velike Britanije.⁴ On je urađen kao poseban međudržavni zakon kako bi se izbeglo veštačko natezanje sa *opt - aut* varijantama i mehanizmima fleksibilnosti i prilagođavanja. Bilo je jasno da Britanija nema nameru bilo kada to da potpiše. Štaviše, reakcija Britanije na ove pojačane mehanizme poreske harmonizacije bila je najava referendumu o izlasku iz Unije koji može da se održi već 2017, a po nekim najavama možda i ranije.
  4. U maju 2012. Fransoa Oland postao je novi predsednik Francuske. Kao lider jedne od najvećih država pokrenuo je ideju da Evropska centralna banka takođe postane telo koje može da se zadužuje i da izdaje svoje obveznice. Protiv ovog predloga najjače je reagovala opet Nemačka odbijajući sve do početka 2015. mogućnost da se politika štednje dovodi u pitanje takvim prelivanjem dugova na ECB. Na kraju su popustili i doneta je odluka da ECB otkupi 1100 milijardi evra obveznica koje budu izdavale pojedinačne članice. Ideja je da se prevaziđe deflacija koja pritiska evrozonu i da se po američkom receptu upumpa određeni novac kako bi se inflatorno podstakao ekonomski život i dobio veći rast.

Ovaj poslednji nevoljni pristanak na promenu politike ECB, pokazao je da posle pet godina pritisaka za Nemačku postaje sve teže i skuplje da se bori za očuvanje evrozone. Dejvid Marš je ovaj uvid sažeo na sledeći način: "Neposredna konfrontacija oko nemačkog sopstvenog učešća u evrozoni nije izvesna. No korak po korak, suštinski motivi za nemačko podržavanje evra se smanjuju, dok se povećavaju troškovi deljenja monetarnog prostora sa dužnicima koji nisu ni željni ni sposobni pridržavanja početnih uslova za članstvo."⁵ Kao i ranije najveći „agresori“ na nemačku politiku konsolidacije evrozone i na održavanje evra su Amerikanci i Britanci koji se na različite

⁴ O ovom ugovoru i njegovoj primeni u pojedinačnim zemljama pogledati studiju Heiko T. Burret i Jan Schnellenbach, *Implementation of the Fiscal Compact in the Euro Area Member States*, German Council of Economic experts, working paper 08/2013, Freiburg. Zanimljivo je pomenuti da je Britanija ostala usamljena i u protivljenju izbora Junkera za šefa Evropske komisije.

⁵ David Marsh, *Impossible trilemma for Tsipras*, The OMFIF Commentary, 26.01.2015.

načine, uključujući i indirektnu podršku Sirizi u Grčkoj, trude da pre svega Nemačkoj borbu za evrozonu učine neisplativom.

Najvažnija politička posledica po Balkan svih ovih dešavanja jeste potpuna skrajnutost politike proširenja. Nemačka je ulaskom Hrvatske, za koju se ozbiljno borila, zaokružila prostor koji je za sada zanima. Apsolutni prioritet po njima u narednom periodu ima konsolidacija sadašnjeg prostora EU. Evropske integracije Turske, kao države koja je još pre više decenija dobila status kandidata i koja je odavno započela pregovore, više niko i ne pominje. Ostale balkanske države su u nekoj vrsti limba ili trajnog čistilišta, gde se diskurs o evropskoj perspektivi održava kao mehanizam političkog uslovljavanja, ali i jedna od poslednjih kočnica da ovaj prostor potpuno ne potone u beznađe i besperspektivnost. Suštinski, svi akteri znaju da od učlanjenja zemalja „Zapadnog Balkana“ u dugom narednom periodu nema ništa.

*

Ekonomski izazovi nisu jedini koji potresaju Evropsku uniju. Ona se suočava i sa nizom drugih spoljašnjih i unutrašnjih kriza, pokušaja destabilizacije i procesa koji mogu fundamentalno da izmene pravac u kome se do sada kretala. Navedimo ovde nekoliko takvih geopolitičkih i unutrašnjepolitičkih izazova.

Osnova spoljnopolitička dinamika vezana je za rastrzanost između zapadne i istočne politike. S jedne strane EU je i na osnovu programa sa kojim je Vladimir Putin ponovo došao na čelo Rusije 2012,⁶ počela da gradi bliže partnerstvo sa velikom silom u susedstvu. I tu su kontakti i saradnja Nemačke prednjačili, kako zbog izgradnje Severnog toka kojim Nemačka obezbeđuje trećinu svojih potreba za prirodnim gasom, tako i zbog sve veće trgovinske i tehnološke razmene sa Rusijom. Ovo nemačko približavanje Rusiji praćeno je kao i mnogo puta ranije istovremenim približavanjem Francuske i Britanije: pomenimo njihov bilateralni sporazum o vojnoj saradnji iz 2010,⁷ koji zaobilazi zajedničku spoljnu i bezbednosnu politiku EU, kao i vojno angažovanje Francuske uz anglo-američke partnere van okvira ZBSP u Libiji, Siriji i drugim zemljama.

No, i sama Nemačka, kao i ostatak EU, započeo je istovremeno pregovore sa Amerikancima o izgradnji velikog *Transatlantskog trgovinsko investicionog partnerstva* (TTIP) koji bi od SAD-a i EU trebalo da napravi jedinstvenu ekonomsku zonu bez carinskih i trgovinskih barijera.⁸ Ovaj sporazum koji

⁶ Pogledati Putinov programski predizborni tekst iz 2012, o spoljnoj politici, u kome se ogroman prostor daje potrebi strateške kooperacije sa Evropskom unijom. Владимир Путин, „Россия и меняющийся мир“, *Московские новости*, 27. 02.

⁷ Pun tekst ovog bilateralnog sporazuma može se videti na stranici https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/238153/8174.pdf. Pristupljeno 24. aprila 2015.

kritičari nazivaju „ekonomskim NATO-om“ ima zaista za cilj da obezbedi puno vezivanje prostora Unije za SAD i opstajanja EU u nekoj vrsti statusa vojno-ekonomskog protektorata Amerike, uz istovremeno odvajanje od Rusije, Kine i drugih ostalih globalnih partnera. Pomenimo ogromne pritiske koje su Amerikanci izvršili na Francusku da ne isporuči Rusiji dva nosača helikoptera Mistral iako je posao plaćen unapred.

Iz te perspektive rat u Ukrajini odigrao je ogromnu ulogu katalizatora i povoda za konfrontaciju između Rusije i EU. Kreiranje puča i početak građanskog rata u Ukrajini, za šta su Amerikanci najodgovorniji, za posledicu je imao rast antiruskog raspoloženja u javnom mnenju Unije (posebno među elitom), trgovinske sankcije koje su ugrozile i Rusiju i privredu EU, kao i geopolitičko odaljavanje ova dva centra u Evropi. Krize na Bliskom istoku (kontroverzno delovanje kalifata „Islamske države“), zatim pojava sumnjivog islamskog terorizma u Evropi (slučaj masakra u redakciji Šarli Ebdo koji nalikuju na mnoge *false flag* akcije poznate od ranije) i razni drugi slični fenomeni u ukupnom zbiru vrše funkciju širenja straha među Evropljanima i jačanja osećaja potrebe za američkom vojnom i strateškom zaštitom.

Drugi značajan fenomen na unutrašnjem planu jeste uspon raznih antimejnstrim političkih opcija i pokreta širom Evrope. Osim ultralevičarske *Sirize* koja je u januaru 2015. preuzela vlast u Grčkoj sa programom odbijanja štednje i odbijanja da vrati dugove, evroskeptični pokreti, stranke i lideri počeli su da se množe u mnogim krajevima EU. *Nacionalni front* Le Penove je trenutno najjača politička opcija u Francuskoj i nije nezamislivo da na nekim narednim izborima postane deo vlasti. Španiju drma groznica ultralevičarskog *Podemos* koji na talasu uspeha *Sirize* očekuje uspeh na opštim izborima u novembru. U Austriji je Štraheova *Slobodarska partija* postala najpopularnija i beleži stalni rast. U Britaniji Faradžova *UKIP* takođe beleži rast vršeći istovremeno pritisak na Kameronove torijevce da se prilagođavaju njenim zahtevima i retorici (uzgred, sličan proces se dešava u Francuskoj sa *UMP*), itd. Dodajmo na sve to slučaj Orbana u Mađarskoj koji sa čela vlade povlači neke poteze dugo neviđene u Evropi i reformiše društvo sa precizno definisanih, izrazito antiliberalnih pozicija.⁹

Uočljivo je dakle da rastu antimejnstrim pokreti sa krajnje levice i krajnje desnice, što je izraz pada poverenja glasača u ono što je danas evropska mejnstrim politika i normativni sistem vrednosti. No, ovaj proces predstavlja

⁸ Osnovne informacije pogledati na zvaničnom sajtu Evropske komisije posvećenom pregovorima o TTIP. <http://ec.europa.eu/trade/policy/in-focus/ttip/>. Pristupljeno 27. aprila 2015.

⁹ Pogledati njegov programski govor iz jula 2014 na stranici <http://hungarianspectrum.wordpress.com/2014/07/31/viktor-orbans-speech-at-the-xxv-balvanyos-free-summer-university-and-youth-camp-july-26-2014-baile-tusnad-tusnadfurdo/>. Pristupljeno 1. maja 2015.

i potencijalnu opasnost za teže sastavljanje vlada i očuvanje bazičnog konsenzusa u evropskim društvima.

*

Prostor „Zapadnog Balkana“ nužno trpi posledice svih ovih gore navedenih turbulencija. Činjenica da je perspektiva priključenja znatno odgođena i time sve manje relevantna za funkcionisanje neučlanjenih država, menja prioritete i metode političke i ekonomske vladavine. Ali, treba najpre izdvojiti posledice aktuelnih regionalnih i globalnih turbulencija na Balkan.

Ukrajinska kriza i nova velika konfrontacija Rusije i Zapada, imaju nekoliko značajnih posledica po ovaj prostor. Pomenimo najpre one direktne bezbednosne. Verski i istorijski aspekt sukoba, sličan adekvatnim linijama podele i iz balkanskih ratova devedesetih, odveo je na stotine boraca iz Srbije, Republike Srpske i Hrvatske na ratišta Luganska i Donjecka. Srbi ratuju u jedinicama Novorusije, a Hrvati pomažu svojoj verskoj braći iz Lavova u najradikalnijim zapadnoukrajinskim jedinicama poput bataljona Azov. Kad se jednom tamošnji rat završi ovi ljudi će se vratiti sa svim problemima koje postratovski život podrazumeva, ali i kao potencijalni saradnici spoljašnjih službi.

Nadalje, ekonomske sankcije koje je EU uvela Rusiji pogađaju i balkanske zemlje. Sve ove države našle su se pod pritiskom Brisela i Vašingtona da se pridruže sankcijama. Crna Gora ih je uvela, a Srbija i Makedonija, na primer, nisu vodeći računa i o tradicionalnim istorijskim vezama sa Rusijom, ali i o direktnim posledicama koje bi reakcija Rusije mogla da izazove u trgovinskoj razmeni i izvozu poljoprivrednih proizvoda npr. Konačno, ogroman pritisak Vašingtona i Brisela usmeren u pravcu onemogućavanja izgradnje Južnog toka, na kraju je zaustavio realizaciju ovog projekta koji je samo u Srbiji trebalo da donese dve milijarde evra stranih investicija i razne druge ekonomske pogodnosti.

Svoje reperkusije na balkanske prostore ima i druga velika kriza, ona koja se odvija na Bliskom istoku. Podsetimo se, tamo već nekoliko godina traje rat protiv Sirije, uvezen spolja od strane Amerikanaca, Francuza i Britanaca. Navodno kao kolateralna šteta ovog rata nastala je tvorevina *Islamska država Iraka i Levanta* (Da'ish) koja sada već zahvata ozbiljnu teritoriju u Iraku i Siriji, sa takođe malim delom svog „kalifata“ u Libiji. Ova neosrednjevekovna tvorevina, poznata po navodnim javnim klanjima zarobljenih novinara, institucionalizaciji ropstva, trgovini ljudskim organima i brutalnim zločinačkim uređenjem na prostoru kojim vlada, počela je da greje srca mnogih Muslimana i u Evropi. Sa prostora Balkana u njenim redovima ratuje bar hiljadu ljudi. Nedavno se u Gornjoj Maoči na svega par stotina kilometara od Beograda zavijorila zastava IDIL, a zatim se krajem aprila desio teroristički napad na policijsku stanicu u Zvorniku sa kojim su povezani

povratnici iz sirijskog rata.¹⁰ Inače, u planovima i projekcijama njenih lidera čitav prostor Balkana trebalo bi da postane deo budućeg kalifata.

Postoje brojne spekulacije o tome kako je ovaj monstrum stvoren, ko ga finansira i čemu služi. Lideri Hezbolaha, ali i mnogi zapadni analitičari javno tvrde da je ovo kreacija CIA i Mosad. Jedni tvrde da su je oni stvorili pa im se otela kontroli, a drugi da je to i dalje projekat koji obavlja važan posao destabilizacije bliskoistočnih islamskih država i legitimise opstanak i prisustvo značajnog broja američkih vojnika u regionu.¹¹

Za nas je značajna činjenica da mnogi ozbiljni i referentni subjekti (npr. irački predsednik Al Maliki, ali i veliki globalni mediji poput *BBC-ja* ili *Njujork tajmsa*) optužuju Saudijsku Arabiju da stoji iza finansiranja ovog projekta. Ako se tome doda činjenica da se i turske vlasti i turska administracija optužuju za blagonaklon stav prema njenom delovanju, uočavamo da dva glavna pokrovitelja balkanskih muslimana u nekoj meri ohrabruju delovanje ISIL.

Sve to može da vodi ka radikalizaciji balkanskih muslimana, pa je na prošlogodišnjem protestu Albanaca u Skoplju povodom izricanja presuda okrivljenim za masakr na Smilevskom jezeru, primećeno da su prvi put islamske parole dominirale nad albanskim nacionalnim simbolima. Na društvenim mrežama i portalima može se pratiti velika podrška i simpatije koje mladi balkanski muslimani osećaju prema ovom projektu uprkos tome što zvanični verski lideri osuđuju njihovo delovanje. Širenje vehabizma usred sve jačeg finansijskog prisustva Saudijaca na ovim prostorima, usko je skopčano sa navedenim tendencijama i predstavlja ozbiljnu pretnju stabilnosti balkanskih država.

Treći značajan proces koji treba registrovati je velika ofanziva Amerikanaca na prostor Balkana koja se odvija u poslednjih godinu dana. Ovo je naravno usko povezano sa otvaranjem novog hladnog rata sa Rusijom i sa borbom za eliminaciju ruskog prisustva sa Balkana, i sprečavanje njenog pre svega energetskog širenja na ovim prostorima. Naime, posle odrađivanja nezavisnosti Kosova 2008. i 2009. Amerikanci su svoje glavne logističke i obaveštajne resurse premestili na prostor arapskog sveta što je rezultovalo procesom poznatim pod imenom „Arapsko proleće“. Ovaj proces je doneo smenu vlasti u desetak zemalja, pokretanje radikalnog islamizma, neverovatna stradanja hrišćanskog stanovništva, pojavu IDIL-a i razne druge posledice. Iako je krajnje diskutabilno da li su Amerikanci ostvarili zacrtane

¹⁰ Vidi „Sirijski borac: uhapšen saučesnik teroriste iz Zvornika“, *Blic*, 28.4. 2015. Samo nedelju dana ranije grupa Albanaca sa Kosmeta je izvela teroristički napad na makedonsku karaulu Gošinci.

¹¹ Šire konspirološke teorije povezuju sve ovo sa starim projektom prekompozicije čitavog bliskoistočnog prostora poznate pod imenom Veliki Bliski istok. O tome pogledati analizu Ketrin Šakdam objavlenu 2. maja 2015 na portalu ruske televizije Russia Today. <http://rt.com/op-edge/255053-washington-borders-ethnicities-game/>.

ciljeve, od 2013. Ukrajina je ponovo počela da privlači pomenute resurse na evropski prostor. U međuvremenu je na Balkanu bio uočljiv rast uticaja i prisustva Nemačke, Rusije i Turske koje su na neki način uletele u vakuum koji su Amerikanci delimično ostavili.

U poslednjih godinu dana, međutim, uočljivo je kako su oni započeli vraćanje svojih pozicija u raznim sektorima. Najviše pada u oči medijska ofanziva: kompanija *KKR* na čijem je čelu doskorašnji šef CIA general Dejvid Petreus preuzela je u svoje vlasništvo kablovsku mrežu *SBB*, vodeći zabavni šou *Grand produkciju* (51%), zatim jedan od dva najposećenija portala u Srbiji, internet portal *Blica*, ali i pokrenula svoju regionalnu televiziju *N1* koja deluje pod okriljem *CNN-a*. Uz to treba dodati pojavu *Njuzvika* na srpskom jeziku pod okriljem *Adrija* grupe, odnosno *Kurira*.

Slične podatke mogli bismo da damo i za razne druge sektore. Politički gledano, *SAD* su pomogle promenu vlasti u Bugarskoj gde *Borisov* ne samo da je zaustavio izgradnju *Južnog toka* već nastupa sa tvrdo antiruskih pozicija. U Crnoj Gori i Srbiji izvršen je uspešan ogroman pritisak da se zaustave svi projekti i predlozi usmereni ka strateškoj, vojnoj i drugoj saradnji sa Rusijom. U Hrvatskoj je na čelo države dovedena osoba koja je bila pomoćnik generalnog sekretara *NATO-a*. U Grčkoj je u najmanju ruku prihvaćen dolazak *Sirize*. U ovom regionu su *Mađarska* i *Makedonija* apostrofirane kao jedine trenutno problematične zemlje sa pozicije američkih interesa.¹²

Konačno, kao poslednji značajan segment uticaja stranih sila na Balkan treba navesti skoro potpuno rasulo koje vlada u dva klasična protektorata koje oni drže na našem poluostrvu. Nedavno se odigrao u najamnu ruku čudan egzodus Albanaca sa Kosova u kome je u vrlo kratkom periodu po raznim procenama između 50 i 100 hiljada ljudi pobeglo put EU, navodno u potrazi za poslom i hranom. I inače u ocenama rezultata ovih osam godina „nezavisnosti Kosova“ niko ne nalazi lepe reči za način na koji ovaj prostor danas funkcioniše.

Federaciju *BiH* je prošle godine zahvatio talas nasilnih protesta koji su bili usmereni ka kantonalnim vladama. Niko nije postavio pitanje zašto se ne demonstrira pred kancelarijom *OHR*, koja i dalje ima ogromna ovlašćenja i koja je po prirodi svog položaja najodgovornija za katastrofalan ekonomski položaj oba entiteta. Dok u *RS* institucije funkcionišu, na nivou federacije kao i čitave *BiH* one su već dugo paralizovane. *Bosna* i *Hercegovina* polako postaje

¹² Senator *Kris Marfi* koji je nedavno bio u „inspekciji na Balkanu“ zajedno sa *Džonom Mekejom*, izneo je svoja precizna zapažanja u predavanju koje je održao 26. januara 2015. u organizaciji *Nemačkog maršalovog fonda*. Naglasak je na proterivanju Rusije i povratku Amerike na Balkan. Sažetak na srpskom pogledati na http://web-tribune.com/tema_dana/americki-senator-otkrio-plan-borbe-protiv-rusije-na-balkanu-gde-kljucnu-ulogu-igra-srbija, a ceo govor na <http://www.gmfus.org/archives/transatlantic-talk-with-senator-christopher-murphy/> Pristupljeno 2. maja 2015.

prostor kojim se slabo ko i bavi. Očigledno tamo postaje sve teže koristiti evropsku perspektivu za ubeđivanje kako birača, tako i političkih elita.

*

U kakvom stanju balkanske države dočekuju ove posledice novih globalnih sukoba? Čini se u veoma, veoma lošem. Normativni diskurs o evropskim integracijama i pohvale međunarodnih subjekata godinama su pokrivala dugoročno krajnje problematične procese na Balkanu. U jednom nedavnom članku govorili smo o odumiranju balkanskih država kao posledici procesa evropskih integracija.¹³ Pogledajmo samo neke od podataka koje mogu da ilustruju tako, naizgled, radikalnu tezu.

Zemlje regiona imaju ozbiljnu demografsku krizu. Tokom dve decnije stanovništvo Bugarske smanjilo se sa 9 na 7,4 miliona stanovnika. Sela su masovno opustela. U Srbiji je za deset godina oko 350 000 stanovnika manje, ali je još problematičnije to što je istočni pojas zemlje izgubio u istom periodu petinu stanovništva. To znači da se veliki prostor prazni od stanovništva što donosi čak i buduće bezbednosne izazove.

Prosek starosti je 42 godine. U Rumuniji je 40, u Bosni i Hercegovini 41, u Bugarskoj je 42,5, a u Grčkoj je dostigao čak 43,5 godine. Veoma niske stope rasta i nastavak emigracije mladog stanovništva govore o tome da veći deo regiona doživljava depopulaciju.

Ovaj proces demografskog propadanja povezan je sa dva druga aspekta koji karakterišu prostor Balkana. Prvi je da je takozvana tranzicija ostavila niz potpuno ekonomski neodrživih subjekata. Slučaj Grčke smo već pominjali. Hrvatska je odmah nakon ulaska u EU došla na ivicu bankrota: početkom 2015. njen javni dug je skočio na 108% zaduženosti BDP.¹⁴ Srbija galopira u tom pravcu sa godišnjim skokom od 10% zaduživanja pa je krajem prošle godine prešla 70%. Čitav region je deindustrijalizovan, a nezaposlenost je enormna: u BiH ona iznosi čak 45%. U ostalim zemljama je uglavnom između 20 i 30% a čak je i u Grčkoj dostigla 25%. Strani subjekti su velikim delom preuzeli finansijska tržišta, bankarski i sektor osiguranja, maloprodaju i infrastrukturne sisteme. Od najavljivanih velikih stranih investicija nema ničega, a vlade se trude da bilo koga dovedu uz velike učenjivačke subvencije koje stranci dobijaju za svako radno mesto koje se otvori.

Uz sve ove muke, Brisel i zapadni politički subjekti na sve načine nastavljaju da promovišu antitradicionalan i antiporodičan sistem vrednosti zasnovan na hedonizmu i potrošnji. Istaknimo samo nastavak nametanja „liberalne“ antiporodične društveno-zakonodavne agende prema kojoj je

¹³ Миша Джуркович, „Отмирание балканских государств в процессе европейской интеграции”, *Проблемы национальной стратегии*, №5. – стр. 44-55, Москва, 2014.

¹⁴ «Hrvatski vanjski dug rekordnih 108% BDP-a!», *Večernji list*, 29. 07. 2014.

održavanje gej parada uslov za nastavak (neizvesnih) evrointegracija. U Srbiji i Makedoniji u ovom trenutku prozapadno orijentisani predlagači zakona pokušavaju da proguraju mere kojima se potpuno zabranjuje telesno kažnjavanje dece (što direktno otvara prostor za unošenje anarhije u porodične i društvene odnose i destimuliše roditelje od rađanja), te uvodi institut surogat materinstva, kao jedna krajnje kontroverzna mera sa nesagledivim posledicama. Dakle, umesto da se na problem depopulacije odgovara jačanjem porodice i stimulisanjem roditelja, država pod uticajem stranih subjekata menja porodično zakonodavstvo u pravcu koji donosi još više problema. Slični procesi, nažalost, postoje i u mnogim drugim oblastima.

*

Ako na sve ovo gore rečeno dodamo i tinjajuće etničke tenzije u BiH, Makedoniji, Crnoj Gori, između Srbije i Hrvatske, itd. dobijamo jednu prilično eksplozivnu smešu koju bi i manja varnica mogla da zapali. U situaciji kada je perspektiva o eventualnom skorom učlanjenju u EU nestala, i kada se region suočava sa svim gore navedenim krizama, osnovni zaključak ovakvog izlaganja mora da insistira na činjenici da se očekivanja i projekcije moraju krajnje redukovati. Dakle umesto bajke o dobrom životu i prisajedinjenju „evropskoj porodici naroda“, kao osnovni zadatak postavlja se očuvanje elementarne stabilnosti u regionu. Ona se svodi na tri konkretna pitanja: 1) izbeći nove ratove, 2) sprečiti bankrot balkanskih država, 3) očuvati bazičnu funkcionalnost institucija. Čini se da nakon svega rečenog nema potrebe za daljim objašnjenjima.

Članak bismo zaključili uočavanjem dve povezane novosti u regionu. Prva je da političke vlasti u zemljama koje nisu članice počinju da, koliko god mogu, ignorišu pritiske takozvanog evropskog okvira i briselskih uslovljavanja. Naime, ritualno se svi i dalje pridržavaju politički korektne retorike o nastavku evropskih integracija. Međutim, čim izađu iz domena televizijskih kamera, prelaze na prostor realne politike potpuno zaboravljajući obavezujući diskurs.¹⁵ Slično je bilo i u doba vladavine komunizma kada su se svi zaklinjali u obavezujuće parole a stvarnu politiku gradili na potpuno drugim osnovama. Evropski okvir stoga postaje sve manje važan i on se uglavnom ignoriše u predviđanju i planiranju politike. Uprošteno rečeno, vlasti više i ne zanima mnogo šta piše u izveštajima o napretku koje izdaje Evropska komisija. Više ih zanima kako da nađu novac kojim mogu da odlože bankrot i da pokrenu neke infrastrukturne radove koji se makar vide.

Druga posledica je jačanje autoritarizma u pomenutim državama. Model kojim Milo Đukanović vlada poslednjih dvadesetak godina postaje obrazac

¹⁵ Autor ovog teksta imao je priliku da bude u radio emisiji sa visokim funkcionerom vlasti koji je pred slušaocima branio izglednost evropske perspektive, da bi odmah po završetku emisije rekao da sam potpuno u pravu i da i oni znaju kako od EU nema ništa.

koji preuzima sve više lidera u regionu.¹⁶ Jedna jaka ličnost i njegova partija osvajaju između 40 i 50% glasova sistematski gušeći opoziciju i kontrolišući medije i finansijske tokove unutar svog političkog entiteta. Zadužene i nezaposlene građane demokratija sve manje zanima. Glasaju za onog ko može da im da ili sačuva posao. Liberalna demokratija definitivno počinje da gubi popularnost na ovim prostorima.

Bibliografija

- Alexe, Dan "The Juncker Comission: no further EU enlargement", <http://www.neurope.eu/article/juncker-commission-no-further-eu-enlargement/>
- Florian Bieber, *The Crisis of Democracy in the Balkans*, LSE lecture, 27. 01. 2014,
- Burret, Heiko T. I Schnellenbach, *Jan Implementation of the Fiscal Compact in the Euro Area Member States*, German Council of Economic experts, working paper 08/2013, Freiburg.
- Джуркович, Миша, „Отмирание балканских государств в процессе европейской интеграции”, *Проблемы национальной стратегии*, №5. - стр. 44-55, Москва, 2014.
- Ђурковић, Миша, „Криза, федерализација и отпори”, у Александар Гајић и Милан Игрутиновић (ур.), *Криза Европске уније - оквири донети, трендови*, Институт за европске студије, Београд, 2013, стр. 53-72.
- Marsh, David, *Impossible trilemma for Tsipras*, The OMFIF Commentary, 26. 01. 2015.
- Orban, Victor, *Speech at Balvanyos free summer university and youth camp*, 26. 07. 2014. <http://hungarianspectrum.wordpress.com/2014/07/31/viktor-orbans-speech-at-the-xxv-balvanyos-free-summer-university-and-youth-camp-july-26-2014-baile-tusnad-tusnadfurdo/>
- Путин, Владимир “Россия и меняющийся мир”, *Московские новости*, 27. 02.
- Samardžić, Slobodan, Radić Miloradović, Ivana, *Kriza evropske unije*, Službeni glasnik, Beograd, 2014.

¹⁶ Ovaj povratak autoritarizma na Balkan uočava i Florian Biber. Pogledati njegovo predavanje *The Crisis of Democracy in the Balkans*, održano na LSE 27. januara ove godine. http://www.lse.ac.uk/europeanInstitute/research/LSEE/Events/2014-2015/Visiting-Speaker-Programme/VSP_Florian%20Bieber_2014-15.aspx Pristupljeno 2. maja 2015.

Miša Đurković, PhD

EUROPEAN UNION AND THE BALKANS DURING JUNCKER'S COMMISSION

ABSTRACT

The author analyzes the prospects for the European Union and the Balkans in the forthcoming period. First, it points to the fact that the EU is preoccupied with solving its own financial and economic problems. Enlargement is *de facto* transferred to another plan and frozen. Then he points to the problematic situation of the Balkan countries that sink in a combination of indebtedness, unemployment, political instability and authoritarianism. In the end, it is contended that in the near future, realistic and not overly ambitious priorities should be set: avoiding bankruptcy and safeguarding the fundamental political stability.

Key words: European Union, the Balkans, the financial crisis, Germany, instability.

UDK: 341.234:327(4-672EU:497.11)
Bibliid 0543-3657, 66 (2015)
God. LXVI, br. 1158-1159, str. 155-163
Izvorni naučni rad
Primljen: 12. maj 2015.

Igor S. NOVAKOVIĆ¹

Manjinsko pitanje i uticaj na bilateralne odnose sa susednim državama u svetlu procesa pridruživanja Evropskoj uniji – slučaj Srbije

SAŽETAK

Rad se u kratkim crtama bavi bilateralnim dijalogom Republike Srbije sa četiri susedne države oko poštovanja prava i sloboda nacionalnih manjina. U tekstu se razmatra suština otvorenih pitanja za svaku od navedenih država i njihov uticaj na proces evropske integracije Srbije. Naposljetku, autor je izneo nekoliko preporuka za donosiocje odluka u Srbiji, na osnovu kojih bi se neka od otvorenih pitanja verovatno zatvorila i time sprečila dalja eskalacija bilateralnih problema i koja bi mogla da značajno uspore proces evropske integracije Srbije.

Ključne reči: manjinske politike, integracija manjina, segregacija manjina, bilateralni odnosi Srbije, evropske integracije.

Uvod

Manjinsko pitanje u Republici Srbiji ne predstavlja samo unutrašnje pitanje koje država treba da reši u što kraćem roku kako bi se ostvarila puna integracija nacionalnih manjina. Zbog procesa integracije u Evropsku uniju stvorena je situacija u kojoj su mogući bilateralni sporovi sa susednim zemljama koje su već članice EU oko položaja manjina, te i moguća uslovljavanja u procesu pregovora, čak i njegova blokada.

¹ Igor S. Novaković, istraživač, Centar za međunarodne i bezbednosne poslove – ISAC fond, Beograd, e-mail: igor.novakovic@isac-fund.org.

Navodi izneti u ovom tekstu predstavljaju isključivo stavove autora i ne predstavljaju nužno stavove organizacije u kojoj je zaposlen.

Cilj ovog članka je da razmotri trenutnu situaciju u vezi sa procesom dijaloga sa nacionalnim manjinama u Republici Srbiji i njihovom integracijom, te bilateralne odnose sa susednim državama, članicama Evropske unije, u svetlu ovog dijaloga kao i moguća rešenja za bilateralne sporove koji mogu nastati oko manjinskih pitanja na putu Srbije ka EU.

Manjinsko pitanje i proces evropske integracije

Raspad SFRJ doveo je do etnonacionalizacije država naslednica koje su uglavnom isključile manjine iz dijaloga elita, pod pretpostavkom da su one ili remetilački faktor za zaokruživanje državnosti ili čak i potencijalni separatistički element ukoliko su u svojoj političkoj agendi imali i zahteve za autonomijom. Isključivanje manjina iz dijaloga stvorilo je pogodnu osnovu za buduće bilateralne sporove sa susednim zemljama. Tokom ratova u bivšoj Jugoslaviji, nekoliko manjinskih pitanja su, nažalost, „rešena“ na najbrutalniji način - proterivanjem pojedinaca i etničkim čišćenjima čitavih populacija sa pojedinih teritorija. Međutim, manjinska pitanja su i dalje aktuelna, pogotovo u Bosni i Hercegovini, Makedoniji i Srbiji (pa čak i u Albaniji, kao i na teritoriji Kosova), pre svega zbog manjka suštinskog dijaloga sa manjinama a zatim i zbog nemogućnosti elita da uspostave državni okvir čiji bi najmanji zajednički sadržalac bio prihvaćen od strane svih.

Na Zapadnom Balkanu, zakonodavna rešenja u vezi sa pravima i integracijom manjina uglavnom su uvedena posle smene tzv. „nedemokratskih režima“. Međutim, ovaj proces reforme odigrao se, pre svega, kako bi se ispunili zahtevi međunarodne zajednice (Evropske unije na prvom mestu), bez razmatranja da li je poželjno da se prema različitim manjinama primene različiti pristupi (tzv. *tailor made approach*), pošto se njihovi položaji i interesi bitno razlikuju, ne ugrožavajući pritom nivo prava i sloboda nacionalnih manjina. Posledica je da su uvedena unifikovana zakonodavna rešenja za sve nacionalne manjine koja su stvorila ozbiljne rascepe i probleme tokom implementacije.

Do danas, proces evropskih integracija nije suštinski doprineo procesu integracije manjina zato što je proces na neki način postao sam sebi svrha. Elite od 2003. godine naovamo nastojale su da se pre svega „politički legitimizuju“ kroz javno demonstriranje privrženosti evropskoj ideji koja je, manje ili više, prihvaćena od strane građana kao put koji će doprineti transformaciji države i unapređenju životnog standarda. Međutim, može se reći da su suštinske i dubinske reforme izostale, a da su one koje su sprovedene urađene na brzinu, a time i one u sferi prava i sloboda nacionalnih manjina. Drugim rečima, prethodno spomenuta legitimizacija je ostala samo u izrazima i simbolima, dok je politička odgovornost prebačena na sam proces. Potrebno je istaći da je suština procesa upravo u promišljanju pogodnih rešenja i sprovođenju reformi, koje su u ovom slučaju

podrazumevale i punu integraciju manjina u društvo Srbije, a ne stvaranje novog izvora nestabilnosti, segregacije i nesporazuma.²

Što se tiče odnosa sa susednim državama, van konteksta evropskih integracija, bilateralna pitanja vezana za položaj manjina sigurno ne bi imala tu snagu. Savet Evrope je institucija koja je postavila standarde manjinskih prava na nivou evropskog kontinenta kroz *Okvirnu konvenciju o zaštiti nacionalnih manjina* i *Evropsku povelju o regionalnim ili manjinskim jezicima*, ali je na državama članicama da implementiraju odredbe ovih dokumenata. Ulazak u Evropsku uniju stvorio je mehanizam za potencijalna uslovljavanja država kandidata od strane država članica. Međutim, suštinu problema predstavlja to što na nivou EU nema manjinske regulative odnosno pravne tekovine (*acquis communitaire*) koja bi se bavila ovim pitanjem, upravo zbog razmimoilaženja država članica: unutar EU su građansko-nacionalne države sa tradicijom kao što su Francuska (koja nije ratifikovala Okvirnu konvenciju o zaštiti nacionalnih manjina) i Bugarska, ali i Grčka koja uopšte ne priznaje postojanje nacionalnih manjina. Bez jasnih merila napretka (tzv. benchmark-ova) u toku pristupanja, svaka od država članica čija manjina čini deo populacije u državama kandidatima teoretski može da zahteva ispunjenje određenih „evropskih“ standarda. Često ovakvi postupci predstavljaju „nogu u vratima“ druge države koja ima aspiraciju za ulazak u Evropsku uniju, koja se koristi za dobijanje drugih koncesija na evropskom nivou.³

Položaj i integracija nacionalnih manjina u Srbiji i bilateralna pitanja sa susednim državama

Osnova sadašnjeg sistema zaštite prava i sloboda nacionalnih manjina u Srbiji uspostavljena je 2002. godine na nivou Savezne Republike Jugoslavije usvajanjem *Zakona o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina*, koji je potom dodatno utvrđen Ustavom iz 2006. godine i konačno *Zakonom o nacionalnim savetima nacionalnih manjina* iz 2009. godine. Takođe, Srbija je ratifikovala i Okvirnu konvenciju i Povelju o regionalnim i manjinskim jezicima Saveta Evrope. Nekoliko drugih zakona (Zakon o informisanju, Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja, itd.) dodatno utvrđuju neke od elemenata zaštite prava i sloboda nacionalnih manjina.

² O ovom problemu više vidi: *Manjinska politika i integracija u Srbiji - Analize i preporuke za unapređenje manjinske politike i procesa integracije u Republici Srbiji*, Forum za etničke odnose, Beograd, 2014. godine.

³ Poznat je slučaj Rumunije koja je 2012. godine pokušala da uslovljava davanje kandidature Republici Srbiji. Po informacijama iz nezvaničnih izvora, Rumunija je pokušala da iskoristi ovo pitanje za ubrzanje ulaska u Šengensku zonu, u čemu ju je uslovljavala Holandija. Vidi „Rumunija zbog Šengena blokirala odluku o Srbiji?“, Euractiv, 2012, Internet <http://www.euractiv.rs/srbija-i-eu/3673-rumunija-zbog-engena-blokirala-odluku-o-srbiji>.

Osnovni problem sa ovim rešenjima nije u domenu standarda, koji su čak i potpuniji od međunarodnih,⁴ već samo praktičnom implementacijom na terenu: od obrazovanja službenika, do manjka nastavnog kadra za obrazovanje na manjinskim jezicima i nedostatka udžbenika. Posebno pitanje su manjine koje su priznate kao takve u Srbiji a koje neke od susednih zemlja smatraju za pripadnike sopstvenog nacionalnog korpusa.

Trenutno ima 20 priznatih manjina koje imaju svoje nacionalne savete, odnosno organe manjinske samouprave u domenu prosvete, informisanja, službene upotrebe jezika i kulture. Od njih, 6 nacionalnih manjina nema matičnu državu: Aškalije, Bunjevci, Egipćani, Romi, Rusini i Vlasi. Priznavanje statusa, kao i odnos i tretman nacionalnih manjina, te ispunjavanje odredbi zakona, deo su bilateralnih nesporazuma koje Srbija ima sa susednim državama. Za Aškalije, Egipćane i Rome ne postoji država koja je zainteresovana da se predstavlja kao matična, dok je status Rusina nesporan, pošto je to nacionalna manjina koja priznata kao posebna u odnosu na Ukrajinke već više od 60 godina. Time se može i tvrditi da u Srbiji postoji određena tradicija priznavanja manjina koje nemaju svoju matičnu državu.

Srbija je u bilateralnom dijalogu oko pitanja manjina sa četiri susedne države članice EU: Mađarskom, Bugarskom, Rumunijom i Hrvatskom. Sva četiri pitanja su specifična. Treba spomenuti da postoje još dve manjine koje nisu integrisane - Bošnjaci i Albanci, čiji predstavnici često potežu pitanje ispunjavanja odredbi zakonodavnog okvira, ali ona ne spadaju u domen urgentnih bilateralnih pitanja pošto ne postoji nikakav „ucenjivački kapacitet“ matičnih država.

Što se tiče bilateralnih odnosa Srbije i Mađarske i pitanja položaja mađarske nacionalne manjine, može se reći da je na oblik sadašnjeg sistem zaštite prava i sloboda nacionalnih manjina najviše uticala upravo ova nacionalna manjina, koja je najbrojnija u Srbiji (bez dakako teritorije Kosova). Mađarska je tokom prethodne decenije bila susedna zemlja koja je imala najveći kapacitet, kao članica EU od 2004. godine, za vršenje pritiska na Srbiju. Treba se prisetiti da je odmah po pristupanju u članstvo Unije, Mađarska intervenisala na nivou Evropske unije tokom prvih meseci 2004. godine, a u vezi sa položajem mađarske nacionalne manjine čija se najveća partija Savez vojvođanskih Mađara (SVM) našla van skupštine nakon parlamentarnih izbora decembra 2003. godine. Dijalogom sa mađarskom zajednicom i SVM, kao i sa zvaničnom Budimpeštom, Srbija je postepeno izlazila u susret nekim od najvažnijih zahteva mađarske zajednice: posebne izdvojene obrazovne institucije osnovnog i srednjeg obrazovanja, kontrola nacionalnog saveta nad institucijama iz sfere informisanja, prosvete i kulture, te mogućnost ulaska u Narodnu skupštinu putem prirodnog cenzusa (koji

⁴ *Manjinska politika i integracija u Srbiji - Analize i preporuke za unapređenje manjinske politike i procesa integracije u Republici Srbiji*, Forum za etničke odnose, Beograd, 2014. godine, str. 26

podrazumeva da manjinska lista može da uđe u parlament (odnosno jedno mesto) ukoliko dobije onaj broj glasova koji je jednak količniku ukupnog broja izašlih i broja mesta u parlamentu). Međutim, ova rešenja odgovaraju najviše mađarskoj nacionalnoj zajednici, i eventualno albanskoj, pošto su brojne u dovoljnoj meri te mogu da preskoče prirodni cenzus i imaju dovoljan kapacitet za preuzimanje i upravljanje institucijama. Takođe, jezik se u potpunosti razlikuje od srpskog tako da posebne obrazovne institucije u potpunosti imaju smisla. Kod drugih manjinskih jezika, posebno u slučajevima ex-jugoslovenskih konstitutivnih naroda Hrvata i Bošnjaka, ova rešenja postaju očigledni problem. Dobri odnosi Srbije sa Mađarskom dodatno su učvršćeni 2013. godine Deklaracijom Skupštine Srbije kojom su osuđeni zločini novouspostavljenih komunističkih vlasti nad etničkim Mađarima, te „pomirenjem u Čurugu“, odnosno ceremonijom održanom 26. juna u Čurugu na kojoj su predsednici Mađarske i Srbije, Janoš Ader i Tomislav Nikolić javno osudili zločine nad civilima srpske i mađarske nacionalnosti tokom i neposredno nakon II svetskog rata. Time je bilateralno manjinsko pitanje između Srbije i Mađarske u vezi sa mađarskom nacionalnom manjinom u ovom trenutku zatvoreno.

Bilateralna pitanja između Srbije i Bugarske u vezi sa Bugarskom nacionalnom manjinom po svojoj prirodi čine se najlakšim. Bugari su jedna od manje brojnih nacionalnih manjina u Srbiji i većinu predstavljaju u samo dve opštine. Ne postoji bilateralni sporazum o zaštiti manjina, pošto zvanično srpska manjina u Bugarskoj ne postoji. Bugarski zvaničnici (potpredsednica 2012. godine, premijer tehničke vlade 2013. Godine, itd.) s vremena na vreme osvrću se na položaj Bugara u Srbiji, povezujući ga sa procesom evropskih integracija, reagujući pre svega na pritiske ultranacionalnista iz Bugarske (partije Ataka, VMRO, itd.) i organizacija civilnog društva iz Bosilegrada i delom iz Dimitrovgrada. Osnovni problem u vezi sa poštovanjem prava i sloboda ove nacionalne manjine predstavlja potpuna implementacija zakona, pre svega oko upotrebe jezika i pisma, kao i delimično oko obrazovanja na bugarskom jeziku. Ključno pitanje je i ekonomski položaj opština u kojima Bugari žive koji se, međutim, ne razlikuje od položaja drugih opština na jugu Srbije, te je stoga lako utvrditi da ne postoji nikakva namerna diskriminacija ekonomskog tipa.⁵ Ipak, ovaj problem je Bugarskoj drugorazredni u poređenju sa „makedonskim“ pitanjem i ukoliko dijalog između dve države bude aktivno vođen, moguće je da se neće ni aktivirati.

Odnos Srbije i Rumunije u medijima je do sad bio najzastupljeniji. Rumunska nacionalna politika može se okarakterisati kao „sverumunska“ - odnosno sve manjine koje govore istočno-romanske jezike i govore, zvanični

⁵ Za ceo problem vidi: Igor Novaković, *Bugari u Srbiji i srpsko-bugarski odnosi u svetlu evropskih integracija Srbije*, Centar za međunarodne i bezbednosne poslove-ISAC fond, Beograd, 2014.

Bukurešt svrstava u rumunsku nacionalnu manjinu u jugoistočnoj Evropi. Takva politika je proizvod specifičnog istorijskog razvitka, kao i odnosa Rumunije prema Moldaviji. Svi istočno-romanski jezici (cincarski, megleno-romanski, istro-romanski) se stoga u Rumuniji tretiraju kao dijalekti rumunskog, a ove populacije se svrstavaju u deo rumunskog etničkog korpusa. Srbija i Rumunija takođe imaju bilateralni sporazum o zaštiti manjina. Bilateralno pitanje između dve države sadržano je u viđenju ko sve pripada rumunskoj nacionalnoj manjini. Srbija priznaje Vlahe kao odvojenu nacionalnu manjinu, a Rumunija ne, te stoga smatra da Srbija ne ispunjava standarde vezane za prava i slobode rumunske manjine u Srbiji u regionu istočne Srbije. U istočnoj Srbiji, po popisu iz 2011. godine Vlaha ima 34 000, dok je Rumuna oko 2000, po čemu na osnovu svojih zakona i međunarodnih standarda Srbija nema obavezu za posebne mere zaštite Rumuna u opštinama ovog regiona zbog (drastično) malog broja pripadnika ove zajednice. Međutim, zvanični Bukurešt ne insistira na rumunskom imenu (pre svega zato što bi se time odrekao moldavaca kao dela rumunskog etničkog korpusa), već na pravima za obrazovanje na maternjem jeziku i zvaničnu upotrebu jezika i pisma, te pravu na nesmetano ispovedanje vere. Drugim rečima, zvanični Bukurešt se protivi kodifikaciji vlaščkog jezika i njegovoj zvaničnoj upotrebi i traži nesmetano delovanje Rumunske pravoslavne crkve u istočnoj Srbiji.

Kao što smo već naveli, Rumunija je pokušala da ovo pitanje upotrebi za blokadu sticanja kandidature. Pitanje je privremeno rešeno 1. marta 2012. potpisivanjem Zapisnika sa II sednice Međudržavne mešovite komisije (uspostavljene ranije spomenutim bilateralnim sporazumom) iz 2011. godine, koji je Rumunija tumačila kao poseban protokol koji postavlja osnovu za rešavanje otvorenih pitanja. Međutim, situacija je i dalje prilično nesređena pošto rumunska strana zahteva nastavak dijaloga uz inkluziju predstavnika evropskih institucija. Velika je verovatnoća da će ovo pitanje biti ponovo otvoreno tokom pregovora Srbije sa EU.

Pitanje odnosa sa Hrvatskom u ovom domenu podseća u nekim aspektima na odnose sa Rumunijom, ali je dodatno zakomplikovana činjenicom da su Hrvati bivši konstitutivni narod u Srbiji, te da govore praktično istovetnim jezikom, kao i time da su obe države u postratnoj fazi gde se često čak i tehnička pitanja zloupotrebljavaju u političke svrhe. U Srbiji odnosno AP Vojvodini žive dve manjine koje Hrvatska smatra delom svog nacionalnog korpusa - Hrvati i Bunjevci. Deo Bunjevaca sebe smatra odvojenom etničkom grupom i to pravo im je Srbija priznala. Problem i dalje nije do kraja definisan, međutim vrlo je verovatno da će ovo, ukoliko se stvore povoljni politički uslovi, eskalirati u nekom periodu tokom pristupa Srbije EU.

Srbija nema pravo da prestane da priznaje postojanje dve manjine, vlaške i bunjevačke, zbog principa zabrane derogacije jednom postignutih prava nacionalnih manjina. A samim tim mora da im prizna i pravo upotrebe jezika, osim ukoliko ne izmeni zakonodavstvo u kratkom roku (pošto su i

vlaški i bunjevački nepriznati pod *Evropskom poveljom o regionalnim i manjinskim jezicima*) i stavi ova dva slučaja pod poseban politički tretman, naravno u dijalogu sa tim istim manjinama.

Drugo pitanje koje se neminovno otvara u slučaju odnosa sa Hrvatskom je sama upotreba maternjeg jezika koji je po svojoj prirodi praktično istovetan srpskom, kao i bošnjački. Ukoliko bi se zakon dosledno primenjivao, stvara se nepotrebna segregacija na još višem nivou nego što je to slučaj sa neslovenskim manjinama, te se za ovo pitanje mora naći obostrano prihvatljivo rešenje, pošto je cilj manjinske politike integracija. Naravno, rešenje mora da bude dizajnirano na takav način da ne provocira eskalaciju odnosa između Srbije i Hrvatske.

Zaključak **- Putevi napred**

Na osnovu svega prethodno izloženog moguće je identifikovati preporuke za elitu u Beogradu, kako bi se smanjio konfliktni potencijal ovih otvorenih pitanja:

1. Srbija mora da implementira sve obaveze koje proizilaze iz zakonodavnog okvira i Ustava, kao i međunarodnih normi. Bez obzira na stavove drugih država, elita i građani moraju da poštuju i sprovode sopstvene zakone. Međutim, za neke aspekte zakona država nema kapacitet da ih implementira, kao ni neke od nacionalnih manjina (pre svega zbog brojnosti).
2. Upravo stoga, Srbija treba da uspostavi dijalog sa manjinama i eventualno razmotri promenu manjinskog zakonodavstva na način da se ne ukine nivo stečenih prava, ali da se eliminišu brojni nedostaci koji dovode do manjka implementacije međunarodnih normi, zloupotrebe položaja i manjka integracije, kao i eliminaciju političkih upotreba manjinskih samouprava. Ovaj postupak bi suštinski trebao da dovede do zaokruživanja građanske države,⁶ kao okvira koji bi bio prihvatljiv za sve.
3. Elite ne treba da čekaju otvaranje poglavlja i ulazak u EU već da se hrabro suoče sa manjinskim problemima i potencijalnim bilateralnim problemima kroz stalni dijalog sa susednim državama. Dijalog odnosno proces je često važan koliko i rezultat. Država treba da sprovodi ono što je dogovoreno na bilateralnim susretima.
4. Politička elita u Srbiji ima značajan arsenal u svojim rukama kroz Smernice iz Ljubljane (Ljubljanske preporuke za integraciju raznolikih

⁶ Koja je bez obzira na često kritikovanu formulacija „država Srba i svih ostalih građana“ u suštini građanska.

⁷ Vidi: *The Ljubljana Guidelines on Integration of Diverse Societies*, Organization for Security and Co-operation in Europe, 2012, Internet [2. februar 2015] <http://www.osce.org/hcnm/96883?download=true>

društava)⁷ i Preporuka iz Bolcana (Preporuke iz Bolcana oko nacionalnih manjina u međudržavnim odnosima)⁸ koje je izradila Kancelarija Visokog komesara za nacionalne manjine OEBS-a. Međutim, ovaj alat podrazumeva i iskrenu želju za integracijom manjina.

5. Jezičko pitanje tzv. bosansko-hrvatsko-srpskog jezika i dalje je otvoreno i Srbija bi trebala da ponovo prizna suštinsku istovetnost ovih jezika, uz zvaničnu ogradu da to ne podrazumeva nikakve političke ili teritorijalne pretenzije, čime bi se upotreba manjinskog jezika svela na upotrebu zvaničnog jezika sa drugim standardom. Time bi se rešio potencijalni problem segregacije Hrvata i Bunjevaca, ali i Bošnjaka, uz puno poštovanje manjinskih prava i sloboda.

Bibliografija

- Bolzano/Bozen Recommendations on National Minorities in Inter-State Relations*, Organization for Security and Co-operation in Europe, 2008, Internet [2. februar 2015] <http://www.osce.org/hcnm/33633>
- Ljubljana Guidelines on Integration of Diverse Societies*, Organization for Security and Co-operation in Europe, 2012, Internet [2. februar 2015] <http://www.osce.org/hcnm/96883?download=true>
- Manjinska politika i integracija u Srbiji - Analize i preporuke za unapređenje manjinske politike i procesa integracije u Republici Srbiji*, Forum za etničke odnose, Beograd, 2014. godine.
- Novaković, Igor, *Bugari u Srbiji i srpsko-bugarski odnosi u svetlu evropskih integracija Srbije*, Centar za međunarodne i bezbednosne poslove-ISAC fond, Beograd, 2014.

---

⁸ Vidi: *The Bolzano/Bozen Recommendations on National Minorities in Inter-State Relations*, Organization for Security and Co-operation in Europe, 2008, Internet [2. februar 2015] <http://www.osce.org/hcnm/33633>

Igor S. NOVAKOVIĆ, M.A.

**IMPACT OF MINORITY ISSUES ON BILATERAL RELATIONS WITH
NEIGHBOURING COUNTRIES IN THE LIGHT OF THE EU ACCESSION
PROCESS - CASE OF SERBIA**

ABSTRACT

This article considers Serbia's bilateral dialogue with the four neighbouring countries on the implementation and respect of the domestic and international standards regarding the rights and freedoms of national minorities in Serbia. The article considers the key elements of the open issues between Serbia and each of these four countries, and their impact on the process of Serbia's European integration. Finally, the author offers several recommendations for the decision makers in Serbia that can help in closing of some of the open issues, as to prevent the further escalation of bilateral misunderstandings, which could be potentially dangerous for the process of Serbia's integration into the EU.

Key words: minority policies, integration of minorities, segregation of minorities, bilateral relations of Serbia, process of European integration.

UDK: 27-675(456.31)
Bibliid 0543-3657, 66 (2015)
God. LXVI, br. 1158-1159, str. 164-176
Izvorni naučni rad
Primljen: 16. februar 2015.

Vladan STANKOVIĆ¹

Ekumenska politika Svete stolice

SAŽETAK

Ovaj naučni rad za *predmet* istraživanja ima ekumensku politiku Svete stolice (države Vatikan). *Cilj* naučnog rada je da istraži osnovne smernice ekumenske politike Katoličke crkve, da iskaže odnose (Rimo)katoličke crkve spram drugih hrišćanskih zajednica: prema Istočnim ili unijatskim crkvama, pravoslavnim pomesnim crkvama i protestantskim crkvama i denominacijama. U vremenu sveukupnih međunarodnih integracija, integracije unutar jedne iste religije ostaju nedovoljno razjašnjene. Rad koji je pred nama upravo je *doprinis* ovom zahtevu vremena. Autor u istraživanju polazi od interdisciplinarnog *metodskog* pristupa: analize sadržaja, uporednog metoda, socio-istorijskog pristupa...

Ključne reči: ekumenizam, Sveta stolica, (Rimo)katolička crkva, hrišćanstvo.

Etimologija pojma *ekumenizam* pomalo je neobična jer ona u svom osnovnom značenju označava *oikoumene* od grčkog izraza *οικουμένη*, što je bukvalni prevod oznake za „nastanjeni svet”, a u današnje vreme tim izrazom se „nastanjuje”: pomirenje, saradnja i zbližavanje među hrišćanskim svetom. U užem smislu, radi se o delatnostima zbližavanja hrišćanskih zajednica vernika i Crkvi. U ekumenskom i ekumenističkom smislu reči nema sumnje da postoji jedinstvena zajednica, čak jedinstvena hrišćanska crkva koja se tumači kao “zajednica sledbenika Isusa Hrista, onih koji dele istu veru”. Ekumenizam tako insistira na tolerisanju „različitih sadržaja hrišćanske vere” kao osnove ili baze svog učenja; na jedinstvu vere bez obzira na sve doktrinarne i obredne različitosti.² Ipak, ekumenizam kao pokret za ujedinjenje hrišćanskih zajednica i crkava teži duhovnom jedinstvu ali u

¹ Dr sci Vladan Stanković, naučni saradnik, Institut za političke studije u Beogradu, e-mail: stvlada@sbb.rs.

² Roman Miz: *Uvod u teologiju ekumenizma*, LDIJ, Veternik-Noví Sad, 2001, str. 69: „Ekumenizam je pokret za ujedinjenje svih kršćanskih zajednica u jednoj Crkvi – Kristovoj.”

raznovrsnosti gde će svako sačuvati svoje - vrednosti, obrede, tradiciju, navike, običaje, pa se može reći da ekumenizam "ne otvara front ni protiv koga".³ Ekumenizmu nastrojeni zagovornici ističu da je važno: "shvatiti i prihvatiti da ekumenizam ne znači promjenu ili izdaju vjere, te da nije nikakav kompromis u vjeri."⁴ Za razliku od unijaćenja, koje je drugi izraz za "preveravanje", promenu konfesije ili konvertitstvo (npr. iz pravoslavne u katoličku i obrnuto), ekumenizam insistira na dijalogu ravnopravnih, insistiranju na onome što je pojedinim crkvama u tom dijalogu zajedničko i traga za putevima duhovnog i moralnog poslanja Hristove Crkve.⁵

Kako je sve počelo?

Pojačana aktivnost hrišćanskih misionara u Africi, rivalski i čak, ponekad, i neprijateljski odnos islama prema tim delatnostima i međusobni frakcionaški sukobi među protestantskim denominacijama, ponukali su baptističkog misionara Viljema Kerija (William Carey) da učvrsti saradnju među misionarskim zajednicama u Africi zalaganjem za "opšte udruženje" svih hrišćanskih veroispovesti. Keri je uviđao "slabosti hrišćanstva" koje su proizilazile iz njegovih brojnih unutrašnjih podela i rasepkanosti. Tako su formirana prva udruženja "u cilju usklađivanja misionarskih delovanja", neke vrste preteče ekumenskog pokreta kakav poznajemo danas. Za svega pedeset godina (1805-1854) formiran je *Ekumenski savet* - neka vrsta konfederacije protestantskih denominacija, koje su se, isprva i ponajpre, bavili načinima organizovanja misija. Još nekih pedesetak godina kasnije (1910) skup u škotskom gradu Edinburgu ozvaničava formalno osnivanje ekumenskog pokreta.⁶ Unutar *Ekumenskog pokreta* najznačajniju ulogu, od samih početaka, igra povereništvo "Vera i Poredak" (*Faith and Order*), koje je od najranijih dana svog osnivanja nastojalo da pretresanjem teoloških pitanja prevaziđe uzroke podela među hrišćanima. Na tom putu pomirenja nezaobilazna je 1927. godina kada je u Lozani održana konferencija "Vere i Poretka" na kojoj su razmatrana dogmatska pitanja, uz učešće različitih protestantskih denominacija. Sledeća ključna godina bila je 1930. kada kenterberijski arhiepiskop Anglikanske crkve upućuje poziv carigradskom patrijarhu Fotiju da okupi sve autokefalne pravoslavne crkve i da svi zajedno prisustvuju skupu anglikanskog episkopata na Lambetskoj konferenciji. "Na njoj je kao temeljno načelo pokreta naznačen

³ Tomislav Šagi-Bunić: *Ali drugog puta nema*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1969, str. 223.

⁴ http://www.glas-koncila.hr/index.php?option=com_php&Itemid=41&news_ID=20786

⁵ Roman Miz: *Uvod u teologiju ekumenizma*, LDIJ, Veternik-Noví Sad, 2001, str. 69: "(...) da otkrijemo drugoga i da postignemo jedinstvo u Kristu koje neće ni u želji biti potpuna uniformnost, već jedinstvo u raznovrsnosti."

⁶ O ovome u: Ljubivoje Stojanović, "Ekumenizam i etnofiletizam - pravoslavni pogled", *Politikologija religije*, 1/2007: 133-156, Centar za proučavanje religije i versku toleranciju, Beograd, 2007, str. 148.

dogmatski minimalizam, odnosno zajednički teološki imenitelj svih hrišćanskih zajednica koji bi, kao ugaoni kamen, predstavljao temelj izgradnje budućih odnosa. Smatralo se da bi se sve ostale razlike mogle vremenom prevazići ukoliko bi se pošlo od pomenutog *minimuma*. Kao temelji Ekumenskog pokreta na ovoj konferenciji označeni su: Sveto Pismo, Nikeo-carigradski simbol vere i *tajne* Krštenja i Evharistije.⁷ Sve pravoslavne crkve, sem moskovske patrijaršije, imale su po jednog predstavnika: mitropolita ili episkopa. Lambetska konferencija prevazišla je svoje osnovne ciljeve koje je pred sebe postavila, jer je na skupu dogovoreno formiranje "Zajedničke doktrinarne komisije" od pravoslavnih i protestantskih velikodostojnika sa zadatkom da pretresu sva pitanja i da donesu zajedničke predloge i rešenja. Za razliku od povereništva "Život i Rad", koje se bavilo društvenim i karitativnim problemima i gde nije bilo krucijalnih otpora, povereništvo "Vera i Poredak" bavilo se prevashodno osetljivijim, teološkim pitanjima, a inspiraciju je pokušalo da nađe u dijalektičkoj teologiji nalaženja zajedničkih, dodirnih tačaka u učenjima i doktrinama. Spajanjem i objedinjavanjem ova dva povereništva ("Život i Rad" i "Vera i poredak") 1938. godine u holandskom gradu Utrehtu nastaje začetak "Svetskog saveta crkava" (*World Council of Churches* - WCC), a svoju formalizaciju zadobija na konferenciji održanoj u Amsterdamu 1948. godine.⁸

Valja istaći da je (Rimo)katolička crkva sa velikim podozrenjem i otporom gledala na ekumenski pokret, jer se držala teze da je sva istina pohranjena u "Crkvi Sv. Petra, na čijem je kamenu sazdana i koja drži ključeve neba". Sasvim logično, sinovi Katoličke crkve koji su ponikli iz prvomilenijumskog nasleđa - benediktinski monasi, prvi su nastojali da prevaziđu podele među hrišćanima, naročito spram pravoslavnih grčkog obreda. Od ostalih unutar Crkve veliki doprinos "ka zagledanju s' onu stranu hrišćanstva" imao je veliki katolički teolog i mislilac Iv Kongar (*Yves Congar*), koji je još 1937. godine objavio knjigu "Podeljeno hrišćanstvo" i tako utrasirao osnovna gledišta koja će se pojaviti tridesetak godina kasnije - na Drugom vaticanskom saboru.⁹ Za Katoličku crkvu gledišta Kongara bila su i previše revolucionarna i previše otvorena prema onima koji ne mogu biti spaseni jer su van Crkve, pa su ona stavljena *in perscriptorem*. Međutim, 1949. godine unutar zidina Vatikana počinju da duvaju drugačiji vetrovi... Naime, te godine biva objavljena Instrukcija Svetog Oficija zvučnog naslova: *De motione oecumenica* ("Ekumenski pokret"), čime je iskazana vidljiva tendencija ka otvaranju prema pitanju ekumenizma. Situacija se naročito promenila kada je za episkopa Rima

⁷ Marko Nikolić, Petar Petković: "Institucionalne forme savremenog ekumenskog dijaloga", *Međunarodni problemi*, 2/2011:276-296, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2011, str. 281.

⁸ Erwin Fahlbusch: *The Encyclopedia of Christianity*, Wm. B. Eerdmans Publishing, 2008, p. 764: "Both movements gave their approval, and a conference was held at Utrecht in 1938. to draw up a constitution for a world council."

⁹ Lorelei F. Fuchs: *Koinoia and the Quest for an Ecumenical Ecclesiology*, Wm. B. Eerdmans Publishing, 2008, p. 105.

1958. godine izabran Anđelo Ronkali (*Angelo Roncalli*) kao Jovan XXIII. Ovaj papa je dugo godina službovao u Bugarskoj, potom u Grčkoj i Carigradu. Tokom dugogodišnje službe na Balkanu imao je vremena da upozna pravoslavni pristup hrišćanske vere.¹⁰ Naklonost prema pravoslavlju verovatno je presudno uticalo da postane vatreni pobornik jedinstvenog hrišćanstva.¹¹ Nešto manje od dve godine po preuzimanju pontifikata, 1960. godine, papa je osnovao "Sekretarijat za promovisanje hrišćanskog jedinstva" (*Secretariatus ad unitatem christianorum promovendam*). Ovaj sekretarijat postao je jedna od komisija, radnih tela sa ciljem da učestvuje u pripremi budućeg koncila, čime dodatno dobio na značaju (danas se ovaj sekretarijat zove Papski savet za unapređenje jedinstva hrišćana).¹²

Ekumenizam Drugog vatikanskog sabora

Drugi vatikanski sabor (1962-1965) sa svoja tri značajna dokumenta trasirao je put institucionalizaciji ekumenizma u Katoličkoj crkvi. Osnovna misao kojom se vodio sabor bila je da pruži sopstveni odgovor na pitanje ekumenizma, koje se, u to vreme, već u dobroj meri razmahalo između protestanata i pravoslavnih. U osnovi drugovatikanskog polazišta zauzet je rimocentričan odnos spram ekumenskog pitanja u tri dokumenta: 1. "Dekret o istočnim katoličkim Crkvama" - *Orientalium ecclesiarum*, 2. "Dekret o ekumenizmu" - *Unitatis redintegratio* i 3. "Deklaracija o odnosu Crkve prema nekršćanskim religijama" - *Nostra aetate*.¹³ Polazeći od izrazite hristocentričnosti katoličanstva i označavajući sebe sa: "hrišćani" (u pravom smislu te reči: kao sledbenici Isusa Hrista) ova tri dokumenta u formi koncentričnih krugova rešavaju odnose (Rimo)katoličke crkve prema Istočnim hrišćanima (ili tzv. "unijatima"), prema pravoslavnima i protestantima (kroz poseban dekret), i prema drugim religijama i verskim praksama: islama, judaizma, hindizma, budizma... (kroz deklaraciju). Pa, krenimo redom...

1. "Dekret o istočnim katoličkim Crkvama" - *Orientalium ecclesiarum* ili OE obznanjen je 21. novembra 1964. godine. Istočne katoličke crkve u ovom

¹⁰ Petar Leposavić: "Jovan XXIII (1958-1963)", *Papstvo*: 351-355, IGAM, Beograd, 2005, str. 352: "...od 1925. do 1934, bio je apostolski vizitator u Bugarskoj, što mu je omogućilo da se neposredno upozna sa prirodom i karakterom pravoslavne crkve. Ni na toj dužnosti nije skrivao intimnu želju za *ujedinjenjem obiju crkava*. Poslije boravka u Bugarskoj, papa Pije XI premjestio ga je kao vizitatora za Tursku i Grčku, što će mu omogućiti da još dublje upozna pravoslavlje u Grčkoj, pa i islam u Turskoj."

¹¹ Vjekoslav Cvrle: *Vatikanska diplomacija*, Školska knjiga-Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1992, str. 52.

¹² Emanuele Boaga, Salvatore Palese, Gaetano Zigo: *Consegnare la memoria - manuale di archivistica ecclesiastica*, Giunti Editore, 2003, p. 219: "Giovanni XXIII istituì il 5 giugno 1960. il Segretariato per l'unità dei cristiani con le commissioni incaricate di preparare il concilio Vaticano II."

¹³ Posrednu ulogu u pitanjima ekumenizma igra i dokument *Lumen gentium*, ali ovde, nažalost, nema prostora da se i taj dokument razmatra.

dokumentu tretiraju se kao "integralni dio Božjega naroda, a istodobno svaka od njih ima svoje posebnosti, svoju raznolikost u jedinstvu općeg katoliciteta Crkve Kristove. Posebno su značajni njihovi obredi i vlastite predaje, liturgijska i disciplinska autonomija."¹⁴ Drugi vatikanski sabor posebno insistira na autonomiji tzv. *unijata* tretirajući, istina, i dalje ove crkve kao: "ujedinjene u katolicitetu", ali naglašavajući njihov zaseban, tradicionalno grčki (a ne latinski) obred. Otuda i naziv: "grkokatoličke", a za vernike naziv: "grkokatolici" (spram običnih katolika, "latinokatolika"). U "Dekretu o istočnim katoličkim crkvama" izražava se nada da će upravo Istočne Crkve, koje su u zajedništvu s rimskim episkopom, biti u stanju da promovišu jedinstvo svih hrišćana, a posebno onih istočnog obreda (*Ad Ecclesias Orientales, communionem cum Sede Apostolica Romana habentes, peculiare pertinet munus omnium christianorum unitatem, orientalium praesertim...*).¹⁵ Tu se pokušava iznaći način kako da "crkve Istočnih hrišćana" (koje učestvuju u "kršćanskom" katolicitetu) budu spona prema pravoslavnima jer sa njima dele iste obrede i milenijumsko predanje. "Istočnjaci" se, prema ovom dokumentu, tretiraju nešto između, na pola puta: kao čvorišna tačka Istoka i Zapada. Ove su Crkve zadržale grčke obrede, istočnjačku liturgiju, ali nisu odbile izrazito hristocentrično nasleđe Zapadne crkve. Dokument je čitavu Katoličku crkvu po pitanju ekumenizma stavio pred veoma težak zadatak: jer je grkokatolike pozicionirao tako da budu posrednici ka pravoslavnima. Pokazaće se da to nije nimalo lak zadatak pošto pravoslavni grkokatolike doživljavaju kao "unijate", kao otkinuti deo sebe, kao otuđene i raskolnike "koji su se sjedinili u papstvu".

2. "Dekret o ekumenizmu" *Unitatis redintegratio* ili skraćeno UR, objavljen je istog dana kada i OE, 21. novembra 1964. godine, pod pontifikatom pape Pavla VI. Za razliku od OE, UR je značajno obimniji tekst koji vidnu pažnju posvećuje, pre svega, najbližima: pravoslavnima (koji sa RKC dele istovetno apostolsko nasleđe), ali i sa anglikancima (koji su zadržali donekle neraskinutu apostolsku strukturu svoje "crkve"), te sa drugim protestantskim "crkvama" (luteranske crkve), protestantskim zajednicama i denominacijama.

Dekret o ekumenizmu polazi od hristocentrizma.¹⁶ U dokumentu se zaključuje da se "više vjerskih zajednica ljudima predstavlja kao istinska

¹⁴ Drago Šimundža: "Ekumenizam, raznolikost i jedinstvo Crkve", *Crkva u svijetu*, Vol. 24, N° 2/1989: 181-183, Katolički bogoslovski fakultet u Splitu, Split, 1989, str. 182.

¹⁵ Dokumenti Drugog vatikanskog koncila, "Dekret *Orientalium Ecclesiarum* - o Istočnim katoličkim crkvama", Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1970, p. 248: "Istočne crkve koje su u zajedništvu sa Apostolskom rimskom stolicom imaju posebnu zadaću da promiču jedinstvo svih hrišćana, poglavito onih istočnog obreda..." (str. 249)

¹⁶ Hristocentrizam katoličke vere posledica je *filioque*-nog pristupa veri prema kome se Sv. duh izliva ne samo iz Boga-oca, već i iz Boga-sina, Gospoda Isusa Hrista. (O tome u: Louis Bouyer: "La plénitude du Christ", *L' Eglise de Dieu*, 285-331, Le édition du CERF, Paris, 1970, p. 306)

baština Isusa Krista. Oni misle različito i različitim putevima hode...¹⁷ Zajednički imenitelj svih hrišćanskih zajednica izčitava se upravo kroz veru u Hrista: "(...) oni koji vjeruju u Krista i koji su ispravno primili krst nalaze se u nekom, mada ne savršenom, zajedništvu sa Katoličkom crkvom."¹⁸ Ekumenizam je put, sredstvo i način da se različitosti prevladaju,¹⁹ tako da je spasenje unutar jedne, jedinstvene Petrove crkve ostalo netaknuto: *Per solam enim catholicam Christi Ecclesiam, quae generale auxillium salutis est omnis salutarium mediorum plenitudo attingi potest.*²⁰ Tako koncipiran poredak sveta odagnao je opasnosti-od-nepoznatog u ekumenskom i ekumenističkom, pa je Sv. Sinod Drugog vatikanskog zasedanja podstakao napore svih katoličkih vernika da se radišno uključe u delo ekumenizma.²¹ Međutim, "Drugovatikana" je otišla i korak dalje od puke proklamacije "napora da se rastavljeno sastavi". Dokument *Unitatis Redintegratio* poziva na "promicanje kršćanskog jedinstva", i to tako: "da se uklone riječi, sudovi i djela koji ni po pravdi, ni po istini ne odgovaraju položaju rastavljene braće", pozivanjem da se: "upriliče skupovi krišćana različitih Crkava ili Zajednica, dijalog među vrsno upućenim stručnjacima,.."²² I još više od toga, zahteva se poznavanje različitosti i, štaviše, srođavanje sa tim duhovnim pristupima, kulturama, običajima i navikama, svojevrsna empatija do uživljavanja-u-drugost.²³ Ono što zaista postaje revolucionarno to je da po prvi put Katolička crkva u jednom koncilskom dokumentu priznaje da i druge Crkve imaju svetotajinsku snagu: "Crkve, mada rastavljene, imaju prave sakramente, a poglavito, i to snagom apostolskog nasljeđa, svećeništvo i euharistiju."²⁴

3. Deklaracija *Nostra aetate* (NAE) je dokument: "O odnosu Crkve prema nehrišćanskim religijama". Izglasana je u vreme pontifikata pape Pavla VI, pred sam kraj Drugog vatikanskog sabora, 28. oktobra 1965. godine. U ovom dokumentu iskristalisano je saodnošenje Rimske crkve spram drugih religija, verskih i filozofskih praksi. Ovde se ostavio prostor za intezivan međureligijski dijalog.

¹⁷ Dokumenti Drugog vatikanskog koncila, "Dekret *Unitatis Redintegratio* - dekret o ekumenizmu", Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1970, str. 207.

¹⁸ U Koncilskim dokumntima drugi hrišćani se najčešće nazivaju "odjeljenom braćom". (Ibidem, str. 211)

¹⁹ Ibidem.

²⁰ Ibidem, p. 212: "Samo se po Katoličkoj crkvi, koja je sveopće sredstvo spasenja, može doseći sva punina spasonosnih sredstava." (str. 213)

²¹ Ibidem, p. 212: "(...) haec Sancta Synodus cunctos fideles catholicos hortatur ut,..operi oecumenico sollerter participant,..

²² Ibidem, str. 213.

²³ Roman Miz: *Uvod u teologiju ekumenizma*, LDIJ, Veternik-Novi Sad, 2001, str. 80.

²⁴ Dokumenti Drugog vatikanskog koncila, "Dekret *Unitatis Redintegratio* - dekret o ekumenizmu", Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1970, str. 227.

Međureligijski dijalog sasvim je nova ravan koju je otpočela upravo Rimokatolička crkva u cilju zbližavanja religija, pronalaženja zajedničkih imenitelja za različite verske pristupe. Deklaracija *Nostra aetate* osvrst započinje sa razmatranjem hinduizma i budizma, starih istočnjačkih religija i verskih praksi. Crkva u njima vidi različite puteve prilazu ljudskog srca "predlažući putove, tj. nauke i zapovjedi života i svete obrede".²⁵ Tekst konstatuje: "Katolička crkva ne odbacuje ništa što u tim religijama ima istinita i sveta", jer "nerjetko odražavaju zrake one Istine što prosvjetljuje sve ljude".²⁶ Tako su "zruci Istine" ono što spaja katoličanstvo i ova istočnjačka učenja.

Još je bliži odnos katoličanstva i islama. U dokumentu se podvlači poštovanje prema muslimanima "koji se klanjaju jedinstvenomu Bogu, živome i subzistentnome, milosrdnom i svemogućem: stvoritelju neba i zemlje."²⁷ Dokument posebno naglašava istovetno Avramovo nasleđe islama i hrišćanstva. Muslimani, istina, ne priznaju Isusa za Boga, ali ga dozivaju prorokom, i sa posebnim se pietetom pozivaju na Isusovu majku devicu Mariju u kojoj ne vidoše poroka. Nju čak ponekad i pobožno zazivaju. Dokument ističe i veru muslimana u Dan suda, kada će se Bog naplatiti svim uskrslim ljudima.

Od Avramovog nasleđa polazi se i kada se razmatra odnos između "kršćana i Židova". Sa judaizmom su "svi vjernici-kršćani, Abrahamovi sinovi po vjeri".²⁸ U dokumentu se izražava vera da je Isus krstom pomirio Jevreje i pagane i oboje u sebi učinio jednim.²⁹

Zanimljivo je da se i iz drugih dokumenata Drugog vatikanskog sabora, koji se neposredno ne odnose na ekumenizam, uočava ekumenska i čak ekumenistička tendencija. Tako se papa Pavle VI u nekim spisima sa koncila obraća: "katolicima, hrišćanima, vernicima, i svim drugim ljudima dobre volje".³⁰

Ekumenska politika nakon koncila

Ključan momenat u postdrugovatikanskim dešavanjima, bar kada je o zbližavanju crkava reč, obeležen je istorijskim susretom rimskog pape Pavla VI i carigradskog patrijarha Atinagore, koji se zbilo 1964. godine u Jerusalimu. Ovo je bio prvi susret patrijarha Istoka i Zapada nakon 526 godina, još od

²⁵ Dokumenti Drugog vatikanskog koncila, "Deklaracija *Nostra Aetate* – o odnosu Crkve prema nekršćanskim religijama", *Kršćanska sadašnjost*, Zagreb, 1970, str. 385.

²⁶ Ibidem.

²⁷ Ibidem.

²⁸ Ibidem, str. 387.

²⁹ Judaizmom se u vreme Koncila najviše bavio kardinal Bea.

³⁰ Владан Станковић: *Утицај хришћанских конфесија на политику друштвеног развоја*, Докторска дисертација, Факултет политичких наука, Београд, 2011, стр. 358.

vremena sabora u Firenci-Ferari, na kome su se susreli carigradski patrijarh Josif II i rimski papa Jevgenije IV (Eugenije IV) pokušavajući da usaglase dogmatska pitanja i ujedine hrišćanski svet pred najezdom Otomana i ratobornog islamizma. Od sabora u Firenci-Ferari, duže od pola milenijuma, odnosi Istoka i Zapada bili su hladni, isključivo diplomatski i neretko neprijateljski, a u nekim razdobljima i prozelitski sa pokušajima apsorbovanja pravoslavnih pod skute Rimske crkve, što je kod pravoslavnih samo dodatno podstaklo: strah, bes i još veći animozitet spram katolika.³¹ Godine 1964. stekao se utisak, sazrelo je vreme da se patrijarsi Istoka i Zapada susretnu u Svetom gradu, Jerusalimu, odakle je i sve počelo - mestu uviranja svih hrišćanskih konfesija.³² Nakon zajedničkog čitanja "Oče naš" (kao potvrde i dokaza istovesnog prvomilenijumskog nasleđa), izmene "celiva mira" i zajedničkog blagosiljanja okupljenog hrišćanskog sveta, patrijarh Atinagora darivao je papu Pavla VI arhijerejskom *panagijom* (simbolom episkopske časti pravoslavnih jerarha i nekom vrstom priznanja da Pavle VI upravlja duhovnim stadom Zapada). Samo godinu dana kasnije, tačnije 7. decembra 1965. godine, Carigrad i Rim skidaju međusobne anateme bačene još daleke 1054. godine.

U Rimskoj crkvi pitanja iz domena ekumenizma biće prebačena na "najvišu crkvenu vlast", a episkopalnom veću RKC poverava se u obavezu "da među katolicima podupiru i uvode ekumenski pokret, kojega je svrha obnova jedinstva među kršćanima".³³ Pošto su teološkom *magna cartom* "Papskog veća za unapređenje hrišćanskog jedinstva" pravoslavne crkve nazvane "Crkvama", i pošto im se "priznaju mnogi elementi crkvenosti",³⁴ to se: 1) pravoslavne crkve prepoznaju kao Crkve u punom smislu reči; 2) poštuju se struktura ovih Crkava, čime je isključena mogućnost njihovog potčinjavanja "Rimskoj katedri".³⁵

³¹ "... током другог хиљадугодишња, заиста је било неколико случајева прозелитских покушаја... план апсорбовања Православне цркве у структуру римокатолицизма." (Јован Зизјулас: *Екуменизам – огледи из екуменског богословља*, Одбор за просвету и културу Епархије пожаревачко-браничевске, Пожаревац, 2014, стр. 148)

³² Valja istaći da radikalnije krilo pravoslavlja, pod uticajem makarijanskog asketizma i monahizma, odbija da prihvati čak i pojam *hrišćanski*, i radije propagira tezu o odpadništvu katolika i protestanata od jedine ispravne vere - pravoslavlja. (Тако нпр у: Сава Јањић, *Екуменизам и време Апостасије*, Епархија рашко-призренска, Призрен, 1995, стр. 82: "Конкретно се може говорити само о повратку појединаца или група римокатолика у наручје Мајке Цркве, али нипошто о сједињењу једног целог оболелог организма са Православном црквом. Заиста, римокатоличка заједница само споља поседује облича Цркве, а у суштини је заснована на сасвим другачијим темељима, одише сасвим другачијим духом и мишљу него Православна црква.")

³³ Juraj Kolarić: *Ekumenska trilogija*, Prometej, Zagreb, 2005, str. 798.

³⁴ Ibidem, str. 817.

³⁵ Јован Зизјулас: *Екуменизам – огледи из екуменског богословља*, Одбор за просвету и културу Епархије пожаревачко-браничевске, Пожаревац, 2014, стр. 151.

Od tog trenutka nadalje RKC aktivno učestvuje u Svetskom savetu crkava, iako nikada nije postala njen formalni član (već vodi 13 paralelnih dijaloga sa hrišćanskim crkvama), dajući doprinos međuhrišćanskom dijalogu koji su otpočeli protestantski pastori, a kojima su se pridružili pravoslavni velikodostojnici još pre Drugog svetskog rata. Na Svetskom savetu crkava, održanog u Vankuveru (Kanada) 1983. godine, Katolička crkva aktivno je učestvovala dajući svojom snagom pun legitimitet konferenciji.

Dodatni napor na zbližavanju hrišćanskih konfesija učinjen je 1989. godine u egipatskom manastiru Anba Bišoj, na kome je došlo do doktrinarnog dijaloga monofizita i pravoslavnih. Iz tog skupa proizašli su zaključci koji pozivaju i monofizite i pravoslavne: *“da se ne ograničavaju jednom hristologijom, i da: obuhvate svu punoću nepodeljene Crkve prvih vekova”*.³⁶ Insistiranje na jedinstvenoj hristologiji onemogućilo bi rad na zbližavanju crkava i otkopalo stare dogmatske rovove iz prvih vekova po nastanku hrišćanstva. Traganje za putevima spasenja *“različitih sadržaja hrišćanske vere”* postalo je okosnica dijaloga i uzajamnog poverenja pravoslavnih i monofizita.

Na Svetskom savetu crkava 1991. godine, održanom u Kanberi (Australija), pored predstavnika brojnih protestantskih zajednica, učestvovali su i predstavnici svih pomesnih pravoslavnih crkava (osim jerusalimske Patrijaršije koja je istupila iz SSC) kao i predstavnici Vatikana na čelu sa kardinalom Eduardom Kasidijem. Tada je usaglašen dokument: *“Jedinstvo crkve kao opštenje - Dar i poziv”*, kojim je upućen poziv svim hrišćanskim konfesijama i denominacijama da: međusobno prihvate i uvažavaju čin krštenja, prihvate Nikejski simbol vere, prihvate euharistijsko opštenje, da međusobno prihvate sveštenstvo i zajedničko svedočenje Jevanđelja, zajedničko delovanje očuvanju mira u svetu...

Samo dve godine kasnije, 1993. godine *“Sekretarijat za promicanje jedinstva kršćana”* RKC izdao je upustvo pod naslovom: *“Naputak za primjenu principa i normi ekumenizma”*, koji je potpisao papa Jovan Pavle II. Upustvo poziva na: 1) Traganje za hrišćanskim jedinstvom; 2) Osobe, norme i strukture za ostvarenje ekumenizma na svim nivoima; 3) Obuku katolika za ekumensko pregalaštvo; 4) Supričešće (*communio*); 5) Ekumensku saradnju sa drugim hrišćanskim zajednicama, dijalog i zajedničko svedočenje.³⁷

“U apostolskom pismu pape Jovana Pavla II Tertio Millenio Adveniente iz 1994. godine, upućenom episkopatu, kleru i vernicima za pripremu jubileja 2000. godine, Katolička crkva pozvana je da se obaveže da u potpunosti ostvari ciljeve i zadatke Drugog Vatikanskog koncila”,³⁸ pa i po pitanju ekumenizma, gde su ciljevi veoma ambiciozno postavljeni.

³⁶ Navedeno prema: Сава Јањић, *Екуменизам и време Апостасије*, Епархија рашко-призренска, Призрен, 1995, стр. 59.

³⁷ Roman Miz: *Uvod u teologiju ekumenizma*, LDIJ, Veternik-Noví Sad, 2001, str. 91.

³⁸ Драгана Јањић: *“Други ватикански концил и осврт католичких теолога на циљеве и задатке остварене на почетку 21. века”*, *Баштина*, свеска 33/2012, Институт за српску културну баштину, Лепосавић, 2012, стр. 123.

Maja meseca 1995. godine Jovan Pavle II izdaje još jedan ekumenski dokument imena: *Ut unum sint*, ili: "Da bude jedno", u kome naglašava da je Isus Hrist pozvao na jedinstvo "sve svoje učenike", upravo da budu Jedno.³⁹

Šest godina kasnije, 2001. godine, isti dugovečni papa objavljuje "Ekumensku povelju" (*Charta oecumenica*) kojom je dodatno osigurao poziciju ostalih Crkava i hrišćanskih, verskih zajednica spram Rimske crkve. U njoj Jovan Pavle II naglašava da se: "nikada više neće pokušati vrbovati ili obraćati vjernike drugih Crkava".⁴⁰ U prilogu *Charte oecumenice* stoji obaveza: 1) pozvanja na jedinstvo u veri; 2) zajedničkog propovedanja Jevanđelja; 3) da se ide u susret jedni drugima; 4) zajedničkog delovanja; 5) zajedničkih molitvi; 6) nastavljanja dijaloga; 7) suoblikovanja Evrope; 8) mirenja naroda, kultura i običaja; 9) očuvanja stvorenog; 10) produbljivanja zajedništva sa judaizmom; 11) negovanje odnosa sa islamom; 12) susreti sa drugim religijama i svetonazorima.⁴¹

Umesto zaključka: nalaz stanja

Ekumenizam je oznaka za: pomirenje, saradnju, zbližavanje hrišćana. Ekumenizam se tretira kao jedinstvo različitosti. Katolička perspektiva u ekumensku priču unosi pojačanu dozu integralizma i prvenstva "Petrove stolice" - papocentrizma. Pa i pored izvesnih otklona Sveta stolica se svesrdno zalaže za dijalog ravnopravnih. Uspostavljenog dogmatskog minimalizma (zajedničkog teološkog imenitelja svih hrišćanskih zajednica: Sveto pismo, Nikejsko-carigradski simbol vere i Svete tajne krštenja i euharistije), RKC i Sveta stolica neće se držati jer narušavaju puninu njene vere. RKC najkasnije pristupa Ekumenskom pokretu. Dugo zazire od dijaloške forme koju su uspostavili protestanti i pravoslavni još početkom XX veka. Tek 1960. godine RKC formira prvo radno telo za promovisanje hrišćanskog jedinstva. Na Drugom vaticanskom saboru doneta su u osnovi tri dokumenta koja se na neposredan način dotiču ekumenizma. Prvi dokument OE u grkokatoličkim, istočnim ili unijatskim (pridruženim) crkvama vidi put zbližavanja katolika i pravoslavnih. Drugi dokument, dekret UR, priznaje svetotajnsku snagu drugih crkava i priznanje da one baštine isto apostolsko nasleđe. Treća deklaracije, NAE pronalazi zajedničke imenitelje u drugim verskim praksama i religijama (međureligijski dijalog). Sve što je prepoznatljivo (u šintoizmu i konfučijanstvu), istinito (u hinduizmu i budizmu) i istovetno (u islamu i judaizmu) RKC prihvata kao svetlo Božanskog. Sa muslimanima deli istovetno Avramovo nasleđe, poštovanje Isusa i Device Marije, te Sudnji dan. U judaizmu ističe istovetnost

³⁹ Roman Miz: *Uvod u teologiju ekumenizma*, LDIJ, Veternik-Noví Sad, 2001, str. 95.

⁴⁰ Juraj Kolarić: *Ekumenska trilogija*, Prometej, Zagreb, 2005, str. 806.

⁴¹ Ibidem, str. 808-814.

Avramovog nasleđa, svetih spisa i hrabrost sinova Izabranog naroda da prihvate Hristovo učenje. U postkoncilskom periodu dolazi do zbližavanja sa pravoslavnima, međusobnog priznanja episkopske časti i skidanja anatema. U decenijama nakon toga RKC organizuje: ljude, radna tela i dokumente koji su posvećeni ekumenskom zbližavanju. Od tada će pregalaštvo na zbližavanju biti intenzivnije i obaveza crkve. Najintenzivniji dijalog biće između katolika i pravoslavnih, te katolika i protestanata (naročito sa Anglikanskom crkvom, potom i sa Luteranskim crkvama). Katolička crkva insistiraće i na međureligijskom dijalog sa drugim nehrišćanskim zajednicama i verskim praksama.

Ekumenska politika Svete stolice nastoji da izgradi veze sa ostalim hrišćanskim crkvama i zajednicama, institucionalizovala je svoju delatnost u sprovođenju ekumenske politike i insistira na neprestanim aktivnostima među hrišćanskim crkvama i zajednicama u pospešivanju jedinstva hrišćana, ne zadirući u gusto oblikovanu i isprepletanu mrežu svetih dogmatskih učenja od kojih je satkana.

Bibliografija

- Boaga, Emanuele, Palese, Salvatore, Zigo, Gaetano: *Consegnare la memoria – manuale di archivistica ecclesiastica*, Giunti Editore, 2003.
- Bouyer, Louis: "La plénitude du Christ", *L' Eglise de Dieu*, 285-331, Le édition du CERF, Paris, 1970.
- Cvrlje, Vjekoslav: *Vatikanska diplomacija*, Školska knjiga-Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1992.
- Dokumenti Drugog vatikanskog koncila, "Deklaracija *Nostra Aetate* - o odnosu Crkve prema nekršćanskim religijama", Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1970.
- Dokumenti Drugog vatikanskog koncila, "Dekret *Unitatis Redintegratio* - dekret o ekumenizmu", Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1970.
- Dokumenti Drugog vatikanskog koncila, "Dekret *Orientalium Ecclesiarum* - o Istočnim katoličkim crkvama", Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1970.
- Fahlbusch, Erwin: *The Encyclopedia of Christianity*, Wm. B. Eerdmans Publishing, 2008.
- Fuchs, F. Lorelei: *Koinoia and the Quest for an Ecumenical Ecclesiology*, Wm. B. Eerdmans Publishing, 2008.
- Jaњић, Dragana: "Други ватикански концил и осврт католичких теолога на циљеве и задатке остварене на почетку 21. века", *Баштина*, свеска 33/2012, Институт за српску културну баштину, Лепосавић, 2012.
- Јањић, Сава: *Екуменизам и време Апостасије*, Епархија рашко-призренска, Призрен, 1995.
- Kolarić, Juraj: *Ekumenska trilogija*, Prometej, , 2005.
- Leposavić, Petar: "Jovan XXIII (1958-1963)", *Papstvo*: 351-355, IGAM, Beograd, 2005.
- Miz, Roman: *Uvod u teologiju ekumenizma*, LDIJ, Veternik-Novi Sad, 2001.

Nikolić, Marko, Petković, Petar: "Institucionalne forme savremenog ekumenskog dijaloga", *Međunarodni problemi*, 2/2011:276-296, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2011.

Станковић, Владан: *Утицај хришћанских конфесија на политику друштвеног развоја*, Докторска дисертација, Факултет политичких наука, Београд, 2011.

Stojanović, Ljubivoje, "Ekumenizam i etnofiletizam - pravoslavni pogled", *Politikologija religije*, 1/2007: 133-156, Centar za proučavanje religije i versku toleranciju, Beograd, 2007.

Šagi-Bunić, Tomislav: *Ali drugog puta nema*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1969.

Šimundža, Drago: "Ekumenizam, raznolikost i jedinstvo Crkve", *Crkva u svijetu*, Vol.24, № 2/1989: 181-183, Katolički bogoslovski fakultet u Splitu, Split, 1989.

http://www.glas-koncila.hr/index.php?option=com_php&Itemid=41&news_ID=20786

Визјулас, Јован: *Екуменизам - огледи из екуменског богословља*, Одбор за просвету и културу Епархије пожаревачко-браничевске, Пожаревац, 2014.

Vladan STANKOVIĆ, PhD

ECUMENICAL POLICY OF HOLY SEE

ABSTRACT

Ecumenism means: reconciliation, cooperation, bringing together Christians in the world. Ecumenism is treated as a unity in diversity. That is why the Holy See insists on dialogue of equals. Its established dogmatic minimalism (the common denominator of all Christian theological community: The Bible, Nicene-Constantinopolitan Creed of Faith, the Sacraments of Baptism and the Eucharist) will not be followed by Roman Catholic Church (RCC) and the Holy See because it violates the fullness of its faith. RCC was the last to approach to the ecumenical movement. It would long averse to dialogue that was established by the Protestants and Orthodox in the early twentieth century. It was not until 1960, that RCC first formed a working body for promoting Christian unity. At the Second Vatican Council were basically made three documents that would directly touch on ecumenism. The first document OE, sees in Greek-Catholic, Eastern or Uniate (associated) churches the path of convergence of Catholics and Orthodox. The second document, the decree UR, acknowledges the sacramental power of other churches, and the recognition that they have an identical apostolic heritage. The third declaration, NAE finds common denominators in other religious practices and religions (interreligious dialogue). All that is known (in Shinto and Confucianism), true (Hinduism and Buddhism) and identical (in Islam and Judaism), RCC accepted as divine light. With Muslims it shares identical Abrahams heritage, respect for Jesus and the Virgin Mary, and the Day of Judgment. In Judaism emphasizes the sameness of

Abraham's heritage of the scriptures and the courage of the children of the Chosen people to accept Christ's teachings. In the post-conciliar period comes to rapprochement with the Orthodox, mutual recognition of episcopal honors, and removing the anathema. In the decades that followed RCC organized: people, working bodies and documents that are committed to ecumenical rapprochement. Since then, the zeal to rapprochement became intense, and also the obligation of the church. The most intensive dialogue will be between Catholics and Orthodox, and Catholics and Protestants (especially with the Anglican Church, then with the Lutheran Church). The Catholic Church insists on interreligious dialogue with other non-Christian communities and religious practices.

Key words: ecumenism, the Holy See, (Roman) Catholic Church, Christianity.

UDK: 341.8(73)
Bibliid 0543-3657, 66 (2015)
God. LXVI, br. 1158-1159, str. 177-193
Stručni rad
Primljen: 29. februar 2015.

Andrijana MIŠOVIĆ¹

Primena člana 36. Bečke konvencije o konzularnim odnosima u praksi Sjedinjenih Američkih Država

APSTRAKT

Autor nastoji da ukaže na problem nepoštovanja međunarodnopravne obaveze koju su Sjedinjene Američke Države preuzele kao država ugovornica Bečke konvencije o konzularnim odnosima. Suština problema ogleda se u neinformisanju stranih državljana koji bivaju lišeni slobode u ovoj zemlji, o njihovom pravu na opštenje sa konzularnim funkcionerima, koje je predviđeno članom 36. pomenute konvencije. Usled takvog propusta, strani državljeni najčešće saznaju za ovo svoje pravo u podmakloj fazi postupka, kada je već kasno da se na njega pozivaju, što je posebno problematično u slučajevima kada bivaju osuđeni na smrt. Imajući u vidu da su međunarodni sudovi u odnosu na ovaj problem zauzeli stav koji se bitno razlikuje od stava nacionalnih sudova SAD-a, dolazimo do zaključka da unutrašnja pravila SAD-a stoje na putu primeni norme međunarodnog prava, što u krajnjem ishodu dovodi do povrede individualnih prava uključujući i elementarno pravo na život.

Ključne reči: Bečka konvencija o konzularnim odnosima, SAD, Avena, smrtna kazna, pravo na život.

Uvodna razmatranja

Osnovna tema ovog rada jeste primena člana 36. Bečke konvencije o konzularnim odnosima u praksi Sjedinjenih Američkih Država. Ova konvencija usvojena je 1963. godine i do danas ima 177 strana ugovornica, što pokazuje da su njena pravila prihvatljiva za veliki broj država. Ipak,

¹ Andrijana Mišović, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, e-mail: andrijana.misovic@gmail.com.

Rad je napisan u okviru projekta „Konstitucionalizam i vladavina prava u izgradnji nacionalne države“.

primena člana 36. koji reguliše opštenje konzularnih funkcionera sa državljanima države odašiljanja, postala je naročito kontroverzna u praksi SAD-a.² Tim povodom, pokrenuti su i postupci pred Međuameričkim sudom za ljudska prava i Međunarodnim sudom pravde.

Problem primene ovog člana u praksi Sjedinjenih Američkih Država ogleda se u tome što većina stranih državljana nije informisana u trenutku lišenja slobode o svom pravu da njihov konzulat bude obavešten o tome. Uglavnom tu informaciju dobiju znatno kasnije, kada su već dali izjave koje ih mogu inkriminisati, ili čak i nakon donošenja presude. Nesumnjivo je da neinformisanje stranih državljana o ovom njihovom pravu predstavlja kršenje Bečke konvencije. Problem je, međutim, u tome što u pravnom sistemu SAD-a ne postoji način da se ta greška ispravi.

Imajući u vidu potencijalne koristi koje ovakvo obaveštenje može imati za zainteresovano lice, ovakva povreda Konvencije nije samo povreda obaveze koju su SAD preuzele na međunarodnom planu, već i povreda individualnih prava stranih državljana. Odredbe ovog člana za strane državljanke mogu biti od suštinskog značaja, posebno imajući na umu činjenicu da u SAD-u i dalje opstaje institut smrtne kazne, kao i to da se ona neretko izriče stranim državljanima.³

² Član 36. Bečke konvencije o konzularnim odnosima glasi:

“1. Sa ciljem olakšanja vršenja konzularnih funkcija u odnosu na državljanke države odašiljanja:

- a) konzularni funkcioneri moraju imati slobodu da opšte sa državljanima države odašiljanja i da odlaze kod njih. Državljanke države odašiljanja moraju imati istu slobodu da opšte sa konzularnim funkcionerima i da odlaze kod njih;
  - b) ako zainteresovani to zahteva, nadležne vlasti države prijema obavestiće, bez odlaganja, konzulat države odašiljanja kada je u granicama konzularnog područja uhapšen, stavljen u zatvor ili pritvor i zadržan na ma koji drugi način državljanin te države. Oni će takođe bez odlaganja dostaviti konzulu svaku poruku koju mu je uputilo lice koje je uhapšeno, zatvoreno ili stavljeno u pritvor, ili, pak, na ma koji način zadržano. Pomenute vlasti će bez odlaganja obavestiti zainteresovano lice o pravima koja ima po odredbama ovog stava i
  - c) konzularni funkcioneri imaju pravo da posete državljanina države odašiljanja koji je stavljen u zatvor ili pritvor, ili zadržan na drugi način, da razgovaraju i da se dogovaraju sa njim i da vode računa da bude zastupan pred sudom. Oni takođe imaju pravo da posete svakog državljanina države odašiljanja koji je, zbog izvršenja sudske odluke, zatvoren ili zadržan u granicama njihovog područja. Ipak, konzularni funkcioneri treba da se uzdrže da intervišu u korist državljanina koji je uhapšen ili stavljen u pritvor, ili na neki drugi način zadržan, ako se zainteresovano lice tome izričito protivi.
2. Prava predviđena stavom 1. ovog člana treba da se vrše u granicama zakona i propisa države prijema, imajući na umu, međutim, da ovi zakoni i propisi treba da omoguću punu realizaciju ciljeva radi kojih su ova prava predviđena ovim članom.”

³ Prema ovogodišnjim podacima ukupno 138 osuđenika na smrt u SAD-u su strani državljanke; Videti: “Foreign Nationals and the Death Penalty in the US”, Death penalty information center, Internet, <http://www.deathpenaltyinfo.org/foreign-nationals-and-death-penalty-us#background>, 30/7/2014.

U slučajevima u kojima postoji mogućnost izricanja smrtno kazne, pripremanje odbrane je uvek veliki izazov čak i za nekoga ko je lišen slobode u zemlji u kojoj se rodio i u čijem pravnom sistemu je proveo svoj život, razvijajući se tako u njenoj kulturnoj sredini, poznavajući njeno pravo, običaje i praksu. Čovek, međutim, može biti lišen slobode u stranoj zemlji o čijem pravnom sistemu, jeziku i kulturi zna veoma malo, što može značajno otežati njegovu odbranu. Upravo iz tog razloga, član 36. Konvencije o konzularnim odnosima predviđa da konzularni funkcioneri imaju pravo da komuniciraju sa državljanima države odašiljanja i da im u slučaju lišenja slobode pruže neophodnu pomoć.

Poznato je da je pravo na život apsolutno pravo samo utoliko što je zabranjeno samovoljno i arbitrarno lišenje života.⁴ Kada je u pitanju smrtna kazna, razlika između zakonitog i arbitrnog lišenja života ogleda se u nizu pravila i uslova koje država mora ispoštovati da bi lišenje života bilo pravno dopušteno. Između ostalog, u ta pravila spadaju i brojne procesne pretpostavke koje omogućavaju ostvarenje minimalnih garantija odbrane.⁵ Poštovanje ovih pravila doslovno je „od životnog značaja“ za lica kojima preti smrtna kazna i zato prava koja im stoje na raspolaganju moraju parirati težini zaprećene kazne. Pravo na konzularnu pomoć za stranog državljanina nije ništa manje značajno od drugih prava odbrane, pa, shodno tome, i njegova povreda nije ništa drugo do povreda prava na pravično suđenje, što u slučajevima kada lice biva osuđeno na smrt predstavlja kršenje prava na život. Tako dolazimo do zaključka da povreda člana 36. Bečke konvencije s jedne strane predstavlja povredu jedne obaveze koju je država preuzela na međunarodnom planu, dok sa druge strane predstavlja grubo kršenje osnovnih ljudskih prava.

U ovom radu analiziraćemo nekoliko najpoznatijih slučajeva u kojima je došlo do kršenja ovog prava, uz nastojanje da prikazemo uglavnom one koji su se pojavili i pred nekim međunarodnim sudom, kao što je na primer Međuamerički sud za ljudska prava i Međunarodni sud pravde. Ovakav odabir ima za cilj da se uporede stavovi međunarodnih sudova sa presudama nacionalnih sudova SAD-a, kako bi se uočile ključne razlike. Primenom takve analize dolazimo do zaključka da unutrašnje pravne norme zapravo stoje na putu primeni norme međunarodnog prava, što je posebno problematično u svetlosti činjenice da ta norma ne štiti samo interese države, već i prava pojedinca.

1. Slučaj Breard – otvaranje problema

Slučaj Breard je prvi slučaj ove vrste koji je dospelo kako do najviše sudske instance SAD-a, tako i do Međunarodnog suda pravde. Angel

⁴ Milan Paunović, Boris Krivokapić, Ivana Krstić, *Međunarodna ljudska prava*, Beograd, 2013, str. 128.

⁵ *Ibid.*, str. 133-134.

Breard je bio državljanin Paragvaja koji je osuđen na smrt u Virdžiniji, a da tokom čitavog sudskog postupka nije bio obavješten o svom pravu na konzularnu zaštitu.⁶

Pošto nije uspeo da u okvirima pravnog sistema SAD-a izdejstvuje oslobođenje svog državljanina, Paragvaj je pokrenuo postupak pred Međunarodnim sudom pravde, zahtevajući od njega da ustanovi da su SAD prekršile obavezu koju na međunarodnom planu imaju prema ovoj državi, tako što su prilikom hapšenja, zadržavanja, suđenja i osude Angela Brearda povredile član 36. Bečke konvencije. Paragvaj je tražio povraćaj u pređašnje stanje, što bi značilo uspostavljenje onog stanja koje je postojalo pre povrede međunarodne obaveze od strane SAD-a.⁷ S druge strane, SAD su smatrale da država prijema koja je propustila da informiše stranog državljanina o ovom njegovom pravu, nije dužna da ukine krivičnu presudu.⁸ To znači da nisu bile spremne na povraćaj u pređašnje stanje. Ne prejudicirajući konačni ishod postupka, Sud je doneo odluku o privremenim merama prema kojoj "SAD treba da preduzmu sve mere koje im stoje na raspolaganju kako Angel Breard ne bi bio pogubljen čekajući na konačnu presudu Međunarodnog suda pravde".⁹

Međutim, Vrhovni sud Sjedinjenih Američkih Država nije postupio po ovoj odluci, smatrajući da, uprkos tome što „tumačenje međunarodnog ugovora od strane nadležnog međunarodnog suda treba uzeti u obzir“, u međunarodnom pravu je priznato da „u odsustvu izričite suprotne odredbe, proceduralna pravila države regulišu primenu međunarodnih ugovora u toj državi“.¹⁰ Proceduralna pravila upravo i jesu sporna, jer prema njima okrivljeni gubi pravo da ističe povredu prava na konzularnu pomoć u postupku po žalbi pred federalnim sudom, ako to pitanje nije prethodno istakao pred državnim sudovima, što je problematično jer okrivljeni najčešće saznaju za ovo svoje pravo nakon što su svi pravni lekovi na državnom nivou već iscrpljeni.¹¹

Na taj način, Vrhovni sud je stao u odbranu proceduralnih pravila SAD-a, čija primena praktično onemogućava licima da se pozivaju na povredu prava iz Bečke konvencije. Očigledna težnja Suda da primat da unutrašnjem u odnosu na međunarodno pravo, u konkretnom slučaju znači da se pravilo

⁶ Videti detaljnije: Carsten Hoppe, "Implementation of LaGrand and Avena in Germany and the United States: Exploring a Transatlantic Divide in Search of a Uniform Interpretation of Consular Rights", *The European Journal of International Law*, vol. 18 no. 2, 2007, p. 320.

⁷ International Court of Justice, *Application of the Republic of Paraguay*, para. 25.

⁸ Vienna Convention on Consular Relations (*Paraguay v. United States of America*), Provisional Measures, Order of 9 April 1998, I. C. J. Reports 1998, p. 256.

⁹ *Ibid.*, p. 258.

¹⁰ *Breard v. Greene* 523 U.S. 371 (1998), 375.

¹¹ Mani Sheik, "From Breard to Medellín: Supreme Court Inaction or ICJ Activism in the Field of International Law", 94 *California Law Review*, 2006, pp. 532 i 539.

međunarodnog prava uopšte neće primeniti.¹² Naime, ako lice nije inicijalno obavješteno o svom pravu iz člana 36, nije ni moguće da se na povredu svog prava pozove u toku postupka pred državnim sudovima, jer nema svest o postojanju takvog prava. Kada, nakon što bude osuđeno, sazna da ima takvo pravo, proceduralna pravila ga onemogućavaju da se na njegovu povredu pozove na federalnom nivou, tako da ne postoji način da se ono delotvorno primeni.

Ovakvo rezonovanje Suda svakako nije saglasno sa članom 36.(2) Bečke konvencije o konzularnim odnosima, koji predviđa da prava iz ovog člana "treba da se vrše u granicama zakona i propisa države prijema, imajući na umu, međutim, da ovi zakoni i propisi treba da omoguću punu realizaciju ciljeva radi kojih su ova prava i predviđena". Ovaj slučaj je dobar primer kako primena domaćeg proceduralnog pravila može dovesti do toga da u konkretnom slučaju odredba međunarodnog ugovora ne bude primenjena.¹³

Pored toga što je stao u odbranu proceduralnih pravila svoje države, Vrhovni sud je primetio da „čak i kada bi povreda člana 36. Bečke konvencije bila dokazana u skladu sa proceduralnim pravilima, krajnje je sumnjivo da bi takva povreda rezultirala poništenjem konačne presude, ako se ne pokaže da je imala uticaj na suđenje". U ovom slučaju, prema mišljenju Suda, povreda nije mogla imati poseban značaj za ishod postupka, jer je zainteresovano lice imalo advokate, „koji su mu mogli objasniti pravni sistem SAD-a daleko bolje od bilo kog konzularnog službenika”.¹⁴

Na takvo obrazloženje Vrhovnog suda moguće je istaći ozbiljne prigovore. Naime, konzularni predstavnici mogu značajno doprineti boljoj pravnoj odbrani svog državljanina. Jedan autor čak zaključuje da ako države dozvole konzularnim predstavnicima da delotvorno obavljaju svoje dužnosti, veća je verovatnoća da će strani državljanin biti osuđen na doživotni zatvor nego na smrtnu kaznu.¹⁵ U svakom slučaju, čak i da ne uvažimo ovaj argument, stanovište koje je Sud izneo apsolutno je neprihvatljivo, jer bi to bilo isto što i reći da propuštanje da se osumnjičeni

¹² Radi se o tipičnom primeru primene dualističke koncepcije o odnosu unutrašnjeg i međunarodnog prava. O tome detaljnije videti: Milenko Kreća, *Međunarodno javno pravo*, Beograd, 2014, str. 72. Autor navodi da "dualistička koncepcija izvedena do krajnjih konsekvenci stvara nerešive problem", i to objašnjava na sledeći način: "kako je međunarodna zajednica u najvećoj meri teritorijalizovana, a nacionalni sudija je dužan da primenjuje pravilo unutrašnjeg prava koje je u sukobu sa pravilom međunarodnog prava, izlazi da, sa izuzetkom teritorija pod neposrednom međunarodnom jurisdikcijom, pravila međunarodnog prava nemaju samostalni domen primene."

¹³ Malcom Shaw, *International Law*, Cambridge University Press, Cambridge - New York, 2008, p. 165.

¹⁴ *Breard v. Greene* 523 U.S. 371 (1998), 377.

¹⁵ Adrienne M. Tranel, "The Ruling of the International Court of Justice in the *Avena* and Other Mexican Nationals: Enforcing the Right to Consular Assistance in U.S. Jurisprudence", *American University International Law Review*, vol. 20, iss. 2, 2005, pp. 411-412.

informiše o svom pravu na advokata verovatno ne bi uticalo na presudu, jer bi on svakako bio osuđen zbog mnoštva dokaza prikupljenih protiv njega. Procenjivati potencijalni uticaj konzularne pomoći na ishod postupka, isto je što i procenjivati potencijalnu korist koju lice može dobiti od advokata. Upravo u cilju izbegavanja takve besmislene analize postoji opšteprihvaćeno pravilo da se sudska odluka ne može zasnivati na iskazu okrivljenog datom bez prethodnog informisanja o pravu na advokata.

Vrhovni sud SAD-a tako je odbio zahteve pomenutog državljanina Paragvaja i uprkos tome što Međunarodni sud pravde u tom trenutku još uvek nije doneo svoju presudu, Breard je još istog dana pogubljen. Izvršenje smrtne presude naročito je diskutabilno sa stanovišta ljudskih prava, posebno imajući u vidu da je u istoj presudi Vrhovni sud konstatovao da je član 36. Bečke konvencije „verovatno“ konstituisao individualna prava.¹⁶ Tako je prekršena ne samo obaveza koju je država preuzela na međunarodnom planu, već i individualno pravo stranog državljanina.

2. Savetodavno mišljenje Međuameričkog suda za ljudska prava – „humanizacija diplomatskog i konzularnog prava“

Uprkos reakcijama međunarodne zajednice, u Sjedinjenim Američkim Državama i dalje su izvršavane smrtne kazne nad stranim državljanima koji nisu informisani o svom pravu na konzularnu pomoć. Usled te široko rasprostranjene prakse, Meksiko je tražio savetodavno mišljenje od Međuameričkog suda za ljudska prava.¹⁷ Mišljenje tog suda veoma je značajno jer se po prvi put jasno ukazuje da je povreda prava na obaveštenje o konzularnoj pomoći povezana sa povredom prava na život.

U svom zahtevu za davanje savetodavnog mišljenja Meksiko je, između ostalog, postavio pitanje Sudu „da li član 36. Bečke konvencije o konzularnim odnosima treba tumačiti tako da on sadrži odredbe koje se odnose na zaštitu ljudskih prava u američkim državama“.¹⁸

ud je, najpre, primetio da „Meksiko nije postavio pitanje da li je glavni cilj Bečke konvencije o konzularnim odnosima zaštita ljudskih prava, već da li se jedna određena odredba Konvencije odnosi na njihovu zaštitu“. Podsetivši da se „međunarodni ugovor može ticati ljudskih prava nezavisno

¹⁶ Carsten Hoppe, „Implementation of LaGrand and Avena in Germany and the United States: Exploring a Transatlantic Divide in Search of a Uniform Interpretation of Consular Rights“, *op. cit.*, p. 320.

¹⁷ William Schabas, *The Abolition of the Death Penalty in International Law*, Third Edition, Cambridge University Press, Cambridge - New York, 2002, p. 340.

¹⁸ The Right to Information on Consular Assistance in the Framework of the Guarantees of the Due Process of Law, Advisory Opinion OC-16/99, October 1, 1999, Inter-Am. Ct. H.R. (Ser A) No. 16 (1999). para 68.

od toga šta je njegov glavni cilj”,¹⁹ Sud je otvorio mogućnost da se prava iz člana 36. dovedu u vezu sa ljudskim pravima.

Na osnovu člana 36. 1(a) Bečke konvencije o konzularnim odnosima, Sud zaključuje da pravo na slobodnu komunikaciju pripada kako konzularnom službeniku tako i državljaninu države imenovanja.²⁰ Svrha ove odredbe je dvostruka: prvo, država ima pravo da pomogne svojim državljanima kroz aktivnosti konzula i drugo, državljani države imenovanja imaju pravo da kontaktiraju konzularne službenike kako bi dobili njihovu pomoć.²¹ Na osnovu člana 36. (b) Sud je zaključio da „strani državljanin ima pravo da bez odlaganja bude obavješten o: a) svom pravu da zahteva od nadležnih organa da obaveste odgovarajući konzulat o tome da je on uhapšen, da se nalazi u zatvoru, preventivnom pritvoru ili je na drugi način zadržan i b) svom pravu da odgovarajućem konzulatu uputi pošiljku koja treba da bude prosleđena bez odlaganja”.²²

Sud smatra da je nedvosmisleno da je nosilac ovih prava pojedinac i da shodno tome „član 36. Bečke konvencije o konzularnim odnosima predstavlja izuzetak u odnosu na druga prava i obaveze koje ova konvencija dodeljuje državama“, te da tako „predstavlja napredak u odnosu na tradicionalne koncepcije međunarodnog prava u ovoj oblasti”.²³

Iz člana 36. (c) koji između ostalog predviđa da „konzularni funkcioneri treba da se uzdržavaju od posredovanja u korist državljanina koji je zatvoren ili stavljen u pritvor ili zadržan na neki drugi način ako se zainteresovani tome izričito protivi“, Sud zaključuje da je vršenje ovog prava vezano za izbor pojedinca, koji može i da se izričito usprotivi intervenciji konzularnog službenika. Prema mišljenju Suda ovo je dokaz da su prava iz člana 36. Bečke konvencije o konzularnim odnosima zapravo prava individue.²⁴

Nakon što je zaključio da prava i obaveze iz člana 36. pripadaju pojedincima, Sud se upustio u ispitivanje da li se ona tiču zaštite ljudskih prava. „Ako bi država imenovanja odlučila da se koristi pravima iz člana 36. i pružila svoju pomoć, ona bi mogla da pomogne licu lišenom slobode na različite načine, kao što su: omogućavanje zastupanja pred Sudom, pribavljanje dokaza u zemlji porekla, proveravanje uslova pod kojima se pruža pravna pomoć, nadgledanje uslova pod kojima se lice drži u zatvoru...”.²⁵ Tako je Sud zaključio da se član 36. zaista tiče zaštite prava državljana države imenovanja.²⁶

¹⁹ Ibid., para. 76.

²⁰ Ibid., para. 78.

²¹ Ibid., para. 80.

²² Ibid., para. 81.

²³ Ibid., para. 82.

²⁴ Ibid., para. 83.

²⁵ Ibid., para. 86.

²⁶ Ibid., para. 87.

Primećujući da obaveštenje stranog državljanina koji je lišen slobode o njegovom pravu na konzularnu zaštitu može značajno poboljšati kvalitet odbrane,²⁷ Sud je zaključio da se ovo njegovo pravo ubraja u minimalne garancije bitne za pružanje mogućnosti stranim državljanima da adekvatno pripreme svoju odbranu i tako dobiju pravično suđenje.²⁸

Tako je izveden zaključak da pravo na informisanje, predviđeno članom 36. Bečke konvencije o konzularnim odnosima, omogućava realizaciju prava na pravično suđenje.²⁹ Shodno tome, nepoštovanje ovog prava dovodi do toga da „izricanje smrtne kazne predstavlja kršenje prava lica da ne bude arbitrerno lišeno života“.³⁰

Ovakvo mišljenje Međuameričkog suda za ljudska prava veoma je važno, jer je ukazalo na fundamentalni značaj prava na obaveštenje o konzularnoj pomoći u sklopu drugih ljudskih prava, pre svega prava na pravično suđenje i prava na život. Tako, „oblast diplomatskog i konzularnog prava, koja je pre nekoliko decenija bila tipično međudržavno pravo, biva prožeta obzirima čovečnosti“, što dovodi do „humanizacije međunarodnog prava“ kako to primećuje poznati brazilski profesor i sudija Kansado Trindade.³¹

Uprkos tome što je Međuamerički sud konstatovao da se radi o povredi ljudskih prava, Konvencija o konzularnim odnosima i dalje biva predmet kršenja od strane SAD-a, a njeni sudovi nisu omogućili realizaciju prava na koja se ona odnosi. Ubrzo nakon savetodavnog mišljenja Međuameričkog suda za ljudska prava, usledio je i jasan stav Međunarodnog suda pravde izražen u presudi povodom spora koji je pokrenula Nemačka.

3. Presuda Međunarodnog suda pravde u slučaju LaGrand

Slučaj LaGrand je ključan za tumačenje člana 36. Bečke konvencije o konzularnim odnosima, jer je to prvi slučaj u kome se Međunarodni sud pravde izjasnio o meritumu.³² U ovom slučaju dva brata, Karl i Valter LaGrand,

²⁷ Ibid., para 121.

²⁸ Ibid., para. 122; Detaljnije o tome videti: Bojan Milisavljević, „Iscrpljenje unutrašnjih pravnih sredstava kao uslov za primenu diplomatske zaštite u međunarodnom pravu“, *Anali Pravnog fakulteta u Beogradu*, vol. LX, br. 1, 2012, str. 287.

²⁹ The Right to Information on Consular Assistance in the Framework of the Guarantees of the Due Process of Law, Advisory Opinion OC-16/99, October 1, 1999, Inter-Am. Ct. H.R. (Ser A) No. 16 (1999), para. 124.

³⁰ Ibid., para. 137.

³¹ Antônio Augusto Cançado Trindade, „The Humanization of Consular Law: The Impact of Advisory Opinion No. 16 (1999) of the Inter-American Court of Human Rights on International Case-law and Practice“, *Chinese Journal of International Law*, vol. 6 iss. 1, 2007, p. 5.

³² O prvom slučaju koji se pojavio pred Međunarodnim sudom pravde koji se odnosio na tumačenje člana 36. Bečke konvencije već je bilo reči - u pitanju je slučaj Breard. Međutim,

nemački državljani, osuđeni su na smrt u Arizoni. Kada je Nemačka pokrenula postupak pred Međunarodnim sudom pravde jedan od njih već je bio pogubljen, dok je drugi bio suočen sa neposrednim pogubljenjem.³³

Iz tog razloga Sud je u veoma kratkom roku doneo odluku o privremenim merama, nalažući SAD-u da „preduzmu sve mere koje im stoje na raspolaganju kako bi obezbedile da Valter LaGrand ne bude pogubljen čekajući na konačnu odluku u ovom postupku“.³⁴

Ipak, uprkos odluci Međunarodnog suda pravde i svim naporima Nemačke da se pogubljenje spreči, smrtna kazna je izvršena.³⁵ Za razliku od slučaja Breard, u kome Međunarodni sud pravde nije imao priliku da donese presudu o meritumu, u ovom slučaju Nemačka je nastavila sa postupkom i Sud je došao do veoma značajnih zaključaka, u kojima je odgovorio na neka važna pitanja.

Najpre, Sud je zaključio da Bečka konvencija o konzularnim odnosima stvara individualna prava za strane državljane i da se oni mogu pozivati na ta prava pred nacionalnim sudovima.³⁶

Kada su u pitanju proceduralna pravila SAD-a koja onemogućavaju zainteresovanom licu da se pozove na kršenje prava iz Konvencije u postupku po žalbi, ako to pitanje nije istakao pred državnim sudovima, Sud je našao da „iako ovo pravilo ne vređa Bečku konvenciju samo po sebi, njegovo dejstvo je takvo da sprečava realizaciju ciljeva zbog kojih su prava iz Konvencije ustanovljena“, te tako „SAD krše međunarodno pravo usled okolnosti u kojima se sporno proceduralno pravilo primenjuje, a ne usled samog njegovog postojanja“.³⁷

Konačno, Sud je zaključio da su SAD prekršile sledeće obaveze: Prvo, prekršile su svoju obavezu iz člana 36. (1) Bečke konvencije prema Nemačkoj i prema braći LaGrand, time što nisu blagovremeno informisale braću LaGrand o njihovom pravu iz člana 36. (1) (b) Konvencije i tako lišile Nemačku mogućnosti da blagovremeno pruži pomoć ovim pojedincima.³⁸ Drugo, time što nisu dozvolile preispitivanje osuda i kazni braće LaGrand nakon što je kršenje Bečke konvencije ustanovljeno, SAD su prekršile svoju obavezu iz člana

---

imajući u vidu da je Paragvaj odustao od postupka neko vreme nakon što je Breard pogubljen, Sud nije odmakao dalje od odluke o privremenim merama koju SAD nisu ispoštovale.

³³ Vidi o tome: John Quigley, „Avena and other Mexican Nationals (Mexico v United States of America), Must Court Block Executions because of a Treaty?“, *Melbourne Journal of International Law*, vol. 5, no. 2, 2004.

³⁴ Videti: LaGrand (Germany v. United States of America), Provisional Measures, Order of 3 March 1999, I. C. J. Reports 1999, p. 16.

³⁵ Vidi detaljnije: Amanda E. Burks, „Consular Assistance for Foreign Defendants: Avoiding Default and Fortifying a Defense“, *Capital Defense Journal*, vol. 14, iss. 1, 2001, pp. 31-32.

³⁶ LaGrand (Germany v. United States of America), Judgment, I. C. J. Reports 2001, p. 494.

³⁷ *Ibid.*, pp. 497-98, 513.

³⁸ *Ibid.*, p. 515.

36. (2) Bečke konvencije u odnosu na Nemačku i braću LaGrand.³⁹ Treće, SAD su prekršile obavezu koju su imale na osnovu naredbe o privremenim merama koja je izdata od strane ovog Suda i koja je zahtevala od ove države da preduzme sve mere koje joj stoje na raspolaganju kako ne bi došlo do pogubljenja Valtera LaGranda do donošenja konačne presude od strane Suda.⁴⁰

Veoma je značajna i konstatacija Suda koja se odnosi na pravni lek. Naime, „u slučaju da nemački državljani budu osuđeni na teške kazne, bez poštovanja prva iz člana 36. (1) (b) Bečke konvencije“, Sud je našao da će „SAD, po svom izboru, obezbediti reviziju i preispitivanje osude i kazne uzimajući u obzir povredu prava iz Konvencije“.⁴¹

Ipak, ni presuda Međunarodnog suda pravde koja je trebalo da, u najmanju ruku, podstakne SAD da u budućnosti poštuje Bečku konvenciju o konzularnim odnosima i obezbedi pravni lek licima čija su prava povređena nije postigla svoj cilj, tako da se pred istim sudom uskoro pojavio još jedan spor o primeneni člana 36. od strane SAD-a.

4. Presuda Međunarodnog suda pravde u slučaju Avena

Imajući u vidu podatak da se među stranim državljanima osuđenim na smrt, bez blagovremenog informisanja o pravu na konzularnu zaštitu, nalazi najveći broj meksičkih državljana, ne treba da iznenadi ni to što su najveću pažnju privukli upravo slučajevi koji se odnose na njih. Što se tiče međunarodnih postupaka, videli smo da je Meksiko pokrenuo postupak za davanje savetodavnog mišljenja pred Međuameričkim sudom za ljudska prava. Drugi slučaj koji se pojavio pred jednim međunarodnim telom, a koji se tiče povrede prava na konzularnu zaštitu u odnosu na meksičke državljane, jeste slučaj Avena.

To je slučaj u kome je Međunarodni sud pravde, samo nekoliko godina posle slučaja LaGrand, dobio priliku da se izjasni o istom pravnom problemu.⁴² Naime, vlada Meksika je tvrdila da su SAD povredile Konvenciju u slučaju 54 državljanina Meksika koji su u tom trenutku u SAD-u čekali izvršenje smrtne kazne.

Iz presude u tom slučaju moguće je izdvojiti nekoliko značajnih zaključaka. Najpre, Sud je našao da su SAD povredile član 36. Bečke konvencije.⁴³ Drugo, Sud je definitivno potvrdio da taj član kreira

³⁹ Ibid.

⁴⁰ Ibid., p. 516.

⁴¹ Ibid.

⁴² Detaljnije o tome: Bojan Milisavljević, „Iskrpljenje unutrašnjih pravnih sredstava kao uslov za primenu diplomatske zaštite u međunarodnom pravu“, *op. cit.*, str. 288.

⁴³ I u ovom slučaju Sud je našao da su SAD povredile član 36. Bečke konvencije o konzularnim odnosima. Najpre, povredile su član 36. (1) (b) jer nisu blagovremeno nakon lišenja slobode

individualna prava pojedinaca, a ne samo prava konzula i države odašiljanja.⁴⁴ Treće, potvrđeno je da određena sporna proceduralna pravila SAD-a predstavljaju prepreku realizaciji prava iz Konvencije.⁴⁵ Konačno, Sud je predvideo da obeštećenje treba da se ogleda u reviziji i preispitivanju osude i kazne, ali je ostavljena sloboda SAD-u da same izaberu način na koji će to učiniti.⁴⁶

Ovakva presuda pokazuje da je Međunarodni sud pravde, za razliku od američkih sudova, prednost dao međunarodnom u odnosu na unutrašnje pravo, zahtevajući od SAD-a da promene proceduralna pravila koja sprečavaju primenu prava predviđenih Konvencijom. Pored toga, Sud je

---

informisale određene meksičke državljanke o njihovim pravima iz istog člana. Isti član prekršile su, jer nisu obavestile odgovarajući meksički konzulat o lišenju slobode određenih meksičkih državljanina i tako lišile Meksiko prava da blagovremeno obezbedi pomoć koja je predviđena Konvencijom. Zatim, prekršile su i član 36. (1) (a) i (c) Bečke konvencije jer su lišile Meksiko prava da blagovremeno komunicira sa zainteresovanim meksičkim državljanima koji su lišeni slobode, da im pristupi i posećuje ih, a član 36. (1) (c) prekršile su jer su lišile Meksiko prava da blagovremeno obezbedi zastupanje određenih svojih državljanina pred sudom. Konačno, Sud je našao da su SAD prekršile i član 36. (2) Bečke konvencije, jer nisu dopustile preispitivanje osude i kazne određenih meksičkih državljanina, nakon što su ustanovljene povrede člana 36. (1) u odnosu na te pojedince. Videti: *Avena and Other Mexican Nationals (Mexico v. United States of America)*, Judgment, I. C. J. Reports 2004, p. 71, 72.

⁴⁴ Sud je ponovio svoj stav iznet u slučaju *LaGrand* da je Bečka konvencija stvorila individualno primenjivo pravo; Videti *Avena and Other Mexican Nationals (Mexico v. United States of America)*, Judgment, I. C. J. Reports 2004, p. 35. Dakle, prava iz Konvencije pripadaju ne samo Meksiku kao državi, već i meksičkim državljanima. Kako bi se njihova prava iz člana 36. primenjivala, Sud je istakao da bi svakog stranog državljanina blagovremeno nakon hapšenja trebalo obavestiti da ima pravo da zahteva da njegov konzulat bude obavešten o tome, dodajući da bi takvo obaveštavanje moglo biti učinjeno uporedo sa čitanjem onih prava o kojim svako lice u trenutku lišavanja slobode mora biti obavešteno; Videti *Avena and Other Mexican Nationals (Mexico v. United States of America)*, Judgment, I. C. J. Reports 2004, p. 36.

⁴⁵ Sud je ponovio svoj stav iz presude u slučaju *LaGrand* da pozivanje SAD-a na sporna proceduralna pravila predstavlja prepreku realizaciji obaveza iz člana 36. Konvencije. Konstatovao je da SAD nisu izmenile sporna proceduralna pravila tako da spreče njihovu primenu onda kada su nadležni propustili da obaveste lice o pravu na konzularnu pomoć, što je sprečilo to lice da istakne taj propust na prvom suđenju. Primena ovog pravila može nastaviti da sprečava sudove da pridaju pravni značaj činjenici da je povreda Bečke konvencije, primera radi, sprečila Meksiko da unajmi privatnog advokata za svog državljanina ili mu pomogne na drugi način. - Videti *Avena and Other Mexican Nationals (Mexico v. United States of America)*, Judgment, I. C. J. Reports 2004, p. 48, 49.

⁴⁶ Sud je našao da se odgovarajuća ošteta ogleda u obavezi SAD-a da obezbede, po svom izboru, reviziju i preispitivanje osude i kazne u pogledu određenih meksičkih državljanina uzimajući u obzir povrede prava iz člana 36. Konvencije. - Videti *Avena Judgment*, p. 72. Za ovakvo preispitivanje, prema shvatanju Suda, najprikladniji je sudski postupak. - Videti *Avena Judgment*, p. 64. Kakva će biti konkretna pravna posledica, zavisi od konkretnog slučaja, i Sud nije prihvatio zahtev Meksika da bi izjave koje su date pre obaveštenja o ovom pravu a koje inkriminišu zainteresovano lice, automatski trebalo poništiti. - Videti *Avena Judgment*, p. 53.

ukazao i na potrebu priznanja pravnih lekova od strane nacionalnih sudova onda kada su individualna prava iz Konvencije povređena, što pokazuje da ih smatra neposredno primenjivim u unutrašnjem poretku. Međutim, ni ovoga puta nije došlo do velikih promena u praksi američkih sudova. O tome najbolje svedoče dva slučaja o kojima se izjasnio čak i Vrhovni sud.

5. Reakcija Vrhovnog suda SAD-a na presude međunarodnih sudova

5.1. Slučaj Sanchez-Llamas

Slučaj Sanchez-Llamas koji se našao pred Vrhovnim sudom SAD-a uključuje dva spojena slučaja, jedan iz Oregona i drugi iz Virdžinije. U oba slučaja, vlasti su propustile da informišu strane državljane o njihovim pravima iz člana 36. Bečke konvencije.

Stanovište koje je Vrhovni sud zauzeo u tom slučaju svakako je poražavajuće za one koji se zalažu za poštovanje Bečke konvencije.⁴⁷ U tom pogledu, čini se da je ključan stav koji je Sud zauzeo prema proceduralnim pravilima SAD-a. Već je primećeno da se o ovom pitanju izjasnio još Međunarodni sud pravde u slučaju LaGrand, zaključivši da "pravilo kao takvo ne krši član 36. Bečke konvencije o konzularnim odnosima", ali da "problem nastaje kada to proceduralno pravilo ne dozvoljava licu lišenom slobode da osporava osudu i kaznu, tvrdeći da su vlasti propustile da ispune svoju obavezu koja se ogleda u blagovremenom obaveštenju o konzularnoj pomoći i tako onemogućile licu da traži i dobije konzularnu pomoć od države odašiljanja."⁴⁸ Tako je ovaj Sud praktično zaključio da primena spornih proceduralnih pravila onemogućava realizaciju prava iz Konvencije.

Vrhovni sud SAD-a zaključio je da "interpretacija Međunarodnog suda pravde zaslužuje dužnu pažnju, ali ne nameće ovom Sudu obavezu da preispita svoje tumačenje Konvencije izneto u slučaju Breard". Sud je iskoristio stav 36. (2) Konvencije prema kome "prava predviđena stavom 1. ovog člana treba da se vrše u granicama zakona i propisa države prijema". Shvatanje Međunarodnog suda pravde u slučaju LaGrand prema kome primena proceduralnih pravila SAD-a sprečava "punu realizaciju ciljeva radi kojih su ta prava predviđena ovim članom", prema shvatanju Vrhovnog suda nije u skladu sa prirodom pravnog sistema SAD-a koji je takav da od stranaka u postupku zahteva da sve probleme vezane za slučaj istaknu u određeno vreme.⁴⁹

⁴⁷ Janet Koven Levit, "Sanchez-Llamas v. Oregon V: The Glass is Half Full", *Lewis & Clark Law Review*, vol. 11, no. 1, 2007, p. 30.

⁴⁸ LaGrand (Germany v. United States of America), Judgment, I. C. J. Reports 2001, p. 497.

⁴⁹ Supreme Court of the United States, Sanchez-Llamas v. Oregon, Certiorari to the supreme court of Oregon, No. 04-10566, Decided June 28, 2006, Syllabus, pp. 15-25.

Tako je Vrhovni sud potvrdio svoj stav iznet u slučaju *Breard* i oglušio se o presude Međunarodnog suda pravde. Pozivajući se na svoja unutrašnja proceduralna pravila, koja suštinski onemogućavaju sprovođenje prava predviđenih Bečkom konvencijom o konzularnim odnosima, Sud je očigledno povredio osnovno pravilo kodifikovano u Bečkoj konvenciji o ugovornom pravu da se država ne može pozivati na svoja unutrašnja pravila kako bi izbegla izvršenje obaveze preuzete na međunarodnom planu.

5.2. Slučaj *Medellín*

Nakon što je u slučaju *Sanchez-Llamas*, zaključio, suprotno stavu Međunarodnog suda pravde, da Bečka konvencija nije smetnja primeni određenih proceduralnih pravila domaćeg prava, Vrhovni sud SAD-a dobio je još jednu priliku da iznese svoj stav o ovom pitanju u slučaju *Medellín*. Međutim, iako je problematika slučaja veoma slična, razlika leži u tome što se u slučaju *Medellín*, za razliku od slučaja *Sanchez-Llamas*, radi o meksičkom državljaninu koji je obuhvaćen presudom Međunarodnog suda pravde u slučaju *Avena*. Da obaveza poštovanja presude bude jasnija, Predsednik SAD-a je 2005. godine izdao Memorandum Javnom tužiocu kojim "odlučuje da će SAD ispuniti svoju međunarodnu obavezu u pogledu odluke MSP u slučaju *Avena*, tako što će državni sudovi dati dejstvo toj odluci u skladu sa opštim principima učtivosti u slučajevima koji se tiču 51 meksičkog državljanina koji su obuhvaćeni ovom odlukom".⁵⁰

Ovoga puta Sud je zaključio da nije sporno da odluka MSP u slučaju *Avena* konstituiše međunarodnopravnu obavezu za SAD. Međutim, dodao je da to ne znači da su sve međunarodnopravne obaveze automatski obavezujući federalni zakoni u domaćem pravu SAD-a. Pitanje je dakle, da li je presuda u slučaju *Avena* takva da je neposredno primenjiva pred državnim i federalnim sudovima.⁵¹

Sud je tu ukazao na razliku između onih međunarodnih ugovora koji su automatski obavezujući u domaćem pravu i onih koji konstituišu obaveze na međunarodnom planu, ali ne funkcionišu sami po sebi kao obavezujući federalni zakon. U tom smislu, napravljena je razlika između samoizvršivih i nesamoizvršivih međunarodnih ugovora. Prvi su ekvivalentni legislativnom aktu i ne zahtevaju donošenje posebnog zakona, dok je za primenu drugih neophodno doneti poseban zakon. Drugim rečima, međunarodni ugovor nije automatski domaće pravo ako Kongres ne donese implementacioni zakon ili ako iz samog ugovora ne proizlazi namera da bude samoizvršiv.⁵²

⁵⁰ Memorandum for the Attorney General, The White House, Washington, February 28, 2005.

⁵¹ Supreme Court of the United States, *Medellín v. Texas*, October Term, 2007, Syllabus, Slip Opinion, p. 8.

⁵² *Ibid.*, pp. 8-9. Detaljnije o razlikovanju samoizvršivih i nesamoizvršivih ugovora videti: Malcom Shaw, *International Law, op. cit.*, p. 162; Carlos Manuel Vázquez, "The Four Doctrines of Self-Executing Treaties", *American Journal of International Law*, vol. 89, 1995, p. 695.

Sud je zaključio da ni Opcioni protokol uz Bečku konvenciju koji predviđa nadležnost Međunarodnog suda pravde za sporove koji proizlaze iz ove konvencije, ni Povelja Ujedinjenih nacija, ni Statut Međunarodnog suda pravde, "ne predstavljaju izvor koji stvara obavezujuće federalno pravo u nedostatku implementacionog zakona, i da nepostojanje takvog zakona upućuje na zaključak da presuda u slučaju Avena ne predstavlja automatski obavezujuće domaće pravo".⁵³

Dakle centralno pitanje u ovom slučaju jeste da li su međunarodni ugovori na koje se Medellin pozvao samoizvršivi, odnosno da li u unutrašnjem poretku važe bez potrebe implementacije. Da bi utvrdio da li neki ugovor ima takav karakter Sud se bavio samim tekstom ugovora, pregovaračkom istorijom, kao i post-ratifikacionim tumačenjima.⁵⁴ Takođe, Sud je prećutno prihvatio pretpostavku da su svi međunarodni ugovori nesamoizvršivi, osim ako postoji izričita izjava da ugovor jeste samoizvršiv, izražena ili u samom ugovoru ili tokom procesa ratifikacije.⁵⁵

Ova pretpostavka o nesamoizvršivom karakteru međunarodnih ugovora zahteva od vlade SAD-a da prvo ratifikuje međunarodni ugovor a zatim, ako je to potrebno, preko legislativne grane vlasti implementira prava koja su njime predviđena. Na taj način potvrđen je legalitet dosadašnje prakse prema kojoj je Senat stavljao rezerve na međunarodne ugovore u kojima se konstatuje da SAD vidi takav ugovor kao nesamoizvršiv, uprkos tome što je ona krajnje sporna kada su u pitanju ugovori koji se bave zaštitom ljudskih prava.⁵⁶

Tako je Vrhovni sud još jednom poručio međunarodnoj zajednici da će Bečku konvenciju o konzularnim odnosima primenjivati, ali "na svoj način". Dakle, ne radi se o prostom nepoštovanju međunarodne obaveze i kršenju međunarodnog prava, već o obrazloženim i zaokruženim argumentima koji imaju za cilj da teorijski potkrepe ovakvo postupanje SAD-a i prikažu ga kao

⁵³ Videti: Supreme Court of the United States, *Medellin v. Texas*, op. cit., p. 10. Kada je u pitanju Opcioni protokol uz Konvenciju, Sud nalazi da on ne govori ništa o efektu presuda MSP, već samo predviđa njegovu nadležnost u slučaju spora koji izvire iz ove Konvencije. Što se Povelje UN tiče, član 94.(2) Povelje, predviđa kao jedino sredsvo koje oštećena država može primeniti protiv država koja ne poštuje presudu MSP, obraćanje Savetu bezbednosti, gde će SAD iskoristiti svoje pravo veta, što znači da se praktično političkim vlastima države ostavlja sloboda da odluče da li će se povinovati presudi. Bilo bi apsurdno da presude MSP automatski obavezuju na unutrašnjem planu, ako države već imaju izbor da je iz raznih političkih razloga ne poštuju na međunarodnom planu. I konačno, Statut MSP ograničava postupke rešavanja sporova pred ovim sudom samo na one koji se pojave između država i predviđa da su odluke obavezujuće samo za stranke u sporu, što znači da presuda u slučaju Avena ne predstavlja automatski federalno pravo. Videti: Supreme Court of the United States, *Medellin v. Texas*, Slip Opinion, p. 2

⁵⁴ Taryn Marks, "The Problems of Self-Execution: *Medellin v. Texas*", *Duke Journal of Constitutional Law & Public Policy Sidebar*, vol. 4, 2009, p. 197.

⁵⁵ *Ibid.*, p. 207; Supreme Court of the United States, *Medellin v. Texas*, op. cit., p. 3.

⁵⁶ Taryn Marks, op. cit., pp. 207-208.

„način primene međunarodnih ugovora“, iako se u praksi, kao što smo videli, zapravo radi o neprimenjivanju.

Zaključna razmatranja

Kao što je nemerljiv značaj pomoći koju konzularni funkcioneri mogu pružiti svojim državljanima lišenim slobode u državi odašiljanja, tako je nemerljiva i šteta koju ova lica trpe usled propuštanja državnih službenika da ih informišu o tom njihovom pravu. Iz tog razloga neophodno je obezbediti odgovarajuće preispitivanje osude i kazne u slučajevima kada je načinjen takav propust. Takvo preispitivanje naročito je važno u situacijama kada su lica čija su prava povređena osuđena na izuzetno teške kazne, kao što je smrtna kazna koja je i dalje zastupljena u pravnom sistemu SAD-a.

Međunarodna tela jasno su ukazala na potrebu da se takva praksa izmeni, odnosno da SAD usklade svoje posupanje u unutrašnjem poretku sa obavezama koje su preuzele na međunarodnom planu. Čini se da je tako nešto moguće postići pre svega na dva načina. Najpre, na preventivnom planu, potrebno je edukovati državne službenike o njihovoj obavezi da svakog stranog državljanina prilikom lišenja slobode informišu o njegovom pravu da o tome bude obavešten njegov konzulat. Zatim, u slučaju da je propust već učinjen i lice osuđeno, potrebno je pružiti odgovarajući delotvorni pravni lek koji se ogleda u tome da kompetentan sudski autoritet ponovo ispita čitav slučaj te donese novu odluku uzimajući u obzir takvu povredu prava koje ima za cilj da licu lišenom slobode u stranoj državi omogući pravično suđenje.

Američki sudovi nisu pokazali spremnost da omoguće reviziju i preispitivanje osude i kazne u slučajevima povrede prava na obaveštenje konzulata, pokazujući tako da nema pravnog leka za povredu tog prava. Takvo svoje postupanje pravdali su različitim pravnim argumentima, pozivajući se prevashodno na svoja unutrašnja pravna pravila. Na taj način, onemogućili su delotvorno sprovođenje kako same Konvencije tako i presuda Međunarodnog suda pravde.

Tako dolazimo do zaključka da, uprkos tome što Ustav SAD-a svečano proglašava međunarodne ugovore “vrhovnim pravom zemlje”, navedeni primeri jasno ukazuju da uz pomoć raznih pravnih konstrukcija, domaće sudije uspevaju da obezbede primenu svojih unutrašnjih pravnih normi koje onemogućavaju realizaciju međunarodnih ugovora. U konkretnom slučaju, izbegavanje realizacije norme međunarodnog prava posebno je problematično jer ona pruža zaštitu stranom državljaninu kao individui, te se zanemarivanjem ove međunarodne obaveze, vređa posebno pravo koje je stranim državljanima dato kako bi im se pružilo pravično suđenje. U konačnom ishodu, usled međusobne povezanosti i nedeljivosti ljudskih prava, takva povreda može dovesti i do ugrožavanja elementarnog prava

na život. Na taj način, povreda jedne međunarodnopravne norme, koja potiče iz Konvencije, prevashodno namenjene regulisanju odnosa između država, predstavlja povredu čitavog niza međusobno povezanih prava pojedinca.

Bibliografija

- Avena and Other Mexican Nationals (Mexico v. United States of America), Judgment, I. C. J. Reports 2004.
- Bečka konvencija o konzularnim odnosima (Vienna Convention on Consular Relations), Beč, 24. april 1963, United Nations Treaty Series Nos. 8638-8640, vol. 596, p. 262; "Službeni list SFRJ - Međunarodni ugovori i drugi sporazumi", br. 5/66.
- Burks, Amanda E., "Consular Assistance for Foreign Defendants: Avoiding Default and Fortifying a Defense", *Capital Defense Journal*, vol. 14, iss. 1, 2001.
- Cançado, Trindade Antônio Augusto, "The Humanization of Consular Law: The Impact of Advisory Opinion No. 16 (1999) of the Inter- American Court of Human Rights on International Case-law and Practice", *Chinese Journal of International Law*, vol. 6 iss. 1, 2007.
- "Foreign Nationals and the Death Penalty in the US", Death penalty information center, dostupno na: <http://www.deathpenaltyinfo.org/foreign-nationals-and-death-penalty-us#background>, 30/7/2014.
- Hoppe, Carsten, "Implementation of LaGrand and Avena in Germany and the United States: Exploring a Transatlantic Divide in Search of a Uniform Interpretation of Consular Rights", *The European Journal of International Law*, vol. 18 no. 2, 2007.
- Kreća, Milenko, *Međunarodno javno pravo*, Beograd, 2014.
- LaGrand (Germany v. United States of America), Judgment, I. C. J. Reports 2001.
- Levit, Janet Koven, "Sanchez-Llamas v. Oregon V: The Glass is Half Full", *Lewis & Clark Law Review*, vol. 11, no.1, 2007.
- Marks, Taryn, "The Problems of Self-Execution: Medellín v. Texas", *Duke Journal of Constitutional Law & Public Policy Sidebar*, vol. 4, 2009.
- Milisavljević, Bojan, "Iscrpljenje unutrašnjih pravnih sredstava kao uslov za primenu diplomatske zaštite u međunarodnom pravu", *Anali Pravnog fakulteta u Beogradu*, vol. LX, br. 1, 2012.
- Paunović, Milan, Krivokapić, Boris, Krstić, Ivana, *Međunarodna ljudska prava*, Beograd, 2013.
- Quigley, John, "Avena and other Mexican Nationals (Mexico v United States of America), Must Court Block Executions because of a Treaty?", *Melbourne Journal of International Law*, vol. 5, no. 2, 2004.
- Schabas, William, *The Abolition of the Death Penalty in International Law*, Third Edition, Cambridge University Press, Cambridge - New York, 2002.
- Shaw, Malcom, *International Law*, Cambridge University Press, Cambridge - New York, 2008.

- Sheik, Mani, "From Breard to Medellin: Supreme Court Inaction or ICJ Activism in the Field of International Law", 94 *California Law Review*, 2006.
- Supreme Court of the United States, *Medellin v. Texas*, October Term, 2007, Syllabus, Slip Opinion.
- Supreme Court of the United States, *Sanchez-Llamas v. Oregon*, Certiorari to the supreme court of Oregon, No. 04-10566, Decided June 28, 2006, Syllabus.
- The Right to Information on Consular Assistance in the Framework of the Guarantees of the Due Process of Law, Advisory Opinion OC-16/99, October 1, 1999, Inter-Am. Ct. H.R. (Ser A) No. 16 (1999).
- Tranel, Adrienne M., "The Ruling of the International Court of Justice in the Avena and Other Mexican Nationals: Enforcing the Right to Consular Assistance in U.S. Jurisprudence", *American University International Law Review*, vol. 20, iss. 2, 2005.
- Vázquez, Carlos Manuel, "The Four Doctrines of Self-Executing Treaties", *American Journal of International Law*, vol. 89, 1995.
- Vienna Convention on Consular Relations (*Paraguay v. United States of America*), Provisional Measures, Order of 9 April 1998, I. C. J. Reports 1998.

Andrijana MIŠOVIĆ

THE APPLICATION OF ARTICLE 36 OF THE VIENNA CONVENTION ON CONSULAR RELATIONS IN THE UNITED STATES PRACTICE

ABSTRACT

The principal subject discussed in this paper is the Article 36 of the Vienna Convention on Consular Relations, that grants the right to foreign nationals who are arrested or detained to have their consulate notified, while the receiving state, on the other hand, is committed to make due effort, so as to allow such individuals to exercise their right. Therefore, the duty assumed by the signatory states to the Convention is to secure this right for both other signatory states and individuals that this Article is essentially intended to protect. In practice, however, the United States of America have failed to respect this duty, which can pose a problem particularly in such cases when a foreign national is sentenced to death. The protectionist attitude of US courts towards US norms represents not only the failure to perform the assumed duty with respect to other states, but it is a major setback when it comes to respect of human rights.

Key words: Vienna convention on consular relations, United States, Avena, death penalty, right to life.

UDK: 347.451.4(4-672EU)
Bibliid 0543-3657, 66 (2015)
God. LXVI, br. 1158-1159, str. 194-204
Izvorni naučni rad
Primljen: 27. jul 2015.

Duško DIMITRIJEVIĆ¹

Nekoliko napomena o slobodnom prometu nepokretnostima u Evropskoj uniji

SAŽETAK

Slobodno kretanje kapitala je jedna od osnovnih sloboda afirmisanih u ugovorima Evropske unije kojim se obezbeđuje kontinuitet poslovanja i kojim se osiguravaju strane investicije. Ova sloboda ne znači prostu liberalizaciju robnih i kapitalnih tokova, već podrazumeva mnogo šire slobode i prava, uključujući trgovinu kapitalnim uslugama, trgovinu hartijama od vrednosti ali i slobodnu trgovinu nepokretnostima u različitim oblastima. U tom smislu, tokom pristupanja Evropskoj uniji, države koje su pretendovale na članstvo morale su eliminisati zakonske i administrativne barijere koje su postojale u njihovom internom zakonodavstvu u pogledu prometa nepokretnostima. Poseban naglasak u dokumentima o pristupanju Evropskoj uniji stavlja se na slobodnu trgovinu poljoprivrednim i šumskim zemljištem koje je u najvećem delu ostalo u vlasništvu država u periodu tranzicije. Specifikacija uslova, navedenim u aktima o pristupanju ovoj organizaciji, omogućila je usklađivanje zakonodavstva Češke Republike, Estonije, Kipra, Letonije, Litvanije, Mađarske, Malte, Poljske, Slovenije, Slovačke, Rumunije, Bugarske i Hrvatske sa komunitarnim pravom, čime je na trajan način dat doprinos daljem razvoju međusobnih veza a tako i bržoj integraciji u unutrašnje tržište Evropske unije.

Ključne reči: Slobodno kretanje kapitala, promet nepokretnosti, pravne tekovine EU.

¹ Dr Duško Dimitrijević, naučni savetnik, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd.
E-mail: dimitrijevicd@diplomacy.bg.ac.rs.

Rad je realizovan u okviru projekta „Srbija u savremenim međunarodnim integrativnim procesima – spoljnopolitički, međunarodni, ekonomski, pravni i bezbednosni aspekti“ Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije, br. OI179023 za period 2011-2015.

Uvodne napomene

Pristupanje novih država Evropskoj uniji, regulisano je članom 49. Ugovora o osnivanju. Sam pristupni proces podrazumeva prethodno ispunjavanje zahteva koji se *inter alia*, odnose i na slobodno kretanje kapitala (član 56. Ugovora o osnivanju EZ). Sloboda kretanja kapitala predstavlja jednu od četiri slobode na kojima se temelji unutrašnje tržište Evropske unije. Unutrašnje tržište predstavlja jedinstveno carinsko područje bez unutrašnjih granica u kojem je osigurano slobodno kretanje kapitala. Slobodno kretanje kapitala obezbeđuje poslovni kontinuitet kojim se osiguravaju strane investicija.² Ono ne znači prostu liberalizaciju u robno-novčanim tokovima, već i mnogo šire slobode i prava uključujući i slobodan promet kapitalnim uslugama, promet hartijama od vrednosti ali i slobodan i nesmetan promet nepokretnostima na područjima različitih država članica Evropske unije.

Sa procesom pristupanja Češke, Estonije, Kipra, Letonije, Litvanije, Mađarske, Malte, Poljske, Slovenije, Slovačke, Rumunije, Bugarske i Hrvatske ovoj organizaciji, u prelaznom periodu bilo je predviđeno uklanjanje svih unutrašnjih zakonodavnih i administrativnih ograničenja vezanih za kupoprodaju nepokretnosti. Poseban naglasak u pristupnim aktima dat je slobodnom prometu poljoprivrednog i šumskog zemljišta čiji su najznačajniji delovi u vremenu pre tranzicije bili u državnom posedu. Pomenuto uslovljavanje u predpristupnim aktima omogućavalo je harmonizaciju propisa država sa pravnim tekovinama Evropske unije, a time je doprinosilo i njihovom daljem ekonomskom povezivanju, te bržem uključivanju u unutrašnje tržište Unije. Sprovođenje harmonizacije unutrašnjih propisa o prometu nepokretnosti na njihovim područjima i prilagođavanje propisa odredbama Evropskog prava predstavljalo je u tom smislu poseban preduslov. Legislativno unifikacija na područjima ovih država, drugim rečima, bila je jedna nužnost da bi se sprečio nastanak ekonomskih poremećaja i da bi se omogućio potpuniji pristup svih građana Evropske unije zajedničkom tržištu. Generalno posmatrajući, države su bile u obavezi da uklone sve postojeće zakonske barijere i administrativna ograničenja koja su postojala u vezi sa ostvarivanjem slobodnog kretanja kapitala. Uslovi za prijem i eventualni prelazni periodi za prilagođavanje unutrašnjeg zakonodavstva Ugovorima na kojima je Evropska unija osnovana, ostali su time bitni elementi sporazuma između svake države kandidata za prijem u članstvo i svih država članica. Uslovljavanje je naročito naglašeno kod država koje su počev od 1. maja 2004. godine pristupile Evropskoj uniji (Češkom, Estonijom, Kiprom, Letonijom, Litvanijom, Mađarskom, Maltom, Poljskom, Slovenijom i Slovačkom), odnosno kod država koje su u skladu sa zaključenim pregovorima pristupile Uniji 2007.

² "Treaty on European Union", *Official Journal C 191*, 29 July 1992. Sloboda osnivanja i sloboda kretanja kapitala nakon amandmana usvojenih Ugovorom iz Nice 2001. godine, obuhvaćene su odredbama članova 43-56.

godine (Rumunijom i Bugarskom), odnosno 2013. godine (Hrvatska), ali svakako i sa nekim drugim državama poput Danske i Finske koje su zbog svojih specifičnosti na političkom i pravnom planu postigle sasvim specifična prelazna rešenja.

Napomene u vezi pristupnih kriterijuma EU

U junu 1993. godine, šefovi država i vlada izrazili su u Kopenhagenu spremnost za prijem i pridruživanje srednjoevropskih i istočnoevropskih zemalja Uniji. Članstvo u Uniji bilo je obezbeđeno isključivo za države za koje se proceni da ispunjavaju odgovarajuće uslove koji ukazuju na njenu političku, ekonomsku i pravnu zrelost. Ispunjavanje prethodnih uslova za pristupanje Uniji nazvano *Kopenhagenskim kriterijumima* za zemlje Istočne i Srednje Evrope značilo je *in concreto*, pozitivnu ocenu Evropskog saveta u pogledu ispunjavanja sledećih kriterijuma: a) Političkih kriterijuma vezanih za izgradnju demokratskih i stabilnih institucija zasnovanih na vladavini prava, ljudskim pravima i poštovanju prava manjina;³ b) Ekonomskih kriterijuma vezanih za razvoj efikasne tržišne ekonomije koja ima kapacitet da se nosi sa tržišnim pritiscima konkurencije i snagama unutar Unije; c) Pravnih kriterijuma vezanih za prihvatanje prava i obaveza iz članskog statusa koje uključuje i praćenje ciljeva političke, ekonomske i monetarne unije, te posebno prava i obaveza u pogledu pravnih tekovina Zajednice (*Community acqvis*), koje *per se*, sačinjava korpus evropskog zakonodavstva koje valja inkorporirati u unutrašnji pravni poredak država članica.⁴

Sposobnost Evropske unije da apsorbuje nove članice za vreme dok podržava evropske integracije, drugi je važan vid problema pristupanja. Proces pregovaranja pojašnjava uslove unutar kojih bi svaka država kandidat trebalo

³ Prema važećem tekstu Ugovora o Evropskoj uniji jedan od uslova koji država kandidat mora da ispuni sadržan je u članu 6. koji predviđa da se Unija zasniva na načelima slobode, demokratije, poštovanju ljudskih prava i osnovnih sloboda i na vladavini prava, načelima koja su zajednička svim državama članicama. Pomenuta odredba pretrpela je značajne izmene u odnosu na svoju prvobitnu sadržinu predviđenu Ugovorom o Evropskoj uniji kada je stav 1. tadašnjeg člana „F“ predviđao da Unija poštuje nacionalni identitet država članica čiji su sistemi vlasti zasnovani na načelu demokratije. Sa izmenom Ugovora iz Amsterdama navedeni član dobija sadržinu koja se tiče kako uslova za prijem u članstvo, tako i odnosa prema Evropskoj konvenciji o osnovnim ljudskim pravima i slobodama. Videti: <http://eur-lex.europa.eu/en/treaties/dat/11992M/htm/11992M.html#0001000001>. Unija takođe poštuje osnovna prava koja su garantovana Evropskom konvencijom o očuvanju ljudskih prava i osnovnih sloboda potpisanom 4. novembra 1950. godine i koja proističu iz ustavnih tradicija zajedničkih državama članicama, kao opšta pravna načela Zajednice.

⁴ Navedene kriterijume za pristupanje Evropski savet potvrdio je u Madridu 1995. godine. Evropski savet naglasio je važnost prilagođavanja administrativnih sistema država kandidata kako bi se vremenom stvorili uslovi za skladniju integraciju. Videti: *Evropojmovník*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2005, str. 73.

da se kreće. Prelazni rokovi za ovaj proces moraju biti unapred dogovoreni. Pregovaranje se vodi na međuvladinim konferencijama koje uključuju države članice i države kandidate. Savet po pravilu usvaja zajedničku poziciju u odnosu na predlog Komisije, a tim eksperata koji upravlja pregovaračkim procesom i koga imenuje država članica koja vodi pregovore, ima obavezu da postupa u skladu sa ovom pozicijom. Parlament, s druge strane, prima izveštaje o pregovorima i daje uputstva u cilju postizanja rezultata. Da bi Ugovor o pristupanju dobio pravnu snagu, moraju ga ratifikovati sve ugovorne strane, što konkretno podrazumeva pravnu inkorporaciju u poredak država pristupnica i svih država članica Evropske unije.

Napomene u vezi harmonizacije domaćeg prava

Proces proširenja članstva u Evropskoj uniji započeo je 30. juna 1993. godine mišljenjem Komisije u vezi zahteva za prijem Kipra i Malte u članstvo, a nastavio se 15. jula 1997. godine novim mišljenjem za Češku Republiku, Estoniju, Letoniju, Litvaniju, Mađarsku, Poljsku, Sloveniju i Slovačku. Konkretni pregovori o pristupanju otpočeli su tokom 1998. godine, a u tom pogledu Komisija je dobila jednu od ključnih uloga. Komisija je kroz godišnje izveštaje redovno obavestavala države članice o statusu zemalja kandidata u procesu pristupanja Uniji. Njeni izveštaji za 2002. godinu, zaključuju da su države kandidati ispunile političke kriterijume za članstvo, ali da će ispunjenje ekonomskih i pravnih kriterijuma biti odloženo do početka 2004. godine. Prema čl. 49. Ugovora o Evropskoj uniji, odluku o prijemu jedne zemlje u članstvo organizacije donosi Evropski savet, posle konsultacija sa Evropskom komisijom i po dobijanju saglasnosti od strane Evropskog parlamenta.⁵ Usvajanjem pozitivnog mišljenja Komisije i davanjem saglasnosti Evropskog parlamenta, usledila je i pozitivna odluka Evropskog saveta 14. aprila 2003. godine. Ugovori o pristupanju tako su potpisani 16. aprila 2003. godine, a stupili su na snagu 1. maja 2004. godine. Prilagođavanje zakonodavstva država pristupnica sa pravnim tekovinama Unije podrazumevalo je naknadno zaključivanje aneksa uz Ugovore o pristupanju u kojima su jasno precizirani uslovi vezani za prelazni period u kome su države bile dužne da upodobe svoj institucionalni i pravi okvir sa institucionalnim i pravnim okvirom Evropske unije. Prihvaćeno rešenje naglašava važnost harmonizacije propisa u delu koji se odnosi na slobodno

⁵ Država upućuje zahtev Savetu koji posle konsultovanja Komisije i nakon dobijanja saglasnosti Evropskog parlamenta jednoglasno donosi odluku. Evropski parlament usvaja odluku apsolutnom većinom članova koji ga čine. Ugovorom iz Lisabona ne menja se postojeće rešenje pošto se propisuje donošenja odluka „većinom od ukupnog broja članova”. Videti: Aleksandra Čavoški, „Proširenje Evropske unije u svetlu Ugovora iz Lisabona”, u Duško Dimitrijević i Ivona Lađevac (prir), *Proširenje Evropske unije na Zapadni Balkan*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2009, str. 12.

kretanje kapitala.⁶ Prelazna rešenja u pogledu prometa nepokretnosti odnose se na sledeće zemlje, i to:

- a) Za *Kipar* je predviđen prelazni period od pet godina za kupovinu nepokretnosti radi sticanja alternativnog boravišta. Prelazni period se računao od datuma pristupanja, i to u odnosu na celokupno zakonodavstvo o prometu nepokretnosti, uključujući i propise vezane za promet dobara u korist stranaca, a koji su bili na snazi na 31. decembar 2000. godine.
- b) Za *Estoniju, Letoniju, Litvaniju i Slovačku* predviđen je duži tranzicioni period od sedam godina za sticanje poljoprivrednog i šumskog zemljišta od strane nerezidenata. Za samostalne zemljoradnike iz drugih država članica koji su bili legalno nastanjeni i zaposleni u nekoj od pomenutih država za poslednje tri godine, ovo ograničenje ne važi. Prelazni period može biti tako produžen za maksimalnih tri godine, u slučaju da ove države pokažu potrebu za unošenjem neke sigurnosne klauzule u Ugovor o pristupanju.
- c) Za *Mađarsku* je predviđen prelazni period od pet godina u odnosu na mogućnost sticanja nepokretnosti u svrhu regulisanja alternativnog boravišta stranih državljana (*secondary residences*). Državljanima država članica i država tzv. Evropske ekonomske oblasti (*European Economic Area*) stipulisali su automatsko sticanje ovog prava za lica koja legalno borave u Mađarskoj ne kraće od četiri godine. U pogledu vremenskih limita utvrđenih u odnosu na sticanje poljoprivrednog i šumskog zemljišta, samostalni zemljoradnici legalno nastanjeni i zaposleni u Mađarskoj za poslednje tri godine, ne potpadaju pod propisano vremensko ograničenje od sedam godina. Za mogućnost produženja tranzicionog perioda važi isto rešenje kao i kod Estonije, Letonije, Litvanije i Slovačke. Naime, period je mogao biti produžen za maksimalnih tri godine u slučaju da Mađarska demonstrira nužnost unošenja sigurnosne klauzule u Ugovor o pristupanju.
- d) Za *Poljsku* je predviđen prelazni period za sticanje nepokretnosti na njenom području od pet godina. Rešenje se odnosi na mogućnost kupovine nepokretnosti namenjene dodatnim boravištima nedržavljana i stranaca. Potom, to se odnosi i na državljane država članica Evropske unije i državljane država tzv. *Evropske ekonomske oblasti*, nastanjene na

⁶ "Treaty of Accession of the Czech Republic, Estonia, Cyprus, Latvia, Lithuania, Hungary, Malta, Poland, Slovenia and Slovakia signed on 16 April 2003 in Athens - Annexes V to XIV", *Official Journal of the European Communities*, L 236, 23/09/2003. Act concerning the conditions of accession of the Czech Republic, the Republic of Estonia, the Republic of Cyprus, the Republic of Latvia, the Republic of Lithuania, the Republic of Hungary, the Republic of Malta, the Republic of Poland, the Republic of Slovenia and the Slovak Republic and the adjustments to the Treaties on which the European Union is founded - Protocol No 6 on the acquisition of secondary residences in Malta", *Official Journal of the European Communities*, L 236, 23/09/2003.

- njenom području u kraćem periodu od četiri godine. Za državljane država članica Evropske unije i državljane država Evropske ekonomske oblasti koji su nastanjeni u kontinuitetu poslednje četiri godine navedeno rešenje nije prihvatljivo. U odnosu na mogućnost sticanja poljoprivrednog i šumskog zemljišta, Poljska je dogovorila prelazni period od dvanaest godina.⁷ Samostalni zemljoradnici iz Evropske unije ili Evropske ekonomske oblasti, zadržali su pravo da ovo zemljište kupe ako su na njemu nastanjeni legano ili su u legalnom zakupu najmanje tri godine, odnosno sedam godina u kontinuitetu. Predviđenim rešenjem pravi se izvesno odstupanje prema specifičnosti poljskih regiona.
- e) Za *Česku Republiku* postignuto je nešto drugačije rešenje. Češka je ugovorila petogodišnji prelazni period za sticanje alternativnog boravišta stranih državljana na svojoj teritoriji. U pogledu poljoprivrednog i šumskog zemljišta njena pregovaračka pozicija se mnogo ne razlikuje od rešenja koje su postigle Estonija, Letonija, Litvanja i Slovačka.
- f) Za *Sloveniju* je predviđena generalna sigurnosna klauzula u odnosu na nepokretnosti propisana članom 37. Ugovora o pristupanju za period do sedam godina nakon datuma pristupanja. Inače, pomenuto obezbeđenje u normalnim uslovima može trajati najduže tri godine, ali kod Slovenije je propisano da traje nešto duže iz razloga što se time ublažavaju štetni efekti po određene privredne grane i oblasti.⁸
- g) Za *Maltu* je predviđeno posebno rešenje Protokolom broj 6 uz Ugovor o pristupanju. Naime, tim aktom stipulisano je da država pristupnica može održati postojeće restrikcije u unutrašnjem zakonodavstvu u odnosu na mogućnost pribavljanja nepokretnosti od strane državljana država članica Evropske unije, pod uslovom da državljani Evropske unije na Malti imaju legalno boravište ne kraće od pet godina. Postignutim rešenjem Malta je na nediskriminatorskoj osnovi uspela zadržati trajna izuzeća kada je u pitanju kupoprodaja kuća za odmor.⁹
- h) Za *Rumuniju* i *Bugarsku* koje su potpisale Ugovor o pristupanju Evropskoj uniji aprila 2005. godine, a koji je stupio na snagu januara 2007. godine, predviđen je petogodišnji period u odnosu na mogućnost

⁷ Poljska je tokom predpristupnih pregovora sa Unijom istakla zahtev od osamnaest godina, koji nije bio prihvaćen.

⁸ Treba naglasiti da je Slovenija dopuštala promet nekretnina za odmor i pre ulaska u članstvo Evropske unije. Ona je postigla uz ugovor sa Unijom uz zaštitnu klauzulu koja se može aktivirati u slučaju velikih poremećaja na tržištu nepokretnosti.

⁹ U pristupnim pregovorima sa Evropskom unijom, Malta je dobila pravo da zadrži ograničenja koja su i ranije postojala u vezi prethodnog dobijanja dozvole za kupoprodaju, čime su nerezidenti bili ograničeni da mogu kupiti samo jednu kuću za odmor ograničene veličine, a za dodatni promet nepokretnostima tražilo se malteško državljanstvo. Na taj način, Malta je kao najnaseljenija država članica EU sa oko 400 hiljada stanovnika koji žive na površini od svega 316 kilometara kvadratnih, dobila pravo da zadrži postojeća ograničenja na nediskriminatorskoj osnovi.

sticanja nepokretnosti u svrhu regulisanja alternativnog boravišta stranih državljana. Obe zemlje prihvatile su obavezu da svoje unutrašnje zakonodavstvo o prometu poljoprivrednog i šumskog zemljišta usklade sa evropskim standardima u roku do sedam godina, s tim što se isti ne odnosi i na samostalne zemljoradnike na njihovoj teritoriji.

- i) Za Hrvatsku je nakon stupanja na snagu Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju 1. februara 2005. godine, bilo predviđeno da državljani država članica Evropske unije budu izjednačeni sa domaćim državljanima u pravu na sticanje nepokretnosti u narednih četiri godine. Zaključenjem Ugovora o pristupanju Evropskoj uniji, Hrvatska je ugovorila sedmogodišnji tranzicioni period za zadržavanje ograničenja utvrđenih u njenom unutrašnjem zakonodavstvu o prometu poljoprivrednog zemljišta za državljane Evropske unije i njihovih pravnih lica, kao i za državljane država članica tzv. *Evropskog ekonomskog prostora*. Državljeni država članica Unije i njihova pravna lica tako ne mogu imati nepovoljniji tretman u sticanju svojine na poljoprivrednim zemljištem u Hrvatskoj od domaćih državljana. Pravilo se proširuje i na državljane trećih država kojima je to pravo priznato. Na državljane Unije koji se žele nastaniti i boraviti u Hrvatskoj neće se primenjivati navedene odredbe, odnosno primeniće se zakonodavna rešenja koja su propisana za domaće državljane. Preispitivanje navedenih prelaznih mera vršiće se nakon proteka tri godine s mogućnošću produženja od strane nadležnih organa Evropske unije u slučaju ozbiljnih poremećaja na tržištu.¹⁰

Napomene u vezi mogućih izuzetaka od harmonizacije domaćeg prava

Protokolom broj 1 uz Ugovor o pristupanju Danske Evropskoj uniji, reguliše se pitanje pribavljanja nepokretnosti od strane državljana Evropske unije u Danskoj. Navedenim Protokolom stipuliše se da Danska može u svrhu slobodnog kretanja kapitala održati postojeće zakonodavstvo. Budući da bi bilo kakva diskriminacija na temelju nacionalne pripadnosti bila u suprotnosti sa članom 12. Ugovora o osnivanju EZ, građani Evropske unije nastanjeni u

---

¹⁰ "Treaty between the Kingdom of Belgium, the Republic of Bulgaria, the Czech Republic, the Kingdom of Denmark, the Federal Republic of Germany, the Republic of Estonia, Ireland, the Hellenic Republic, the Kingdom of Spain, the French Republic, the Italian Republic, the Republic of Cyprus, the Republic of Latvia, the Republic of Lithuania, the Grand Duchy of Luxembourg, the Republic of Hungary, the Republic of Malta, the Kingdom of the Netherlands, the Republic of Austria, the Republic of Poland, the Portuguese Republic, Romania, the Republic of Slovenia, the Slovak Republic, the Republic of Finland, the Kingdom of Sweden, the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland (Member States of the European Union) and the Republic of Croatia concerning the accession of the Republic of Croatia to the European Union", *Official Journal of the European Communities*, L 112,24/04/2012.

Danskoj, mogu prema usvojenom rešenju slobodno sticati prava na nepokretnostima koja su namenjena njihovom ličnom odmoru i alternativnom boravištu, pod istim uslovima kao i sami državljani Danske. S druge strane, Danci nastanjeni van Danske imaju jednak tretman kao i svi drugi državljani Evropske unije van svojih matičnih država. Drugim rečima, državljani Evropske unije ne mogu uživati više prava u svojoj matičnoj državi.¹¹

U pogledu Finske, predviđaju se sasvim posebna rešenja. Budući da Finska poseduje suverenitet nad Alandskim ostrvima, koja uzgred budi rečeno uživaju specijalni autonomni status u međunarodnoj zajednici utvrđen pregovorima još u vreme između dva svetska rata, Protokolom broj 2, koji je deo Ugovora o pristupanju, ugovorena je mogućnost derogacije pojedinih odredbi iz Ugovora Evropske unije i to, isključivo u odnosu na Alandska ostrva. Naime, na području Alandskih ostrva moguće je zadržati zakonodavstvo koje je bilo na snazi zaključno sa 1. januarom 1994. godine. To se pre svega odnosi na propise koji ograničavaju prava pravnih i fizičkih lica u pogledu sticanja imovinskih prava na nepokretnostima koje je do tada bilo moguće steći samo uz odobrenje ili dozvolu nadležnih organa. Budući da ne bi trebalo biti bilo kakve diskriminacije u odnosu na mogućnost sticanja prava na nepokretnostima na ovim ostrvima, Finska se obavezala da obezbedi jednaki tretman i postupanje prema svim licima iz država Evropske unije.¹²

Par napomene od značaja za Srbiju

Srbija kao država koja pledira za članstvo u Evropsku uniju ima dužnost da se jasnije odredi prema tržištu kapitala Evropske unije. Pomenuta konstatacija je od naročitog značaja budući da se Srbija iz godine u godinu suočava s različitim bilansnim pozicijama i spoljnom prezaduženošću. Totalna liberalizacija domaćeg tržišta kapitala za Srbiju mogla bi predstavljati ozbiljnu teškoću u pogledu preduzimanja mera za osnaženje njenih finansijskih kapaciteta. Zbog toga je potrebno unapred planirati i preduzimati mere na poboljšanju njene ekonomske pozicije u odnosu na Evropsku uniju. Budući da je proširivanje dejstva slobodnog kretanja

¹¹ "Treaty on European Union - Protocol No 1 on the acquisition of property in Denmark", *Official Journal of the European Communities*, No C 191, 29.07.1992. Strani državljani u Danskoj mogu kupovati nekretnine u poslovne i stambene svrhe. U prethodnom periodu, stranci nisu mogli postati vlasnici kuća za odmor u Danskoj, osim ako u njima nisu boravili veći deo godine. Restrikcije su uvedena sredinom šezdesetih godina, odnosno pre nego što je Danska postala članica Evropske unije, iz bojazni da bi stranci mogli kupovati kuće za odmor na obali u špekulativne svrhe. Danskoj je dopušteno da zadrži pomenute restrikcije i nakon pristupanja Uniji.

¹² "Act concerning the conditions of accession of the Kingdom of Norway, the Republic of Austria, the Republic of Finland and the Kingdom of Sweden and the adjustments to the Treaties on which the European Union is founded - protocol No 2 on the Åland islands", *Official Journal of the European Communities*, No C 241, 29.08.1994.

kapitala najočitije kod kupovine nekretnina, u perspektivi bi trebalo podržati sva ona pravna rešenja kojima bi se ostvarili elementarni uslovi za održivi rast i ekonomski prosperitet Republike Srbije.¹³

Uzimajući u obzir da je Srbija potpisala i ratifikovala Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju zajedno sa prelaznim trgovinskim sporazumom 2008. godine, ona je na međunarodnopravnom planu preuzela obavezu u vezi harmonizacije domaćih propisa koji se odnose na slobodan protok kapitala sa Evropskom unijom.¹⁴ U tom smislu, nakon stupanja na snagu Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju, 1. septembra 2013. godine, Srbija je prihvatila da državljanima država članica Evropske unije omogući sticanje svojine nad nepokretnostima u Srbiji. Pritom, obaveza podrazumeva potpunu i celishodnu primenu postojećih postupaka i prava i postepeno usklađivanje domaćeg zakonodavstva sa pravnim tekovinama u prelaznom periodu od četiri godine. Iz navedenog proizilazi da će Srbija prilikom pristupnih pregovora sa Evropskom unijom morati na sistematičan način usaglastiti svoje domaće propisa sa pravom Evropske unije kako bi ispunila evropske standarde u ovoj materiji koji ne dozvoljavaju bilo kakva ograničenja kod prekograničnog kretanja kapitala.¹⁵

¹³ "Council Directive 88/361/EEC of 24 June 1988 for the implementation of Article 67 of the Treaty", *Official Journal of the European Communities* L 178, 08/07/1988, pp. 5-18.

¹⁴ S obzirom na obim pravnih tekovina, određena su prioriteta područja koja imaju direktan uticaj na stvaranje zone slobodne trgovine između Unije i Srbije: zaštita konkurencije i kontrola dodele državnih pomoći (subvencija), pravo intelektualne svojine, javne nabavke, standardizacija i zaštita potrošača. Internet: <http://www.seio.gov.rs/code/navigate.asp?Id=408,28/11/2013>. Videti: Duško Dimitrijević, „Razvoj bilateralnih odnosa sa Evropskom unijom“, u: Duško Dimitrijević i Ivona Lađevac (prir), *Proširenje Evropske unije na Zapadni Balkan*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2009, str. 55-64.

¹⁵ Primera radi, Zakonom o osnovama svojinskopravnih odnosa strana fizička i pravna lica koja obavljaju delatnost na domaćoj teritoriji mogu, pod uslovima uzajamnosti, sticati pravo svojine na nepokretnostima koje su im potrebne radi obavljanja delatnosti. U pogledu prometa poljoprivrednim i šumskim zemljištem u državnoj svojini postoje međutim izvesne zakonske restrikcije koje isključuju mogućnost sticanja prava svojine (npr. šume i šumsko zemljište ne mogu da se otuđuju osim u slučaju arondacije i komasacije i u slučajevima utvrđenim zakonom). Otuda, iako je naše pravo formalnopravno izjednačilo domaće i strane državljanke, suštinski se nije daleko odmaklo jer nisu ujednačeni svi propisi o kretanju kapitala kojim bi se obezbedila puna liberalizacija tržišta. U zakonodavstvu postoje ograničenja u pogledu reciprociteta, a potom i u pogledu teritorijalne primene propisa, što *per se*, ne utiče na doslednost u pogledu jednakog tretmana. Videti: Duško Dimitrijević, "Pravna regulativa koncesija u Republici Srbiji", *Pravo i privreda*, 2005, br. 5-8, str. 728-743. U navedenom smislu moguće je uporediti rešenja prisutna u Zakonu o osnovama svojinsko-pravnih odnosa, (*Službeni list SFRJ*, br. 6/80 i 36/90 i *Službeni list SRJ*, br. 29/96) i drugim propisima u kojima postoje zakonodavna ograničenja prometa kapitala poput Zakona o poljoprivrednom zemljištu (*Službeni glasnik RS*, br. 62/2006), Zakona o šumama (*Službeni glasnik RS*, br. 46/91, 83/92, 53/93, 54/93, 60/93, 67/93, 48/94, 54/96 i 101/2005), Zakona o stranim ulaganjima (*Službeni list SRJ*, br. 3/2002, 5/2003), Zakona o deviznom poslovanju (*Službeni glasnik RS*, br. 62/2006), Zakona o bankama i drugim finansijskim organizacijama (*Službeni glasnik RS*, br. 107/2005) i Zakona o tržištu hartija od vrednosti i drugih finansijskih instrumenata (*Službeni list SRJ*, br. 65/2002, *Službeni glasnik RS*, br. 57/2003).

Bibliografija

- Act concerning the conditions of accession of the Czech Republic, the Republic of Estonia, the Republic of Cyprus, the Republic of Latvia, the Republic of Lithuania, the Republic of Hungary, the Republic of Malta, the Republic of Poland, the Republic of Slovenia and the Slovak Republic and the adjustments to the Treaties on which the European Union is founded - Protocol No 6 on the acquisition of secondary residences in Malta", *Official Journal of the European Communities*, L 236, 23/09/2003.
- "Act concerning the conditions of accession of the Kingdom of Norway, the Republic of Austria, the Republic of Finland and the Kingdom of Sweden and the adjustments to the Treaties on which the European Union is founded - protocol No 2 on the Åland islands", *Official Journal of the European Communities*, No C 241, 29.08.1994.
- "Council Directive 88/361/EEC of 24 June 1988 for the implementation of Article 67 of the Treaty", *Official Journal of the European Communities* L 178 , 08/07/1988.
- "Treaty between the Kingdom of Belgium, the Republic of Bulgaria, the Czech Republic, the Kingdom of Denmark, the Federal Republic of Germany, the Republic of Estonia, Ireland, the Hellenic Republic, the Kingdom of Spain, the French Republic, the Italian Republic, the Republic of Cyprus, the Republic of Latvia, the Republic of Lithuania, the Grand Duchy of Luxembourg, the Republic of Hungary, the Republic of Malta, the Kingdom of the Netherlands, the Republic of Austria, the Republic of Poland, the Portuguese Republic, Romania, the Republic of Slovenia, the Slovak Republic, the Republic of Finland, the Kingdom of Sweden, the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland (Member States of the European Union) and the Republic of Croatia concerning the accession of the Republic of Croatia to the European Union", *Official Journal of the European Communities*, L 112, 24/04/2012.
- "Treaty of Accession of the Czech Republic, Estonia, Cyprus, Latvia, Lithuania, Hungary, Malta, Poland, Slovenia and Slovakia signed on 16 April 2003 in Athens - Annexes V to XIV", *Official Journal of the European Communities*, L 236 , 23/09/2003.
- "Treaty on European Union - Protocol No 1 on the acquisition of property in Denmark", *Official Journal of the European Communities*, No C 191, 29.07.1992.
- "Treaty on European Union", *Official Journal* C 191, 29 July 1992.
- Čavoški, Aleksandra, „Proširenje Evropske unije u svetlu Ugovora iz Lisabona” , u Duško Dimitrijević i Ivona Lađevac (prir), *Proširenje Evropske unije na Zapadni Balkan*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2009.
- Dimitrijević, Duško, "Pravna regulativa koncesija u Republici Srbiji", *Pravo i privreda*, 2005, br. 5-8.
- Dimitrijević, Duško, „Razvoj bilateralnih odnosa sa Evropskom unijom”, u: Duško Dimitrijević i Ivona Lađevac (prir), *Proširenje Evropske unije na Zapadni Balkan*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2009.
- Evropojmovnik*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2005.
- Internet: <http://eur-lex.europa.eu/en/treaties/dat/11992M/htm/11992M.html#0001000001>.

- Internet: <http://www.seio.gov.rs/code/navigate.asp?Id=408>, 28/11/2013.
- Zakon o bankama i drugim finansijskim organizacijama (*Službeni glasnik RS*, br. 107/2005).
- Zakon o deviznom poslovanju (*Službeni glasnik RS*, br. 62/2006).
- Zakon o osnovama svojinsko-pravnih odnosa, (*Službeni list SFRJ*, br. 6/80 i 36/90 i *Službeni list SRJ*, br. 29/96).
- Zakon o poljoprivrednom zemljištu (*Službeni glasnik RS*, br. 62/2006).
- Zakon o šumama (*Službeni glasnik RS*, br. 46/91, 83/92, 53/93, 54/93, 60/93, 67/93, 48/94, 54/96 i 101/2005). Zakon o stranim ulaganjima (*Službeni list SRJ*, br. 3/2002, 5/2003).
- Zakon o tržištu hartija od vrednosti i drugih finansijskih instrumenata (*Službeni list SRJ*, br. 65/2002, *Službeni glasnik RS*, br. 57/2003).

Duško DIMITRIJEVIĆ, PhD

A FEW COMMENTS ON FREE REAL ESTATE TRANSACTIONS IN THE EUROPEAN UNION

ABSTRACT

Free movement of capital is one of the fundamental freedoms affirmed in the EU Treaties ensuring business continuity and foreign investments. It does not only mean simple liberalisation of commodity and capital flows, but it involves much broader freedoms and rights including trade in capital services, securities trading, but also free trade in real estate in the areas of different European Union member countries. During the process of accession of the Czech Republic, Estonia, Cyprus, Latvia, Lithuania, Hungary, Malta, Poland, Slovenia, Slovakia, Romania, Bulgaria and Croatia to this organisation the elimination of all internal legislative and administrative barriers to real estate buying and selling was provided for in the transitional period. A special emphasis in the accession documents was put on free trade in agricultural and forest lands that for the most part had been owned by the state in the transition period. The specification of the conditions in the accession documents mentioned above enables harmonisation of legislations of states with EU *acquis communautaire*, thus contributing to the further development of connections among them and thus, their more rapid integration in the Union internal market

Key words: Free movement of capital, transfer of real estate, *acquis communautaire*.

UDK: 341.7/ 8(093.3)
Bibliid 0543-3657, 66 (2015)
God. LXVI, br. 1158-1159, str. 205-225
Stručni rad
Primljen: 10. mart 2015.

Đorđe N. LOPIČIĆ¹

Diplomatska memoarska literatura

SAŽETAK

U članku se obrađuje diplomatska memoarska literatura uopšte i daje se pojam diplomatske literature. Zatim se obrađuje pregled memoarske literature Kraljevine Srbije, Kraljevine Jugoslavije i nove Jugoslavije i Srbije od 1945-2014. godine. Navedeni su autori memoarske literature od XIX veka pa sve do 2014. godine, kao i njihovi memoarski radovi. Značajno je da do sada u srpskoj i jugoslovenskoj literaturi međunarodnih odnosa i diplomatije nije pisano na ovako obuhvatan način, sem kada su u pitanju bili pojedini autori i njihova memoarska dela o kojima su bili pisani prikazi ili osvrti. Sada smo u ovom članku dobili na jednom mestu sumarni popis i pregled diplomatske memoarske literature i njihove autore Kraljevine Srbije, Kraljevine Jugoslavije i nove Jugoslavije, odnosno Srbije od XIX veka pa do 2014. godine.

Ključne reči: Diplomacija, memoarska literatura, spoljna politika, Kraljevina Srbija, Kraljevina Jugoslavija, nova Jugoslavija.

Diplomatija je još u najstarijim vremenima, od nastanka u starom veku pa sve do današnjih dana, pobuđivala interesovanje ne samo najšire javnosti nego i stručnjaka, naučnika, istoričara, političara, književnika, pravnika, pisaca, publicista, novinara. Interesovanje i radoznalost za diplomatiju, pored ostalog, bilo je za njenu delatnost koja u najvećoj meri nije bila javna i radi toga bila je obavijena tajnošću i poverljivošću i pripisivale su joj razne mistifikacije. Nesumnjivo da su u XX veku, koji je zbog velikog broja ratova, naročito dva najstrašnija do tada vođena, Prvi svetski rat 1914-1918. godine i Drugi svetski rat 1939-1945. godine doprineli najvećem interesovanju za diplomatiju i da ona u najvećem delu postane dostupna ne samo stručnoj nego i najširoj javnosti. Svakako da posle Drugog svetskog rata nastaje uspon diplomatije zahvaljujući veoma intenzivnim međunarodnim

¹ Prof. dr Đorđe Lopičić, diplomata u penziji, Beograd, e-mail: djordje.lopicic@vektor.net.

odnosima i čitavom nizu međunarodnih organizacija, pre svega Ujedinjenim nacijama, velikom broju ratova i ratnih sukoba u čijem rešavanju učestvuje diplomatija a koji traje i do današnjih dana.

Razvoj, uspon i značaj diplomatije u čitavom svetu u navedenom periodu pratio je i veliki broj naučnih i stručnih radova o diplomatiji. Publikovan je veliki broj raznih knjiga, monografija, sistematskih dela, zbornika radova, memoarska dela, zbirke diplomatske prakse, zbirke diplomatskih dokumenata, zbirke međunarodnih konvencija, članci, komentari, rasprave, feljtoni, prikazi, osvrti i drugi radovi. Tako su ovi radovi iz oblasti diplomatije mnogo doprineli da diplomatija na velika vrata dospe ne samo naučnoj, stručnoj nego i najširoj javnosti.

Pošto ovaj rad obrađuje diplomatsku memoarsku literaturu potrebno je kao prethodno pitanje odrediti i pojasniti pojam memoara uopšte. Reč memoari dolazi od francuske reči *memoires* što znači uspomene, delo u kome pisac iznosi svoja sećanja na događaje koje je doživeo, ili u kojima je lično učestvovao, kao i sećanja na određene značajne i važne ličnosti iz raznih oblasti.² U francuskom jeziku postoje izrazi za pisca memoara i to: *ecrire ses memoires* pisati memoare³ kao i *memorialiste* pisac memoara.⁴ Ne mora da znači da pisac knjige memoara treba da napiše svoja sećanja, zapažanja i doživljaje koji se dešavaju od njegovog rođenja pa sve do penzije. Memoari mogu biti samo sećanja i zapažanja i na jedan kraći vremenski period, ili samo na jedan događaj, ili samo na jednu ili više značajnih ili važnih ličnosti, u kojima je pisac bio učesnik ili svedok. Prema tome, postoje memoari koji opisuju jedan duži vremenski period i memoari koji opisuju samo jedan kraći vremenski period. Razume se, vrednost i verodostojnost memoara ne ceni se po obimu knjige, nego po pouzdanosti izlaganja i navođenja relevantnih dokaza i dokumenata.

1. Kraći selektivni pregled inostrane memoarske literature

Istorijski posmatrano memoari kao književna kategorija nastali su još u starom veku. U antičkim vremenima poznati su bili Ksenofontovi memoari *Anabaza* i *Spomeni Sokratovi*. Knjige Julija Cezara su memoarske sadržine: *Commentarii de bello Gallico* i *Commentarii de bello civili*. Memoare su pisali vojskovođe i državnici: Napoleon, Meternih, Taljeran, Bizmark,

² Milan Vujaklija: *Leksikon stranih reči i izraza*, u redakciji dr Svetomira Ristića i dr Radomira Aleksića, Beograd, 1961, str. 559; Bratoljub Klaić: *Rječnik stranih riječi, Tuđice i posuđenice*, priredio Željko Klaić, Zagreb, 1990, str. 867; Valentin Putanec: *Francusko-hrvatski ili srpski rječnik*, II dopunjeno izdanje, Zagreb, 1974, str. 504.

³ Ranka E. Marković: *Francusko srpskohrvatski rečnik*, Drugo izdanje, Redaktor Prof. Dr Marko Papić, Beograd, 1989, str. 347.

⁴ Valentin Putanec: *Francusko-hrvatski ili srpski rječnik*, II dopunjeno izdanje, Zagreb, 1974, str. 504.

Foš, Garibaldi, Sen Simon, Lojd Džordž, Čerčil, De Gol i drugi. Književnici: Šatobrijan, Stendal, Hercen, Kafka i drugi.⁵

Svakako da su bili veoma popularni memoari raznih državnika, političara, pisaca, publicista, novinara, javnih ličnosti, vojskovođa, gde se pored ostalog opisuje i diplomatija. Navodimo samo nekoliko. Vinston Čerčil: Svetski rat "Svetska kriza 1911-1918.", knjiga prva, Beograd, 1936; Vinston Čerčil: Svetski rat "Svetska kriza 1911-1918", Beograd, 1936; A. A. Brusilov: *Ratne uspomene*, Beograd, 1937; Džavahalar Nehru: *Toward Freedom*, London, 1941; Dwight David Eisenhower: *Crusade in Europe*, New York, 1948, Džon Rid: *Deset dana koji su potresli svet*, Beograd, 1952; Queen Alexandra of Yugoslavia: *For King s Love*, London, 1955; Vinston Čerčil: *Drugi svetski rat*, Tom I-VI, Beograd, 1965-1966; Šarl De Gol: *Ratni memoari*, knjiga 1, 2. i 3, Beograd, Ljubljana 1968; Anthony Eden: *Fill Circle*, London, 1960; *Facing the Dictators*, London, 1961; *The Reconing*, London, 1965; Richard Nixon: *Six Crises*, New York, 1962 i *Memoirs*, New York, 1978.; Albert Sper: *Sjećanja iz Trećeg Reicha*, Rijeka, 1972; Georgij Konstantinovič Žukov: *Uspomene i razmišljanja*, Beograd, 1969; Lyndon Baines Johnson: *Memoari 1963-1969*, Zagreb, 1974, F. Agee: *CIA dnevnik agenta*, Zagreb, 1975; Feld Maršal Harold Aleksander: *Memoari 1940-1945*, Beograd, 1979; C.L.Silzberger: *Sedam kontinenata i četrdeset godina, Sažetak memoara*, Zagreb, 1980; Aleksandar M. Vasiljevski: *Moje životno delo*, Beograd, 1980; Airey Neave: *Nürnberg Osobno svejdočanstvo o suđenju glavnim nacističkim ratnim zločincima 1945-1946. godine*, Zagreb, 1980; Kim Filbi: *Moj tajni rat*, Beograd, 1983; Golda Meir: *Moj Izrael*, Zagreb, 1987; Simon Wiesenthal: *Pravda, ne osveta, Sjećanja*, Sarajevo, 1989; Jevgenij Primakov: *Godine u visokoj politici*, Beograd, 2002; Dejvid Rokfeler: *Memoari*, Beograd, 2004; Arijas van Tinhoen: *Strahote rata u Srbiji - dnevnik jednog hirurga*, Beograd, 2005; Mihail Gorbačov: *Sam sa sobom*, Beograd, 2014, i drugi.

Srpska literatura je još od prve polovine XIX veka pratila međunarodne odnose i diplomatiju. Prvi članci, vesti, prikazi i osvrti o međunarodnim odnosima, spoljnoj politici i diplomatiji objavljeni su u listu *Novine srpske 1834. godine u Kragujevcu* koje su izlazile sve do 1914. godine u Beogradu, a zatim od 1915. godine u Nišu i od 1916. do 1918. godine i na Krfu.⁶

U ovom radu ćemo sumarno obraditi diplomatsku memoarsku literaturu čiji su autori srpske i jugoslovenske diplomate. Razume se, postavlja se pitanje šta je uopšte diplomatska memoarska literatura? Nesumnjivo da se u diplomatsku memoarsku literaturu svrstavaju knjige, monografije, sistematska dela, brošure, članci, rasprave, komentari, feljtoni, prikazi i osvrti koja su napisali diplomate, bez obzira da li su bili karijerne diplomate ili ne. U ovu kategoriju spadaju i knjige, monografije,

⁵ *Enciklopedija Leksikografskog zavoda*, 4. Laghouat-Oživljavanje, Zagreb, MCMLXVIII, str. 308.

⁶ *Diplomatija 1834-2005*, Bibliografija, priredio dr Đorđe N. Lopičić, Beograd, 2006.

sistematska dela, brošure, članci, rasprave, komentari, feljtoni, prikazi i osvrti, koja su napisali i autori koji nisu diplomate, ali pod uslovom da njihova dela obrađuju diplomatiju i imaju memoarsku sadržinu. Jer, moguće je da autor nije diplomata, ali se sticajem raznih okolnosti našao u vrtolgu diplomatije kraće ili duže vreme, bilo kao slučajni učesnik ili kao svedok navedenih događaja, pa je u nekoj svojoj knjizi ili članku, raspravi, komentaru ili prikazu koji su memoarske sadržine opisao svoje učešće ili viđenje nekog značajnog i važnog istorijskog događaja.

Činjenica da memoarskoj literaturi uopšte, kao i diplomatskoj memoarskoj literaturi, u našoj nauci nije posvećena dužna pažnja kao što je slučaj sa ovom literaturom u inostranstvu. Jer, nesumnjivo da je memoarska literatura veoma značajna za političku i diplomatsku istoriju.⁷

Memoarska literatura uopšte veoma je popularna kod najšire čitalačke publike. Posebno interesovanje pobuđuje memoarska literatura državnika, vladara, vojskovođa, pisaca, diplomata, političara, umetnika i drugih istorijskih ličnosti. Za proučavanje i praćenje istorije međunarodnih odnosa i diplomatije memoarska literatura je važna i značajna, iako se često s pravom prigovara memoarskoj literaturi da je ona pristrasna i nepouzdana u utvrđivanju događaja i činjenica i da se ne može smatrati kao izvor prava uopšte, uključujući i kao izvor međunarodnog prava. Naime, ovaj rad nema pretenzije naučnog rada, nego je u pitanju istraživački rad koji predstavlja sakupljenu memoarsku literaturu diplomata Srbije i Jugoslavije koja do sada u našoj literaturi nije bila sakupljena i prezentovana na jednom mestu. Navedene memoarska literatura diplomata je građa koju će koristiti naučnici u svojim istraživanjima, istoričari, pravници, diplomate, publicisti, novinari za određene događaje iz diplomatije, međunarodnih odnosa i spoljne politike. Jer, navedena literatura razučena je u velikom broju knjiga, monografija, sistematskih radova, članaka, rasprava, prikaza i osvrtu u raznim časopisima.

Prilika je da navedemo samo jedan noviji primer iz srpske memoarske literature. Ambasador Slavoljub Đera Petrović u svojoj knjizi memoarske sadržine *Sećanja i zapisi borca i diplomate, drugo dopunjeno izdanje, Beograd, 2012.* opisuje pripremu za održavanje Prve konferencije nesvrstanih zemalja u Beogradu 1961. godine, gde navodi potpuno do tada nepoznate činjenice u pogledu mesta gde je trebalo da se održi ova Konferencija. Slovenija je na sastanku sa Josipom Brozom Titom predložila da se Konferencija održi na Bledu i prezentirala kompletnu dokumentaciju lokacije i fotografije svih hotela, vila, restorana i kafea na Bledu za smeštaj stranih delegacija. Međutim, Tito nije prihvatio ovaj predlog iz razloga što je trebalo da gosti dolaze na zagrebački aerodrom, koji je bio najbliži Bledu,

⁷ Bliže videti u Zborniku radova Novovekovne srpske dinastije u memoaristici, Urednik Petar V. Krestić, Beograd, 2007.

i da Tito kao domaćin dočekuje goste tri-četiri dana, pa da ih upućuje na Bled gde bi se tamo sve vreme dosađivali očekujući domaćina i glavnog sazivača konferencije. Tito je ponovio da je Beograd već određen gde će se održati Konferencija i da je to saopštio većini šefova stranih država.⁸

2. Kratak selektivni uporedni pregled diplomatske memoarske litarture u nekim državama

Strane diplomate u raznim državama napisali su na stotine raznih knjiga memoarskog sadržaja. Ovde ćemo navesti samo neke koje će biti interesantne za čitaoce da ih podsete o kojim se autorima radi. Najviše knjiga napisali su diplomate i državnici SAD-a, Engleske, Francuske, Rusije, Nemačke, Italije i drugih država. Navešćemo nekoliko memoarskih knjiga stranih diplomata a većina navedenih i kod nas su publikovane. Razume se, ovaj selektivni izbor je subjektivan i kao svaki izbor radova podleže kritici.

SAD: George F. Kennan: *Memoari 1925-1950*, Rijeka, 1970; Averell W. Hariman-Elie Abel: *Specijalni poslanik kod Churchilla i Staljina 1941-1946*, Zagreb, 1978; Henry Kissinger: *Memoari*, knjiga prva, Zagreb, 1981; Henry Kissinger: *Memoari*, knjiga druga, Zagreb, 1981; Louis Hout: *Oružje za Tita*, Zagreb, 1981; Voren Zimmerman: *Poreklo jedne katastrofe: Jugoslavija i njeni uništeltji*, Beograd, 1996; Ričard Holbruk: *Put u Dejton: od Sarajeva do Dejtona i posle*, Beograd, 1998; Kolin Pael: *Jedna američka priča*, Beograd, 2002; Čarls Dž. Vopicka: *Tajne Balkana: Sedam godina diplomatskog službovanja u epicentru evropske oluje*, Beograd, 2009; Vilijem Montgomeri: *Kad ovacije utihnu, Borba s demokratskom tranzicijom, Sećanja poslednjeg američkog ambasadora u Jugoslaviji*, Beograd, 2010; Hilari Klinton: *Živa istorija*, Beograd, 2013.

Engleska: Bruce R. H. Lochart: *Moskva 1912-1918. uspomene britanskog diplomate*, Zagreb, 1941; Džordž David Lojd: *Ratni memoari*, knjiga prva, Beograd, 1938, Džordž David Lojd: *Ratni memoari*, knjiga druga, Beograd, 1938; Jonh Colvin: *Twice around the world Some memoirs of diplomatic life in North Vietnam and Outer Mongolia*, London, 1991; Ficroj Maklin: *Rat na Balkanu*, Beograd, 1980; Dejvid Oven: *Balkanska odiseja*, Beograd, 1996; Ajvor Roberts: *Razgovori s Miloševićem*, Beograd, 2012.

Rusija: General A. Denikin: *Rusija i svet*, Beograd, 1936; А.А. Громыко: *Памятное*, книги 1-2, Moskva, 1988; Grigorije Nikolajevič: *Trubecki knez: Rat na Balkanu 1914-1917 i Ruska diplomatija*, Beograd, 1994; Ivan M. Majski: *Uspomene sovjetskog diplomate*, Beograd, 1974; Anatolij Dobrinjin: *U poverenju: Moskovski ambasador kod šest hladnoratovskih predsednika*, Moskva, 1995; Aleksandar F. Giljferding: *Putovanje po Hercegovini, Bosni i Staroj Srbiji*,

⁸ Slavoljub Đera Petrović, „Sećanja i zapisi borca i diplomate”, Beograd, 2012, str. 307-308.

Drugo, izmenjeno izdanje, Beograd, 1996; Vasilij Štrandman: *Balkanske uspomene*, Beograd, 2009.

Francuska: Joseph Fouche: *Mémoires*, Paris, 1824; Louis de Rovroy duc de Saint-Simon: *Mémoires*, Paris, 1829; Francois-Rene Chateaubriand: *Mémoires*, Paris, 1849-1850; Maršal Marmont: *Memoari*, priredio i preveo Frano Baras, Split, 1984; Albert Male: *Dnevnik sa Srpskog dvora*, Beograd, 1999; Pierre-Henri Bunel: *Crimes de guerre a l'OTAN*, Paris, 2000; Charles-Maurice de Talleyrand: *Mémoires*, Paris, 2007; Pjer Žilijar: *Na dvoru poslednjeg ruskog cara: lične beleške o poslednjim danima cara Nikolaja II i njegove porodice*, Beograd, 2009; *Mémoires de (Jean-Baptiste Colbert de) Torcy (1665-1746)*, Paris, 2010.

Indija: Džavahalar Nehru: *Autobiography*, London, 1936; Indira Gandhi: *Moja istina*, Beograd, 1985; Mahatma Gandhi: *Autobiografija o mojim eksperimentima sa istinom*, Beograd, 2014.

Nemačka: L. C. Mojžiš: *Operacija Cicero*, Beograd, 1952; Walter Schellenberg: *Memoari*, Zagreb, 1985; Ralf Hartman: *Časni mešetari*, Novi Sad, 1999; Herman Nojbaher: *Specijalni zadatak Balkan*, Beograd, 2004; Glez fon Horstenau: *Između Hitlera i Pavelića (memoari kontraverznog generala)*, Drugo izdanje, Beograd, Novi Sad, 2013.

Italija: *Dnevnik grofa Ciana*, Zagreb, 1948; Grof Galeazzo Ciano: *Dnevnik 1937-1938*, Zagreb, 1954; Sandro Pertini: *Šest presuda dva bijega*, Zagreb, 1983; Karlo Sforca: *Nikola Pašić i ujedinjenje Jugoslovena ratne uspomene i diplomatske uspomene*, Beograd, 1990.

Austrija: *Dnevnik Benjamina Kalaja 1868-1875*, obrada i komentar dr Andrija Radenić, Beograd - Novi Sad, 1976; Wolfgang Petrič, Robert Pihler: *Dugi put u rat*, Beograd, 2010.

Čehoslovačka: T.G. Masaryk: *Svetska revolucija: Ratne uspomene i razmišljanja 1914-1918*, Beograd, 1935; Eduard Beneš: *Svjetski rat i naša revolucija, uspomene i razmišljanja iz doba borbe za slobodu naroda*, Zagreb, 1938.

Egipat: Anvar el Sadat: *U potrazi za indentitetom – autobiografija*, Zagreb, 1979.

Japan: Jasuši Akaši: *U dolini između rata i mira – Ličnosti koje sam upoznao*, Beograd, 2013.

Slovačka: Miroslav Mojžita: *Beograd – beleške 1995-2001*, Beograd, 2004.

Švedska: Karl Bild: *Misija mira*, Beograd, 1998.

Crna Gora: Nikola I. Petrović Njegoš: *Autobiografija, Memoari, Putopisi*, Cetinje, 1969; Vojvoda Gavro Vuković: *Memoari 1*, Cetinje-Titograd, 1985; Vojvoda Gavro Vuković: *Memoari 2*, Cetinje-Titograd, 1985; Vojvoda Gavro Vuković: *Memoari 3*, Cetinje-Titograd, 1985; Vojvoda Simo Popović: *Memoari*, priredili i predgovor napisali Jovan R. Bojović, Novica Rakočević, Cetinje, Podgorica, 1995; Rade Plamenac Turov: *Memoari*, Podgorica, 1997;

Niko Hajduković: *Memoari*, priredio mr Slavko Burzanović, Podgorica, 2000.

Izrael: Golda Meir: *My Life*, London, 1975; Abba Eban: *An Autobiography*, New York, 1977; Efraim Zurof: *Lov na naciste*, Beograd, 2009.

Švajcarska: Žil Imber-Droz: *Memoari sekretara Kominterne 1-2*, Beograd, 1982; Katarina Klara Šturceneger: *Srbija u Ratu 1914-1916*, istiniti doživljaji ilustrovani sa 120 fotografija Švajcarke nemačkog porekla u službi Crvenog krsta, Gornji Milanovac, 1989; R. A. Rajs: *Šta sam video i doživeo u velikim danima*, Beograd, 1991; Anri Dinan: *Sećanje na Solferino*, Međunarodni komitet Crvenog krsta, Beograd, 2003.

U ovom radu biće sumarno dat pregled memoarske literature, knjiga, monografija i sistematskih radova diplomata Kraljevine Srbije, Kraljevine Jugoslavije kao i nove Jugoslavije od 1945. do 2000. godine. Neće biti obrađeni ni evidentirani sem u nekoliko slučajeva članci, rasprave, komentari, feljtoni, prikazi i osvrti memoarskog karaktera, jer takvih radova ima relativno mnogo i to bi iziskivalo posebno istraživanje.

3. Pregled diplomatske literature Kraljevine Srbije 1804-1918. godine

Razmatrajući i istražujući memoarsku literaturu srpskih diplomata počev od XIX veka pa sve do 1918. godine do kada je postojala *Kraljevina Srbija*, može se konstatovati da relativno malo ima memoarskih radova srpskih diplomata. Srpska diplomatija imala je sjajne karijerne, obrazovane i nadarene diplomate, koji su pored diplomatske službe bili i istaknuti državnici, književnici i publicisti. Navodimo samo neke: Prota Mateja Nenadović,⁹ Dimitrije Davidović,¹⁰ Ilija Garašanin,¹¹ Stojan Novaković,¹² Vladimir Karić,¹³ dr Vladan Đorđević,¹⁴ dr Milenko Vesnić,¹⁵ Milan Rakić,¹⁶

⁹ *Enciklopedija srpskog naroda*, Beograd, 2008, str. 741.

¹⁰ Radoš Ljušić: *Orijentalni novinar, evropski političar Dimitrije Davidović (1789-1838)*, Beograd, 2006.

¹¹ Dragoslav Stranjaković: *Ilija Garašanin*, Kragujevac, 2005; Dejvid Mekenzi: *Ilija Garašanin, državnik i diplomata*, Beograd, 1987.

¹² *Spomenica Stojana Novakovića*, Beograd, 1921; *Stojan Novaković ličnost i delo povodom 150. godišnjice rođenja (1842-1992)*, Beograd, 1995; Mihailo Vojvodić: *Stojan Novaković i Vladimir Karić*, Beograd, 2003.

¹³ Mihailo Vojvodić: *Vladimir Karić i njegovo delo*, Beograd, 1998, *Istorijski časopis knjiga XLIV-1997*, str. 273; Mihailo Vojvodić: *Stojan Novaković i Vladimir Karić*, Beograd, 2003.

¹⁴ *Srpski biografski rečnik 3. D-Z*, Novi Sad, 2007, str. 522-524.

¹⁵ Radoslav Vesnić mlađi: *dr Milenko Vesnić gransenjer srpske diplomatije*, Beograd, 2008.

¹⁶ Milan Rakić: *Konzulaska pisma 1905-1911*, priredio, pogovor i komentare napisao Anderj Mitrović, Beograd, 1985.

Jovan Dučić,¹⁷ Čedomilj Mijatović,¹⁸ Branislav Nušić,¹⁹ Laza Kostić,²⁰ Vojislav Ilić,²¹ Živojin Balugdžić,²² dr Milovan Milovanović,²³ Jovan Marinović,²⁴ dr Slobodan Jovanović,²⁵ dr Milan Milojević,²⁶ dr Miroslav Spalajković,²⁷ dr Kosta Kumanudi,²⁸ dr Milan Gavrilović,²⁹ dr Vojislav M. Jovanović-Marambo,³⁰ Todor P. Stanković³¹ i dr. Ipak, navedene karijerne diplomate koji su bili i poznati, značajni i važni srpski književnici, političari i javni radnici nisu kasnije, kada su odlazili u penziju, pisali memoare. Koji su razlozi što tadašnje srpske diplomate nisu pisali memoare vezane za svoje diplomatske aktivnosti, kako u Srbiji tako i u diplomatsko konzularnim predstavništvim Kraljevine Srbije u inostranstvu, nisu nam poznati, niti se o tome pisalo u našoj stručnoj literaturi. Možda je jedan od razloga što su navedene srpske diplomate bili veoma stručni i kompetentni, ne samo u oblasti međunarodnih odnosa i spoljne politike, nego i u drugim naučnim oblastima najviše u oblasti prava, spoljne politike i književnosti u kojima su napisali brojne, značajne i važne radove pa su te svoje radove smatrali prioriternim i važnijim u odnosu na memoare. Razume se da je šteta što takve značajne i istorijske ličnosti, koje su učestvovala u borbi za nezavisnost tadašnje Srbije i na unutrašnjem a naročito na spoljnjem planu u inostranstvu i dali važan i značajan doprinos, nisu ostavili traga u memoarima. Jer, imali su svakako mnogo toga da saopšte što nije bilo zabeleženo u službenim izveštajima,

¹⁷ Jovan Dučić: *Diplomatski spisi*, priredio, predgovor i kometare napisao Miladin Milošević, Beograd, 1991.

¹⁸ Slobodan G. Marković: *Grof Čedomilj Mijatović Viktorijanac među Srbima*, Beograd, 2006.

¹⁹ Miodrag Mitić: *Poete u fraku*, Beograd, 2002, str. 273.

²⁰ Ibid, str. 285.

²¹ Ibid, str. 297

²² *Srpski biografski rečnik 1. A-B*, Novi Sad, 2004, str. 391.

²³ Dimitrije Đorđević: *Milovan Milovanović*, Beograd, 1962; Dejvid Mekenzi: *Milovan Milovanović srpski diplomata i državnik*, Beograd, 2007.

²⁴ Dejvid Mekenzi: *Jovan Marinović evropski gospodin i srpski diplomata*, Beograd, 2006.

²⁵ *Enciklopedija srpskog naroda*, Beograd, 2008, str. 460.

²⁶ Dr Milan Đ. Milojević, pravnik, karijerni diplomata, pisac velikog broja članaka, prikaza, rasprava i osvrta.

²⁷ Dr Miroslav Spalajković, pravnik, diplomata, ministar, političar, publicista.

²⁸ *Enciklopedija srpskog naroda*, Beograd, 2008, str. 563.

²⁹ *Srpski biografski rečnik 2. V-G*, Novi Sad, 2006, str. 588-590; Milan Gavrilović: *Londonski dnevnik*, Beograd, 2013; Jovica Trkulja: *Rehabilitacija Milana Gavrilovića*, Beograd, 2013, *Hereticus* Vol. XI (2013), No. 1-2, str. 325.

³⁰ Miodrag Mitić: *Poete u fraku*, Beograd, 2002, str. 305; Radovan Popović: *Žudnja za frakom: srpski pisci u diplomatiji*, Leskovac-Beograd, 2011.

³¹ Stanković P. Todor, karijerni diplomata, političar, narodni poslanik. Prof. St. Stanojević: *Narodna enciklopedija srpsko-hrvatsko-slovenačka*, IV Knjiga S-Š, Zagreb, 1929, str. 413-414.

telegramima, memorandumima, notama, beleškama, zapisnicima, pregovorima i drugim diplomatskim spisima.

Memoarska literatura srpskih diplomata sastojala se u knjigama, monografijama, člancima, raspravama, komentarima, feljtonima, prikazima i osvrtima u pojedinim časopisima, dnevnoj ili nedeljnoj štampi, gde su autori su opisivale pojedine međunarodne događaje vezane za Srbiju. U njima ima dosta memoarskog sadržaja jer su autori bili savremenici ili učesnici navedenih događaja. Razume se da su ti radovi od prvorazredne vrednosti jer, u najvećem broju slučajeva, daju veran činjenični i dokumentovan opis, prikaz, komentar, analizu, osvrt i lični stav prema tim događajima. Navešćemo samo neke od ovih memoarskih radova, pre svega knjige i monografije bez pretenzije da ćemo obuhvatiti sve memoarske radove tog vremena. Takođe, nećemo davati ocenu tih knjiga i drugih radova, niti njihov rang, nego samo po hronologiji publikovanja. Smatram da će to biti korisno za sve koji imaju interesovanje za diplomatiju, međunarodne odnose, spoljnu politiku i memoarsku literaturu. Činjenica je da su mnogi memoarski radovi, knjige, monografije, dnevni srpskih diplomata neopravdano zaboravljeni i nedostupni široj čitalačkoj publici, i njih uglavnom obrađuju, komentarišu i navode u svojim knjigama, monografijama, člancima, tekstovima, prikazima, osvrtima i feljtonima istoričari, pravnici, politikolozi, publicisti, književnici i novinari. Jedan manji broj srpskih diplomata pisao je dnevničke, zabeleške, materijale memoarskog karaktera, ali su oni ostali u rukopisu neobjavljeni i leže u arhivama. Poznato je da postoje u rukopisima u arhivama memoari srpskog diplomate Jovana M. Jovanovića Pižona, generala Milana Simovića i čitavog niza drugih javnih ličnosti, političara, diplomata, vojnih ličnosti čije bi objavljivanje bilo značajno ne samo za diplomatsku istoriju nego i za nacionalnu istoriju.

Kao što sam naveo, relativno mali broj srpskih diplomata pisao je memoarske radove iz oblasti diplomatije i političkog života. Jedan broj srpskih diplomata napisao je, slobodno konstatujemo, nekoliko kapitalnih dela iz diplomatije, međunarodnih odnosa i diplomatske istorije.

Prvi srpski diplomata novovekovne ustaničke Srbije bio je Prota Mateja Nenadović (1777-1854). Prvi je napisao i publikovao svoje *Memoare*, Beograd, 1867. koji predstavljaju veoma važan i značajan rad za političku i diplomatsku istoriju ustaničke Srbije.³²

Poznati srpski karijerni diplomata Dimitrije Popović (1866-1940) napisao je dosta memoarskih radova iz diplomatske istorije: *Izvoljski i Erental, uspomene iz Aneksione krize*, Beograd, 1927, *Srpski Književni Glasnik* knjiga XX, broj 6, str. 436; *Diplomati u Petrogradu u vreme balkanskih ratova*, Beograd, 1934, *Godišnjica Nikole Čupića*, knjiga XLIII, str. 57; *Iz diplomatskog*

³² Prota Mateja Nenadović: *Memoari*, Beograd, 1988.

života, Beograd, 1935, *Pravda* od 27-30. aprila 1935; *Borba za narodno ujedinjenje 1908-1914*, Beograd, 1936; *Nikola Pašić (Iz mojih sećanja)*, Beograd, 1937, *Godišnjica Nikole Čupića*, knjiga XLVI, str. 137; *Balkanski ratovi 1912-1913*, priredio Dušan T. Bataković, Beograd, 1993.³³

Jovan Ristić (1831-1899) političar, državnik, istoričar, ministar inostranih poslova, napisao je pored poznatih i vrednih radova iz diplomatske i političke istorije Srbije i knjigu: *Biografske i memoarske beleške*, priredio Branko Petrović, Beograd, 1912.³⁴

Alimpije Vasiljević (1831-1911) filozof, univerzitetski profesor, političar, diplomata. Bio je dva puta izvanredni ministar Srbije u Petrogradu 1892-1893. i 1894-1895. Autor više knjiga iz filozofije, pedagogije i lingvistike. Napisao memoare *Moje uspomene*, priredio Radoš Ljušić, Beograd, 1990.

Milan Piroćanac (1837-1897) diplomirani pravnik, političar, književnik, diplomata. Bio je ministar inostranih dela Srbije 1880-1883. godine. Objavio je nekoliko značajnih knjiga za diplomatsku istoriju Srbije: *Međunarodni položaj Srbije*, Beograd, 1892; *Knez Mihailo i zajednička radnja balkanskih naroda*, Beograd, 1895; *Beleške povodom jedne diplomatske istorije*, Beograd, 1896; *Naša završna reč*, Beograd, 1896.³⁵ Poshumno je objavljena njegova knjiga memoarske sadržine *Beleške*, priredila Suzana Rajić, Beograd, 2004.³⁶

Stojan Novaković (1842-1915) istoričar, filolog, diplomata, državnik. Bio poslanik u Carigradu dva puta, u Parizu i Petrogradu. Napisao više knjiga iz oblasti književnosti, istorije, diplomatije, bibliografije i dr. Napisao knjigu memoarske sadržine *Dvadeset godina ustavne politike u Srbiji 1883-1903*, istorijsko-memoarske zapise o tome vremenu i postanju i praktikovanju ustava od 1888. i 1901, Beograd, 1912.³⁷

Čedomilj Mijatović (1842-1932) fakultet društvenih nauka završio u Nemačkoj, diplomata, ministar inostranih dela Srbije, političar, publicista. Objavio svoje memoare u Engleskoj pod naslovom: *Chedomille Mijatovich: The Memoirs of a Balkan Diplomatist*, Cassel and Company, Ltd., London, New York, Toronto and Melbourne 1917.³⁸

³³ Dušan T. Bataković: *Dimitrije Popović diplomata i svedok epohe*, predgovor u knjizi Dimitrije Popović: *Balkanski ratovi 1912, 1913*, priredio Dušan T. Bataković, Beograd, 1993, str. 19; V. Ćorović: *Dimitrije Popović*, Beograd, 1941, *Godišnjica Nikole Čupića* knjiga L, str. 191.

³⁴ Vasa Čubrilović: *Jovan Ristić (1831-1899)*, Beograd, 1931, *Srpski Književni Glasnik*, knjiga XXXII, broj 5, str. 389; Dejvid Mekenzi: *Jovan Ristić evropski državnik*, Beograd, 2004.

³⁵ Prof. St. Stanojević: *Narodna enciklopedija srpsko-hrvatsko-slovenačka*, III Knjiga H-R, Zagreb, 1928, str. 395; *Enciklopedija srpskog naroda*, Beograd, 2008, str. 844.

³⁶ Milan Piroćanac: *Beleške*, priredila Suzana Rajić, Beograd, 2004.

³⁷ *Enciklopedija srpskog naroda*, Beograd, 2008, str. 755-756; Mihailo Vojvodić: *Stojan Novaković u spoljnoj politici Srbije*, Beograd, 1995, Zbornik: *Stojan Novaković ličnost i delo*, str. 553.

Jovan M. Jovanović Pižon (1869-1939) diplomirani pravnik, karijerni srpski diplomata, jedan od najplodnijih srpskih autora iz oblasti međunarodnih odnosa, diplomatije i spoljne politike. Navodimo samo neke od brojnih radova: *Dve tri uspomene*, Beograd, 1931, Srpski Književni Glasnik knjiga XXXII, broj 4, str. 295; *Borba za narodno ujedinjenje od 1903. do 1908*, Beograd, 1938; *Iz Rakićevog života Prizrenska afera 1912*, Beograd, 1938, Srpski Književni Glasnik broj 6-7, str. 482; *Borba za narodno ujedinjenje 1914-1918*, Beograd, 1939; *Diplomatska istorija Nove Evrope 1918-1938*, knjiga I, Beograd, 1938; *Diplomatska istorija Nove Evrope 1918-1938*, knjiga II, Beograd, 1939; *Južna Srbija od kraja XVIII veka do oslobođenja*, Beograd, 1938.³⁹

Dr Vladan Đorđević (1844-1930) lekar, političar, diplomata, pisac.⁴⁰ Napisao brojne radove, navodimo samo neke: *Carigrad i Bukurešt*, Beograd, 1874; *Srbija na Berlinskom kongresu*, drugo izdanje, Beograd, 1890; *Evropa i Balkan*, knjiga 1, *Evropa i Rumunija*, Beograd, 1911; *Evropa i Balkan*, knjiga 2, *Evropa i Crna Gora*, Beograd, 1912; *Uspomene*, Novi Sad, 1927; *Srbija i Turska (Jidliz-Porta-Fanar) 1894-1897*, Beograd, 1928.

Kosta Hristić (1852-1927), diplomirani pravnik, diplomata. Bio je načelnik Ministarstva inostranih dela, ministar pravde i poslanik u Bukureštu, Rimu i Beču. Objavio uspomene pod naslovom: *Zapisi starog Beograđanina*, Beograd, 1923. i 1925.⁴¹

Branislav Nušić (1864-1938), diplomirani pravnik, dramski pisac, pripovedač, putopisac, diplomata. Bio je konzul Srbije u Prištini, Serezu, Skoplju i Bitolju. Bio dobrovoljac u srpsko-bugarskom ratu 1886, učestvovao u oba Balkanska rata i u Prvom svetskom ratu. Pored velikog broja knjiga napisao je i dve knjige memoarske sadržine: *Devetstopenaesta*, Beograd, 1921. i *Autobiografija*, Beograd 1924.⁴²

Todor S. Stanković (1852-1925), karijerni diplomata, političar, pisac. Bio je konzul u Prištini, Skoplju. Učestvovao u svim ratovima od 1876-1918. Napisao je knjigu memoarskog sadržaja *Uspomene*, priredila dr Borislava Lilić, Piroć, 1996.

³⁸ Ćedomilj Mijatović: *Uspomene Balkanskog diplomate*, preveo i priredio Slobodan G. Marković, Beograd, 2008.

³⁹ Dr Nenad P. Gabrić: *Jovan Jovanović Pižon i Evropska diplomatija Srbije 1913-1918*, Beograd, 2011.

⁴⁰ *Srpski biografski rečnik 3. D-Z*, Novi Sad, 2007, str. 522-524.

⁴¹ Prof. St. Stanojević: *Narodna enciklopedija srpsko-hrvatsko-slovenačka*, IV Knjiga S-Š, Zagreb, 1929, str. 847.

⁴² *Jugoslovenski književni leksikon*, Drugo dopunjeno izdanje, Novi Sad, 1984, str. 582.

4. Pregled diplomatske memoarske literature u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca i Kraljevini Jugoslavije od 1918-1945. godine.

U Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca odnosno Kraljevini Jugoslaviji od 1918-1945. godine u tadašnjem Ministarstvu inostranih poslova kao i u diplomatsko konzularnim predstavništvima u inostranstvu najveći broj karijernih diplomata bile su diplomate Kraljevine Srbije i Kraljevine Crne Gore, koje su bile jedine dve nezavisne države na tadašnjoj teritoriji Jugoslavije i koje su imale svoja ministarstva inostranih poslova kao i diplomatsko konzularna predstavništva u inostranstvu.

U diplomatskoj službi Kraljevine Jugoslavije bio je znatan broj iskusnih karijernih diplomata, zatim književnika, pisaca, publicista i naučnika. Najveći deo tih karijernih diplomata preuzet je iz Ministarstva spoljnih poslova Kraljevine Srbije i Kraljevine Crne Gore, a manji deo primljen iz drugih zemalja koje su ušle u sastav Kraljevine Jugoslavije. To su uglavnom bila projugoslovenski orijentisana lica iz Hrvatske, Slovenije i Bosne i Hercegovine. Navešćemo samo neke od njih bez rangiranja ili davanja ocena o njihovom radu: dr Vojislav Marinković, Jovan Dučić, dr Aleksandar Avakumović, Milan Rakić, Lujo Vojnović, Živojin Balugdžić, dr Milan Gavrilović, dr Branko Lazarević, dr Konstantin Fotić, dr Milan Đ. Milojević, dr Ivo Andrić, dr Božidar Purić, dr Ante Tresić-Pavičić, dr Vojislav M. Jovanović-Marambo, dr Slavko Stojković, dr Aleksandar Bodi, dr Henri Buli, Dr Ivan Subotić, dr Pavle Karović, dr Leonid Pitamic, dr Svetislav Predić, dr Vasilije Protić, Rastko Petrović, Miloš Crnjanski, dr Lujo Bakotić, dr Velizar Ninčić, dr Aleksandar Cincar-Marković, dr Pavle Beljanski, Stanislav Vinaver, dr Niko Mirošević-Sorgo, dr Privislav Grisogono, Boško Čolak-Antić, dr Aleksandar Vukčević, dr Miloš Radojković, dr Vojislav Radovanović, dr Slavko Rajković, Miloš Rašović, dr Vladimir Ribarž, Dr Zoran Tomić, Bogoljub Jevtić, Stanoje Simić, Kosta St. Pavlović, dr Stevan Ćirković, Momčilo Jurišić-Šturm, dr Rafo Arneri, Boško K. Hristić, Rajko Vintrović, Nikola Perazić, dr Vasilije Protić, dr Svetislav Ćirić, dr Ilija A. Šumenković, dr Dragiša Glišić, dr Ljudevit Koser, dr Josip Miličić, dr Avgust Mišetić, dr Dragutin Nikolić, dr Vladimir Manojlović, Vukašin Šećerović, Radoš Šćepanović i dr.⁴³

Razmatrajući navedeni spisak jugoslovenski karijernih diplomata, koji nije ni približno potpun, možemo sa sigurnošću da konstatujemo da su u pitanju sve fakultetski obrazovane ličnosti i dobar deo doktori nauka, koji su govorili po dva-tri svetska jezika. U najvećem broju bili su pravници sa završenim pravnim fakultetima i doktoratima nauka u inostranstvu, većinom u Francuskoj, znatno manje u Nemačkoj, Austriji i Engleskoj i koji su objavljivali radove iz oblasti međunarodnih odnosa, međunarodnog prava, diplomatije, drugih društvenih nauka kao i radove iz književnosti.

Među jugoslovenskim karijernim diplomatama bilo je dosta književnika i pravnika, koji su objavljivali veoma zapažene radove iz oblasti međunarodnih odnosa i diplomatije, ali relativno veoma mali broj je napisao memoare vezane za službu u diplomatiji: Konstantin Fotić, Miloš Crnjanski, Dimitrije Popović, dr Milan Đ. Milojević, Kosta St. Pavlović, Vladimir Vauhnik, Rastko Petrović, dr Vojislav M. Jovanović Marambo, Stanislav Vinaver i dr Milan Gavrilović. Ipak, jedan broj karijernih jugoslovenskih diplomata objavljivao je članke, rasprave, kometare, feljtone, prikaze i osvrte u dnevnoj i nedeljnoj štampi kao i u časopisima sa društvenom tematikom koji su obrađivali međunarodne odnose, spoljnu politiku, istoriju diplomatije i diplomatsku istoriju sa memoarskom sadržinom. Razume se da su njihovi radovi bili veoma značajni i važni, pa ćemo i tih nekoliko autora navesti.

Kao što sam uradio i sa srpskim karijernim diplomatama tako ću i ovde primeniti isti metod, navođenje bez davanja ranga ili ocenjivanje njihovih radova, nego samo po hronologiji publikovanja tih radova.

Dr Božidar Purić (1891-1977), diplomirao i doktorirao na Pravnom fakultetu u Parizu, karijerni diplomata, političar, bio ministar i predsednik Jugoslovenske vlade u egzilu 1941-1944. Posle završetka Drugog svetskog rata ostao u emigraciji u SAD-u. Napisao dve knjige memoarske sadržine: *Naši iseljenici*, Beograd, 1929. i *Biografija Bože Rankovića: Doprinosi istoriji srpskog iseljeničtva*, Minhen, 1963.

Stanislav Vinaver (1891-1955), književnik, diplomata, bio ataše za štampu u Ženevi, Berlinu i Pragu. Učesnik dva Balkanska rata, Prvom svetskom ratu i u Drugom svetskom ratu. Bio jedan od 1300 kaplara. Bio član srpske diplomatske misije 1916. u Francuskoj, Velikoj Britaniji i 1917. u Petrogradu. Napisao knjigu memoarske sadržine: *Godine poniženja i borbe: život u nemačkim „Oflazima“*, Beograd, 1945.

Dr Milan Stojadinović (1888-1961), diplomirani pravnik, profesor univerziteta, političar, finansijski stručnjak, predsednik vlade i ministar inostranih poslova 1935-1939. Napisao knjigu memoarske sadržine: *Ni rat ni pakt*, Rijeka, 1970.

Rastko Petrović (1898-1949), diplomirao na Pravnom fakultetu u Parizu, poznati književnik, pesnik, romanopisac, likovni kritičar i putopisac, karijerni diplomata, službovao u ambasadi u Rimu, Generalnom konzulatu u Čikagu i u ambasadi u Vašingtonu. Napisao knjigu *Dan šesti*, koja je posthumno objavljena 1961. kao svedočanstvo o Prvom svetskom ratu i *Putopise*, Beograd, 1977.

Vladimir Vauhnik (1896-1955), pukovnik, vojni izaslanik Kraljevine Jugoslavije u Berlinu od 1938. do 1941. godine, napisao je knjigu memoarskog karaktera vezanu za pripremanje agresije nacističke Nemačke na Jugoslaviju: *Nevidljivi front, Borba za očuvanje Jugoslavije*, Minhen, 1984. Vladimir Vauhnik je ostao poznat kao diplomata koji je više

puta javljao Ministarstvu spoljnih poslova u Beogradu i Generalštabu u Beogradu o pripremama kao i o tačnom datumu agresije nacističke Nemačke na Jugoslaviju ali, nažalost, nadležni u tadašnjoj vladi, u vojnom ministarstvu i generalštabu to nisu uzimali za ozbiljno, niti mu verovali. U knjizi *Nevidljivi front Borba za očuvanje Jugoslavije*, detaljno je objasnio svoj obaveštajni rad u Berlinu i slanje navedenih izveštaja.

Jovan Dučić (1874-1943), završio filozofsko-sociološki fakultet u Ženevi, karijerni diplomata Srbije i Kraljevine Jugoslavije, službovao u Rimu, Atini, Madridu, Ženevi, Kairu, Budimpešti, Madridu, Lisabonu i Bukureštu gde je 6. januara 1939. godine naimenovan za prvog ambasadora u istoriji jugoslovenske diplomatije.⁴⁴ Napisao je knjigu *Sporna pitanja Kraljevine Jugoslavije politički spisi*, Beograd, 1990, koja, pored ostalog, ima i memoarski karakter.

Milan Grol (1876-1952), završio filozofski fakultet u Beogradu, političar, publicista, pisac. Bio je ministar u Jugoslovenskoj vladi u egzilu u Londonu 1941-1945. godine. Objavio knjigu memoarskog sadržaja: *Londonski dnevnik 1941-1945*, Beograd, 1990.

Dr Milan Đ. Milojević (1874-1969), diplomirani pravnik, doktor prava, karijerni diplomata, napisao knjigu memoarske sadržine: *Balkanska ravnoteža, sećanje kraljevog diplomate*, priredili Milena Pavlović i Milan Šećerović, Beograd, 1994.

Konstantin Fotić (1891-1970), pravni fakultet završio u Francuskoj, Univerzitet u Bordou 1912. godine, karijerni diplomata. Učesnik Prvog i Drugog balkanskog rata, i Prvog svetskog rata i nosilac nekoliko odlikovanja, 1913. srebrna medalja za hrabrost, 1914. zlatna medalja za hrabrost. Bio na nekoliko važnih diplomatskih funkcija: pomoćnika Ministra inostranih poslova, stalnog delegata u Društvu naroda u Ženevi, i ambasadora u Vašingtonu. Ostao u emigraciji u SAD-u posle završetka Drugog svetskog rata. Napisao memoare pod naslovom: *Rat koji smo izgubili: Tragedija Jugoslavije i pogreška Zapada – memoari*, prevod s engleskog iz 1948, Beograd, 1995.

Milan Jovanović Stojimirović (1898-1966), diplomirani pravnik, novinar, diplomata, bio ataše za štampu u ambasadi u Bernu i u Berlinu. Napisao knjigu memoarskog sadržaja *Dnevnik 1936-1941*, priredili Stojan Trećakov, Vladimir Šovljanski, Novi Sad, 2000.

Miloš Crnjanski (1893-1977), filozofski fakultet završio u Beogradu i u Beču, poznati pesnik, romasijer, pripovedač, esejista, memoarista i prevodilac i diplomata. Ostao u emigraciji u Londonu posle završetka Drugog svetskog rata. U Jugoslaviju se vratio 1965. godine. Napisao memoare pod naslovom: *Politički portreti*, Beograd, 1990. i *Embahade*,

⁴⁴ Jovan Dučić: *Diplomatski spisi*, priredio, predgovor i kometate napisao Miladin Milošević, Beograd, 1991, str. 21.

Beograd, 2009. Navedene knjige Miloša Crnjanskog predstavljaju, nesumnjivo, do sada najbolja memoraska dela vezana za celokupan rad u jednom diplomatskom predstavništvu Kraljevine Jugoslavije u inostranstvu.

Dr Vojislav M. Jovanović-Marambo (1884-1968), istoričar književnosti, profesor uporedne književnosti na Filozofskom fakultetu u Beogradu, karijerni diplomata, pisac više radova. Napisao jedinstvenu knjigu *Potruga za ukradenom istorijom, Izveštaj o pljački srpskih istorijskih dokumenata u Drugom svetskom ratu i nastojanja da se vrate u Srbiju*, za štampu priredio Vladimir Davidović, Beograd, 2010.

Kosta St. Pavlović (1905-1989), diplomirani pravnik, karijerni diplomata koji je ostao u emigraciji u Londonu posle završetka Drugog svetskog rata, napisao je memoarsku knjigu *Jovan Dučić*, Beograd, 2001. i *Ratni dnevnik 1941-1945*, Beograd, 2011.

Dr Milan Gavrilović (1882-1976), diplomirani pravnik, doktor prava doktorirao u Parizu, karijerni diplomata napisao više knjiga i članaka iz spoljne politike i diplomatije. Posthumno objavljena njegova knjiga: *Londonski dnevnik*, Beograd, 2013.

Kao što smo napred naveli, relativno mali broj diplomata Kraljevine Jugoslavije napisao je memoare ili knjige memoarskog sadržaja. Sasvim izvesno da nastankom nove Jugoslavije 1945. godine objektivno, iz političkih razloga, nisu postojali uslovi za pisanje memoara bivših diplomata Kraljevine Jugoslavije. Nekoliko karijernih diplomata koji su ostali posle završetka Drugog svetskog rata 1945. godine u inostranstvu u emigraciji, štampali su svoje knjige, članke i druge radove u inostranstvu (Jovan Dučić, dr Milan Stojadinović, Kosta St. Pavlović, Konstantin Fotić, Vladimir Vauhnik, dr Božidar Purić i drugi) koji su kasnije kod nas publikovani. Tek devedesetih godina prošlog veka, kada nastaje potpuna liberalizacija u pisanju i štampanju knjiga, pojavljuje se nekoliko vrednih i interesantnih knjiga karijernih diplomata i to tada već poshumno.

No, činjenica da su o pojedinim značajnim i važnim predratnim jugoslovenskim diplomatama napisano nekoliko vrednih i značajnih knjiga. Navodimo samo neke po hronologiji publikovanja: Želimir Bob Juričić: *Ivo Andrić u Berlinu 1939-41*, Sarajevo, 1989; Jovan Dučić: *Diplomatski spisi*, priredio, predgovor i komentare napisao Miladin Milošević, Beograd, 1991; Ivo Andrić: *Diplomatski spisi*, priredio, predgovor i komentare napisao Miladin Milošević, Beograd, 1992; Radovan Popović: *Andrićeva prijateljstva (Biografija Nobelovca)*, Gornji Milanovac, Beograd, 1992; Rastko Petrović: *Diplomatski spisi*, priredio, predgovor i komentare napisao Miladin Milošević, Beograd, 1994; Stanislav Krakov: *Život čoveka na Balkanu*, Beograd, 1997; Vasilije Kalezić: *Sjaj i sjenke Iva Andrića*, Beograd, 2000; Branko Lazarević: *Diplomatski spisi*, priredio, predgovor i komentare napisao Miladin Milošević, Negotin, 2001; Miodrag Mitić: *Poete u fraku*, Beograd, 2002; Neđo Šipovac: *Tajne i strahovi Ive Andrića*, Beograd, 2008;

Radovan Popović: *Žudnja za frakom, Srpski pisci u diplomatiji*, Leskovac, Beograd, 2011; Dušan Glišović: *Ivo Andrić, Kraljevina Jugoslavija i Treći Rajh 1939-1941*, Prilog proučavanju jugoslovenskih i srpskih političkih i kulturnih odnosa sa Nemačkom, Austro-Ugarskom i Austrijom, I tom, Beograd, 2012.

5. Pregled diplomatske memoarske literature nove Jugoslavije i Republike Srbije od 1945. do 2014. godine.

U novoj Jugoslaviji posle 1945. godine, pa sve do današnjih dana dosta karijernih diplomata pisali su memoare ili knjige memoarske sadržine. Neki od ovih autora napisali su čak i po nekoliko knjiga sa memoarskom tematikom. Navešću samo neke po hronologiji publikovanja njihovih radova:

Mladen Iveković: *Nepokorena zemlja zapisi iz IV i V neprijateljske ofanzive protiv Narodno-oslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije*, Zagreb, 1945; Sava N. Kosanović: *Šta se moglo videti iz emigracije* (nekoliko dokumenata), Beograd, 1945. i *Jugoslavija je bila osuđena na smrt*. Smisao Moskovskog sporazuma, priredio za štampu, uvodne napomene napisao Bogdan Krizman, Zagreb, 1984; Marijan Stilinović: *Sumrak u Pragu*, Zagreb, 1952; dr Sergije Makiedo: *Prva partizanska misija*, Beograd, 1963; dr Josip Smodlaka: *Partizanski dnevnik*, Beograd, 1972; Anton Kolendić: *Iza jednog atentata – dokumentarna proza*, Zagreb, 1977; Edvard Kardelj: *Borba za priznanje i nezavisnost nove Jugoslavije 1944-1975*, Beograd, Ljubljana, 1980. i *Svjedočenja - Istorijsko memoarski prilozi*, Sarajevo, 1984; dr Aleš Bebler: *Kako sam hitao: Sećanja*, Beograd, 1982; Vladimir Velebit: *Sećanja*, Zagreb, 1983; Veljko Mićunović: *Moskovske godine 1956/1958*, Zagreb, 1977. i *Moskovske godine 1969/1971*, Beograd, 1984; Arso Milatović: *Pet diplomatskih misija-Rim-Sofija-Tirana*, Zagreb, 1985. i *Pet diplomatskih misija-Bukurešt-Varšava*, Zagreb, 1986; Nijaz Dizdarević: *Albanski dnevnik*, Zagreb-Sarajevo, 1988; Koča Popović: *Beleške uz ratovanje* (Dnevnik, beleške, dokumenti), Beograd, 1988; Srđa Prica: *Amerika (1937-1945)*, Sarajevo, 1988/1989; Mirko Ostojčić: *Zapisi iz diplomatije*, Sarajevo, 1989; Aleksandar Demajo: *Suočavanje sa svetom, sećanja i razmišljanja jednog diplomate*, Beograd, 1991; Milan Trešnjčić: *Od Tuđmana do Broza*, Beograd, 1991; Antun Duhaček: *Ispovest obaveštajca: Uspon i pad jugoslovenske obaveštajne službe*, Beograd, 1992; Miloš Minić: *Oslobodilački ili građanski rat u Jugoslaviji 1941-1945*, Beograd, 1993; Mita Miljković: *Burne diplomatske godine – Iz Sofijskog dnevnika 1953-1956*, Beograd, 1995; Branko Komatina: *Jugoslovensko-albanski odnosi 1979-1983, Beleške i sećanje ambasadora*, Beograd, 1995; Milorad Komatina: *Enver Hodža i Jugoslovensko-Albanski odnosi*, Beograd, 1995; Blažo Mandić: *Potrugal, ruža vjetrova na pragu Evrope, Lisabonski zapisi*, Beograd, 1998. i *Tito u dijalogu sa svijetom*, Novi Sad, 2005; Mirko Tepavac: *Sećanja i komentari*, Beograd, 1998. i *Moj drugi svetski rat i mir*, Beograd, 2012; Raif Dizdarević: *Od smrti Tita do*

smrti Jugoslavije, Svjedočenja, Sarajevo, 1999; Mihael Jurman Miša: *Uspomene jednog konzula*, Beograd, 1999; Miodrag Mitić: *Profesija sporazumevanje*, Beograd, 2000; dr Mihailo V. Stevović: *Dipomatija i demokratija, Iskustvo jednog diplomate Rim-Vašington-Tripoli 1955-1985*, Beograd, 2000; Marko Vrhunec: *Šest godina sa Titom*, Beograd, 2000; dr Milan Bulajić: *Jasenovac na sudu – suđenje Dinku Šakiću*, Beograd, 2001; Ekrem Durić: *Moje godine u Vijetnamu*, Sarajevo, 2001; Dragi Stamenković: *Između ideala i politike. Lično kazivanje i svjedočenje*, Beograd, 2002; Marko Orlandić: *U predvečerje sloma (sjećanja jugoslovenskog ambasadora u Moskvi 1979-1982)*, Podgorica, 2002; Živadin Jovanović: *Ukidanje države*, Veternik, 2003, i *Kosovsko ogledalo*, Beograd, 2006; Slavko Zečević: *Sećanja i kazivanja*, Beograd, 2004; Ivan Ivanji: *Titov prevodilac*, Beograd, 2005; Pantelija Pule Prokić: *Diplomatska magija*, Beograd, 2006; Lazar Mojsov: *Memoarski zapisi: Susreti, ljudi, događaji*, Druga knjiga, *Vesnici i nosioci novih promena u svetu*, Beograd, 2007; Miodrag Lekić: *Moj rat protiv rata Rimski dnevnik jugoslovenskog ambasadora tokom rata za Kosovo*, Beograd, 2007; Vladislav Jovanović: *Rat koji se mogao izbeći*, Beograd, 2008. i *Dipomatija i šah*, Beograd, 2011; Trajko Lipkovski: *Četiri tiranske godine*, Beograd, 2008; dr Momčilo Drašković: *Put jednog diplomate*, Beograd, 2009; Ljubomir Đ. Đukić: *Kalifornijski susreti svjedočenje o jednom vremenu*, Beograd, 2010; Dušan Čukić: *Crveni trg, Zapis svjedoka streljanja svetskog komunizma*, Beograd, 2010; dr Živojin Jazić: *Moj pogled na diplomatiju (1957-2005)*, Beograd, 2010; Neđeljko L. Zorić: *Zapisi jugoslovenskog diplomate 1948-1983*, Beograd, 2011; Slavoljub Đera Petrović: *Sećanja i zapisi borca i diplomate - drugo dopunjeno i prošireno izdanje*, Beograd, 2012; Čedomir Štrbac: *Zapisi iz Indije 1997-2002*, Beograd, 2011. i *Afrički zapisi 1988-1992*, Beograd, 2013; Radivoj Cvetičanin: *Zagreb indoors Dnevnik, 2005-2009*, Beograd, 2012; Ljubo S. Babić: *Izazovi, posrtanje, sunovrat*, Beograd, 2013., Radoš Smiljković: *Srbi u imperijalnim sudarima*, Beograd, 2013, Radoman Jović: *Srbija država i otadžbina*, Beograd, 2014. i drugi.

6. Selektivni pregled jugoslovenske i srpske memoarske literature

Za srpsku i jugoslovensku memoarsku literaturu, koliko nam je poznato, ne postoji bibliografija. Zbog toga, prilika je da navedemo izbor nekoliko autora i njihovih knjiga iz raznih društvenih oblasti koje su bile veoma dobro primljene i popularne i kod najšire čitalačke publike, i koje će koristiti i sadašnjim čitaocima, a naročito mlađoj generaciji. Sasvim je izvesno da ima još veoma mnogo knjiga ove vrste i od drugih autora, ali ovo je moj subjektivni izbor koji može biti podložan kritici.

Prva je po godini izdanja nesumnjivo knjiga Dositeja Obradovića: *Život i priključenja*, Beograd, 1833; Prota Mateja Nenadovića, *Memoari*, Beograd, 1867; St. Maksimović: *Uspomene iz okupacije Nemačke, Austrijske i Bugarske 1914-1918*, Beograd, 1919; Jovan Cvijić: *Iz uspomena i života*, Novi Sad, 1923;

Memoari Stefana-Stevče-Mihailovića, u dva dela, od 1813. do 1842. i od 1858. do 1867, sredio ih Živa Živanović, Beograd, 1928; dr Rudolf Zistler: *Kako sam branio Principa i drugove*, Ljubljana, 1937; L. Pfefer: *Istraga u Sarajevskom atentatu*, Drugo, dopunjeno i popravljeno izdanje, Zagreb, 1938; Dragoljub M. Petrović: *Preživeli optužuju - kravavi oktobar u Kragujevcu 1941*, Beograd, 1946; Milko Rifter: *Grad mrtvih Jasenovac 1943*, Zagreb, 1946; Nikola Nikolić: *Jasenovački logor smrti*, Zagreb, 1948; dr Ivan Ribar: *Politički zapisi I, II, III, IV knjiga*, Beograd, 1948-1952; Svetozar Pribičević: *Diktatura kralja Aleksandra*, Beograd, 1952; Ivan Šibl: *Iz ilegalnog Zagreba*, Zagreb, 1957; Milutin Morača: *Ratni dnevnik*, Beograd, 1962; dr Julka Mešterović: *Lekarski dnevnik*, Beograd, 1968; Živojin Mišić: *Moje uspomene*, Beograd, 1981; Vladan Đorđević: *Uspomene*, Beograd, 1988; *Odlomci iz Zmajeve autobiografije*, Sremski Karlovci, 1933; Jakov Ignjatović: *Memoari*, Beograd, 1988; Pera Todorović: *Dnevnik jednog dobrovoljca*, Beograd, 1988; Mita Cenić: *Ispod zemlje ili Moje tamnovanje*, Beograd, 1988; Laza Kostić: *Iz mog života*, Beograd, 1988; Vladimir Dedijer: *Dnevnik, Prvi deo*, Beograd, 1945; *Dnevnik, Drugi deo*, Beograd, 1946, *Dnevnik, Treći deo*, Beograd, 1950; Vladimir Nazor: *S partizanima*, Beograd, 1955; Janko Lopčić: *Ratni dnevnik, Prva knjiga (1941-1942)*, Beograd, 1961; Janko Lopčić: *Ratni dnevnik, Druga knjiga (1943-1945)*, Beograd, 1963; Đorđe Karadorđević: *Istina o mom životu*, Beograd, 1969; Ivan Meštrović: *Uspomene na političke ljude i događaje*, Zagreb, 1969; Branko B. Obradović: *U blizini Tita*, Beograd, 1977; Dimitrije-Mita Petrović: *Ratne beleške sa Javora i Toplice 1876, 1877. i 1878. sveska druga, Borbe u Toplici 1877-1878*, Beograd, 1979; Predrag Milojević: *Bio sam prisutan - sećanja*, Beograd, 1980; Gojko Nikoliš: *Korijeni, stablo, pavetina: memoari*, Zagreb, 1981; dr Saša Božović: *Tebi, moja Dolores*, Peto izdanje, Beograd, 1981; 1981; Svetozar Vukmanović Tempo: *Memoari knjiga 1-4*, Beograd, 1985; Dragoslav Marković: *Život i politika 1-2*, Beograd, 1987; Dragojlo Dudić: *Ratni dnevnik 1941*, Beograd, 1988; Radmila Savić: *Deca u vrtlogu rata 1914-1918*, Gornji Milanovac, 1988; Karlo Štajner: *7000 dana u Sibiru*, Zagreb, 1971; Veljko Mićunović: *Moskovske godine 1956/1958*, Zagreb, 1977; Bogosav Mitrović Šumar: *Uz Vrhovnog komandanta*, Beograd, 1977; Mihajlo I. Pupin: *Od pašnjaka do naučenjaka*, Beograd, 1979; Nikola Vujanović: *Front u žicama*, Beograd, 1979; Kosta Nađ: *Uspomene: Četrdeset druga*, priredio Jovo Popović, Zagreb, 1979; Peko Dapčević: *Od Pirineja do Cetinja*, Cetinje, 1981; Pavle Jakšić: *Nad uspomenu I-II*, Beograd, 1990; Josip Broz Tito: *Autobiografska kazivanja 1-2*, Beograd, 1982; Petar I Karadorđević: *Ratni dnevnik 1915-1916*, Beograd, 1984; Luka Božović: *Ratne zabilješke i sjećanja jednog partizana*, Beograd, 1986; Jovan Žujović: *Dnevnik I-II*, priredio Dragoje Todorović, Beograd, 1986; Josip Hrnčević: *Svjedočanstva*, Drugo dopunjeno izdanje, Zagreb, 1986; Vladimir Jovanović: *Uspomene*, priredio i predgovor napisao prof. dr Vasilije Krestić, Beograd, 1988; Ljubodrag Đurić: *Sećanja na ljude i događaje*, Beograd, 1989; Milan Đ. Milićević: *Iz svojih uspomena*, Beograd, 1989; Milan Grol: *Londonski dnevnik 1941-1945*,

Beograd, 1990; Ženi Lebl: *Ljubičice bela, vic dug dve i po godine*, Gornji Milanovac, 1990; Selim Numić: *Dobra zemljo, lažu: Do istine u Brionskoj aferi prisluškivanja*, Drugo izdanje, Beograd, 1990; Panta M. Draškić: *Memoari*, priredio Dušan T. Bataković, Beograd, 1990; Milovan Đilas: *Vlast i pobuna*, Beograd, 1991; Dušan Čkrebić: *Zapis na pesku*, Beograd, 1995; Bogoljub S. Ilić: *Memoari armijskog generala 1898-1942*, priredio M. Bjelajac, Beograd, 1995; Dragoljub Jovanović: *Političke uspomene 1-12*, Beograd, 1997; *Dnevnik Save Tekelije*, priredio Stevan Bugarski, Novi Sad, 1992; Milinko M. Stojanović: *Svedočanstva golotočkih zločina*, Beograd, 1993; Krsta Sokolović: *Hiljadu dana stradanja*, Ratni dnevnik telegrafiste vojvode Stepe Stepanovića, priredio Živorad Petrović, Niš, 1995; Stevan Raičković: *Jedan mogući život*, priredio Miroslav Maksimović, Beograd, 1996; Sredar Janko Vukotić: *Uspomene iz tri rata*, Beograd, 1996; Mitar Martinović: *Ratne godine 1912-1916*, Beograd, 1996; Andrija P. Jovićević: *Dnevnik iz Balkanskih ratova*, Beograd, 1996; Vojvoda Vasilije Trbić: *Memoari kazivanja i doživljaji vojvode Veleškog*, knjiga prva i druga, Beograd, 1996; Mirko Marković: *Odabrani put (Memoari)*, priredio i predgovor napisao Vasilije Kalezić, Podgorica, 1997; Stanislav Krakov: *Život čoveka na Balkanu*, Beograd, 1997; Mihailo Konstantinović: *Politika sporazuma: dnevničke beleške 1939-1941, Londonske beleške 1944-1945*, Novi Sad, 1998; Miloš Trifunović: *Emigrantske uspomene*, Zemun, 1998; Ladislava Ranković: *Život uz Leku, sećanja*, Beograd, 1998; Branko Mamula: *Slučaj Jugoslavija*, Podgorica, 2000; Dobrica Ćosić: *Piščevi zapisi (1951-1968)*, Beograd, 2000; Predrag Simić: *Put u Rambuje - Kosovska kriza 1995-2000*, Beograd, 2000; Pavle Popović: *Iz dnevnika*, Beograd, 2001; Milka Baković Radosavljević: *Memoari jedne Ravnogorke*, Kragujevac, 2001; Milovan Vidaković: *Uspomene*, Beograd, 2003; Dobrica Ćosić: *Piščevi zapisi (1969-1980)*, Beograd, 2001; *Piščevi zapisi (1992-1993)*, Beograd, 2004; *Piščevi zapisi (1993-1999)*, Beograd, 2008; *Piščevi zapisi (1999-2000)*, Beograd, 2008; Zvonimir Vučković: *Sećanja iz rata - od otpora do građanskog rata*, Valjevo, 2005; Čedo Lainović: *Daleko od kuće*, Sećanja i zapisi jednog lekara, Beograd, 2006; Borivoje M. Karapandžić: *Dnevnik jednog emigranta*, Beograd, 2006; Nikola Hristić: *Memoari 1840-1862*, Beograd, 2006; Duško Popov: *Rat špijuna*, Beograd, 2006; Veljko Guberina: *Svedok istorije I-X*, Beograd, 2004-2014; Borivoje M. Karapandžić: *Dnevnik jednog emigranta*, Beograd, 2006; Dragoljub Jovanović: *Medaljoni I-IV*, Beograd, 2008; Arsa Pajević: *Iz Crne Gore i Hercegovine*, Uspomene vojevanja za narodno oslobođenje 1876. (sa trideset dve slike), Novi Sad, 2001; Nikola Pašić: *Moja politička ispovest*, Beograd, 2006; Momir Bulatović: *Naizgovorena odbrana ICTY vs Slobodan Milošević*, Niš, Podgorica, 2006; Milan St. Protić: *Lica i naličja izneverena revolucija 2*, Beograd, 2006; Dejan Medaković: *Efemeris hronika jedne porodice I-V*, Drugo izdanje, Beograd, 2007; Mihailo Marković: *Juriš na nebo*, sećanja 1-2, Beograd, 2008; Jovan Đ. Avakumović: *Memoari*, Sremski Karlovci, 2008; Vladeta Jerotić: *Sećanja*, Beograd, 2008; Vladimir Aleksejevič Mošin: *Pod teretom: Autobiografija*, Pančevo, 2008; Miloš Crnjanski: *Embahade*,

Beograd, 2009; *Titov dnevnik*, priredio Pero Simić, stručni saradnik Nada Pantelić, Beograd, 2009; Veljko Kadijević: *Protiv udar - moje viđenje raspada Jugoslavije*, Beograd, 2010; Miodrag-Mića Zečević: *Tako je bilo o drugima i sebi u događajima jednom vremena*, Beograd, 2010; Slavoljub Đukić: *Političko groblje*, Treće izdanje, Beograd, 2011; Vlado Strugar: *Doktorat u Moskvi*, Novi Sad, 2011; Mirko Tepavac: *Moj drugi svetski mir, O ratu posle rata - autobiografski zapisi*, Zagreb, 2012; dr Blagoje S. Babić: *Doživljaji jednog Dinarca*, Beograd, 2012; Predrag Lalević: *S Titom po svetu*, Beograd, 2012; Slavko Goldštajn: *1941. Godina koja se ne vraća*, Beograd, 2012; Svetozar Milošević: *Dnevnici iz zarobljeništva 1-2*, Beograd, 2012; Nićifor Ninković: *Žizniopisanija moja*, Beograd, 2012.; Veselin Šljivančanin: *Branio sam istinu - 2450 dana u Hagu*, Beograd, 2012; Dušan Čkrebić: *Ljudi i događaji*: Beograd, 2013; Dragoljub Mićunović: *Život u nevremenu*, Beograd, 2013; Milutin Milanković: *Sećanja*, Beograd, 2014, Svetko Đ. Popović: *Sarajevski Vidovdan 1914. doživljaji i sećanja*, Drugo izdanje, Beograd, 2014, Vladimir Mandić: *Bosna u Sarajevu, svedočenja*, Beograd, 2014, Stevan Žakula: *Od Terezina do Sarajeva*, Beograd, 2014, Vojislav Šikoparija: *Sećanja srpskog oficira 1900-1918*, priredio Kosta Nikolić, Beograd, 1914. i druge.

Razmatrajući jugoslovensku i srpsku memoarsku literaturu uopšte može se konstatovati da najveći broj autora u svojim memoarima opisuje ratove u kojima su učestvovali ili bili svedoci jer to ima svoje opravdanje. Naime, Srbija je od 1804. godine i čitav XIX vek, zatim u dva Balkanska rata 1912-1913. godine, Prvom svetskom ratu 1914-1918. godine i Drugom svetskom ratu 1941-1945. godine bila žrtva agresija i okupacija gde je pretrpela ogromne ljudske gubitke kao i razaranja, i bila u stalnoj borbi za nezavisnost, pa je normalno da su pisci memoara opisivali te borbe, ratove, okupacije i stradanja stanovništva a manje političke prilike, spoljnu i unutrašnju politiku. Na kraju ovog rada sledi sasvim osnovan zaključak da je nesumnjivo diplomatska memoarska literatura veoma važna, značajna i nezaobilazna istorijska građa za proučavanje međunarodnih odnosa, spoljne politike, diplomatske istorije i istorije diplomatije, a koja je često neopravdano zaboravljena. Zatim, mlađe akademske generacije, uz sva poštovanja, nemaju dovoljno saznanja o ovoj vrsti važne i značajne literature, tako da će im ovaj rad kao mala skromna i selektivna bibliografija i građa korisno poslužiti kao početna informacija za njihova dalja interesovanja i istraživanja.

Dorđe N. LOPIČIĆ, PhD

MEMOIR LITERATURE OF DIPLOMATS

ABSTRACT

The interest in diplomacy, as well as memoirs of diplomats, has always existed at both scientists and the widest readership. This paper provides an overview of memoir literature of the Kingdom of Serbia from the XIX century until 1918, then the Kingdom of Yugoslavia from 1918 to 1945 and the new Yugoslavia from 1945 to 2000 and as well as the Republic of Serbia until 2014. Thus, in one place one can learn about the authors and their works, primarily books and monographs with the contents of diplomacy. So far, there has been no such review and record of above-mentioned works. These memoir works of diplomats, although often considered biased and in the most cases not the source of the law, are very significant and important not only for international relations, foreign policy, diplomatic history, but also for national history. In particular, they give many detailed descriptions of various events in which they participated or witnessed as well as various historical figures with whom they collaborated. When all these memoir works that are first class material for the further study of diplomacy, international relations and foreign policy substantiate with relevant documents and other relevant evidence, then we have first-rate historical sources.

Key words: Diplomacy, memoir literature, foreign policy, Kingdom of Serbia, Kingdom of Yugoslavia, new Yugoslavia.

GLOBALNA MONETARNA KRIZA

Slobodan Komazec i Dragan Petrović, *Globalna monetarna kriza i novi geopolitički finansijski odnosi u svetu*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2014, 249 str.

Institut za međunarodnu politiku i privredu u Beogradu izdao je naučnu monografiju koja za centralnu temu ima objašnjenje nastanka svetske ekonomske krize kao i posledice koje ona ima na savremene ekonomske odnose među državama u okviru globalnog poretka. Rad sadrži dva velika poglavlja, pri čemu se u prvom analizira pojava ekonomske krize kao i njen uticaj i povezanost sa geopolitičkim odnosom snaga u svetu, dok se drugo poglavlje odnosi na položaj Srbije i pitanje srpskog faktora i interesa u celini, a vezano za monetarnu krizu i geopolitičke promene koje su u okviru nje nastale a koje će se reflektovati na poziciju Srbije na Balkanu.

Svetska ekonomska i monetarna kriza nastala je i razvila se 2008. godine, a svoj osnov i strukturalne uzroke najviše nalazi u SAD-u i nekim drugim zapadnim zemljama, koje u isto vreme trpe i najveće udare, kako sa aspekta tzv. "tvrde moći" tako i sa aspekta "meke moći". Zbog velikog značaja koje ove zemlje imaju u svetskom privrednom poretku i globalizovanoj ekonomiji kriza se prelivala i na ostatak planete. Autori iznose činjenice na osnovu kojih zaključuju da ovakvo ekonomsko stanje još uvek nije u potpunosti prevladano, ali je, bar kada je o samoj privredi Sjedinjenih Američkih Država reč, vidan elemenat izvesnog oporavljanja (kao primer navodi se da je SAD u 2013. godini zabeležile rast bruto domaćeg proizvoda, što ukazuje na oživljavanje privrede). Međutim, nisu sve države jednako pogođene monetarnom krizom. Paradoks je da su vodeće zemlje EU, pre svega Nemačka i Francuska, na svaki način manje zahvaćene epicentrom ekonomske krize od Sjedinjenih Država i Velike Britanije, ali da je EU kao celina prethodnih godina u privrednoj stagnaciji, dok u 2013. godini nije zabeležila privredni rast.

Zemlje BRIK-a, zahvaljujući svojim pokazateljima tvrde moći kao i izvesnom distancom prema neoliberalnoj ekonomiji kao rezultatom njihove suverenosti u vođenju sopstvenih privreda, znatno su manje pogođene krizom nego zemlje zapadnih sila. U tom smislu, kada se analiziraju posledice koje je kriza prouzrokovala, zaključuje se da je upravo ekonomski

sistem SAD-a posebno ugrožen, i to dvostruko, kako sa aspekta umanjena "meke moći", s obzirom na to da je neoliberalni model bio ideološki vezan za SAD, tako i u pogledu "tvrde moći", s obzirom na to da je veći ekonomski gubitak umanjio uticaj i moć država u smislu globalne dominacije.

Autori naglašavaju činjenicu da se svetski poredak, i nezavisno od novonastale krize, pomera i usmerava ka multipolarizmu imajući u vidu postepeni prelazak svetskog centra ekonomije od megaregiona severnog Alantika ka megaregionu severnog Pacifika, sa akcentom na Daleki istok i posebno Kinu, kao i ukupnom porastu značaja sila BRIK-a.

U geopolitičkom smislu, zapadne zemlje, pre svega SAD, izgubile su značajan deo međunarodne moći kojom su raspolagale pre nastanka krize. Takva ekonomska situacija samo je delom vidljiva u smanjenom udelu pomenutih zemalja u svetskom društvenom bruto proizvodu i drugim ekonomskim parametrima, prema kojima se beleži veći porast udela sila BRIK. U prilog toj tezi ide i činjenica da Rusija u poslednjih deceniju i po beleži kontinuirani privredni i širi društveni napredak, kao i da je ova zemlja, čak i u periodu kada je bila u teškoj krizi, zadržala dva parametra svetske sile - nuklearno naoružanje i snagu u oblasti energenata, gde je jedan od najvećih svetskih proizvođača i distributera. Kina i Indija, takođe raspolazu kolosalnim pokazateljima bruto ekonomske moći, ali posmatrano po ekonomskim parametrima po stanovniku, ove zemlje još daleko zaostaju za standardima zapadnih zemalja.

Kada je reč o Srbiji, njena ekonomija je tokom devedesetih godina bila višedimenzionalno blokirana spolja, putem sankcija, rata u okruženju i najzad agresije NATO saveza 1999. godine. Nakon 2000. godine na snagu je stupilo nekritičko primenjivanje neoliberalnog modela ekonomije, te su i rezultati u ovom periodu u privrednom smislu bili izuzetno loši. Loše sprovedena privatizacija, odsustvo ulaganja i ozbiljnih investicija i trošenje sredstava od privatizacije ali i prezaduživanje zemlje, doveli su Srbiju u tešku ekonomsku poziciju gde je svetska ekonomska kriza samo pojačavala negativno stanje privrede.

U makroekonomskom smislu, dosadašnji neoliberalni i neomonetaristički model sa akcentom na održavanju deviznog kursa i stabilnosti dinara trebalo bi, prema oceni autora, okrenuti u pravcu razvoja i pospešivanja što veće zaposlenosti. Tu bi se, dakle, mogla naći neophodna osnova za potencijalnu strategiju razvoja, gde bi akcenat bio na pokušaju povećanja proizvodnje u poljoprivredi, u okviru kojeg bi posebno bio važan pravac izvoza u Rusiju korišćenjem pogodnosti specijalnog trgovinskog sporazuma koji Srbija ima sa ovom silom.

Naučni značaj ove monografije je mnogostruk. Pored aktuelnosti teme, koja sama po sebi predstavlja značaj, na jednom mestu se jednostavno i koncizno pojašnjavaju osnovne determinante kao i parametri fenomena koji potresa globalni ekonomski i međunarodni poredak već duže od šest godina.

Osim nivoa deskripcije, u radu su date i naučne prognoze, kao najviši vid naučnog saznanja kada je reč o procesu prevazilaženja trenutnih strukturalnih privrednih problema, pre svega zemalja u kojima je kriza i počela. U tom globalnom ekonomskom sistemu ni Srbija nije izuzeta, tako da ovaj rad može biti korisna osnova za analizu daljih kretanja naše zemlje u pravcu ekonomske stabilizacije i privrednog oporavka.

Nevena MANEVSKI

**GOVOR PREDSEDAVAJUĆEG OEBS,
PRVOG POTPREDSIEDNIKA VLADE I MINISTRA
SPOLJNIH POSLOVA REPUBLIKE SRBIJE IVICE
DAČIĆA NA OBELEŽAVANJU 40-TE GODIŠNJICE
ZAVRŠNOG AKTA IZ HELSINKIJA**

(10. jul 2015)

Ministre Soini,
Ministre Burkhalter,
Ekselencije,
Dame i gospodo,

Završni akt iz Helsinkija je decenijama pružao čvrstu osnovu bezbednosti i stabilnosti u Evropi. Pre četrdeset godina, naši prethodnici su ovde u Helsinkiju razumeli da je održavanje mira i bezbednosti u Evropi zajednička odgovornost. Moramo da sledimo njihov primer i pokažemo hrabrost za učešće u ozbiljnom, posvećenom dijalogu i pronađemo prilike za zajedničko delovanje. Ali, čak i dok se okupljamo da obeležimo taj istorijski trijumf saradnje nad sukobima, nasleđe Helsinkija je izloženo riziku. Kriza u i oko Ukrajine je postavila izazov pred najosnovnije i suštinske principe bezbednosti i uzdrnala iz temelja evropsku bezbednosnu arhitekturu.

Oružani sukobi su ponovo realnost na našem kontinentu. Principi Helsinkija se krše, a nepoverenje i tenzije rastu, što može povećati rizik od provokacija i eskalacije. Ne bi bilo preterano reći da se sada borimo sa najtežom pretnjom po evropsku bezbednost od završetka Hladnog rata.

Ipak, sadašnja kriza je u isto vreme naglasila kontinuitet značaja Završnog akta iz Helsinkija i njegov revolucionarni koncept sveobuhvatne bezbednosti. Uprkos izazovima koje nose današnje okolnosti, verujem da možemo da pronađemo podsticaj i inspiraciju u četrdeset godina dugom istorijatu Završnog akta iz Helsinkija. U doba daleko većih podela od današnjih, politički lideri pronašli su hrabrost za postizanje pragmatičnog kompromisa, koji nas je dobro služio decenijama. Nema sumnje da je „Helsinški proces” olakšao tranziciju od konfrontacije do saradnje i pomogao okončanju Hladnog rata. Danas, nakon četrdeset godina postojanja, OEBS je ponovo suočen sa istim izazovom konfrontacije naspram saradnje.

Očigledno je da su koreni krize bili mnogo dublji nego što se to na početku uviđalo. Tenzije na relaciji Istok-Zapad, koje su bile u porastu pre izbivanja krize, pojačane su različitim shvatanjima pretnji i kontradiktornim bezbednosnim narativima. Konstruktivno bavljenje ključnim pitanjima evropske bezbednosti bilo je teško već izvesno vreme. Rastuće nepoverenje, politika konfrontacije i sve manja privrženost OEBS-ovom konceptu

sveobuhvatne bezbednosti učinili su saradnju težom čak i u oblastima od zajedničkog interesa. Od izbijanja krize u i oko Ukrajine, svi ovi izazovi su se samo povećali.

Da bismo evropsku bezbednosnu arhitekturu učinili otpornijom moramo da naporno radimo kako bismo se ponovo posvetili saradnji i zajedničkom delovanju. Treba da pronađemo način da ponovo izgradimo poverenje i da se opet angažujemo u zajedničkim naporima za jačanje bezbednosti širom regiona OEBS-a. Biće to izazovan i dugoročan zadatak kome, nemajući drugog izbora, moramo hitno pristupiti.

Predsedavanje Srbije, zajedno sa ostalim članovima Trojke OEBS-a, čini sve u svojoj moći da pruži pomoć u postizanju mirnog rešenja krize. Svakodnevna kršenja primirja uz liniju konflikta u istočnoj Ukrajini su neprihvatljiva. Civili i učesnici u borbama na obe strane ginu i trpe povrede, a humanitarni uslovi u oblastima konflikta se pogoršavaju velikom brzinom. Moramo što pre zaustaviti ove ljudske patnje koje se ničim ne mogu opravdati i u dobroj veri raditi zajedno na postizanju mirnog i trajnog rešenja. Još jednom pozivam sve strane da potpuno i bezuslovno poštuju primirje, prekinu sa svim neprijateljstvima i primene odredbe Sporazuma iz Minska, uključujući proverljivo i trajno povlačenje teškog naoružanja. Takođe pozivam na konstruktivnije angažovanje aktera u Trilateralnoj kontakt grupi i u njenim radnim grupama, kako bi se omogućio napredak u ključnim političkim, bezbednosnim, humanitarnim i ekonomskim pitanjima.

Takođe moramo da prepoznamo uticaj koji bi kriza u i oko Ukrajine mogla da ima na zamrznute sukobe u Moldaviji i na Južnom Kavkazu. Moramo da pažljivo pratimo znake eskalacije i udvostručimo napore kako bismo oživeli odgovarajuće pregovaračke formate, i time omogućili napredak ka trajnom i ostvarivom rešenju.

U isto vreme, transnacionalne i globalne pretnje poput terorizma, organizovanog kriminala i klimatskih promena, kao i povećanog protoka migranata i izbeglica napreduju velikom brzinom u regionu OEBS-a i šire. Rešavanje ovih složenih bezbednosnih izazova, koji su često međusobno povezani, zahteva saradnju – uključujući sa našim Mediteranskim i Azijskim Partnerima za saradnju. Radi suočavanja sa ovim izazovima, OEBS-ov koncept sveobuhvatne bezbednosti važniji je nego ikad. Ne treba da zaboravimo ni na dodatnu vrednost misija OEBS-a na terenu, koje su jedinstvena prednost naše organizacije u rešavanju ovih izazova. Uveren sam da možemo da zajedno radimo na njima čak i u sadašnjem kontekstu podela i konfrontacije.

U ovom trenutku, obnavljanje poverenja među državama učesnicama OEBS-a uz poštovanje osnovnih principa i obaveza koje delimo, treba da budu osnovni elementi našeg zajedničkog nastojanja. Helsinški principi su i dalje valjani i nema potrebe za njihovim preispitivanjem. Umesto toga, treba da zajedno radimo kako bismo ih potvrdili i ojačali u dobroj veri i otežali njihovo kršenje. U tom smislu, potrebno je ozbiljno razmotriti proces reforme OEBS-a, kako bi se naša organizacija opremila potrebnim sredstvima i mehanizmima za suočavanje sa aktuelnim i nadolazećim izazovima za evropsku bezbednost. Obeležavanje 40. godišnjice Završnog akta iz Helsinkija je takođe prilika da se OEBS-u obezbedi veći uticaj i zasluženno mesto u evropskoj bezbednosnoj arhitekturi.

Veoma je lako uništiti poverenje, ali je njegovo ponovno uspostavljanje spor i težak proces. Kao ključni prvi korak moramo preusmeriti naš dijalog ka pozitivnoj agendi koja gleda napred, i onda krenuti malim koracima ka izgradnji poverenja. Kao organizacija koja je najpodesnija za premošćavanje podela i olakšavanje kooperativnih rešenja, OEBS je pravi forum. U tom kontekstu, dok obeležavamo ovu važnu godišnjicu, pozivam države učesnice da u većoj meri koriste našu Organizaciju. To je jedna od najboljih platformi za dijalog i zajedničko delovanje, i zato treba da zajedno radimo na jačanju njenih kapaciteta u cilju ponovnog učvršćivanja evropske bezbednosti.

Hvala vam.

UPUTSTVA ZA SARADNIKE

Međunarodna politika je tromesečnik koji izlazi u januaru, aprilu, julu i oktobru svake godine.

Časopis objavljuje recenzirane autorske priloge i prikaze skupova i knjiga iz oblasti međunarodnih odnosa, spoljne politike, međunarodnog javnog prava i međunarodne ekonomije.

Uslov za uzimanje u razmatranje priloga je da budu pripremljeni u skladu sa sledećim uputstvima.

I - Uputstvo za pisanje članaka

1. Autorski prilozi (članci) ne treba da sadrže više od 4.500 reči, odnosno do 32.000 znakova sa razmacima.
2. Članke pisati korišćenjem fonta *Times New Roman*, veličine 12, sa brojevima stranica u donjem desnom uglu.
3. Ispod naslova teksta stoji ime i prezime autora članka (i eventualna titula), naziv institucije u kojoj je zaposlen i njeno sedište, kao i lična adresa autora za korespondenciju (poštanska/institucionalna ili elektronska). Ovi podaci se navode u *Italic*-u.
4. Ukoliko autor ima želju da ukaže čitaocima da pojedini pogledi izneti u članku odražavaju njegov lični stav, a ne institucije u kojoj je zaposlen, neophodno je da na kraju naslova teksta stavi posebnu fusnotu sa simbolom * u kojoj će to posebno napomenuti.
5. Apstrakt se prilaže i na srpskom i na engleskom jeziku i u njemu autor treba da ukaže na najbitnije hipoteze na kojima rad počiva. Apstrakt treba da sadrži do 120 reči, a ispod njega autor navodi do 12 ključnih reči.
6. Latinske, starogrčke i druge ne-engleske reči i izrazi u tekstu navode se u *italic*-u (npr. *status quo*, *a priori*, *de facto*, *acquis communautaire*, itd.).
7. U tekstu moraju biti data puna imena, nikako inicijali. Strano ime i prezime treba pisati u srpskoj transkripciji, s tim što se prilikom prvog pominjanja u tekstu mora navesti kako glase u originalu, i to u zagradi posle srpske transkripcije.
8. Fusnote je neophodno pisati na dnu strane (opcija *Footnote*), a oznake za fusnote stavljati isključivo na kraju rečenice.

Podatke o navedenoj bibliografskoj jedinici u fusnotama treba navesti u skladu sa sledećim sugestijama:

a) Monografije

Puno ime i prezime autora, naslov monografije (u *Italic-u*), naziv izdavača, mesto izdavanja, godina izdanja, str. ukoliko se navodi jedna ili više strana izvora na srpskom jeziku, odnosno p. ukoliko se citira jedna strana izvora na engleskom ili pp. ukoliko se citira više stranica. Ukoliko se navodi više stranica koristi se srednja crta bez razmaka pre i posle (npr. str. 123–245; pp. 22–50).

Kada se navodi zbornik radova na srpskom jeziku koji je priredila jedna osoba, stavlja se (ur.) ili (prir.) sa tačkom u oba slučaja. Sa druge strane, kada se radi o više urednika monografije na srpskom jeziku stavlja se (urs), bez tačke.

Kada se navodi priređeni zbornik radova na engleskom jeziku koji je priredilo više priređivača, iza imena priređivača se u zagradama stavlja (eds), bez tačke. Ako se radi o jednom priređivaču, stavlja se (ed.), sa tačkom.

Primeri:

Džon Rols, *Pravo naroda*, Alexandria Press i Nova srpska politička misao, Beograd, 2003, str. 107.

John Gillingham, *European Integration 1950–2003*, Cambridge University Press, Cambridge, 2003, p. 221.

Duško Lopandić (ed.), *Regional initiatives in Southeast Europe: multilateral cooperation programs in the Balkans*, Institute of International Politics and Economics, Belgrade, 2001, pp. 24–32.

Theodor Winkler, Brana Marković, Predrag Simić & Ognjen Pribičević (eds), *European Integration and the Balkans*, Center for South Eastern European Studies, Belgrade & Geneva Centre for the Democratic Control of the Armed Forces, Geneve, 2002, pp. 234–7.

b) Članci u naučnim časopisima

Puno ime i prezime autora, naslov teksta (pod znacima navoda), naziv časopisa (u *Italic-u*), broj toma, broj izdanja, str. (ili pp.) od-do. Brojevi stranica se odvajaju srednjom crticom (-), bez razmaka. Ukoliko su neki podaci nepotpuni neophodno je to i naglasiti.

Primeri:

Michael Levi, "The Organisation of Serious Crimes", in: Mike Maguire, Rod Morgan & Robert Reiner (eds), *The Oxford Handbook of Criminology*, Oxford University Press, Oxford, 2003, pp. 878–84. (pp. 878–9 ili p. 878).

Robert J. Bunker & John. R. Sullivan, "Cartel Evolution: Potentials and Consequences", *Transnational Organized Crime*, vol. 4, no. 2, Summer 1998, pp. 55–76.

c) Članci u dnevnim novinama i časopisima

Navesti ime autora (ili inicijale ukoliko su samo oni navedeni), naslov članka – pod znacima navoda, ime novine ili časopisa (u *Italic-u*) datum – napisan arapskim brojevima, broj strane/stranica.

Primer:

John Gapper, "Investor votes should count", *The Financial Times*, 17 April 2006, p. 9.

d) Navođenje dokumenata

Navesti naziv dokumenta (pod znacima navoda), član, tačku ili stav na koji se autor poziva, časopis ili službeno glasilo u kome je dokument objavljen (u *italic-u*, broj toma, broj izdanja, mesto i godinu izdanja).

Primeri:

"Resolution 1244 (1999)", Security Council of the United Nations, 10 June 1999.
„Statut Autonomne Pokrajine Vojvodine“, *Službeni list APV*, br. 17/91, Novi Sad, 18. jun 1991, str. 1-14.

e) Navođenje izvora sa Interneta

Ime autora, naziv dela ili članka, puna Internet adresa koja omogućava da se do navedenog izvora dođe ukucavanjem navedene adrese, datum pristupanja stranici na Internetu, broj strane (ukoliko postoji i ako je prilog objavljen u PDF-u).

Primer:

Maureen Lewis, *Who is Paying for Health Care in Eastern Europe and Central Asia?*, IBRD & World Bank, Washington D.C, 2000, Internet, [http://Inweb18.worldbank.org/eca/eca.nsf/Attachments/Who+is+Paying+for+Health+Care+in+Eastern+Europe+and+Central+Asia/\\$File/Who+is+Paying+text.pdf](http://Inweb18.worldbank.org/eca/eca.nsf/Attachments/Who+is+Paying+for+Health+Care+in+Eastern+Europe+and+Central+Asia/$File/Who+is+Paying+text.pdf), 14/09/2004, p. 3.

f) Ponavljanje ranije navedenih izvora

Kada se pozivamo na izvor koji je već ranije navođen u tekstu posle drugih fusnota, obavezno treba staviti ime i prezime autora, naslov izvora, zatim op. cit. I na kraju broj strane (npr. Michael Levi, "The Organisation of Serious Crimes", op. cit., p. 879). Ibid. ili ibidem koristiti isključivo pri navođenju izvora navedenog u prethodnoj fusnoti, uz naznaku broja strane/stranica, ukoliko je novi navod iz tog izvora (npr. Ibid., str. 11).

9. Na kraju članka prilaže se bibliografija koja treba da sadrži sve izvore i literaturu navođene u tekstu, a u formi kakva je navedena u uputstvu za fusnote. Jedina razlika je što se u bibliografiji obavezno navodi prvo prezime pa ime autora citiranog rada, i celokupna bibliografija se organizuje prema abecednom redosledu početnog imena navođenih autora (ili naziva korišćenih dokumenata).

II – Uputstvo za pisanje prikaza knjiga i skupova

1. Prikazi skupova i knjiga ne smeju biti duži od dve i po stranice *Word* formata (prored *single*), odnosno ne smeju sadržati više od 1.200 reči (8.800 znakova sa razmacima).
2. Na početku prikaza navode se bibliografske odrednice knjige u skladu sa pravilima koja su navedena za navođenje monografija u fusnotama, s tim što na kraju treba navesti ukupan broj stranica (npr. 345 str. p. 345).
3. Prikazi knjiga i skupova ne smeju sadržati fusnote, dok se sve eventualne napomene mogu navesti u zagradi.
4. Autor može navesti i nadnaslov prikaza knjige ili skupa velikim slovima – veličina slova 14, što je podložno izmenama od strane redakcije časopisa.
5. Veličina slova, font i poravnanje teksta treba da budu u skladu sa ranije navedenim sugestijama za pisanje članaka.
6. Na kraju prikaza navodi se puno ime i prezime autora u *Italic-u*, s tim što se prezime u celini piše velikim slovima (npr. *Žaklina NOVIČIĆ*).

* * *

Svi prilozi dostavljaju se dr Draganu Đukanoviću, glavnom i odgovornom uredniku *Međunarodne politike* na adresu: Institut za međunarodnu politiku i privredu, Makedonska 25, 11000 Beograd, ili na e-mail: dragandjuk@yahoo.com.

Rukopisi se ne vraćaju.

Uredništvo

CIP – Katalogizacija u publikaciji
Народна библиотека Србије, Београд

UDK 327

MEĐUNARODNA POLITIKA – glavni i odgovorni urednik Dragan Đukanović. – God. 1, br. 1 (1950) –. – Beograd : Institut za međunarodnu politiku i privredu, 1950–. – 24 cm

Tromesečno

ISSN 0543-3657 = Međunarodna politika

COBISS.SR-ID 3092482

IZBOR IZDANJA

INSTITUTA ZA MEĐUNARODNU POLITIKU I PRIVREDU

ČASOPISI:

Međunarodna politika
Specijalizovani časopis
za međunarodne odnose
Izlazi tromesečno

Review of International Affairs
Specijalizovani časopis
za međunarodne odnose
(na engleskom jeziku)
Izlazi tromesečno

Međunarodni problemi
Naučni časopis na srpskom
i engleskom jeziku
Izlazi tromesečno

Evropsko zakonodavstvo
Naučno-stručni časopis
za pravo Evropske unije
Izlazi tromesečno

KNJIGE:

Srbija, region i Evropska unija, zbornik radova, Dragan Đukanović, Aleksandar Jazić i Miloš Jončić (prir.), proširano, 2015, 380 str

Ana Jović-Lazić, *Odnosi između Evropske unije i Ruske Federacije – kraj XX i početak XXI veka*, proširano, 2015, 384 str.

Brano Miljuš, *Evropska unija – najuspešnija integracionistička politika Evrope*, proširano, 2015, 320 str.

Sanja Jelisavac Trošić, *Pregovori u okviru GATT i STO*, proširano, 2015, 342 str.

The Old and the New World Order – between European integration and the historical burdens: Prospects and challenges for Europe of 21st century, Proceedings, Duško Dimitrijević (eds.), tvrd povež, 2014, 732 str.

Possibilities and for Foreign Direct Investments in the Republic of Serbia, zbornik radova, Pero Petrović (prir.), tvrd povež, 2014, 589 str.

Evropska unija i Zapadni Balkan, zbornik radova, Dragan Đukanović i Vladimir Trapara (prir.), tvrd povež, 2014, 595 str.

Nevenka Jeftić Šarčević, *Kavkaz poveznica Evrope i Azije: etnički, politički i ekonomski sadržaji; interesi Srbije*, proširano, 2014, 134 str.

Serbia in the Danube region in the 21st century, zbornik radova, Dragan Petrović i Nevenka Jeftić Šarčević (prir.), proširano, 2014, 230 str.

Dragan Petrović i Slobodan Komazec, *Globalna monetarna kriza i novi geopolitički i finansijski odnosi u svetu*, proširano, tvrd povež, 2014, 254 str.

Dragoljub Todić, Vladimir Grbić, Miroslav Antevski, *Pridruživanje Evropskoj uniji i održivi razvoj*, proširano, 2014, 282 str.

Dragoljub Todić, *Klimatske promene u pravu i reforma sistema upravljanja*, proširano, 2014, 378 str.

Dragan Petrović, *Geopolitika Balkana*, tvrd povež, 2014, 362 str.

Mina Zirojević Fatić, *Terorizam*, tvrd povež, 2014, 368 str.

Aleksandar Jazić, *Reforma sistema lokalne samouprave u državama Višegradske grupe*, tvrd povež, 2014, 360 str.

Challenges of the 21st Century and the region, zbornik radova, Duško Dimitrijević i Ivona Lađevac (prir.), proširano, 2013, 252 str.

Branislav Đorđević, *Organizacija severnoatlantskog ugovora (NATO)*, proširano, 2013, 164 str.

Svetlana Đurđević Lukić, *Globalna politika Sjedinjenih Američkih Država 2001–2012*, proširano, 2013, 180 str.

Dragan Petrović, *Geopolitika Francuske*, tvrd povež, 2013, 288 str.

Vladimir Grečić, *The Serbian Academic Diaspora*, proširano, 2013, 280 str.

Brano Miljuš, *Savremeni problemi međunarodnog prava*, proširano, 2013, 368 str.

Žaklina Novičić, *Prvenstvo prava Evropske unije i nacionalna kontrola prekoračenja nadležnosti EU – slučaj Nemačke*, proširano, 2013, 148 str.

Srbija u Jugoistočnoj Evropi, zbornik radova, Dragan Đukanović i Vladimir Trapara (prir.), proširano, 2013, 620 str.